mimar.ist

Dört Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi • Yıl: 25 • Sayı: 84 • Kış 2025/3

99 Yaşında Bir Mimarlık ve Kentbilim Çınarını Yitirdik Françoise Choay'e Saygı ve Yapıtlarına Dair Bir Değerlendirme

Yakın Geçmişin Tanığı Olarak Betonarme: Teknolojik Değerler ve Koruma Sorunları

Emlak Bankası Yerleşimlerinde 1980 Sonrası Kırılmalar: Neoliberal Konut Politikaları ve Postmodern Arayışlar

Hilton'un İzinde: 1950–1970 Arasında Türkiye'de Uluslararası Stil ve Modern Turizm Mimarisi

2025 Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri Sahiplerini Buldu…

1950 Sonrası Konut Üretim Kültürü ve İstanbul'un Ulaşım Koridorlarındaki İzleri

E-ISSN: 2548-1037
ISSN: 1302-8219

mimar.ist
Dört Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi
Kış 2025 • Yıl: 25 • Sayı: 84 • Yayın Türü: Yerel, süreli

Yayınlayan
TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Sahibi
TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına
Alper Ünlü

Editör
Deniz İncedayı

Editör Yardımcıları
Koray Güler, Beyza Zihar

Yayın Kurulu
Zafer Akay, Esra Akbalık, Gül Cephanecigil,
Ayşen Ciravoğlu,Zeynep Eres, Ahmet Erkan, T. Gül Köksal,
Derin Öncel, Gülşen Özaydın, Mücella Yapıcı

Danışma Kurulu
Zeynep Ahunbay, Behiç Ak, Nur Akın, Ali Artun,
Acar Avunduk, Çelen Birkan, Hasan Çakır, Candan Çıtak,
İsmail Doğanyılmaz, Handan Dülger Türkoğlu, Nur Esin,
Nuran Zeren Gülersoy, Zeynep Günay, Ersen Gürsel,
Figen Kafescioğlu, Ruşen Keleş, Esin Köymen,
Mehmet Küçükdoğu, Eyüp Muhcu, Derya Oktay,
M. Sabri Orcan, Deniz Erinsel Önder, Hasan Cevad Özdil,
Mehmet Özdoğan, Fatma Ahsen Özsoy, Betül Şengezer,
Bülend Tuna, Rüksan Tuna, Hülya Turgut, Alper Ünlü,
Zekiye Yenen, Emre Zeytinoğlu

Genel Yayın Yönetmeni
Deniz İncedayı

Mali Koordinasyon
F. Gökhan Tanrıöver

Yazı İşleri Sorumlusu
Metin Karadağ

Yayın İletişim Adresi
Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Kemankeş Cad.
No: 31 Karaköy, Beyoğlu, 34425 İstanbul

Grafik Tasarım
Beste Kurtcu Ay

Yayın Koordinatörü
Burak Türe

Dil Editörü
Dil düzenlemesi Kare Medya tarafından sağlanmaktadır.
kare@karepb.com

Yayın Tarihi
Aralık 2025

Yayınevi
Kare Yayıncılık
Adres: Göztepe Mah. Fahrettin Kerim Gökay Caddesi No:
200/A D:2 Çemenzar - Kadıköy, İstanbul-Turkiye
Phone: +90 216 550 61 11
Fax: +90 216 550 61 12
Web: www.karepb.com
E-mail: kare@karepb.com

Baskı-Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
İvedik Osb 1514. Cadde No: 28-30 Yenimahalle Ankara
Tel: 0312 395 25 80
Sertifika No: 49432

Mimarist dergisi EBSCO, Scilit, ASCI, OUCI, sudoc, EuroPub,EAAE, DAAI ve Clarivate/ProQuest indekslerinde dizinlenmektedir.

Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
Dergi adı belirtilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Güçlenmek İçin Tasarım

Deniz İncedayı

Dergimizin 84. sayısında birlikteyiz. Bu sayımızı yayına hazırlarken bir yılı daha geride bıraktık. Yeni yılın dünyaya, ülkemize ve meslektaşlarımıza sağlık, mutluluk, adalet ve barış içerisinde günler getirmesini içtenlikle diliyorum…

mimar.ist yayın hayatını Kare Yayıncılık'ın katkılarıyla kurulan yeni sistemde geliştirerek sürdürüyor. Bu yılın başından bu yana hakemli dergi statüsüne geçilmesi, araştırma makalelerinin sayısını arttırarak meslek alanına ve akademiye katkı sağlanması ve derginin DAAI (Design and Applied Arts Index) dahil 9 adet farklı indekste taranıyor olması yaşanan sürecin olumlu gelişmeleri olarak özetlenebilir.

Bildiğiniz gibi, Ekim ayının ilk Pazartesi gününü her yıl olduğu gibi Dünya Mimarlık Günü olarak kutladık. Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) 2025 yılı teması olarak 'Design for Strenght' (Güç için Tasarım) başlığını seçmişti. Bu fırsatla UIA, meslek alanında gelişen güncel ortak sorumlulukları, mesleğin ilkesel kararlarını ve duruşunu, çoğulculuğu ve dayanışmayı desteklemeyi bir kez daha vurguluyor.

Seçilen tema özellikle yaşam mekanlarımızda, kırsal ve kentsel alanlarımızda mesleki kaliteleri yükselterek bugün gelişen sorunlar ve tehditler karşısında önemli bir duyarlılığı duyuruyor. Giderek etkisini arttıran iklim krizi, kuraklık, doğal ve insan kaynaklı yaşanan afetler, bilinçsiz tüketim biçimleri, kültür değeri ve kimlik kayıpları vb. gibi sorunların mimarlık pratiğiyle ilişkilendirilmesi, kamu yararı ve hizmeti anlayışının boyutlarının giderek daha fazla görünür olması, mimarlık ile kentsel planlama ile tasarımın rolünün ve toplumsal farkındalığın altını kalın bir çizgiyle yeniden çiziyor…

14-15 Kasım 2025 tarihlerinde Mimarlar Odası ve MSGSÜ ev sahipliğinde gerçekleştirilen XIII. Mimarlık ve Eğitim Kurultayı da 'Afetler Karşısında Mimarlık ve Eğitimi' başlığıyla aynı çerçevedeki sorunları, çözüm önerileriyle tartışmaları masaya yatırmaktaydı. Meslekte 'güçlenme' çağrısı kuşkusuz sadece fiziki olarak değil, dayanışma, ortak ilkeler ve kararlılıklar bağlamında da anlamlı bir çağrı. UIA'nın vurgusu diğer birçok uluslararası platformda da (UNEP, ACE, UNESCO vb. gibi) karşımıza sıklıkla çıkıyor. UIA Başkanı R. Gonthier de Dünya Mimarlık Günü mesajında aynı vurguyu tekrarlıyor: "İyi mimarlık ve kentsel planlama kalite üretir, yerele saygı duyar, yere ait özellikleri, bellek değerlerini, tarihi ve kültürel birikimleriyle kimlikleri korur ve aidiyet duygusunu güçlendirir. Doğal veya insan yapısı afetler karşısında, ancak sorumlu mimarlık ve kentsel planlama topluma destek sağlayarak sağlıklı bir gelecek için umut olabilir…"

Bu sayımızda değerli editörlerimiz tarafından hazırlanan "Hatırlanan Geçmişin İzinde: 1950'den Günümüze İstanbul'da Barınma Pratikleri" başlıklı dosyamızı paylaşıyoruz siz değerli okuyucularımızla. Konunun uzmanları, araştırmacılar ve akademisyenlerden alınan önemli katkıları ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

Sayfalarımızda ayrıca çeşitli haber ve etkinliklerin, görüşlerin, kitap tanıtımlarının, anma yazılarının ve duyuruların yanı sıra özel araştırmalar ile Proje/Profil başlığında yakında yitirdiğimiz değerli bir araştırmacı-akademisyen kimliğin tanıtımını "Françoise Choay'e Saygı ve Yapıtlarına Dair Bir Değerlendirme" başlıklı yazıda okuyabilirsiniz.

Gelecek iki sayımızda ise davetli editörlerimizin özverili çalışmalarıyla hazırlanan "İstanbul'da Dönüşümün Konut Mimarlığı" temalı bir dosyayı sunacağız sizlere.

Yayın Kurulu olarak İstanbul'da dönüşümün konut mimarlığı, kentsel dönüşüm süreçleri ve sonuçları, bunların kentsel, mekânsal, kültürel ve kamusal alandaki yansımaları vb. çerçevesinde bir araştırma içeriği amaçladık. Kentlerde yaşadığımız yoğun kentsel dönüşüm süreci bağlamında ortaya çıkan mimari kalite sorunları, dönüşümün ürettiği mimarlık ve yapılı çevre, yüklenici tercihleri ve yönetmelikler doğrultusunda gelişen yeni yaklaşımları mimari, kentsel ve sosyal açıdan irdeleyen geniş bir yelpazede ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

Bu sayımıza katkı veren tüm değerli yazarlarımıza, uzmanlara; özveriyle destek veren Danışma ve Yayın Kurulu üyelerimize ve siz kıymetli okuyucularımıza bir kez daha teşekkürlerimi sunarım.

Bir kez daha yeni yılın herkese sağlık, mutluluk ve esenlikler getirmesi dileğiyle…

Saygı ve Sevgilerimle.

4 GÜNDEM

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi
Adalet Nöbetleri 193. Haftasında! 4

5 ANMA

Prof. Dr. Orhan Hacıhasanoğlu'nun Anısına 5
Mimar, Şehir Plancısı, Aktivist Akın Atauz'u Kaybettik 6

7 HABER ETKİNLİK

2025 Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri Sahiplerini Buldu… 7
UIA'dan… 13
Dünya Mirası Tarihi Yarımada'yı Korumak – III: 40. Yılda Yeniden Bir Değerlendirme 14
Sergei Tchoban Konferansı: "Çizim Yoluyla Düşünmek" 16
Kuşaktan Kuşağa Geleneksel Mimarlar Buluşması 17
19. İstanbul Uluslararası Mimarlık ve Kent Filmleri Festivali 18
27. Ajanda Fotoğraf Yarışması Sergisi ve Ödül Töreni 18
Ayvalık Kent Çalışmaları Derneği'nin Kuruluşunun Birinci Yılında Katılımcı Kent Pratikleri… . 19
Çözüm Üreten Kentler Tüm Mümkünlerin Kıyısında 23
Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933 25
Ali Artun & Ahmet Yiğider Ortak Sergi 26

28 KÜTÜPHANE

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler: Oktay Ekinci 28
Mimarlar Odası Tarihinden: Sulukule Dosyası 29
Mimarlar Odası Tarihinden Portreler: Aydan Bulca Erim 30
İstanbul Senin Olacak 31

Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası....31
Türkiye'nin Deprem Gerçeği....32
RIBA İklim Rehberi....32
Hasan Fethi'den Bir Mücadele Öyküsü: Birlikte İnşa Etmek....34
Demiryolu ve Kent – 19. Yüzyılda Osmanlı Balkan Şehirlerinin Mekânsal Değişimi....35
Konstantinopolis/İstanbul: İmparatorluk Başkentinde Mekânın ve İmgenin Yeniden İnşası....36
Çinçin Kıvrımlı Yüzey Demektir; Çinçin Bağları'nın Kentsel Dönüşüm Anlatılarında Muhtarlar, Ev Emekçileri, Usta ve Kabadayı....37
Mekân-Tasarım-İnsan Üzerine Yeniden Düşünmek....38

39 GÖRÜŞ
Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası Yarışması Üzerine....39
Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası Proje Yarışması....40

43 PROJE-PROFİL
99 Yaşında Bir Mimarlık ve Kentbilim Çınarını Yitirdik
Françoise Choay'e Saygı ve Yapıtlarına Dair Bir Değerlendirme....43

54 İNCELEME
Dosya: Hatırlanan Geçmişin İzinde: 1950'den Günümüze İstanbul'da Barınma Pratikleri....54

55 DOSYA - ARAŞTIRMA MAKALELERİ
1950 Sonrası Konut Üretim Kültürü ve İstanbul'un Ulaşım Koridorlarındaki İzleri....55
İstanbul'un Modern Sayfiye Mirasında Barınma ve İşlevsel Çeşitlilik: 1950-1980 Arası Güneybatı Kıyı Aksı....66
Emlak Bankası Yerleşimlerinde 1980 Sonrası Kırılmalar: Neoliberal Konut Politikaları ve Postmodern Arayışlar....76
Modern Konut Mirasının İzinde: Kadıköy'de Bahçeli Apartmanlar....84
Hilton'un İzinde: 1950–1970 Arasında Türkiye'de Uluslararası Stil ve Modern Turizm Mimarisi....94
Yakın Geçmişin Tanığı Olarak Betonarme: Teknolojik Değerler ve Koruma Sorunları....103

112 ARAŞTIRMA MAKALELERİ
Eski Bir Ticaret Yapısının Mimari Analizi: 'Balıkesir-Camlı Bedesten'....112

125 ÇİZGİ
Behiç AK....125

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Adalet Nöbetleri 193. Haftasında!

Geziye Özgürlük vurgusuyla dördüncü yılına giren Adalet Nöbetleri haftalık programlarıyla sürdürülüyor.

İstanbul, Ankara ve İzmir'in TMMOB İl Koordinasyon Kurulu (İKK) tarafından yürütülen nöbetler, önümüzdeki dönemde TMMOB İstanbul İKK için Pazartesi ve Perşembe günleri olmak üzere düzenlenen takvim çerçevesinde gerçekleştirilecek. Düzenlenen program ile adalet arayışının ve talebinin ülke düzeyinde kamusal alanda görünürlüğünün arttırılması ve sürekliliğinin korunması amaçlanıyor. Ayrıca, belirlenen program kapsamında farklı meslek odaları, sivil toplum örgütleri de destek vererek, dönüşümlü olarak katılım ve katkı sağlamakta, sorumluluk üstlenmekteler.

2026 Ocak ve Şubat aylarında nöbet takviminde TMMOB çatısını oluşturan 24 farklı Meslek Odası'nın adalet, hukuk ve kamu yararı mücadelesi, ortak program ve kararlılıkla sürdürülmeye devam ediyor…

Prof. Dr. Orhan Hacıhasanoğlu'nun Anısına

Orhan Hoca'yı 21 Temmuz 2025 Pazartesi günü kaybettik. Acı haber, Almanya'dan geldi. Ne yapacağımı şaşırdım. Böyle bir haber alacağımı, günün birinde bana böyle bir haber geleceğine inanamazdım. Bir yanlışlık var sandım, ama telefonda söylenenler maalesef gerçekti. Sonra sevgili ailesi ile birlikte acılar içinde onu toprağa verdik.

Orhan için bu satırları yazmak benim için çok zor. Hala onu, aramızda olduğunu sanıyorum. Orhan ile mesai arkadaşlığım 1981 yılında başladı. Kısa aralıklar, kopmalar olsa da, kırkdört yıl sürdü. Onunla arakadaşlığım, akademisyenliğimiz, paylaştığımız konular, ortak kararlarımızda "akıl ve söz birliği"ni birlikte yaşadım. Bunun temel nedeni aynı dönemlerde yaşamamız, birbirine benzer eğitim süreçlerinden dolayı olsa gerek diye düşünüyorum.

Orhan ile ortak çalışmalarımızı İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Bina Bilgisi 1 Kürsüsü'nün çatısının altında yaptık. Sevgili Şahap Çakın ve Mete Ünügür hocalarımız ile birlikte, iki bibliyografya, bir kitap hazırladık ve yayınladık. Daha sonra Orhan ile yarışmalara girdik, 1985 yılında Unesco'nun Türkiye ayağında açtığı "Geleceğin Yaşamı ve Konutu" yarışmasında "ödül" aldık. Bu çalışmalar benim yurt dışı görevlerimle zaman zaman kesilse de, daha sonra üniversite için hazırladığımız ortak raporlar ile yıllarca sürdü.

Orhan, benim üniversitede en değer verdiğim ve düşüncelerine en çok güvendiğim birkaç kişiden biriydi. Onunla olan bu sinerjim, son anına kadar devam etti.Orhan'ın babası Dr.Muzaffer Hacıhasanoğlu da babamın arkadaşı idi. Muzaffer Bey doktorluğunun yanı sıra iyi bir edebiyatçı ve romancı idi. Sık sık babama gelir, konuşurlardı. Orhan'ı tanımadan önce onu birkaç kez kitap dükkanımızda görmüştüm. Sevgili eşi Işıl ve doktora öğrencim, kızı İlgi ile uzun yıllar varan beraberliklerimiz oldu. Yıllar önce Büyükada'da yürüyüşlerimizi, bisiklet sürüşlerimizi unutamıyorum. Tabii,tüm bunlar geçmişin anıları oldu ama benim için hala çok değerli.

Orhan ile zamanla geliştirdiğimiz bu ortak aklın yanı sıra, Orhan Hoca'nın kişiliğinde, onda kendini mimarlık eğitimine adamış bir yaşamı olduğunu söyleyebilirim. Özellikle mimarlık eğitimine yapısal düzeyde katkı koymuş, bu uğurda kendini adamış nadir insanlardan biriydi Orhan Hoca. Önce İTÜ Mimarlık Fakültesi'ndeki dekanlığı, daha sonra Özyeğin Üniversitesi'ndeki kurucu dekanlığı, son yıllarda MİAK akreditasyon derneğindeki başkanlığı süreci, bu anlamda onun karakterini, kimliğini ortaya koyan önemli özelliklerdi. Orhan Hoca, bu anlamda mimarlık eğitiminde kurucu bir kişilik, bunun yanında mimarlık eğitimindeki pedagojik süreçleri son derece iyi sentezleyen önemli bir deneyime sahipti. Farklı düşünce ve eğilimleri birlikte ele alır, onları iyi sentezlerdi, bu anlamda önemli bir yapısalcı kişiliği vardı, ya da o yanda duran eğitmenlerden biriydi. Onun kişiliğinde hep bir yöneticiden daha çok, daima deneyimli bir eğitmeni görürdüm.

Bizim için erken sayılabilecek zamanda onu kaybetmenin acısını hala yaşamaktayım. Orhan Hoca, Türkiye mimarlık eğitimine ve Türk mimarlığına önemli katkılarda bulundu. Umarım ortaya koyduğu yaklaşımları sık sık anımsar, onun yaklaşımını daha ileri bir noktaya götürürüz.

Onun anıları karşısında saygıyla eğiliyorum, hoşça kal sevgili Orhan, mekanın güzel olsun…

Prof. Dr. Alper Ünlü

Mimar, Şehir Plancısı, Aktivist Akın Atauz'u Kaybettik

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehircilik Bölümü 1968 mezunu, 26. Dönem TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi'nde Başkan Yardımcılığı görevini üstlenmiş olan Akın Atauz'u kaybetmenin derin üzüntüsünü yaşıyoruz.

Meslek yaşamı boyunca mimarlık ve şehircilik alanında kamusal sorumluluğu, meslek etiğini ve örgütlü mücadelenin önemini savunan Akın Atauz, Mimarlar Odası bünyesinde yürüttüğü görevlerle meslek ortamına önemli katkılarda bulunmuştur. Meslek örgütüne olan bağlılığı ve kolektif üretime verdiği değerle, mimarlık ve şehircilik alanında kalıcı izler bırakmıştır.

Akın Atauz'u saygı ve özlemle anıyor; ailesine, yakınlarına ve tüm meslek ortamına başsağlığı diliyoruz.

2025 Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri Sahiplerini Buldu…

Deniz İncedayı

Prof. Dr., MSGSÜ, Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri Programı, Daimi Jüri Üyesi

2006 yılında mimar ve araştırmacı Prof. Dr. Jana Revedin tarafından kurulan ve 2010 yılından bu yana UNESCO çatısı altında sürdürülen "*Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri Programı*" her yıl mimaride sürdürülebilirlik anlayışını ve yaklaşımını hedefleyen, toplum yararı ilkesine öncelik veren, katılımcı mimarlık uygulamalarını sergileyen 5 kişiye/ekibe veriliyor. 2023 yılına kadar Paris kentinde, Cité de l'architecture & du patrimoine binasında (Palais de Chaillot) gerçekleştirilen program, 2024 yılından bu yana Venedik'te IUAV'ın (Istituto Universitario di Architettura di Venezia / Venedik Üniversitesi Mimarlık Enstitüsü) ev sahipliğinde yapılmakta. Ayrıca, 2025 yılından başlayarak Uluslararası Mimarlar Birliği'nin (UIA) de programın ortaklarından olması dolayısıyla UIA jüride ve ödül töreninde temsil ediliyor. Venedik Bienali'nin düzenlendiği yıllarda özellikle Venedik Üniversitesi'nin ev sahipliğinin sürdürülmesi planlanıyor. Ancak diğer program ortağı kurumların da farklı yıllarda ödül törenini ve sempozyuma ev sahipliği yapması kararı doğrultusunda, 2026 yılında tören ve etkinlikler Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin ev sahipliğinde, İstanbul'da gerçekleştirilecek.

Her yıl yapılan başvuruların ortak değerlendirilmesi amacıyla jüri toplantısı gerçekleştiriliyor ve bir önceki yıl ödüle değer bulunanlar için ödül töreni gerçekleştiriliyor. Kazanan mimarların araştırmacıların, akademisyenlerin ve/veya uygulamacıların katılımlarıyla bir sempozyum düzenleniyor ve ödül alan kişiler eserlerini ve yaklaşımlarını katılımcılarla paylaşıyorlar.

2025 yılı adaylarının yarıştığı jüri toplantısı, 18 Nisan 2024 tarihinde Venedik IUAV Üniversitesi'nde gerçekleştirildi. Jüri aşağıdaki isimlerden oluşmaktaydı:

Prof. Dr. Jana Revedin, Mimar, Ödül Programı Kurucu Başkanı, İtalya.

Marie-Hélène Contal, Mimar, École Spécialed'Architecture, Fransa.

Prof. Dr. Jacopo Galli, Mimar,Venedik, IUAV Üniversitesi,İtalya.

Prof. Dr. Deniz İncedayı, Mimar, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,Türkiye.

Prof. Spela Hudnik, Mimar, Ljubljana Mimarlık Bienali Yürütücüsü, Slovenya.

Daimi jüri üyelerinin yanı sıra her yıl daha önce ödül alanlar arasından belirlenen 2 kişi de jüride yer alıyor. 2025 yılı jürisi için bu kişiler; **Prof. Dr. Salma Samar Damluji** (Beyrut Amerikan Üniversitesi, Lübnan) ve **Prof. Dr. Werner Sobek** (Stuttgart Üniversitesi, Almanya) olarak belirlenmişti.

2006 yılından bu yana gerçekleştirilen ve farklı ülkelerden çok sayıda mimarı ve/veya ekibi ödüllendiren programda her yıl özel bir tematik başlık seçiliyor. 2025 yılı için başlık "*Architecture is Construction" (Mimarlık Konstrüksiyondur) olarak; 2026 yılı için ise "Architecture is Transformation" (Mimarlık Dönüşümdür)* olarak belirlenmişti. Her yılın tema Dünya Mimarlık Günü etkinliklerinde, Ekim ayının ilk pazartesi günü kamuyla paylaşılıyor. Bu yıl 6 Ekim Pazartesi, Dünya Mimarlık Gününde 2027 yılı için ise "Architecture is Equity" (Mimarlık Eşitliktir) teması duyuruldu.

2025 yılı için düzenlenen törende ödüle değer bulunan mimarlara ve ekiplere ödülleri jüri üyeleri tarafından takdim edildi. Ödül alan isimler aşağıdaki gibiydi:

- Andrea Gebhard, Almanya
- Hoang Thuc Hao, Vietnam
- Marie Combette ve Daniel Moreno, Ekvator Cumhuriyeti
- Salima Naji, Fas
- Marie ve Keith Zawitowski, ABD

2025 yılı ödüllerine ait jüri değerlendirmesi notları jüri raporunda aşağıdaki şekilde ifade edilmekteydi:

Andrea Gebhard (coğrafyacı, sosyolog, kentsel tasarımcı ve peyzaj tasarımcısı, Münih, Almanya):

Resim 1. 2025 Yılı ödül sahipleri ödül töreninde.

Resim 2. Münih'de Isar nehri dönüşüm projesi katılımcı sürecinden.

Adayın, yaşam mekanlarına doğal değerleri yeniden kazandırma konusundaki politik kararlılığı jüri tarafından takdire değer bulundu. Gebhard'a göre günümüzde inşa, yapılı çevrenin ötesinde, güncel bağlama ve onun coğrafi, doğal, iklimsel koşulları ile kaynaklarına odaklanmalıdır. Adayın kentsel tasarım uygulamalarındaki ilkeleri ve öne çıkardığı kriterler de jürinin takdirlerini kazandı.

Ona göre, açık mekânda kentsel tasarıma ait yönetmelik ve standartların yeniden tanımlaması, her düzenlemede yeşil alanın kentsel mekanla birlikte ele alınması, çevresel sorunlar karşısında önlem alınması zorunlu bir yaklaşım olmalıdır. Peyzaj mimarı olarak Gebhard, sürdürülebilir ve dayanıklı çevrelerin desteklenmesi gereğini vurgulamakta ve kamusal alanda kentsel yoğunluk sorunlarını araştırarak yaşam kalitesi hedefine yönelik çözümler önermektedir.

Resim 3. Kentin ve ulaşımın yeşil ile entegrasyonuna bir örnek.

Kararlı yaklaşımıyla ülke ölçeğinde kentsel planlama ve peyzaj tasarımı sorunları karşısındaki tavrı Bavyera Devlet Gelişim Programı (LEP) örneğinde de sergilenmektedir.

Andrea Gebhard 2021 yılından bu yana Almanya Mimarlar Birliği'nin (BAK) Başkanlığı görevini üstlenmiş, plancı ve peyzaj mimarı olarak çevre sorunları, kamusal ve yeşil alan düzenlemeleri alanında cesaretli, yenilikçi ve özgün fikirlerini uygulama alanına yansıtmıştır. Bu özellikleriyle jürinin değerlendirme kriterlerinden olan 'yaratıcılık', 'disiplinlerarasılık', 'uyarlanabilirlik' ve 'iyileştirme' konularını kesinlikle karşılamaktadır.

Resim 4. Kentin gereksinimleri, kaynakları ve gelişim senaryolarına ait bir kolaj çalışması.

Kendisinin; "*Gelecek için peyzaj düzenlemeleri tasarlamak, bölgesel gelişmeleri desteklemek ve sürdürülebilirliğin çevre kalitelerini yükseltmesini sağlamak bizlerin elindedir*" sözleri mesleki yaklaşımını özetlemektedir.

Hoang Thuc Hao (1+1büyüktür 2 mimarlık ofisi), (mimar ve araştırmacı, Hanoi, Vietnam):

Jüri raporunda mimar Hoang Thuc Hao'nun kırsal alanlardaki ve yoksulluk bölgelerindeki çalışmalarını ve özellikle de sosyal renovasyon ve gelişmelerde mimarlığın rolünü vurgulamasını takdirle karşılamıştır. Mimar yerel koşulların derinlemesine araştırılmasını, sakinlerin aktör olarak tasarım sürecine katılımını desteklemekte ve genel olarak yaşam ortamlarının iyileştirmesi amacına odaklanmaktadır. Uygulamada sadece sürdürülebilirlik ilkelerini değil, bunun ötesinde ağırlıklı olarak -özellikle gelişmekte olan ülkelerde sorun olarak gündeme gelen- kültürel değerlerin tanıtımını ve desteklenmesini ilke edinmektedir. Jüri mimarın akademik çalışmalarında da öne çıkan araştırmacılığını, uygulamalarında sergilenen malzeme ve teknoloji alanındaki deneysel çalışmalarını ve sivil toplum desteğini önemli bir kriter olarak değerlendirmekte ve bu özelliğiyle ödül kriterlerinden olan 'yaratıcılık', 'disiplinlerarasılık', 'uyarlanabilirlik' ve 'right tech' (doğru teknoloji) ölçütlerini karşılamasını takdir etmektedir.

Mimar ekibiyle birlikte yürüttüğü çalışmalarını ve özgün yaklaşımını şu sözleriyle anlatıyor:

"Amacımız sadece fiziki çevreye katkı sunmak değil. Toplumları manevi olarak ve kültürel değerler açısından da desteklemek. Halkı kendi yaşam ortamlarına ait uygulamalarda rol almaya ve katkı sunma konusunda cesaretlendiriyor ve "birlikte çalışmak, karşılıklı öğrenmek" sloganıyla onları sürece davet ediyoruz. Bizler tasarımcılar olarak yeni, uygun teknolojileri geliştirirken onlar da yerel teknikleri ve işgücünü inşa sürecine katıyorlar. Gelecek kuşaklar için daha sağlıklı, iklim açısından kontrollü ve konforlu, ekonomik sürdürülebilirliği olan çevreler yaratmayı hedefliyoruz. Öğrenciler daha iyi inşa edilmiş, kaliteli okul binalarına daha çok severek gidiyorlar ve düzgün derslik ortamlarında öğrenmeye daha yatkın oluyorlar. İnsanlar halk evlerinde buluşarak kültürel ve eğitsel etkinlikler düzenliyorlar ve buluşmalarında yeni bilgiler üretiyorlar, yerel kültürü keşfetme fırsatını yakalıyorlar". (Hoang Thuc Hao)

Resim 5. Lam Son, çok amaçlı sosyal merkez binası güney cephesi.

Resim 6. Lam Son, çok amaçlı sosyal merkez binası, açık etkinlik alanı kanopisi.

Marie Combette & Daniel Moreno Flores (La Cabina de la Curiosidad mimarlık ofisi, Quito, Ekvator)

Jüri raporunda, mimarların yerel malzeme kaynakları araştırmalarını, kentsel kırsal gelişmeler konusundaki yapım yöntemi sorgulamalarını ve yerel kültürlerin, etnografik değerlerin sürdürülebilmesi konusundaki tavırlarını, atıklar ve doğal eko sisteme dair farkındalıklarını vurgulamakta ve takdirle karşılamakta. Tasarım ekibi açıklamasında şu sözlere yer veriyor:

"*Tasarım sürecine başlamadan önce bağlamsal bilgiye dair araştırmalarımızı sürdürüyoruz: Farklı topluluklara dair alan araştırmaları, yerele ait okumalar, yeniden kullanım önerileri, verimli inşa yöntemleri üzerine araştırmaları, yaşama, insana dair*

Resim 7. Eski bir depo binası dönüşüm projesi kesiti.

Resim 8. Projenin iç mekândan görünüm.

detayları, hakları ve çevresel duyarlılıkları sürece katmayı hedefliyoruz." (Marie Combette & Daniel Moreno Flores)

La Cabina de la Curiosidad mimarlık ofisinin; özgün fikirleriyle sürprizler yaratan, yere ait detaylı araştırmalarıyla sanat, zanaat, grafik dil, farklı ölçeklerin uyumu, kamusal alt yapı önerileri, farkındalıkları ve peyzaj düzenlemeleriyle tasarıma geniş ve kapsayıcı bir bakış açısı geliştiren özellikleri jüri açısından özellikle övgüye değer bulundu. Jüri raporunda sonuç ürünlerin, farklı fikirlerin şiirsel bir birlikteliğini sergilediğini vurgulamakta. Jüri bu girişimci pratiği, farklı politik ve sosyal bağlamlardaki cesaretli uygulamaları, doğal çevre değerleri konusundaki duyarlılıkları ve güçlü tavırları açısından kutluyor:

"Kendimizi ön yargılardan uzak tutarak ve hazır modellere bağlı düşünmeden tasarım yapıyoruz. Yere ve mekâna en yakın olan verilerle ve içerdiği olanakları değerlendirerek yaklaşıyoruz. Tasarımlarımız öncelikle coğrafi koşullara, iklimsel verilere ve jeolojik özelliklere bağlı olarak gelişiyor. Dolayısıyla farklılıklar ve çeşitlilik (kültürel, geleneksel, ekonomik vb.) öne çıkıyor. Tasarımlarımızı alanın araçlarıyla, insani ve doğal değerleri koruma ilkesiyle sürdürüyoruz ki, tasarımlarımız insan ve diğer tüm canlıların yaşamına katkı sağlasın…" (Marie Combette & Daniel Moreno Flores)

Resim 9. Projenin genişletilmiş yaşama mekânından görünüm.

Salima Naji (antropolog, mimar, sanatçı, Rabat, Fas):

Jüri mimarın Fas'ın güney bölgesindeki toplu tahıl ve tarım alanları için son yirmi yılda gerçekleştirdiği rehabilitasyon projelerini takdirle karşılamaktadır. Mimarın projelerini aynı zamanda sosyo-ekonomik kalkınma ve kültür mirasının yaşatılması adına önemli bir alternatif model olarak değerlendirmektedir. Bir dizi mütevazi ve azimli proje için çok sayıda yönetim birimlerini ve profesyonelleri, çok disiplinli yaklaşımlar ve geleneksel toplulukların desteklenmesi konusunda ikna edebilmesi kırsal alandaki projelerin sürdürülebilirliği ve başarısı açısından önemli bir ölçüt ve kazanım olarak değerlendirilmiştir. Salima Naji'nin cesur, tutkulu uygulamaları, jürinin önemli kriterlerinden olan 'disiplinlerarasılık', 'uyarlanabilirlik', 'rehabilitasyon', 'doğru teknik' ve 'eşit haklar' perspektifinden bakıldığında özgünlükleriyle dikkat çekiyor.

Aga Khan Mimarlık Ödülü Yürütücü Başkanı Farrokh Derakhshani mimarı ve işlerini şu sözlerle açıklıyor: "*Politik olarak, Salima Naji'nin Agadir kentindeki tasarımları yerel yapım endüstrisi ve yöntemleri açısından gelişmeleri temsil etmektedir. Çünkü mimar bu özgün yaklaşımını kamu ihaleleri ve yönetmeliklerinin sismik kontrol açısından getirdiği yönetmelikleri ve sınırlamalarına rağmen yaşama geçiriyor. Ayrıca tasarımın, kentin yıkılmış eski kalesinin altında yatanların anılarını, duvarın alt bölümündeki 'acı çizgisi' fikriyle koruma yönünde bir çabası da var. Projenin önemli bir özelliği de kalenin çevresinde yaratılan, kentin özel bir kamusal alanı olarak hizmet veren başarılı peyzaj düzenlemesi. Salima Naji'nin Fas'ın güneyinde yer alan farklı çalışmaları mimarlığın tüm tarafları (yöneticiler, mal sahipleri, müteahhitler, profesyoneller, sakinler ve kullanıcılar) bir araya getirerek toplumlara destek olma anlayışını sergiliyor*". (Farrokh Derakhshani)

Marie & Keith Zawistowski (onSITE mimarlık ofisi, Fransa ve ABD; Alabama, Auburn Üniversitesi'nde Kırsal Stüdyo'nun kurucusu Samuel Mockbee'nin eski öğrencileri, Grenoble, Fransa):

Jüri raporunda, ekibin 'mimarlık yaşamları iyileştirebilir' anlayışına inançlarını takdire değer bulmaktadır. Farklı kültürlerden beslenen meslek pratiklerini, tasarımın ve uygulamanın bir laboratuvarı niteliğinde değerlendirmiştir. Atölyenin çalışmalarının, akademik alanda, pratikte ve toplumda mimarlığın rolünü araştıran, yeniden tanımlayan özellikleri jüri raporunda övgüyle vurgulanmaktadır.

"Sahada olmak (onSITE), tasarım sürecini müşterilerimizle ve gelecekteki kullanıcılarla paylaşmak, projelerimizin hayata geçirilmesinde aktif olarak rol almak demek. Sahada olmak bizim için küresel ve sanal olanın karşısında direnç göstermek, yereli ve gerçeği savunmak anlamına geliyor". (Marie & Keith Zawistowski, onSITE)

Resim 10. Fas, Tablaba çarşısı; ana avludan görünüm.

Resim 11. Fas, Tablaba çarşısı; restore edilen galerilerden ve kerpiç tuğla duvarlardan görünüm.

Mimari ekip meslek pratiğinin yanı sıra, iki yarıyıllık yüksek lisans programı olan 'designbuildLAB' atölyesinin kurucusu ve yönetici olarak da görev üstlenmekte. Atölye çalışmalarında mimarlık öğrencileri toplumla, yapı ustaları ve profesyonellerle ilişki kurarak üretimlerinin gerçekleşmesi sürecinde eğitsel ve destek sağlayıcı uygulamalar yaratıyorlar. Bu inisiyatif Virginia Tech'de 2015 yılına kadar sürdürülmüş ve beş yılda, 5 adet toplumsal kalkınma projesini hayata geçirmiş. Sonrasında ise söz konusu program *'Mimaride, Çevrede ve Yapı Üretim Kültüründe Mükemmellik Laboratuva-*

rı' adıyla Fransa'da, Grenoble Ulusal Mimarlık Okulu'nda sürdürülmektedir. Jüri, ekibin mimarlık eğitimi konusundaki katkılarını, yaşam boyu eğitim yaklaşımlarını, gerçek bağlamlar ile sorunlar karşısındaki disiplinler arası çabalarının önemini raporunda vurgulamakta ve ekibin 'yaratıcılık', 'disiplinler üstü yaklaşım', 'uyarlanabilirlik', 'doğru teknoloji' ve 'özgürleştirme' kriterlerine uygunluğunu takdirle karşılamaktadır.

*'2025 Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri'*nin sahiplerine takdim edilmesinin ardından, programın geleneksel düzenine göre, ödül sahipleri çalışmalarını, proje ve uygulamaları ile mimari yaklaşımlarını görsellerle izleyicilerle paylaştı. Katılımcılar bu fırsatla ödül sahibi mimarların mesleki felsefelerini, profesyonel kimliklerini daha yakından tanıma fırsatını buldular. Törenin sonunda, etkinliğin yayın sponsoru olan Archi Tangle yayınevi tarafından 2025 yılına ait hazırlanan (Architecture is Construction) kitabı tanıtıldı ve talep edenler için müellifler Marie-Héléne Contal ve Jana Revedin tarafından imzalandı.

Yukarıda da belirtildiği gibi, 2027 yılı için belirlenen ve başvuruya açılan "*Architecture is Equity*" (Mimarlık Eşitliktir) teması çerçevesinde yapılan başvurular

Resim 12. Tiznit'de eski kale duvarlarının restorasyon ve dönüşüm projesinden görünüm.

Resim 13. Bourgoin-Jallieu'de (Grenoble) okullar için bir restoran projesi, güney-doğu cephesinden görünüm.

Nisan 2026'da Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde gerçekleştirilecek jüri oturumunda değerlendirilecek. Ardından 2026 yılı ödülleri aynı kurumun ev sahipliğinde düzenlenen Ödül Töreninde sahiplerine takdim edilecek ve ilgili Sempozyum gerçekleştirilecek. Archi Tangle Yayınevi (Berlin) tarafından hazırlanan 2026 yılına ait '*Architecture is Transformation*' başlıklı kitap ise katılımcılara tanıtılarak isteyenler için yazarları tarafından imzalanacak.

Nisan 2026'da Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde, bu önemli etkinlikte değerli meslektaşlarımızla buluşmak dileğiyle…

Resim 14. Alpler bölgesinde ahşap göçmen barınakları.

Kaynaklar

Venedik Üniversitesi Mimarlık Enstitüsü, Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri 18. Dönem Jüri Raporu, IUAV, 18 Nisan 2024.

Marie-Héléne Contal, Jana Revedin. Architecture is Construction, Cristina Steingraeber, Archi Tangle, eds. Berlin, Almanya, 2025.

Global Award for Sustainable Architecture. https://globalawardforsustainablearchitecture.com/

UIA'dan…

Bilindiği gibi 1985 yılında UIA tarafından oluşturulan Dünya Mimarlık Günü, Birleşmiş Milletler Dünya Habitat Günü ile paralel olarak her yıl Ekim ayının ilk pazartesi günü kutlanıyor. Bu yıl da ülkemizde ve dünyada mesleki çevreler Dünya Mimarlık Gününü etkin bir biçimde kutladı. UIA Konseyi, bu yılki Dünya Mimarlık Günü için "Dayanıklılık için Tasarım" temasını seçmişti. UIA, bu tema ile dünyanın dört bir yanındaki mimarlara, kısa vadeli çözümlerin ötesine bakmalarını ve yapılı çevrenin dirençlilik, uyum sağlama ve yeniden inşa edilme yeteneğini güçlendiren yaklaşımları benimsemeleri çağrısında bulundu. Mimarlık, yapı inşa etmenin ötesinde kırılma ve kriz dönemlerinde eşitlik, süreklilik ve dayanıklılığı da desteklemelidir. Bu bağlamda şu mesajlar önem kazanıyor: Yapılı çevremiz, toplulukları desteklemek için dayanıklılık, direnç ve kültürel duyarlılığı bünyesinde barındırmalıdır. Yapılı çevre, beşerî veya doğal afetlerin ardından toplulukları korumak ve yeniden inşa etmek için önemli bir rol oynar. Dirençlilik için tasarım, çevreye duyarlı malzeme ve yöntemler kullanarak yapılı çevremizi onarma, restore etme ve uyarlama yeteneğini kapsar. Sonuç olarak krizden etkilenen bölgeler için yenilikçi ve kapsayıcı tasarım örneklerini sergilemek, dayanıklılık odaklı mimarlıkta bilgiyi ve en iyi uygulamaları paylaşmak ve yeni nesil mimarları hızla değişen dünyamızın karmaşık zorluklarını ele almaya hazırlayan mimarlık okullarını teşvik etmek bu bağlamda UIA'nın temel beklentilerini oluşturuyor.

Temmuz ayında Barselona'da gerçekleştirilecek olan Dünya Mimarlık Konferansı da yukarıdaki tartışmalara ek olarak özellikle geçiş sürecindeki bir gezegen için ne tür bir mimarlık anlayışı ile ilerlememiz gerektiğine işaret eden "Oluş" temasını benimsedi. Konferans, maddi, politik, ekolojik ve poetik ilişkileri inceleyecek spekülatif, niteliksel araştırmalara odaklanıyor. Kongre bizleri altı farklı temayla geçiş sürecindeki bir dünya için tasarım yapmanın ne anlama geldiğine dair açık uçlu, kesişen araştırmalara davet ediyor. Bunlar, mimarlık, ekolojik birlikte-yaşamı nasıl benimseyebilir sorusunu tartışmaya açan İnsan Ötesi Oluş teması; günlük yaşamımızda hangi anlam ve poetika biçimleriyle ilişki kurabiliriz konusunu araştıran Uyumlanarak Oluş teması; değerler, maddeden inşaata geçiş süreçlerinde nasıl içeyerleşik olur düşüncesini inceleyecek olan Maddileşen

Oluş teması; kişiler arası ilişkileri harekete geçiren mekânsal siyasetleri nasıl tasarlayabiliriz sorusunu tartışacak olan Karşılıklı Bağımlı Oluş teması; küresel ve yerel etkileşimlere dair daha derin bir farkındalıktan hangi eylemler doğabilir konusunu değerlendirecek olan Hiper-Farkında Oluş teması; kaynak çıkarma sonrası yakınlık politikaları bağlamında, mekânsal olarak hangi döngüler üretilebilir sorusuna yanıt arayacak olan Döngüsel Oluş temasıdır. Bu tartışmaların sadece kongre oturumlarıyla sınırlı kalmayacak olması da kongrenin önemli bir özelliği. Değişimin katalizörleri başlıklı öğrenci yarışması öğrencileri, siyasi değişimler, sosyal dönüşümler ve iklim değişikliği ile ilgili öngörülebilir tehditlere karşı direnç ve uyum sağlayan mekansal müdahaleler tasarlamaya davet ediyor. Yarışma, zamanı bir tasarım aracı olarak kullanarak bu direnç kapasitesini geliştiren tasarım önerileri arıyor. Ayrıca kongreye paralel düzenlenecek olan çalıştay da öğrenci yarışmasıyla birlikte genç neslin tartışmalara yeni bir boyut getirmesini hedefleyen ek çalışmaları oluşturuyor. Kongre, on iki seçkin genç mimarlık stüdyosunun rehberliğinde öğrencileri ve genç profesyonelleri yaratıcı bir laboratuvara dahil etmek için bir atölye çalışması tasarladı.

Mimarlığın yeni yapma biçimlerini tartışmaya açan bu çalışmaları takip etmek için UIA ve UIA Barselona Kongresi resmî web sitesini takip edebilirsiniz.

https://uia2026bcn.org/

Dünya Mirası Tarihi Yarımada'yı Korumak – III: 40. Yılda Yeniden Bir Değerlendirme

Şeyda Arslan Ercan

Arş. Gör., Gebze Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

"Dünya Mirası Tarihi Yarımada'yı Korumak" temasıyla ilki 2021 yılında çevrimiçi düzenlenen panel-forum serisinin ikincisi 2023'te düzenlendi. İki etkinlikte de Tarihi Yarımada üzerine yapılan çeşitli sunuşların ardından "Tarihi Yarımada'yı Koruyabiliyor muyuz? Sorunlar – Çözüm Önerileri" başlıklı forum bölümünde sorun ve öneriler tartışıldı. Aynı serinin üçüncüsü TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından "Dünya Mirası Tarihi Yarımada'yı Korumak – III: 40. Yılda Yeniden Bir Değerlendirme" ismiyle 20 Eylül 2025'te çok sayıda akademisyen, koruma uzmanı ve öğrencinin katılımıyla İstanbul Büyükkent Şubesi Karaköy binasında gerçekleşti. Tarihi Yarımada'nın geçtiğimiz 40 yılının hatırlatıldığı konuşmalar sonrası, Tarihi Yarımada'nın bugününe dair yapılan çalışmalar ve koruma önerileri aktarıldı. Dinleyicilerin katılımıyla "Dünya Mirası Tarihi Yarımada'nın Geleceği" isimli forumda korumaya dair çeşitli öneriler tartışıldı.

Panelin açılış konuşması, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Alper Ünlü tarafından gerçekleştirildi. Konuşmasında, 7. yüzyıl seyyah tasvirlerinden 20. yüzyıl turist anlatılarına beş farklı döneme ait anılar üzerinden Tarihi Yarımada'nın geçirdiği dönüşüme, artan turizm baskısına ve yaşantının sadece belleğimizde kaldığı gerçeğine vurgu yaptı. Ünlü, tüm katılımcıların belleğinde önemli bir yere sahip olan Tarihi Yarımada üzerine sağlıklı bir tartışma ortamı dileyerek konuşmasını tamamladı.

"Dünya Mirası Tarihi Yarımada'nın 40 Yılı- I" başlıklı birinci oturum, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi ÇED Danışma Kurulu Sekreteri Y. Müh. Mimar Mücella Yapıcı'nın yürütücülüğünde gerçekleşti. Bu oturumda konuşmacı olarak Prof. Dr. İclal Dinçer, Prof. Dr. Zeynep Ahunbay ve Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy yer aldı. İclal Dinçer "Tarihi Yarımada'nın Dünya Mirası Olarak Korunmasında Neredeyiz?" başlıklı konuşmasında, Tarihi Yarımada'nın Dünya Miras Listesi'ne kabul edildiği 1985 yılından 2025 yılına kadar Dünya Miras Komitesi'nin İstanbul'un Tarihi Alanları ile ilgili 27 adet karar olduğunu ifade etti. Dinçer, bu kararları üç dönemde analiz ederek 40 yıllık süreci hatırlattı. Oturumun ikinci konuşmacısı Zeynep Ahunbay, "Süleymaniye Dünya Mirası Alanı'nın Korunma Durumu ve Geleceği" başlıklı sunuşunda 19. yüzyıldan günümüze Haliç ve Süleymaniye'nin alan ve yapı ölçeğindeki koruma sorunlarına değindi. Nuran Zeren Gülersoy ise "İTÜ'nün Zeyrek Dünya Mirası Alanı Koruma Planlama Çalışmaları" başlıklı konuşmasında İTÜ'deki çalışmaların Prof. Dr. Nezih Eldem yürütücülüğünde başlatıldığını ve 1960'lı yıllara kadar uzandığını belirtti. Gülersoy, 1995 yılında Fatih Belediyesi'nin isteği üzerine Nuran Zeren Gülersoy, Azime Tezer ve Reyhan Yiğiter'den oluşan proje grubu tarafından hazırlanan Zeyrek Koruma Amaçlı İmar Planı'nı dinleyicilerle paylaştı. Bu çalışmanın ulusal ve uluslararası çok sayıda yayına öncülük ettiğini, ancak Zeyrek'in korunması anlamında yerel yönetim tarafından kabul edilmediğini aktardı.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yönetim Kurulu Sekreteri Mimar Ahmet ERKAN, "Dünya Mirası Tarihi Yarımada'nın 40 Yılı- II" başlıklı ikinci oturumun moderatörlüğünü yaptı. Dr. Gülsün Tanyeli, Arş. Gör. Mustafa Sayan ve Y. Mimar Burcu Akan, bu oturumda konuşmacı olarak yer aldı. Oturumun ilk konuşmacısı Dr. Gülsün Tanyeli, "Prof. Dr. Nezih Eldem Yürütü-

Resim 1. Dünya Mirası Tarihi Yarımada'yı Korumak – III: 40. Yılda Yeniden Bir Değerlendirme Panel/Forumun posteri.

Resim 2. Dünya Mirası Tarihi Yarımada'yı Korumak – III: 40. Yılda Yeniden Bir Değerlendirme Panel/Forumun programı.

cülüğünde İTÜ'de Tarihi Yarımada Proje Çalışmaları"nı Salt Araştırma Nezih Eldem Arşivi'nden edindiği çeşitli görsellerle dinleyicilere aktardı. Tanyeli, 1975 Avrupa Mimari Miras Yılı sonrası Nezih Eldem ve ekibi ile İTÜ Mimarlık Fakültesi öğrencilerinin Zeyrek, Sultanahmet ve Süleymaniye semtlerinde yaptığı çeşitli belgeleme ve koruma çalışmalarını sundu. Arş. Gör. Mustafa Sayan ise "Kara Surları'nın Korunmasına Yönelik Çabalara Retrospektif Bir Bakış" başlıklı konuşmasında Kara Surları'nın 20. yüzyıldaki dönüşümünü anlatırken yapısal sorunlara ve tarihi kentsel peyzajın gördüğü zarara dikkat çekti. Y. Mimar Burcu Akan, "Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün İstanbul Arşivlerinin Değerlendirilmesi: Müller-Wiener Haritası ve Zeyrek – GIS Arasında Bir Yolculuk" başlıklı sunuşunda iki ayrı projenin detaylarını paylaştı. Alman Arkeoloji Enstitüsü arşivinin Coğrafi Bilgi Sistemi'ne aktarıldığını, açık kaynak olarak erişilebildiğini vurguladı.

"Dünya Mirası Tarihi Yarımada'nın Bugünü" üzerine sunuşların bulunduğu üçüncü oturum, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi Doç. Dr. Koray Güler yürütücülüğünde devam etti. Y. Mimar Merve Gedik, "İBB Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü'nün Tarihi Yarımada Çalışmaları" başlıklı konuşmasında, Tarihi Yarımadaya dair tamamlanmış ve devam eden koruma uygulamalarını aktardı. Ayrıca, müdürlüğün eser izleme ve önleyici koruma çalışmalarına değindi. Y. Mimar Hülya Kök, "İBB Kültürel Miras Koruma Şube Müdürlüğü'nün Tarihi Yarımada Çalışmaları" başlıklı konuşmasında yapılan envanter çalışmalarına yer verdi. Doç. Dr. Nisa Semiz, "Haliç ve Marmara Surları'nın Değerleri ve Korunmasına Yönelik Öneriler" başlıklı konuşmasında yönetim ve organizasyon, koruma ve planlama, risk yönetimi, bilinçlendirme ve katılım, maliyet ve kaynak temini konuları üzerinden İstanbul Deniz Surları'nın korunmasına yönelik önerilerde bulundu. Doç. Dr. Mine Esmer ise "Tarihi Yarımada'da Bizans Mirası ve Korunmasına Yönelik Öneriler" başlıklı sunuşunda Bizans Dönemi'nden günümüze ulaşan yapılar ve türleri, tehdit ve sorunlar, korumaya yönelik tavsiyeler ve mirasın sunumundaki aksaklıklara dair bilgiler aktardı. Soru ve görüşlerin alındığı oturum sonunda, katılımcılar Tarihi Yarımada'da yapılan uygulamaların tüm engel gruplarını kapsayacak şekilde olmasına ve yeni kurulan Suriçi Topluluğu'na (surici.org) katılımın artmasına yönelik vurgu yaptı.

Panelin sonunda gerçekleşen "Dünya Mirası Tarihi Yarımada'nın Geleceği" başlıklı forum Doç. Dr. Koray Güler yürütücülüğünde gerçekleşti. Çeşitli soru ve katkılara yer verilen bu bölümde, Ülkü Koçar Eminönü Hanlar Bölgesi'nin parçalı mülkiyet durumuna ve bakımsızlığına, Fatma Sedes korumanın toplumsallaştırılmasının önemine, Mevlüde Kocabay koruma-

da süreklilik ve halk katılımına, Deniz Alkan özgün işlevlerin devam etmesine ve servis saatleri belirlenerek Tarihi Yarımada için yayalaştırmanın yapılabileceğine, Mücella Yapıcı ise koruma çalışmalarının şeffaf şekilde yürütülmesi gerekliliğine dikkat çekti. 1985 yılından günümüze kadar geçen süreçte Tarihi Yarımada'nın korunması için hem üniversiteler bünyesinde hem de kamu eliyle yapılan çalışmaların aktarıldığı bu panel/forum, Tarih Yarımada'nın geleceğe güvenle aktarılabilmesi için sunulan öneriler ve temenniler ile tamamlandı.

Resim 3. Dünya Mirası Tarihi Yarımada'yı Korumak – III: 40. Yılda Yeniden Bir Değerlendirme Panel/Forumun ilk oturumu (Fotoğraf: Şeyda Arslan Ercan).

Resim 4. Dünya Mirası Tarihi Yarımada'yı Korumak – III: 40. Yılda Yeniden Bir Değerlendirme Panel/Forumun ikinci oturumu (Fotoğraf: Şeyda Arslan Ercan).

Sergei Tchoban Konferansı: "Çizim Yoluyla Düşünmek"

4 Ekim 2025

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin Dünya Mimarlık Haftası programı kapsamında düzenlediği etkinliklerden biri de, uluslararası ölçekte tanınan mimar **Sergei Tchoban**'ın **"Çizim Yoluyla Düşünmek"** başlıklı konferansı olmuştur. Konferans, **4 Ekim 2025** tarihinde, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Karaköy binasında gerçekleştirilmiştir.

Yüksek Mimar Sergei Tchoban, konuşmasında tasarım sürecinin temel bileşenlerinden biri olarak gördüğü **el çiziminin**, mimari düşüncenin oluşması ve mekânsal fikirlerin biçimlenmesi açısından taşıdığı öneme odaklanmıştır. Tchoban, bir mimari kavrayışın zihinden ele, çizime ve nihayetinde mekânsal bir

imgeye dönüşümünü sağlayan yaratıcı süreçte çizimin vazgeçilmez bir araç olduğunun altını çizmiştir. Mimarlığın toplumsal, kültürel, siyasal ve ekolojik bağlamlarıyla kurduğu ilişkide çizimin yönlendirici rolünü, seçilmiş projeleri üzerinden detaylandırmıştır.

Konferans kapsamında Tchoban, özellikle Berlin'de yürüttüğü çalışmalar başta olmak üzere, konut, ofis, kültür yapıları ve kentsel dönüşüm projelerini ele almış; **EDGE Suedkreuz Berlin, Apple Store Rosenthaler Straße, Ernst-Reuter-Platz 6** ofis yapısının dönüşümü, **Yahudi Kampüsü Berlin ve Berlin Osthafen** master planı gibi projeleri üzerinden tasarım yaklaşımını aktarmıştır.

Konuşmada ayrıca, mimarlık çizimlerinin araştırılması ve arşivlenmesine adanmış bir kurum olarak Tchoban Foundation - Mimarlık Çizimleri Müzesi'nin oluşum süreci ve faaliyetleri değerlendirilen başlıklar arasında yer almıştır.

Etkinlik, mimarlık öğrencilerinin, araştırmacıların ve meslek profesyonellerinin katılımıyla gerçekleşmiş; Tchoban'ın üretim pratiği ve çizim odaklı tasarım anlayışı geniş bir ilgiyle takip edilmiştir. Konferans, Dünya Mimarlık Haftası kapsamında TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından düzenlenen programın önemli buluşmalarından biri olarak, mimarlık kültürüne yönelik tartışma alanını zenginleştirmiştir.

Kuşaktan Kuşağa Geleneksel Mimarlar Buluşması

Farklı dönemleri bir araya getiren Kuşaktan Kuşağa Geleneksel Mimarlar Buluşması TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nde gerçekleştirildi. 11 Ekim 2025 tarihinde gerçekleştirilen buluşmada meslekte 30., 40., 50., 60., 70. yılını dolduran meslektaşlarımıza plaketleri takdim edildi. Tören, plaket törenlerinin ardından düzenlenen kokteyller ile sona erdi.

19. İstanbul Uluslararası Mimarlık ve Kent Filmleri Festivali

19.İstanbul Uluslararası Mimarlık ve Kent Filmleri Festivali, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından, 13-18 Ekim 2025 tarihleri arasında Kadıköy Barış Manço Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir. 103 farklı ülkeden gelen 665 film başvurusu ile rekor düzeyde uluslararası ilgi gören festival, mimarlık ve kent yaşamına dair küresel ve yerel sorunları sinema diliyle tartışmaya açan önemli bir platform işlevi görmüştür.

Festival Temalarının Ekseninde Toplumsal ve Mekânsal Krizler:

Festival programı ve ödüllü filmler, günümüz kentlerinin karşı karşıya olduğu en kritik konuları merkeze almıştır: Kent Belleği, Afet Sonrası Yeniden İnşa, Toplumsal Eşitsizlik, Mekânsal Adalet, İklim Krizi ve Kültürel Mirasın Korunması.

1. **Afet ve Direnç:** Ulusal Kategori Sami Yılmaztürk Özel Ödülü'nü kazanan "**60**" (Koray Kesik), 6 Şubat 2023 depremlerinin ardından Antakya'nın enkazda kalan ruhunu ve hayatta kalma mücadelesini aktararak, Türkiye'nin en yakıcı gündemine güçlü bir görsel deneyimle odaklanmıştır. Bu, mimarlık ve kent planlaması meslek alanının afet sonrası yeniden inşa ve dayanıklılık görevini sinema üzerinden teyit etmektedir.
2. **Toplumsal ve Mekânsal Adalet:** Belgesel dalı birincisi "**The Old Daughter of Shiraz**" (Marzieh Setayesh Mehr, İran) ataerkil toplumdaki kadınların direncini ve ikincisi "**Fractal Cities**" (Haotian Zhang, Çin) ise Hong Kong'un konut türlerindeki eşitsizliği ve mekânsal kısıtlamaları fraktal bir dille sorgulamıştır. Bu filmler, kentsel mekânın toplumsal eşitsizlikleri nasıl hem ürettiğini hem de açığa çıkardığını güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır.
3. **Kültürel Miras ve Kimlik:** Üçüncülük ödülünü alan "**Cosmopolis Fine Line**" (Okan Şeker, Fatih Öztürk), Heybeliada Ruhban Okulu'nun tarihi üzerinden Türkiye'nin dini ve kültürel çeşitliliğinin mekânsal tanıklığını yaparak kültürel mirasın korunması temasını işlemiştir.

Toplam 38 filmin (34 Belgesel, 4 Animasyon) yer aldığı 19. Festival, mimarlık ve kent filmlerini sadece görsel bir şölen olarak sunmakla kalmamış, aynı zamanda uluslararası ölçekte kent krizlerini tartışan, yönetmenlerle izleyicileri buluşturan (17 yönetmen ile yapılan söyleşilerle zenginleşerek), eleştirel bir düşünce ortamı yaratmıştır. Festival, TMMOB Mimarlar Odası'nın kent ve mimarlık kültürüne katkısının sürdürülebilir bir örneği olarak, kentsel dönüşüm ve küresel zorluklar çağında mesleğin toplumsal sorumluluğunu sinema ile güçlendirmiştir.

27. Ajanda Fotoğraf Yarışması Sergisi ve Ödül Töreni

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından Dünya Mimarlık Günü etkinlikleri kapsamında düzenlenen **27. Ajanda Fotoğraf Yarışması**, bu yıl "**Kent Kimliği ve Toplumsal Bellek**" temasıyla gerçekleştirilmiştir. Yarışmaya toplam **262 fotoğrafçı** tarafından **1432 eser** ile katılım sağlanmıştır.

Yarışma jürisi, 1 Ekim 2025 tarihinde yaptığı değerlendirme sonucu ödül, sergileme ve satın alma kapsamındaki eserleri belirlemiş; seçilen fotoğraflar, 25 Ekim – 10 Kasım 2025 tarihleri arasında Şubenin sergi salonunda izleyiciyle buluşturulmuştur.

Sergi açılışı ve ödül töreni, 25 Ekim 2025 tarihinde Şubede gerçekleştirilmiş; program kapsamında, ödül almaya hak kazanan katılımcılara plaketleri takdim edilmiştir. Açılışta, yarışmanın kent kimliği, toplumsal bellek ve mekânsal temsil ilişkilerini görünür kılmaya yönelik katkısı vurgulanmış; Ajanda Fotoğraf Yarışması'nın sürekliliğinin mimarlık ve kent kültürüne yönelik bir arşiv niteliği taşıdığı ifade edilmiştir.

Etkinlik, mimarlık ortamından temsilcilerin, fotoğrafçıların ve ilgililerin katılımıyla gerçekleştirilmiş; sergi, yarışmada öne çıkan fotoğrafların kent ve toplum ilişkisine dair sunduğu yorumlarla dikkat çekmiştir.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Ajanda Fotoğraf Yarışması'nı ve sergisini mimarlık kültürünün gelişimi, kentsel belleğin görünür kılınması ve mesleki üretimin çeşitlendirilmesi amacıyla sürdürmeye devam etmektedir.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Ayvalık Kent Çalışmaları Derneği'nin Kuruluşunun Birinci Yılında Katılımcı Kent Pratikleri

E. Tûba Aysun Türközen,[1] Gülşen Özaydın[2]

[1]Avukat, Ayvalık Kent Çalışmaları Derneği
[2]Prof. Dr., MSGSÜ Şehir Bölge Planlama Bölümü, Ayvalık Kent Çalışmaları Derneği Başkanı

2024 Kasım'ında "Ayvalık'ın dünü, bugünü ve yaşanabilir yarını için çok seslilikle, hepbirlikte…" diyerek yola çıkan Ayvalık Kent Çalışmaları Derneği, birinci yılını geride bırakırken, kentin çok kültürlü, çok katmanlı kimliğini görünür kılmak ve kolektif belleği için yürüttüğü bağımsız, hiyerarşisiz ve katılımcı çalışma yöntemleri ile Ayvalık'ta yeni bir kent pratiği inşa etme çabasını sürdürüyor. Dernek; kent atölyeleri, yüz yüze, çevrimiçi ve hibrit toplantı programı ve doğrudan katılıma açık karar alma süreçleriyle, kentin tüm paydaşlarının dahil olabileceği bir yerel demokrasi zemini kurmayı amaçlıyor. 2025 yazı boyunca gerçekleşen etkinlikler, bu zeminin ne kadar güçlü bir kolektif iradeyle örülmeye çalışıldığını gösteriyor.

18 Haziran 2025 – Ayvalık Halk Forumu "Tüm Taraflarıyla Ulaşımda Tek Yönü Konuşuyoruz"

Derneğin 2025 yaz programı 18 Haziran'da düzenlenen Ayvalık Halk Forumu ile başladı. Forum, kent merkezindeki dernek mekânında yüz yüze ve eşzamanlı çevrimiçi katılımla hibrit biçimde gerçekleşti. Forumda, Ayvalık'ta uygulanan "tek yön" trafik düzenlemesi tüm yönleriyle ele alındı.

Ulaşım uzmanları, şehir plancıları, mimarlar ve kent sakinlerinin katılımıyla gerçekleşen buluşmada; toplu ulaşımın yetersizliği, alternatif güzergâh eksikliği, otoparklaşma, tarihi dokunun korunması, yaya güvenliği, yayalaşma politikaları ve turizm baskısı gibi başlıklar tartışıldı. Forum sonunda, Ayvalık'ın farklı kesimlerinden gelen görüş ve öneriler doğrultusunda hazırlanan bilimsel ve teknik analiz raporu kamuoyuyla paylaşıldı.

Raporda, mevcut tek yön uygulamasının Ayvalık'ın tarihi dokusu, yol altyapısı ve toplumsal ihtiyaçlarıyla uyumlu olmadığı; uzun dolaşım mesafeleri, yetersiz entegrasyon ve güvenlik riskleri nedeniyle kent merkezinin yaşanabilirliğini tehdit ettiği vurgulandı. Dernek, bu uygulamayı düzenleyen Balıkesir Büyükşehir Belediyesi UKOME ka-

rarının iptali ve yerelin karar alma süreçlerine dahil edilerek oluşturulacak ulaşım planı için taleplerini sürdürmekte.

20–21 Temmuz 2025 – "Arkeoloji Metodolojisi ile Ayvalık Sahası Güncel Okumaları" Seminer ve Sergi Programı

20–21 Temmuz 2025 tarihlerinde düzenlenen seminer, sergi ve tarihi alan gezileriyle, kentin kültürel katmanlarını arkeolojik bir perspektifle yeniden düşünmeye davet etti. Adramytteion Araştırmaları Platformu işbirliğiyle ve yerelin yoğun katılımı ile gerçekleşen iki günlük program, Ayvalık'ın kırsal ve adalar coğrafyasına dair güncel belgelemeleri, bilimsel okumaları ve mekânsal anlatıları bir araya getirdi.

Programın ilk günü dernek merkezinde MSGSÜ Arkeoloji Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi H. Murat Özgen'in "Adramytteion Araştırmaları Platformunun Yüzey Araştırmalarında Ayvalık Belgelemeleri" başlıklı sunumuyla başladı. Ardından Koç Üniversitesi GABAM araştırmacısı Doç. Dr. H. Sercan Sağlam, "Ayvalık Sahasının Çok Yüzlü Kültürel Sürecine Bir Örnek: Büyük Maden Adası" başlıklı sunumuyla, bölgenin kültürel sürekliliğine dair çarpıcı bir perspektif sundu.

Seminer sonrası açılan sergide Dr. Özgen'in hava fotoğraflarıyla hazırladığı ilk kişisel sergisi "Hekantonnesoi: Ayvalık Adaları Kültürel Yolculuk Sergisi-Ayvalık Kırsalı ve Adalar Güncel Belgelemeler Seçkisi" ile "Seramik Buluntu İmitasyonları" iki ayrı anlatıyı bir araya getirdi. Sergi, hem bilimsel hem de duyusal bir izlek sunarak, izleyiciyi Ayvalık'ın görünmeyen "Ayvalık Adaları" kültürel katmanlarıyla ilk kez buluşturdu.

Aynı gün Doç. Dr. Sağlam eşliğinde gerçekleşen "Ayvalık Kent Yürüyüşü", katılımcıları kentin tarihi dokusu içinde çok boyutlu bir okuma deneyimine davet etti. Programın ikinci bölümü ise, deniz yolu ile düzenlenen "Hekatonnesoi: Ayvalık Adaları Kültür Turu" ile tamamlandı. Dr. Özgen'in rehberliğinde herkesin katılımına açık gerçekleşen tekne turu, adaların kültürel sürekliliğini ve peyzaj belleğini katılımcılarla birlikte yeniden yorumladı.

Bu iki günlük program, Ayvalık'ın az bilinen kültürel mirasına dair bilimsel bilgiyle toplumsal belleği buluşturan, katılımcı ve duyusal bir deneyim sundu. Dernek, bu tür etkinliklerle kentin çok katmanlı yapısını görünür kılmayı ve yerel bilgi üretimini desteklemeyi ve herkesin erişimine açmayı sürdürüyor.

9-11 Ağustos 2025 "Ayvalık'ta Kenti" Tartışıyoruz: Kavramlar ve Pratikler Üzerine "Kent Ayvalık Atölyesi-1"

Ayvalık Kent Çalışmaları Derneği'nin planlamasıyla 9-11 Ağustos 2025 tarihlerinde Ayvalık'ta mimari koruma uzmanları Doç. Dr. Gül Köksal ve Dr. Gözde Yıldız'ın yürütücülüğünde, Mimar Mısra Mastar'ın raportörlüğünde "Ayvalık'ta Kenti" Tartışıyoruz: Kavramlar ve Pratikler Üzerine "Kent Ayvalık Atölyesi-1" gerçekleştirildi.

Bu atölyede; ilk gün "Kenti Tartışıyoruz, Hepimizin Söyleyecekleri Var!" açık çağrısıyla ve "kamusal alan, kent hakkı, bellek ve mekân, değer üretimi" kavramsal başlıklarıyla katılımcı katkılarına ve yeni kavram önerilerine açık bir tartışma ortamının yaratıldığı ve ardından ikinci gün "Kavramlar Sahayla Buluşuyor" dijital gözlem – katılım - belgeleme yöntemiyle saha çalışmasının yapıldığı ve atölyenin son günü olan üçüncü gün ise atölye değerlendirmesi ile Ayvalık'ta açık katılımla kent sorunlarının tartışıldığı kapanış oturumuyla sonuçlanan yeni bir deneyim yaşandı.

Atölye yürütücüleri Gül Köksal ve Gözde Yıldız'ın birlikte oluşturdukları atölye yöntemi, Ayvalık Kent Çalışmaları Derneğinin de gündeminde yer aldığı; "kamusal alan, müşterekler, kıyı kullanımı, zeytinlikler, yapılı çevre, kültürel değerler, endüstri mirası, değer üretimi, bellek-mekân üretimi, kent hakkı, kentsel-toplumsal hareketler, barınma, ulaşım, nüfus hareketleri, maden yasası gibi çok çeşitli konuları kolektif biçimde tartışmak ve kentin geleceğine ilişkin yeni düşünce kanalları oluşturmak açısından önemli bir katkı oluşturdu.

İlk gün Gül Köksal, atölyenin hangi kavramlar üzerine temellendiğini açıklarken, "Ayvalık'ın su ve toprak ile ilişkisi, dönüşüm değerinin kenti nasıl dönüştürdüğü üzerine düşüneceğimiz, kentsel çatışmalar, çekişmeler, nasıl bir kent tahayyül ediyoruz, ortaklıklarımızı ve farklılıklarımızı görmek, kent hakkını belirli bir hukuksal çerçeve üzerinden değil yaşam hakkı üzerinden tanımlamak, heterotopinin bizi bir araya getiren, nefes aldıran ve birbirimizin farklılıklarını gördüğümüz mekânlar olarak önemini görmek" gibi zihin açıcı konularla tartışma ortamına bir giriş sağladı.

Ardından "Yaşayan Üreten Dönüşen Haliç Belgeseli" izlendi ve bir endüstriyel miras alanı için oluşturulan kent mücadelesi deneyimi aktarılarak, tersane alanının sadece bir üretim alanı olmayıp, bireysel olarak da dönüştürücü bir yer olduğu, asırlar boyu devam eden bu birikimin yok sayılmaması gerektiği ve bu noktada dayanışmanın önemine vurgu yapıldı.

Belgeselin izlenmesinin ardından açık katılımla açılış forumu yapıldı: Haliç ile Ayvalık arasında sanayileşmenin getirdiği zenginlik açısından da bir bağ kuruldu. Ayvalık'ta endüstri mirası veya diğer anıtsal yapıların yeniden işlevlendirilmesinde sorunlar olduğu, kamusal alanların yetersizliği ve kamunun ortak değerlerde sözünü söyleyemediği, bunun için farkındalık oluşturulamadığı, halk sağlığı ile ilgili konularda yetersiz kalındığı vurgulandı.

İkinci gün atölye yürütücüsü Gözde Yıldız, "dijital platformlar ve kentler" konusunda bir sunum yaptı. Dijital platformların kenti nasıl dönüştürdüğü, veri temelli işleyiş, erişim ve aracılık, kullanıcıların hem üretici hem tüketici olması, müşterekler sadece fiziksel mi, dijital müşterekler oluşturmak mümkün mü, açık ve ortak bilgi haritaları, sokak nasıl bir kent platformu olabilir ve nasıl bir uzlaşma ortamı yaratabilir?" konularında dünyadan örneklerle birlikte bir sunum yaptı. Dijital platform oluşturma yöntemi, katılımcılarla birlikte Ayvalık kent merkezinde hep birlikte seçilen bir rotada Padlet haritalaması ile sahada mekânsal bir deneyim yaşandı.

Bu deneyimde izlenen yöntem Ayvalık'ta; erişilebilirlik, kullanım biçimleri ve kamusal alanlara dair gözlemlerin kaydedilmesi gibi birçok konuda dijital bir açık veri üretimi oluşturulabileceğini gösterdi. Öte yandan dijital veri/açık kaynak oluşturmayı denerken olasılık ve sorunlar üzerine tartışıldı.

Atölyenin üçüncü gününde, kavramlar ile Ayvalık'ın özgün yerleşimlerinden biri olan Cunda özelinde bir tartışma ortamı açılarak, Answergarden platformu üzerinden bir kavram bulutu deneyimi gerçekleştirildi. Cunda'da yaşayanların kişisel anlatılarından, katılımcıların konuşmayla eşzamanlı olarak konuşmadan elde ettikleri ve zihinlerinde canlanan kelimeleri ve kavramları dijital uygulamaya yazarak kolektif bir üretimin oluşturulması hedeflendi ve kelimelerin tamamından dijital kavram haritalaması elde edildi. Herkes bu deneysel ortamı anlamaya çalıştı ve ardından katılımcıların fikirleri alındı. Çoğunluk tarafından kavramları birlikte tartışmanın çok önemli olduğu, disiplinlerarası ortamda çok yönlü düşünülebilmenin besleyiciliği gibi geri dönüşler alındı. Öte yandan yeni kavram üretmenin bilinen kavramları yeniden düşündürttüğü, bu sürecin bireyin kendini sorgulamasına olanak tanıdığı görüldü.

Kapanış forumunda katılımcılar kendi deneyimlerinden yola çıkarak Ayvalık'ta tartışılması gereken konuları ortaya döktüler. Ayvalık'ta kentlinin yeterince kıyı ile ilişkilenemediği, giderek büyüyen altyapı, çöp ve su sorunları, yangın ve deprem gibi afetler karşısında kentin hazırlıklı olamaması, acilen tarımsal arazi planlamasının yapılmasının ve kapanan zeytin yollarının açılmasının elzem olduğu, kamusal alanların yetersizliğinin bir sorun olarak görülmesi, hava kirliliği, prina fabrikasının kent ortamına getirdiği olumsuz etkiler, kaybolmakta olan zanaatkârlık gibi kent belleğini oluşturan diğer konuların kayıt altına alınarak bir bellek arşivi oluşturulması, Ayvalık Adaları Tabiat Parkı'nın statüsü ve sınırları ile ilgili konularda imar ve rant baskılarına karşı çok dikkatli olunması gerektiği vurgulandı.

Sonuç olarak Ayvalık'ın kent dinamiklerini, katılımcılığın farklı araçlarını ve güncel kent sorunlarını birlikte tartışmak, deneyimlemek ve yeni ufuklar açmak çok değerliydi.

1–10 Eylül 2025-Kent Ayvalık Atölyeleri, "Cunda, Yaşayan Ada – Kırılgan Değerler: Mekân, Kültür ve Belleğin İzinde"

Derneğin çağrısı ve koordinasyonu ile yürütülen disiplinlerarası saha çalışması; Prof. Dr. Gülşen Özaydın, Av. Tûba Aysun Türközen, Dr. Öğr. Üyesi Uzay Yergün, Dr. Öğr. Üyesi Burcu Büken Cantimur ve Dr. Öğr. Üyesi Banu Çelebioğlu Yergün'ün planlamasıyla, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mesleki Uygulama ve Araştırma Programı Yaz Dönemi Stajı, Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi ve Ayvalık Temsilciliği ve Adramytteion Araştırmaları Platformu işbirliğiyle gerçekleştirilmiştir. Dernek tarafından önümüzdeki yıllarda da farklı alanlarda sürdürülmesi planlanan Kent Atölyeleri kapsamında hayata geçirilen çalışma, farklı disiplinlerden uzmanları, genç araştırmacıları, farklı üniversitelerden 25 lisans ve lisans üstü öğrenciyi ve sivil toplum yapılarını bir araya getirmiş; atölye, seminer ve söyleşiler yerel katılıma açık yürütülmüş ve saha çalışmalarının finansmanı ise tamamen gönüllü yerel işletmeler, bireyler ile işbirliği kurumları Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi, Ayvalık Temsilciliği ve Ayvalık Kent Çalışmaları Derneği'nin katkılarıyla çalışmaların bağımsız olarak yapılması sağlanmıştır.

Programın amacı Cunda Adası'nın tarihsel sürekliliğini ve kültürel belleğini koruma-kullanma dengesi içinde yeniden ele almak; adanın özgün kimliğini tehdit eden mekânsal ve kültürel dönüşümlere karşı katılımcı, saha temelli çözümler üretmektir. Çalışma, 2005 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Restorasyon Anabilim Dalı ile TÜBA tarafından gerçekleştirilen belgelemeye dayanan 20 yıllık veri altyapısını referans alarak, adadaki dönüşümlerin bilimsel yöntemlerle izlenmesine ve kıyaslanmasına olanak sağlamıştır.

Program dört eşzamanlı atölye üzerinden yürütülmüş; mimari envanter, fotoğrafik belgeleme, sözlü tarih ve mekânsal analizler disiplinlerarası bir yaklaşımla bir araya getirilmiştir. Dr. Öğr. Üyesi Uzay Yergün (YTÜ), Dr. Öğr. Üyesi Banu Çelebioğlu Yergün (YTÜ), Dr. Öğr. Üyesi Burcu Büken Cantimur (MSGSÜ), Ar. Gör. Pınar Koçlardan (YTÜ), Ar. Gör. Tuğçe Darendeli (YTÜ), Ar. Gör. Zülbiye Hafsa Özdemir'den (YTÜ) oluşan ve farklı üniversitelerden 15 mimarlık ve şehir planlama bölümü lisans öğrencisinin staj programı kapsamında katıldığı "Cunda Adası Tarihi Kent Dokusunun Mekânsal ve Kültürel Analizi" atölyesinde mimari envanter çalışması ve yapı ölçümleri yapılmış; Mimar Sena Özfiliz'in yürütücülüğünde "Bugün, Yarının Belleğidir" fotoğraf atölyesi görsel belgeleme ve arşiv eşleştirme çalışmaları gerçekleşmiş ve farklı coğrafyalardan örnekler sunulmuştur. Doç. Dr. H. Sercan Sağlam yürütücülüğünde "Bir Zamanlar Buradaydı" atölyesi kaybolan kent hafızasını, yok olan tarihi yapılara ilişkin aktarımı saha tespitleriyle ve katılımcılar ile birlikte gerçekleştirilen saha gezisi ile açığa çıkarmış; Tanju İzbek, Evren Kaçar, Tûba Aysun Türközen, Mine Özgentaş, Erol Çetintaş, Yalın Tüzmen, Prof. Dr. Gülşen Özaydın, Dr. Öğr. Üyesi Burcu Büken Cantimur, Sena Özfiliz (Mimarlık Fotoğrafçısı, Yüksek Mimar), İlyas Seyrek (Lisans Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Y. Lisans Sosyoloji Bölümü, MSGSÜ ŞBPL Bölümü Doktora Öğrencisi), İrem Sıla Şen (Şehir Plancısı, MSGSÜ ŞBPL Bölümü Kentsel Planlama Y. Lisans Öğrencisi), Şerike Amet Osman (Mimar, MSGSÜ ŞBPL Bölümü Kentsel Koruma ve Yenileme Y. Lisans Öğrencisi), Berfin Çetin (Arkeolog, MSGSÜ ŞBPL Bölümü Kentsel Koruma ve Yenileme Y. Lisans Öğrencisi), Saadet Sevik (Y. Mimar, MSGSÜ ŞBPL Bölümü Mekânsal Çalışmalar Y. Lisans Öğrencisi) ve Özge Özkan Cuzdan'ın (Lisans Sosyoloji Bölümü, Y. Lisans Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ODTÜ Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi) yer aldığı kolektif ekipten oluşan "Kökler ve Hatır-

lama" sözlü tarih atölyesi adalıların hafızasına dayanan, 15'in üzerinde Cundalı 2. ve 3. Kuşak Girit ve Midilli mübadili ile yapılan görüşmeyi görsel ve sesli belgeleme ile kayıt altına almış, transkript ve tematik analizler üretmiş, Ayvalık'ta sözlü tarih çalışmalarına farklı tematik konularla süreklilik kazandırmak üzere çalışmalarını sürdürmektedir.

Saha çalışmaları sonucunda elde edilen verilerle 2005 verileriyle karşılaştırılarak kapsamlı bir analiz gerçekleştirilmektedir. İlk analizler Cunda'da son 20 yılda mimari dokuda ve sokak morfolojisinde belirgin dönüşümler olduğunu; 1/5000 ölçekli koruma planının tamamlanmamış olmasının, denetimsiz turizm ve rant baskısıyla birleşerek somut yapı tahribatı ve sosyal mekân kayıplarını hızlandırdığını göstermiştir. Sözlü tarih kayıtları, adalının kolektif hafızasında korunan gündelik yaşam pratikleri, mekânsal anekdotlar ve kimlik öğelerini açığa çıkararak planlama önerilerine doğrudan kaynak sağlayacaktır. Fotoğrafik belgeleme kaybolan ve korunması gereken öğelerin görünür kılınmasında belirgin katkı sunmuştur.

Çalışma kapsamında üretilmesi hedeflenen çıktıların başlıcaları şunlardır: 2005–2025 karşılaştırmalı kıyaslama raporu; yapı envanteri ve mekânsal değişim haritaları; düzenlenmiş sözlü tarih arşivi; fotoğrafik arşiv ve tematik görsel, belgesel niteliğinde kurgulanacak videolar, koleksiyon; kısa, orta ve uzun vadeli politika ve müdahale yol haritası; ve her atölye için metodoloji ile saha raporları. Bu materyaller hem akademik değerlendirme hem de yerel karar alma süreçleri için somut veri ve herkesin erişimine açılacak güncel veri ve belgelemeler ışığında kente öneriler sunacaktır.

Programın ilk analizleri doğrultusunda önerilen başlıca acil müdahaleler şunlar olmuştur: 1/5000 ölçekli koruma planının tamamlanması sürecine şeffaf, açık tartışma alanları ve katılım mekanizmaları getirilmesi; turizm ve yapılaşma baskısına karşı yerel denetim kapasitesinin güçlendirilmesi; kolektif belleğin korunması için sözlü tarih, fotoğraf ve hafıza çalışmalarının yaygınlaştırılması; koruma-kullanma dengesini gösterecek pilot restorasyon ve kamusal müdahale projelerinin katılımcı yöntemlerle hayata geçirilmesi; ve Ege-Akdeniz havzasındaki (Midilli, Girit vb) yakın coğrafyalarda bölgesel işbirlikleri ile kolektif bellek aktarımı ve ortak izleme ağlarının geliştirilmesi.

Gelecek süreçte program çıktıları ve analizleri yerel yönetim, sivil toplum ve akademi ile paylaşılacak; yaygınlaştırma toplantıları düzenlenecek ve önerilerin uygulamaya dönüştürülmesi için izleme mekanizmaları oluşturulacaktır. "Cunda, Yaşayan Ada-Kırılgan Değerler: Mekân, Kültür ve Belleğin İzinde" çalışması, farklı belgeleme yöntemleri ile adalıların hafızasını eşzamanlı değerlendiren bir model ortaya koymuş; elde edilen veriler ve öneriler adanın özgün kimliğinin korunmasına, yerel karar alma süreçlerinin güçlendirilmesine ve koruma ile kullanma arasındaki gerilimin katılımcı, disiplinlerarası yöntemlerle yönetilmesine destek verecek niteliktedir.

Dernek, bir yıl içinde gerçekleştirdiği çalışmaları ile yerel demokrasinin güçlendirilmesine ve kent hakkı mücadelesine, katılımcı süreçler ve kolektif üretim pratikleriyle önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda sivil yapılanma, kent mekânının yalnızca fiziksel kullanımı değil, aynı zamanda üretimi, biçimlendirilmesi ve yeniden kurgulanması süreçlerine tüm kent paydaşlarının aktif katılım hakkını savunmaktadır ve kentli bireylerin yaşadıkları çevrenin estetik, ekolojik ve sosyal karakteri üzerindeki kolektif iradesini ifade etmelerini, modern demokratik yurttaşlık anlayışının ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir.

Ayvalık Kent Çalışmaları Derneği Ayvalık'ta düzenlediği etkinliklerle, yurttaşların kent yönetimine doğrudan katılımını, karar alma süreçlerinde söz sahibi olmalarını, kentin tüm paydaşlarına açık demokratik alanlar oluşturmayı ve kentsel politikaların ortak akılla şekillenmesini sağlamayı amaçlayan çalışmalarını önümüzdeki dönemde yeni programlar ve katılımı daha geniş iletişim ağı ile sürdürmeyi hedeflemektedir.

Çözüm Üreten Kentler Tüm Mümkünlerin Kıyısında

Marmara Urban Forum (MARUF) iki yılda bir "Çözüm Üreten Kentler" ana mottosu ile Marmara Belediyeler Birliği tarafından çok paydaşlı ve uluslararası düzenlenen, Türkiye'nin ilk kent forumudur.

Yerel ihtiyaç ve öncelikleri, küresel gündemle buluşturarak tüm kent paydaşlarıyla kentsel sorunlara kolektif çözümler geliştirmeyi amaçlayan MARUF, ilk kez 2019 yılında İstanbul'da 25 ülkeden 250 konuşmacı ile 5.440 katılımcıyı İstanbul Kongre Merkezi'nde ağırladı. 2021 yılında çevrim içi olarak gerçekleştirilen forum, "Yeniden Düşün, Birlikte Hareket Et" çağrısıyla 52 ülkeden 500'ün üzerinde konuşmacı ve 8 binden fazla izleyiciyi bir araya getirdi. 2023 yılında ise "Dayanıklılık ve ötesi" ana teması ile MARUF, Metropolis ve UNHabitat iş birliğiyle Dünya Büyükşehirler Günü etkinliklerine ev sahipliği yaptı ve yine İstanbul'da 62 ülkeden 380'in üzerinde konuşmacı ve 5.000'den fazla katılımcıyı bir araya getirdi.

Bu yıl dördüncü kez, 1-3 Ekim'de Haliç Kongre Merkezi'nde düzenlenen MARUF "tüm mümkünlerin kıyısında" çerçevesi ile 200'den fazla etkinlikle şekillendi ve 8.000'in üzerinde katılımcıyı buluşturdu. Bu kavramsal çerçeve dört soru altında ortaya çıkan dört içerik akışı ile derinleştirildi:

#1 Yerel demokrasinin benimsendiği; katılımcı, güvenilir ve hesap verebilir kurumsal yapılara sahip, adil bir kent nasıl mümkün?

#2 Afetlere, iklim krizine, insan hayatını tehdit eden çatışmalara, ekonomik krizlere dayanıklı bir kent nasıl mümkün?

#3 Eşitsizlikleri bertaraf eden, bakım veren, güvenli, herkesi ve tüm canlıları gözeten bir kent nasıl mümkün?

#4 Farklılıkları kucaklayan, dayanışma halinde ve birlikte yaşama imkân veren bir kent nasıl mümkün?

Partnerlik Ekosistemi ve Katılımcı Profili

MARUF25'in 150'den fazla partnerlerinin tamamı, içeriklerin belirlenmesi, konuşmacı seçimi, planlama, organizasyon ve tanıtım gibi alanlarda verdikleri desteklerle, etkinliklerin şekillenmesine ve ilgililerine ulaşmasına büyük katkı sağladı. Dünyada kentleşme ve kent forumları konusunda başı çeken UN-Habitat'ın yanı sıra UNDP, UN Women, UNICEF gibi BM kurumlarına ek olarak Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, CDP, ICLEI, WWF, WRI, Global Covenant of Mayors for Energy and Climate, British Council, GIZ, EIT Urban Mobility, Time Use Initiative foruma destek veren uluslararası partnerlerden bazıları. Ayrıca Türkiye'den Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, TBB, İSTKA gibi kamu kurumlarının yanı sıra İKSV, TESEV, Urban.koop, MAD, Türkiye Tasarım Vakfı gibi farklı alanlarda çalışma yürüten pek çok kuruluş MARUF25'e katkı sağladı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi başta olmak üzere Marmara Bölgesi'ndeki belediyeler; Milano Politeknik Üniversitesi, Oxford Brookes Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi gibi Türkiye'den ve dünyadan üniversiteler de forumun partnerleri arasında yer aldı.

Forumun 500'ü aşkın konuşmacısının %25'i 50 farklı ülkeden gelerek küresel deneyimleri paylaştı. Yerel yönetimler ve akademi başı çekerken, özel sektör, sivil toplum ve uluslararası kuruluşların katılımı uygulama ile teori arasındaki bağı güçlendirdi. MARUF'un temel ilkelerinden biri olan toplumsal cinsiyet eşitliği doğrultusunda konuşmacıların yarısından fazlasını kadınlar oluşturdu.

Forumun Yapısı ve Katılım Biçimleri

Bu kadar farklı aktörün bir araya geldiği bir ortamda, birlikte üretmenin koşullarını yeniden düşünmek kritik. Her seferinde farklı tartışma ve birlikte üretme biçimleri ile yapılanan MARUF bu yıl üç ana mod altında çok sesli, çok katmanlı ve çok paydaşlı bir dizi etkinlik türünü daha deneyimleme alanı açtı: Zihinle katıl (minds-on), uygulayarak katıl (hands-on) ve duyularınla katıl (senses-on) modları altında önceki forumlardan bu yana devam eden Çarşılar, Kent Kütüphanesi, Kent Sineması, Play Marmara, Kent Atölyesi, Yerel Eylem oturumları, Sergiler gibi çalışmalar daha zengin içerikler ve işbirlikleriyle programa alınırken, katılımcıları forumdaki paylaşım ve üretime doğrudan dahil etmek üzere Kolektif Çalışmalar, Keşif Oturumları ve Mümkünler Çemberi gibi yeni etkileşim türleri uygulandı.

Toplamda 200'ün üzerinde etkinlik içinde katılımcıların yalnızca izleyici değil, deneyimin aktif aktörü olduğu atölyeler, ağ kurma toplantıları ve kolektif çalışmalar gibi uygulamalı deneyim alanları çoğunluğu oluşturdu. Her katılımcı kendi akışını oluşturdu, fikirlerini "Derin Dalış Defterleri"ne kaydetti ve bunları dijital ortamda ya da forum alanındaki kolektif çalışma alanlarında paylaştı. Dileyenler hiçbirini yapmayıp sadece akışına bıraktı — çünkü çoklu ve eşzamanlı etkinlikler evreninde kaybolmak da MARUF deneyiminin bir parçasıydı.

Mekân ve Deneyim Tasarımı

Elbette deneyim mekândan bağımsız düşünülemez. Bu nedenle MARUF'un fiziksel mekânı, dinleme kadar dinlenme, üretme, paylaşma ve karşılaşma için kurgulandı. Bu yıl Haliç Kongre Merkezi beş ana alanla yeniden kurgulandı: Dialogue Hub tartışmaların merkezini, Social Hub stantlar ve çarşıların hareketli alanlarını, Vision Hub ağ kurma ve ana salon etkinliklerini, Creative Hub kent kütüphanesi ile atölyeleri, Shore (Kıyı) ise Haliç'in açık hava sahnesini oluşturdu. İSTON'un özel tasarım kent mobilyalarıyla bu alanlar birbirine bağlanarak forum mekânı yaşayan bir kamusal mekânlar zincirine dönüştürüldü.

MARUF25'in Urban Expo alanı ve B2B görüşme sistemi forumun paydaşlarıyla etkileşim için direkt bir bağlantı imkanı oluştururken ayrıca Erişilebilir Her Şey ve WeWALK, forum boyunca etkinliklerin tüm katılımcılar için erişilebilir olması için forum öncesinde ve esnasında farklı engeli olan katılımcılar açısından önemli destekler sağladı.

Ortak Üretim Alanları ve Kültürel Katmanlar

Konut üretiminin finansman ve planlama yönlerine odaklanılan uzman toplantılarından ahşap malzeme ile mimarlığın mümkünlüğüne; sokakları yeniden kazanmanın taktiksel metodlarından kentte iyi oluşun ardındaki yapılı çevre tasarımlarına; afetlere dayanıklılık stratejileri için kurumlar arası işbirliği imkanlarından daha iyi bir yaşam kalitesi için demokra-

siyi yeniden tanımlamaya pek çok konuda keşif alanları açıldı. Su, yoksulluk, yaşlanan nüfus, gıda güvenliği, bakım emeği gibi kritik meseleler farklı etkinlik türleri vasıtasıyıla gündeme getirilerek politika üretimlerinde doğru ve kapsalı işbirlikleriyle, dikkatle ele alınmaları amaçlandı.

Kent çizerlerinden uygulamadaki uzmanlara, kent problemlerine mizahla yaklaşanlardan kentsel sorunlara çözümlerini 5 dakikada özetlemeye çalışanlara; kurumsal kimliğindeki çizgiler gibi çok desenli alternatifler varlık gösterdi MARUF25'te. MARUF'un fiziksel ve içeriksel yapısı, bilgi kadar kültürün de paylaşıldığı bir platform sundu. Kent Kütüphanesi, başta Yapı Kredi Yayınları olmak üzere İletişim, Metis, İdealKent, Ayrıntı gibi pek çok yayınevinin katkılarıyla katılımcıları kent temalı kitaplar ve yazarlarla buluşturdu. Altyazı'nın destekleriyle programlanan Kent Sineması'nda, sinemayı kamusal yaşamın bir yansıması olarak ele alarak yönetmenlerle söyleşilere ev sahipliği yapmanın yanında, *Manguel'in Türkiye Yolculuğu: Tanpınar'ın İzinde* gibi özel belgesel film gösterimlerine de MARUF25'te yer verildi.

Esasında MARUF, Ekim ayındaki buluşma günlerinden önce, Ağustos-Eylül aylarında *MARUF on the Go* (MARUF'a Doğru) adıyla, çeşitli işbirlikleri ile düzenlenen ve sonuçları MARUF'a taşınan hazırlık etkinliklerini de kapsıyor. Bu yıl bir çok çalışmanın yanında en heyecanlı *on the go*'lardan biri 1979'da MBB bünyesinde yayınlanan Tan Oral imzalı "İki Minik Kentli" kitabının günümüz dinamiklerinde yeniden yorumlanarak yayınlanması için düzenlenen Marmarathon (ideathon) oldu. Çocuklar için şehirleri, kamusal alanları, kentleşmeyi bugün nasıl anlatabiliriz, yeniden düşündük.

MARUF'ta bu yılın en yeni etkileşim araçlarından biri de Kent Ritmi'ydi. Chromas, Kreşendo ve Peradi Ensemble gibi topluluklar forumu üç günün farklı saat dilimlerinde katılımcıları çok sesli müzikle buluşturdu; öğle arası dans pratiklerinden oturum ardından gelen kuş sesleri deneyimlerine, MARUF'un ritmi duyulur kılındı. Forumun üçüncü ve son günde ise katılımcılar, 20'den fazla Kent Rotası ile şehre dağılıp kentin kendi ritmine karıştı.

MARUF25'in Tamamlarken

Kısacası MARUF25'in dört ana akışında güvenilir yönetişim, krizlere dayanıklılık, sosyal bakım ekonomisi ve doğayla birlikte yaşam temaları derinlemesine tartışıldı. Tüm bu tartışmalar, forumun sadece bilgi üreten değil, birlikte düşünme biçimlerini yeniden tanımlayan yapısının bir parçası oldu.

MARUF'un herkeste farklı bir iz bıraktığı kesin. Ama belki de asıl soru şu: Bu deneyimleri biriktirip kalıcı bir bilgiye dönüştürmek mümkün mü? Almancada "deneyim" için iki kelime vardır: *Erlebnis* ve *Erfahrung*. *Erlebnis* bireysel, anlık bir deneyimi; *Erfahrung* ise biriken, paylaşılan, kolektif bilgiyi ifade eder. Düşünürler der ki: Artık *Erfahrung* yok; birik(e)meyen *Erlebnis*'ler çağında yaşıyoruz.

Peki, bu kadar kolektif biçimde üretilen bir forumdan kalıcı bir *Erfahrung* doğabilir mi? Belki de bunun için kıyılarda dolaşmakla yetinmeyip, birlikte derinlere dalmalı; bulduklarımızı ve bulamadıklarımızı paylaşmaya, her şeye rağmen birlikte üretmeye devam etmeliyiz.

Detaylarını takip edebileceğiniz Marmara Urban Forum web sitesi: *www.marmaraurban.org*

Yazarlar:

- *Ezgi Küçük Çalışkan I MARUF Program Koordinatörü (Planlama), Marmara Belediyeler Birliği Şehir Planlama Koordinatörü, Dr.*
- *Görsev Argın Uz I MARUF Program Koordinatörü (Etkileşim ve Deneyim), Marmara Belediyeler Birliği Eğitim ve Projeler Müdürü, Dr.*
- *Burcuhan Şener I MARUF Program Koordinatörü (Partnerlik), Marmara Belediyeler Birliği Dış İlişkiler Müdürü*

Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933

"Bir şehir kurmak: Ankara 1923-1933" sergisi: Cumhuriyetin ilk on yılında bir şehir kurma öyküsü, müze Gazhane'de açıldı!

İBB Kültür ve İBB Miras, Ankara'nın başkent olarak kuruluşunun ilk on yılına odaklanan "Bir Şehir kurmak: Ankara 1923-1933" sergisini Müze Gazhane'de İstanbullularla buluşturuyor!

Vehbi Koç Vakfı'nın kuruluşunun 50. yılı dolayısıyla 2019 yılında ilk olarak Ankara'da açılan, Koç Üniversitesi VEKAM desteğiyle, Ali Cengizkan ve Müge Cengizkan'ın küratörlüğünde hazırlanan serginin İstanbul'daki açılışı, 11 Eylül Perşembe akşamı mimarlık, sanat, tarih, akademi ve siyaset dünyasından pek çok isim katılımıyla gerçekleşti.

"Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933" sergisi, savaş yorgunu bir ülkede "yeni" bir şehrin nasıl kurulduğunu, Cumhuriyetin ilk on yılında ortaya konan irade ve olgularla birlikte ele alıyor. Döneme ilişkin barınma temelli her tür öyküyü merkeze alan "Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933" sergisi, 22 Mart 2026'ya kadar pazartesi hariç her gün 10.00-18.00 saatleri arasında Müze Gazhane'de ücretsiz olarak ziyaret edilebilir.

Vehbi Koç Vakfı'nın 50. yılı programları kapsamında, bir araştırma projesi ve sergisi olarak, hayata geçmesi arzu edilen Ankara Şehir Müzesi'nin Yeni Şehir bölümünü kurma hedefiyle hazırlanan "Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933", ilk kez 2019 yılında Ankara'da ziyarete açıldı. Yeni Ankara'nın kuruluş öyküsünü ortaya koyan sergi, şimdi de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin ev sahipliğinde İstanbullularla buluşuyor.

"Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933" sergisi, Cumhuriyet'in ilanından yalnızca 16 gün önce başkent olan Ankara'nın, yaşadığı nüfus artışına rağmen ilk on yılda başarılı bir planlamayla geçirdiği dönüşümü ele alıyor. Sergi, Ankara'nın merkezinde modernleşme politikalarıyla şekillenen Yenişehir'in kuruluşunu, döneme ait yaklaşık 350 özgün fotoğraf, yeni üretilen görseller, konut tiplerinin maketler ve film kayıtları üzerinden aktarıyor. Aynı zamanda sergide Mustafa Necati, Halide Edip Adıvar, Arif Hikmet Koyunoğlu, Carl Christoph Lörcher, Erzurumlu Nafiz Kotan, Grace Ellison gibi isimlerin bulunduğu 40'a yakın siyasetçi, yazar ve entelektüel, mimar, plancı ve müteahhidin, başkentin ilk on yılındaki barınma deneyimleri ve yazıları bir araya geliyor.

Serginin film odasında ise dönemi belgeleyen "Türkiye'nin Kalbi Ankara" filmi 1920'ler ve 1930'ların Ankara'sını yansıtıyor. Ankara'nın yalnızca fiziksel bir başkente değil, aynı zamanda modern yaşamın mekânına dönüşme sürecini anlatan "Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933", nostaljinin yarattığı yabancılaşmadan özellikle kaçınarak, Cumhuriyet'in 10. yılına dek ortaya konan iradeyi ve barınma kültürünü tarihsel bir çerçevede görünür kılıyor.

Açtığı yeni araştırma ve iletişim kulvarlarıyla hem kamuoyunda hem de akademik çevrelerde yoğun ilgi gören "Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933" sergisi, mimarlık tarihi araştırma yöntemiyle Mimarlar Odası 2022 Yılı Ulusal Mimarlık Ödülü'ne değer görüldü.

Sergiyi makaleler ve yeni belgelerle derinleştiren aynı isimli kitap, Koç Üniversitesi VEKAM Yayını olarak 2019 yılında ilk baskısını, 2023'te dördüncü baskısını yaptı. Kitabın İngilizce edisyonu The Construction of a New City: Ankara 1923-1933, Koç University Press tarafından 2022'de yayımlandı.

Kitabın her iki edisyonu, sergi süresince Müze Gazhane'deki İstanbul Kitapçısı'nda okuyucularla buluşacak. "Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933" sergisi, 12 Eylül 2025 – 22 Mart 2026 tarihlerinde pazartesi hariç her gün 10.00-18.00 saatleri arasında ücretsiz olarak Müze Gazhane'de ziyaretçilerini bekliyor.

"Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933" – Gazhane İstanbul tanıtımından.

Ali Artun & Ahmet Yiğider Ortak Sergi

TÖZ / SUBSTANCE

Galata Rum Okulu

17 Ocak - 8 Şubat 2026

"TÖZ / SUBSTANCE" Sergisi'nde, Ali Artun ve Ahmet Yiğider izleyiciyi mimarlığın tözündeki şiirselliği, gizemi, muammayı keşfetmeye davet ediyor.

"Töz, bir şeyin doğasıdır, özüdür. Mimarlığın tözü, kökenleri işlevsel değildir. Şiirseldir, büyülüdür, gizemlidir. Sembolleri, anlamları sınırsız olan göksel sayılardır ve formlardır. Bu semboller mimarlığa özgü bir dil, bir gramer oluşturur. Ve mimarlık binlerce yıl bu dille kendini ifade etmiştir. İşte TÖZ, hafızalarımızda saklı kalmış bu dille yazılmış denemelerdir. Aklın ötesindeki imgesel bir mimarlığa işaret eder."

Ali Artun

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde mimarlık okudu. Mimarlar Odası'nda meslekle ilgi araştırmalar ve yayınlar yaptı. 1984'te Arkara'da Galeri Nev'i kurarak Türkiye'de çağdaş sanatın gelişiminde öncü bir rol üstlendi. Yıldız Teknik, Marmara ve İstanbul Teknik üniversitelerinde sanat tarihi dersleri verdi. 20. yüzyıl sanatı ve Türkiye'de sanat üzerine çok sayıda kitap ve makale yayınladı. 2016'da Serbest Mimarlar Derneği, 2024'te ise Mimarlar Odası tarafından "Mimarlığa Katkı" ödülüne layık görüldü. İletişim yayınlarından çıkan Sanat-Hayat dizisinin ve çevrimiçi sanat dergisi Skop'un kurucu editörüdür. 2023'te Soda Galerisi'nde "Hayalperest Mimarlık", 2024'te ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde "Mimarlığın Aklı" sergilerini açtı ve aynı adlarla kitaplarını yayınladı. *www.aliartun.com*

Ahmet Yiğider

Yıldız Teknik Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümünde lisans, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Tasarım Bölümünde yüksek lisans eğitim aldı.

2021'de Moskova Gallery Fine Art'ta "Intellect" isimli heykel sergisi gerçekleşti. 2024'te 9. Çanakkale Bienali'nde "İncir, İnsan, Toprak" isimli eseri sergilendi. Baksı Müzesi'nin Ütopya Atölyelerine davet edilen en genç sanatçı-eğitmen oldu. "Karınca Yuvası" sergisi 2025'te Ankara CerModern'de gerçekleşti ve eşzamanlı olarak "Heykelde Duyusallık" isimli kitap yayınlandı.

Ahmet Yiğider, duyular ve özelde koku duyusu üstüne bilim ve sanat merkezli çalışmalar yapıyor. "Türkiye'nin Endemikleri" projesine liderlik ediyor.

Yiğider, heykelinde soyutlamayı insana içkin kadim bir sezgi olarak ele alır. Biçim burada bir temsil değil, varlığın kendini duyumsama biçimidir. Her eser, insanın doğa ve evrenle kurduğu ontolojik diyaloğun sessiz bir kaydıdır. *www.ahmetyigider.com*

Galata Rum Okulu

1910 yılında Eleni Zarifis'in bağışıyla kurulan Galata Okulu, Osmanlı'nın modernleşme döneminde önemli bir Rum eğitim kurumu olmuştur. Mimar Kambanakis ve Christidis tarafından neoklasik-eklektik üslupta tasarlanan okul, İstanbul'un tarihi ticaret merkezi Galata'da, birçok kuşağa eğitim vermiştir. 1988'de kapanan ve bir süre anaokulu olarak kullanılan bina, 2012'de Rum cemaatine iade edilmiştir. Mimar Murat Tabanlıoğlu'nun koordinasyonunda, Patrik Bartholomeos ve Martinos ailesinin desteğiyle 2019'da restore edilen Galata Rum Okulu, bugün mirasını onurlandıran bir kültür ve eğitim merkezi olarak yaşamını sürdürmektedir. *www.galatarumokulu.org*

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler: Oktay Ekinci

Mimarlık mesleğine katkı yapmış, Mimarlar Odası'nın çalışmalarında iz bırakmış meslektaşlarımızla sürdürülen "Mimarlar Odası Tarihinden Portreler" dizisinde Oktay Ekinci kitabıyla karşınızdayız.

Oktay Ekinci'nin zamansız kaybı hepimiz için derin bir üzüntü kaynağı olmuştu. Ölümünün birinci yıldönümünde gerçekleştirilen anma programında, dostları, yakınları henüz acısı ve hatırası canlı iken duygularını aktarmışlardı. Anma programına katılan ve şu anda bir kısmı hayatta olmayan dostlarının, meslektaşlarının sunuşların da içinde yer alacağı bir derlemenin "Portreler" dizisi kapsamında yapılması gündeme gelmişti, ancak ne yazık ki gerçekleşmesi zaman aldı. Şimdi o programda konuşulanların da yer aldığı bir derlemeyi sunuyoruz.

Oktay Ekinci'nin çok yönlü çalışma hayatında kendisine değen, farklı ortamlarda bir arada bulunmuş kişilerden yeni değerlendirme yazıları almak istedik. Ailesi ve aile yakınlarının yanı sıra Oda çalışmalarında birlikte yer almış meslektaşlarımızdan yazılar istedik, fotoğraflarla birlikte aktardıkları anıları, değerlendirmeleri önemli bir belge niteliğinde. Muğla Oktay'ın hayatında çok başka bir yer tutuyordu, oradaki çalışmalarını aktarabilecek isimlere ulaşmaya çalıştık. Yıllarca Cumhuriyet gazetesinde köşe yazıları yazdı, birlikte aynı ortamlarda çalışan gazeteci ve yazarlardan görüşlerini aldık. Koruma kurullarında üyeliği sırasında birlikte olan meslektaşlarımızdan anılarını paylaşmalarını istedik. Kuruluşunda önemli katkısı olduğu, ölümüne kadar Danışma Kurulu üyeliğini sürdürdüğü Tarihi Kentler Birliği çerçevesinde yakından tanıklıkları olan isimler duygularını paylaştıkları metinlerle kitaba katkı yaptılar. ÇEKÜL Vakfı Başkanı ve Tarihi Kentler Birliği Danışma Kurulu üyesi değerli hocamız Prof. Dr. Metin Sözen belki de yaşamının en son yazısını Oktay Ekinci için yazdı.

Oktay Ekinci üretken bir yazardı, değişik ortamda yazdıklarını zamanında kitaplaştırmıştı. Bazısını artık sahaflarda bulabileceğimiz kitaplarının tam listesini ekledik. Yeğeni İpek Yezdani'nin derlediği "Hayat Hikâyesi" Oktay Ekinci'nin çok yönlü yaşamını çok güzel aktarıyor. Farklı dönemlerdeki etkinliklerden fotoğraflarla Oktay Ekinci albümü kitabımızın sonunda yer alıyor.

Geçmişten geleceğe neler aktarabileceğimizi, her birimizin farklı ortamlarda, birikimlerimizle, farklı beraberliklerdeki deneyimlerimizle neler yapabileceğimizi, bunları nasıl derleyebileceğimizi, nasıl anlamlı kılabileceğimizi düşünüyor, "Mimarlar Odası Tarihinden Portreler" dizisini bu çerçevede geliştirmeye çalışıyoruz. Oktay Ekinci'nin kitabının iyi bir örnek oluşturduğunu düşünüyoruz. Umarız hak ettiği ilgiyi görür.

Dizi Editörü: H. Bülend Tuna

Kapak Tasarımı: Nilgün Kara Babacan

Grafik Tasarım: Ebru Laçin Kilci / Nilgün Kara Babacan

Grafik Uygulama: Nilgün Kara Babacan

Konu / Alt Konu: Mimar / Söyleşi, Biyografi

Yayınevi: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul BK Şubesi Yayınları

Basım Tarihi: Ekim 2025

Dil: Türkçe

Sayfa Sayısı: 272

ISBN: 978-605-01-1666-3

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Karaköy, Kemankeş Cad. 31, Beyoğlu, İstanbul

Tel: (212) 251 49 00

MİV Kitabevi

Karaköy, Kemankeş Cad. 31, Beyoğlu, İstanbul

Tel: (212) 244 86 87 (dahili 316)

e-posta: mivkitabevi@gmail.com

Mimarlar Odası Tarihinden: Sulukule Dosyası

"TMMOB Mimarlar Odası Tarihinden" dizisinin ikinci ürünü olan "Sulukule Dosyası" kitabıyla karşınızdayız. Bu dizinin Oda'nın tarihi ile ilgili bilgilerin, arşiv belgelerinin derlenerek değerlendirilmesi, gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı yapacağını düşünüyor ve önemsiyoruz. Mimarlar Odası'nın yıllar içerisinde duyarlı kentliler, kentli kuruluşları, farklı disiplinlerden akademisyenlerle birlikte geliştirdiği mücadele geleneğini sürdüren, idare hukuku çerçevesinde önemli kazanımları olan, geniş bilgi dağarcığını, böylesi kent sorunlarına nasıl yaklaşılması gerektiğini bilen, bu deneyime sahip kadrolarının birikimini önemsiyoruz ve bu bilginin geleceğe aktarılabilmesinin bir aracı olarak bu çalışmayı yapıyoruz.

Kent mücadeleleri doğası gereği çok bileşenli bir beraberliği, ısrarlı ve bilinçli bir takibi gerektiriyor. Farklı davalarda kazanılan tecrübenin, planlama teknik bilgisinin çok önemli bir birikim sağladığını, ama her konunun kendi özelinde bir başka mücadele yöntemini gerekli kıldığını Sulukule'de yaşananlarda bir kez daha görmüş olduk. Sulukule olarak tanımlanan bölgenin yıkımına yol açan sürecin başından itibaren duyarlı çevrelerin harekete geçmesiyle, yaşayanlarla birlikte hukuk mücadelesine katkı verilmesinin yanı sıra çok yönlü destek programlarıyla yalnız olmadıklarını hissetmelerini sağlayan bir dayanışma örneği de gösterildi. Farklı disiplinlerden katkılar derlendi, yaratıcı mücadele örnekleri sergilendi.

Sulukule Roman Derneği Başkanı Şükrü Pündük ve Mücella Yapıcı ile gerçekleştirdiğimiz söyleşide yaşananlar tüm açıklığıyla gözler önüne serildi. Yüzlerce yıldır yaşadıkları bölgeden uzaklaştırılan halkın yaşadıkları travma farklı anlatılarda çok ayrıntılı dile getirildi. Mimar, şehir plancısı, sanat tarihçisi, müzikolog, sosyolog, arkeolog, fotoğraf sanatçısı gibi çok farklı disiplinlerden kişilerin süreçle ilgili yaşadıklarını aktardıkları yazılarına kitapta yer verdik. Böylesi bir kent mücadelesinin değişik açılardan irdelenmesinin bundan sonra yaşanacaklara örnek olabilecek ayrıntıların kayda geçirilmesini önemli bulduk.

Geçmişten geleceğe neler aktarabileceğimizi, her birimizin farklı ortamlarda, farklı beraberliklerdeki birikimlerimiz ve deneyimlerimizle neler yapabildiğimizi, bunları nasıl derleyebileceğimizi, nasıl anlamlı kılabileceğimizi düşünüyor, "Mimarlar Odası Tarihinden Dosyalar" dizisini bu çerçevede geliştirmeye çalışıyoruz. "Sulukule Dosyası" kitabının iyi bir örnek oluşturduğu kanısındayız. Umarız hak ettiği ilgiyi görür.

Ed.: H. Bülend Tuna

Yayına Hazırlayanlar: H. Bülend Tuna, Yeşim Erdal

Sulukule Dosyası Çalışma Grubu: H. Bülend Tuna, Yeşim Erdal, Mücella Yapıcı, Mehmet Bozkurt, Rümeysa Kuduban

Tasarım Uygulama: Nilgün Kara Babacan

Kapak Tasarımı: Nilgün Kara Babacan

Yayınevi: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul BK Şubesi Yayınları

Basım Tarihi: Temmuz 2025

ISBN: 978-605-01-1679-3

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Karaköy, Kemankeş Cad. 31, Beyoğlu, İstanbul

Tel: (212) 251 49 00

MİV Kitabevi

Karaköy, Kemankeş Cad. 31, Beyoğlu, İstanbul

Tel: (212) 244 86 87 (dahili 316)

e-posta: mivkitabevi@gmail.com

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler: Aydan Bulca Erim

"Mimarlar Odası Tarihinden Portreler" dizisinde Aydan Bulca Erim kitabıyla karşınızdayız. Kendisi hayattayken başlayan bu çalışmanın sonlandığını ve kitabın yayınlandığını ne yazık ki göremedi. Çetin Ünalın bu kitabın derlenmesi sürecinde Aydan Erim'le çok yakın çalışma yürüttü, sözlü tarih görüşmelerini birlikte gerçekleştirdiler. Arşivinin derlenmesi, fotoğraflarının seçilmesi gibi pek çok işin üstesinden gelinebilmesi böylesi bir yakın ilişkinin sağlanmasıyla ve yoğun bir emekle olabildi.

Kendisini tanıyanların ortaklaşa benimsediği haliyle Aydan Ablamızla yakın beraberliği olan, hayatının değişik dönemlerinde kendisine değmiş, birlikte bir şeyler paylaşmış isimlerin anı ve düşüncelerini aktaran yazıları onu daha yakından tanımamızı sağlıyor.

Aydan Bulca Erim ODTÜ'nün ilk öğrencilerinden, henüz şimdiki binaların ortada olmadığı, kent içinde barakalarda eğitim verildiği dönemlerde okula başlamış. O dönemlere ilişkin aktardıkları eğitim tarihimizle ilgili önemli bilgiler içeriyor.

Bu dizideki kitaplarda meslek büyüklerimizle ilgili anlatımlarda yetiştikleri aile ortamlarını, mimarlığı tercih etmelerinin nedenlerini, okul yıllarındaki anılarını aktarmalarını özellikle istiyor, bunların dönem atmosferinin canlı tasvirleri olduklarını düşünüyoruz. Aydan Bulca Erim söz konusu olunca aile şeceresinin daha detaylı yer alması kaçınılmaz oldu. Kitapta yer verdiğimiz özet bilgilerden nasıl bir ortamda yetiştiğini görüyoruz, aile çevresinde yer alan şahısların Cumhuriyet tarihiyle özdeş kişilikleri hikâyeyi ilginçleştiriyor.

Kitapta okul sonrası meslek ortamındaki çalışmaları detaylı bir şekilde aktarılıyor. Özellikle 1960'ların ikinci yarısından itibaren meslek örgütlerinde gözlenen değişim sürecindeki katkısı önemli. Aydan Bulca Erim "Mimarlar Odası Toplum Hizmetinde" sloganını daha belirgin bir şekilde kullanılır olduğu dönemin yöneticilerinden. 12 Mart askeri müdahalesinin hemen ertesinde Mimarlar Odası Merkez Yönetim Kurulu'nun Şaban Ormanlar başkanlığındaki yönetimlerinde yer alıyor. Mimarlar Odası tarihinin ülkenin siyasi tarihiyle paralel okunması gerekliliği burada tekrar karşımıza çıkıyor.

Geçmişten geleceğe neler aktarabileceğimizi, her birimizin farklı ortamlarda, farklı beraberliklerdeki birikimlerimiz ve deneyimlerimizle neler yapabildiğimizi, bunları nasıl derleyebileceğimizi, nasıl anlamlı kılabileceğimizi düşünüyor, "Mimarlar Odası Tarihinden Portreler" dizisini bu çerçevede geliştirmeye çalışıyorduk. Aydan Bulca Erim kitabının iyi bir örnek oluşturduğu kanısındayız. Umarız hak ettiği ilgiyi görür.

Ed.: H. Bülend Tuna

Derleyen: Çetin Ünalın

Kapak Tasarımı: Nilgün Kara Babacan

Grafik Tasarım: Ebru Laçin Kilci / Nilgün Kara Babacan

Grafik Uygulama: Nilgün Kara Babacan

Konu / Alt Konu: Mimar / Söyleşi, Biyografi

Yayınevi: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul BK Şubesi Yayınları

ISBN: 978-605-01-1666-3

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Karaköy, Kemankeş Cad. 31, Beyoğlu, İstanbul

Tel: (212) 251 49 00

MİV Kitabevi

Karaköy, Kemankeş Cad. 31, Beyoğlu, İstanbul

Tel: (212) 244 86 87 (dahili 316)

e-posta: mivkitabevi@gmail.com

İstanbul Senin Olacak

Behiç Ak

Geçmişi özlemek geçmişten bile güzel.

Behiç Ak, İstanbul'un yörüngesinde büyüyen bir hikâyenin izini sürüyor. Şehrin bütün yolları, ihanetin, bekleyişin, edebiyatın, cevapsız soruların, sonuçsuz hesaplaşmaların, ümitsiz bir aşkın kesiştiği bir şiire çıkıyor; anıların ve geçmişin tozunu yutanlar, bir edebiyat kulübünde, zamansız bir yemek masasında buluşuyor. Bazen bir flanör, bazen bir zaman yolcusu, bazen de sahile vuran mısraları toplayan bir lodosçu edasında kentin içinde yürüyor. Sıkı sıkı sarıldığımız kimliklerimize, geride bırakamadıklarımıza, ölümsüzlüğe ve özgürlüğe dair çarpıcı bir toplumsal bakış sunuyor.

"Şehir mi onu fethedip köleleştirecek, o mu şehrin fatihi olacaktı? Ya da ikisi birden mi? Ödün veremezdi. Ne sahip ne de köle olmak istiyordu. Hayallere dalarak bu gizemli şehrin sokaklarında dolaşmak istiyordu sadece..."

Ak B.

İstanbul Senin Olacak

İstanbul: Behiç Ak Yetişkin Kitapları; 2025.

214 Sayfa

ISBN: 9786256915589

Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası

TMMOB Mimarlar Odası tarafından hazırlanan Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası, dağlar, ovalar, platolar, kıyılar bağlamında çok farklı coğrafi özellikleri olan, tarihin derinliklerinden beri göç alıp vermiş Türkiye coğrafyasının kırsal mimarlık kültürünü bütünüyle yok olup gitmeden ulaşılabilir bilgiye dönüştürerek toplumla paylaşmayı hedeflemektedir. Türkiye'de kırsal mimarlık mirasının belgelenmesi konusunda yapılmış nitelikli akademik araştırmaları derlemek üzere Mart 2025'te yapılan açık çağrı, bu alanda çalışan uzmanlar tarafından büyük ilgi görmüş ve çok sayıda başvuru yapılmıştır.

www.kirsalmimarlik.org üzerinden erişime açılan Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası'na katkı veren tüm uzmanlara içtenlikle teşekkür ediyoruz.

Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinin yedi ayrı ciltte tasnif edildiği Kırsal Mimarlık Atlası'nda yer alan çalışmalar, tarihi bir kırsal alandaki miras değerlerinin hem yerleşim ölçeğinde hem de mimari öğeleriyle bütüncül olarak incelenmesi veya bu çevredeki bir geleneksel konutun ayrıntılı olarak belgelenmesi olmak üzere iki ayrı çerçevede ele alınmıştır.

Mimarlar Odası, mimarlar tarafından tasarlanarak uygulanan çağdaş mimarlığın yanı sıra kültür varlığı değeri olan, "mimarsız mimarlık" olarak da anılan kırsal mimarlık mirasının da belgelenmesini ve korunmasını mesleki, bilimsel ve toplumsal bir sorumluluk olarak görmekte ve olanakları doğrultusunda üzerine düşeni yapmayı görev bilmektedir. Bu kapsamda bu ilk yayın setinin bir başlangıç olmasını ve her iki yılda bir yeni araştırmalar ile Atlas'ın geliştirilmesini hedeflemedir.

Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası'nın tanıtımı için 6 Aralık 2025 Cumartesi günü Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nde gerçekleştirecek buluşmaya tüm ilgilileri davet etmekten memnuniyet duyuyoruz.

TMMOB Mimarlar Odası

Türkiye'nin Deprem Gerçeği

Kitap, 16 Ağustos 2024 tarihinde İstanbul Kadıköy'de gerçekleştirilen "17 Ağustos Depreminin 25. Yılında Marmara Bölgesinde Mimarlık, Planlama ve Afet Yönetimi" başlıklı sempozyumun bildirilerinden oluşuyor.

TMMOB Mimarlar Odası Genel Başkanı Zeynep Eres Özdoğan ve Kadıköy Belediye Başkanı Mesut Kösedağı'nın Sempozyumun açılışında yaptıkları konuşmalardan sonra oturumlardaki sunuşlar ve forum bölümündeki katkılar kitapta yer alıyor. Kitabın sonunda sempozyumda dile getirilen tespitlerden hareketle oluşturulan sonuç bildirgesine yer verilmiş.

TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi / Balıkesir, Bursa, Çanakkale, İstanbul Büyükkent, Kocaeli ve Sakarya Şubeleri Ortak Yayını

Yayına hazırlayanlar: H. Bülend Tuna, Rümeysa Kuduban

Kapak Tasarım: Nilgün Kara Babacan

Grafik Tasarım ve Uygulama: Nilgün Kara Babacan

Temmuz 2025

Türkçe

176 sayfa.

RIBA İklim Rehberi

Mina Hasman'ın, iklim değişikliğini yavaşlatmak ve etkilerini azaltmak konusunda, yapılı çevre profesyonellerinin günlük çalışmalarında kullanabilecekleri gerekli temel bilgileri paylaştığı RIBA İklim Rehberi YEM Yayın ve İSMD iş birliğiyle yayımlandı.

RIBA Climate Guide adıyla Taylor & Francis Group tarafından yayımlanmış olan, Neslihan Güçmen tarafından çevrilerek ENKA ve POLİMEKS'in değerli katkılarıyla Türkçe mimarlık, planlama ve yapı dünyası literatürüne kazandırılan RIBA İklim Rehberi; mimarlara, tasarımcılara, mühendislere, şehir plancılarına ve sektör profesyonelleri ile tüm ana karar vericilere, Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile RIBA 2030 İklim Mücadelesi çerçevesine uygun ve sürdürülebilir bütünsellikte sonuçlar sağlayan yapılar geliştirebilmeleri için kılavuzluk etmeyi hedefliyor.

Yaşanan iklim değişikliği, insanlık için acil eylem gerektiren bir tehdit. Mimarların ve sektör profesyonellerinin, sürdürülebilir bütünsellikte sonuçlar sağlayan yapılı bir çevre oluşturabilmeleri için gerekli bilgi ve becerileri edinmeleri, iklim okuryazarlığı konusunda yetkinlik kazanmaları da zorunlu hale geldi.

Tüm dünyayı ve yaşamı olumsuz etkileyen iklim değişikliğini yavaşlatmak ve etkilerini azaltmak konusunda, yapılı çevre profesyonellerinin günlük çalışmalarında kullanabilecekleri gerekli temel bilgileri içeren bu kitap, altı ana konu etrafında geliştirildi:

- İnsani Etkenler
- Döngüsel Ekonomi
- Enerji ve Karbon
- Su
- Ekoloji ve Biyoçeşitlilik
- Bağlantı ve Ulaşım

Kitapta; grafikler, özgün illüstrasyonlar, örnek proje incelemeleri içeren her bölümde, entegre ve sürdürülebilir tasarım ile yapım-teslim çerçevesinin uygulanmasına yönelik temel unsurlar ve yetkinlikler ele alınıyor.

Eski RIBA Uluslararası Başkan Yardımcısı, UIA Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Komisyonu Üyesi, BM Habitat Paydaş Danışma Grubu Üyesi ve günümüzün Commonwealth Mimarlar Birliği Başkanı Peter Oborn, kitabın önsözünde şunları söylüyor:

"Artık çoğumuz iklim tehlikesinin bu gezegendeki yaşama yönelik en ciddi varoluşsal tehdit olduğunun farkındayız ve hem kişisel hem de profesyonel hayatlarımızda felaketi önlemeye nasıl yardımcı olabileceğimizi bilmek istiyoruz. Yapılı çevre alanında çalışan bizler gerçekten sürdürülebilir bir kalkınma sağlamak istiyorsak, kentleri ve insan yerleşimlerini 'farklı öğeleri arasında keşfedilmesi gereken bir etkileşim bulunan karmaşık sistemler' olarak tanımalıyız. Birleşmiş Milletler'in 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi bize net bir politika çerçevesi sunuyor olsa da biz ilgili hedefleri gerçekte uygulamaya nasıl dönüştürebileceğimizi biliyor muyuz?

Bu konuların önemine ilişkin artan farkındalığa ve birçok alanda kaydedilen ilerlemelere rağmen, iklim hedeflerimize ulaşmak adına hem yetersiz hem de gereğinden yavaş hareket ediyoruz. Gerekli değişim hızına ulaşabilmemiz için iklim okuryazarlığını geliştirmemiz ve tedarik zinciri genelinde koordinasyon ve işbirliğini kökten iyileştirmemiz gerekiyor. İklim Rehberi, bu değişimi yönlendirmeye yardımcı olmak amacıyla bize çok ihtiyaç duyulan bir kaynak sunuyor. İklim Rehberi'nin kurgusu, kitabın geniş bir paydaş kitlesi tarafından erişilebilir ve her bir bölümde yer alan detayların hem öğrenciler hem de deneyimli uygulayıcılar tarafından anlaşılır olmasını sağlamak üzere tasarlanmıştır; bu nedenle hem önemli bir öğrenme aracı hem de pratik bir kontrol listesi hizmeti sunmaktadır. Bunun da ötesinde, kitapta yer alan temel ilkeler evrensel niteliktedir..."

Mina Hasman ise kitabı hazırlamasının gerekçesini ve kurgusunu şu şekilde tanımlıyor:

"Bu kitap, ana kararlarıyla yapılı çevreyi şekillendiren tüm profesyonellere yöneliktir. Kapsamlı bir tasarım rehberi olmaktan ziyade, olası tasarım yaklaşım ve uygulamaları için bir sistem örneği olabilecek üst düzey bilgi gerektiren temel unsurları ve yetkinlikleri göstermeyi amaçlamaktadır. Sektöre ait çoklu ve akademik sektörler arasındaki iş birlikleri sonucu oluşan bütünsel bilgi birikimi, bu gezegende bir arada yaşamamız ve hayatta kalmamız için gereken değişimin hızını ve ölçeğini artırmanın yanında geliştirici çözümleri sürekli olarak ana akıma taşımanın önemini doğrulamaktadır.

Yapılı çevre, yaşam kalitemizi önemli ölçüde etkiler; toplumlarımızın temelini oluşturur, günlük yaşantımızı destekler ve şehirlerimizi yaşamak, çalışmak ve eğlenmek için harika bir yer haline getiren temelleri inşa eder. Bir binanın nasıl kullanıldığını, çevre ve insanlar üzerindeki etkilerini ve amacına ne kadar süreyle hizmet edeceğini binanın tasarımı belirler. Tasarladığımız binaların uzun vadede başarılı olmasını, doğal çevreyle uyum içinde olmasını ve gezegensel sınırlar içinde insanlara sağlık ve refah getirmesini sağlamak, tasarımcılar ve yapılı çevre profesyonelleri olarak bizim sorumluluğumuzdur..."

Yazar: Mina Hasman

İstanbul: YEM Yayın; 2025.

280 Sayfa

ISBN: 9786257008983

Hasan Fethi'den Bir Mücadele Öyküsü: Birlikte İnşa Etmek

Mısırlı mimar Hasan Fethi'nin (1900-1989) Birlikte İnşa Etmek, Yeni Gurna'nın Öyküsü adlı kitabı, Serpil Özaloğlu Merzi'nin çevirisi ve Aykut Köksal'ın editörlüğüyle, Arketon Yayınları arasındaki yerini aldı. Hasan Fethi, kitabında, mimarlık serüveninin iki boyutunu iç içe anlatıyor: Bunlardan ilki, geleneksel bir yapı malzemesi olan kerpici güncel uygulamalara taşımak; ikincisi ise, arkeolojik bir alan üzerinde olduğu için yeri değiştirilen Gurna köyünü, yeni yerinde köylülerle birlikte inşa etmek. Hasan Fethi, 1946'dan 1952'ye dek süren inşa sürecini anlatmakla kalmıyor, köylülerin yaşam ve sağlık koşullarını iyileştirme çalışmalarından, süreci yürütmek için devlet bürokrasisiyle girdiği mücadeleye uzanan geniş bir anlatı çerçevesi kuruyor.

Hasan Fethi, kitaba yazdığı önsözde şöyle diyor:

"Bu kitap, kırsal kesimin yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik yeni bir yaklaşım için çağrıdır. Dünyanın en yoksul köylülerinin yaşam standardı ve kültürü katılımcı yapılaşma sayesinde yükseltilebilir. İnşa sürecine katılım kırsal konut sorununa yeni bir yaklaşım anlamına gelir. Bu yaklaşım, mimarın ilgisini çeken teknik sorunlardan daha fazlasını içerir: Karmaşık ve hassas toplumsal ve kültürel sorunlar, ekonomik sorunlar, projenin hükümet tarafından nasıl karşılanacağı vb, bunlardan hiçbiri dışlanamaz, çünkü her biri diğeriyle birlikte çözüm bekler. Metinde her sorun kendi mantığı içerisinde ama karmaşık bir bütünün parçası olarak ele alınmıştır. Böylece okuyucu, özel ilgi alanı ve nitelikleri ne olursa olsun, planlama felsefesini kavrayabilecektir.

Önerilerim özellikle köylüyü ilgilendirdiği için kitap ona ithaf edilmiştir. İsterdim ki kitabımı özellikle onlar okusun ve değerlendirsin. Bunun yakında gerçekleşmesini ümit ediyorum. Fakat şu an için metin, onun yazgısını ellerinde tutanlar içindir: Mimarlar, şehirciler, toplumbilimciler, antropologlar, konutla ve kırsal kesimin yaşam standardıyla ilgilenen tüm bölgesel, ulusal ve uluslararası görevliler, politikacılar ve tüm hükümetler, kırsal kesime yönelik resmi bir politika oluşturmaya yardım eden herkes..."

Fethi H.

Birlikte İnşa Etmek – Yeni Gurna'nın Öyküsü

İstanbul: Arketon Yayınları; 2025.

320 Sayfa

ISBN: 9786259586632

Demiryolu ve Kent – 19. Yüzyılda Osmanlı Balkan Şehirlerinin Mekânsal Değişimi

On dokuzuncu yüzyılda Babıali'nin Rumeli'ye ilişkin önceliklerinden biri liman şehirleri ile iç merkezleri birbirine bağlayacak ve bunları Dersaadet'e ulaştıracak bir demiryolu ağının kurulmasıydı. Demiryollarının Osmanlı şehirlerine varışı, Balkanlarda modernite deneyimini canlandırdığı gibi, bu şehirlerin ve şehirlilerin kendileri dışındaki dünyaya ekonomik ve sosyal ağlar üzerinden entegre olabilmelerini kolaylaştırdı. Demiryolları yalnızca şehirleri bağlamakla kalmadı, aynı zamanda Osmanlı coğrafyasının sosyal, ekonomik ve mekânsal dokusunu da kökten değiştirdi.

Ahmet Erdem Tozoğlu'nun Demiryolu ve Kent adlı bu çalışması, okurlarını Osmanlı Balkan şehirlerinin iç içe geçmiş hikâyelerine ve İstanbul'dan başlayarak Balkanlara uzanan demiryolu ağının şehirler üzerindeki etkileyici serüvenine tanıklık etmeye çağırıyor. İstanbul'dan Selanik'e, Manastır'dan Edirne ve Dedeağaç'a kadar uzanan bu modernleşme ve dönüşüm yolculuğunda, arşiv belgeleri, edebi eserler ve göz alıcı görsellerle zenginleştirilmiş bir anlatı yer alıyor. Kitapta, Türkiye'de bugüne kadar daha çok ekonomik, siyasi ve askeri açılardan ele alınan demiryolları tarihine dair sosyal ve kültürel bir perspektif sunuluyor.

Tozoğlu A. E.

İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 2024.

368 Sayfa

ISBN: 9786254299599

Konstantinopolis/İstanbul: İmparatorluk Başkentinde Mekânın ve İmgenin Yeniden İnşası

Çiğdem Kafescioğlu

Yüzlerce yıl boyunca Doğu Akdeniz'in başlıca siyasi, kültürel ve ekonomik merkezi olan Konstantinopolis/İstanbul, birçok defa büyük ölçekli kentsel müdahalelere, iddialı mimari girişimlere sahne oldu. Bu kitap, İstanbul'un bugünkü şeklini almasında önemli rol oynamış böyle bir değişim ve yeniden inşa dönemine odaklanıyor: Şehrin 1453'te Osmanlı hâkimiyetine girmesinin ardından başlayan, Doğu Roma'nın bin yıllık başkentini Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtına dönüştürme projesini konu alıyor.

Şehrin Osmanlı egemenliğini simgeleyen anıtlarla donatılması, II. Mehmed'in emperyal vizyonu doğrultusunda ve yeni şekillenen yönetici seçkinler tabakasının katılımıyla gerçekleşmiş; Bizans mirasının seçmeci bir tavırla sahiplenildiği, Rönesans mimarlığına özgü yeni fikirlerin hayata geçirildiği bu süreçte, şehrin inşası imparatorluğun inşasıyla iç içe geçmişti.

Çiğdem Kafescioğlu'nun bu çalışması, Bizans dönemi Konstantinopolis'inin kısmen sahiplenilip kısmen yeniden yorumlanarak erken modern dönem İstanbul'una dönüşme sürecini olanca karmaşıklığı, çelişkileri ve yol açtığı siyasi çatışmalarla birlikte inceliyor.

Çiğdem Kafescioğlu, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesidir. Araştırmaları erken modern dönem Osmanlı dünyasında şehir, mimarlık ve görsel kültür alanlarını kapsamaktadır. Konstantinopolis/ İstanbul adlı çalışmasının Constantinopolis/Istanbul: Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital (Penn State University Press, 2009) başlıklı İngilizce aslı, 2011 yılında Mimarlık Tarihçileri Derneği (SAH) tarafından Spiro Kostof Kitap Ödülü'ne layık görülmüştür.

*Kitap tanıtımı, Koç Üniversitesi Yayınları basın bülteninden derlenmiştir.

Yazar: Çiğdem Kafescioğlu

Çev.: Ayşen Gür

İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları; 2025

336 Sayfa

ISBN: 9786057685452

Çinçin Kıvrımlı Yüzey Demektir; Çinçin Bağları'nın Kentsel Dönüşüm Anlatılarında Muhtarlar, Ev Emekçileri, Usta ve Kabadayı

Çinçin Kıvrımlı Yüzey Demektir, marjinalleştirilmiş bir semti, sıradan görünen hayatlar ve görünmez emekler aracılığıyla merceğe alan çarpıcı bir kent anlatısıdır. Gülşah Aykaç, mekânın çok katmanlı doğasını feminist yöntem, otoetnografi ve kolektif hafızayla harmanlayarak, okura yalnızca bir kentsel dönüşüm hikâyesi değil, aynı zamanda bir yüzleşme süreci sunuyor.

Muhtarlar, ev emekçileri, ustalar ve kabadayılar... Bu figürler üzerinden şekillenen kitap, dönüşen mahallelerin sadece fiziksel değil, toplumsal, duygusal ve tarihsel boyutlarına da odaklanıyor. Gecekondu mahallerinin gündelik hayatlarına ve emeğin dönüşümüne dair anlatılar, sıradanlığın içindeki politik olanı açığa çıkarıyor.

Elinizdeki bu kitap geçmişin ve bugünün iç içe geçtiği, düz çizgilerle anlatılamayacak kadar karmaşık bir kentsel dokuyu, kıvrımları ve çatlaklarıyla görünür kılıyor. Hikâyeler, yerle kurulan duygusal ve politik bağları derinleştiriyor; okuru hem tanıdık hem de yabancı bir yüzeye dokunmaya çağırıyor. Bu kitap, kenti anlamaya çalışan herkes için sarsıcı, içten ve düşündürücü bir çalışma.

Aykaç G.

Ankara: İdealKent Yayınları; 2025.

178 Sayfa

ISBN: 9786259583938

Mekân-Tasarım-İnsan Üzerine Yeniden Düşünmek

Editörler
Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy, FMV Işık Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Elmira Ayşe Gür, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Prof. Dr. Gülçin Pulat Gökmen, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Prof. Dr. Yurdanur Dülgeroğlu Yüksel, E. Öğretim Üyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1977-2020 yılları arasında 43 yıl süren akademik yaşamı boyunca lisans ve lisansüstü düzeylerde konut olgusu, mimarlıkta psikoloji, deprem, toplumsal cinsiyet sorunları arakesitlerinde dersler vermiş, konut tasarımı ve kalite sorunları, kullanım sonrası değerlendirme, kadın ve çocukların konut ve çevre tasarımına katılımı, yaratıcılık - üniversite - kent ilişkileri konularında ulusal, uluslararası araştırma ve yayınları bulunan, Konut Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Mimarlık Fakültesi Senatörlüğü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü ve Rektör Yardımcısı görevlerini yürütmüş, mesleki deneyim ve mesleki uygulama çalışmaları kapsamında konut, eğitim ve kültür amaçlı proje ve uygulamaları, ulusal mimari proje yarışmalarında dereceleri ve ulusal mimarlık ödülleri bulunan ve 2019 yılından itibaren Mimarlık Eğitimi Derneği (MimED) Başkanlığını sürdüren çok sevgili meslektaşımız ve arkadaşımız Prof. Dr. Ahsen Özsoy'a mimarlık eğitimine, araştırmalara ve mimarlık pratiğine yaptığı katkılar nedeniyle armağan olarak hazırlanan MEKÂN-TASARIM-İNSAN ÜZERİNE YENİDEN DÜŞÜNMEK başlıklı kitabımızın teması Prof. Dr. Ahsen Özsoy'un çalışma konularından esin alınarak oluşturulmuştur.

Mekân yüzyıllar boyu mimarların, plancıların ve benzeri tasarımcıların gündeminden hiç düşmeyen bir konu olmuştur ve gelecekte de olmaya devam edecek gibi görünmektedir. Bu kitabın amacı günümüz bakış açısıyla mimarlığın temel alanı olan "mekân"ı farklı ölçekleri, katmanları, boyutları ve türleriyle; eğitim-araştırma-pratik üçgeninde incelemek, araştırmak ve sorgulamak olmuştur.

Değişen dünya, hız ve dijital çağın gerçekliliği karşısında mekân kavramının mimari tasarım bağlamında değişen kültür ile birlikte yeniden ele alınmasına gerek duyulmuş ve farklı disiplinlerden akademisyenleri MEKÂN-TASARIM-İNSAN ÜZERİNE YENİDEN DÜŞÜNMEK başlıklı kitabımızda bir araya getirerek son yüzyılın gelecekteki üç çeyreklik döneminde araştırmalarla desteklenen yenilik niteliğindeki düşüncelerini kitap ortamında okuyucularla buluşturmak amaçlanmıştır.

Katkıda bulunan yazarlar: Ahsen Özsoy, Nur Esin, Semra Aydınlı, Nezih Ayıran, Deniz İncedayı, Vildan Ok, Sevde Korkmaz, Deniz Erinsel Önder, Gülçin Pulat Gökmen, Erenalp Büyüktopcu, Ahmet Bender Uğurlu, Handan Dülger Türkoğlu, İrem Sütçü, Elmira A. Gür, Zeynep Ceylan Gezer Çatalbaş, İpek Akpınar, Nuran Zeren Gülersoy, Hülya Turgut, Dilara Girgin, Eda Kuş Akarsu, Eda Kuş Akarsu, Beril Özelçi, Özge Cordan, Talia Özcan Aktan, Belkıs Uluoğlu, Ümmü Gülsüm Şenay, Dilek Yıldız Özkan, Hande Aşar, Pelin Dursun Çebi, Sevgi Türkkan Sroka, Buse Özçelik, Aybike Batuk, Yeşim Armağan, Sebla Arın Ensarioğlu, Işıl İzlem Yaz, Elmira A. Gür, Yurdanur Dülgeroğlu Yüksel, Ufuk Küçükyazıcı, Yasemin Alkışer Bregger, Özgür Bingöl, İmge Yılmaz, Mehmet Emin Şalgamcıoğlu, Esin Hasgül

Ed.ler: Nuran Zeren Gülersoy, Elmira A. Gür, Gülçin Pulat Gökmen, Yurdanur Dülgeroğlu Yüksel

Konu: Kentsel tasarım / mekân / planlama / şehir / mimarlık fakültesi / konut / çevre

Yayınevi: İdealkent Yayınları

Nasuh Akar Mahallesi, Türkocağı Caddesi, Prof. Dr. Osman Turan Sok. No: 4 Kat: 2 Balgat-Çankaya / Ankara

Tel: 0312 285 53 59

Gsm: 0543 285 53 59

www.idealkent.com.tr

Basım Tarihi: (2025)

Basım Bilgisi: (1. Basım)

ISBN: 978-625-95324-6-2

Çıkış tarihi: 2025

Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası Yarışması Üzerine

Cafer Bozkurt

Y. Mimar

Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması ile ilgili eleştirilerim:

Yarışma Jürisi ve seçilen projeler ile ilgili hiçbir eleştiride bulunmuyorum. Yarışma koşulları içinde çok katılımlı ve çok seviyeli bir yarışma sonuçlandı. Eleştirim; yenilenmesi istenen Kadıköy Belediyesi Hizmet Binasının mevcut yerinde yıkılarak yeniden yapılandırılmasıdır.

1972'den 2015 yılına kadar Kadıköy, Mühürdar'daki mimari büromda çalıştığım süre içinde mevcut Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası ile ilgili tüm gelişmeleri izledim. 1985'li yıllarda yapılan bugünkü Kadıköy Belediyesi Hizmet Binasından önce, Kadıköy'ün İskele Meydanı'nda bulunan, bugünkü Belediye ye ait Kütüphane Binası olan ve işlevini doğru temsil eden Tescilli Kültür Varlığı (Şehremaneti) Kadıköy Belediye Binası vardı. Daha sonra Özal Hükümeti Dönemi'nde imar işleri hızlansın diye Belediye Başkanlarına verilen yetkiler çerçevesinde, günün Kadıköy Belediye Başkanı Osman Hızlan inşaat şirketlerine verilen ek imar hakları karşılığında yapılan bağışlar ile bugünkü Kadıköy Belediyesi Hizmet Binasını inşa ettirdi. Bu yapı halen 40 yıldır kamu hizmeti yapmaktadır.

Mevcut yapının yeniden yapılma gerekçesi çok yönlü olabilir. Belediye hizmetleri büyüyen Kadıköy İlçesi nedeniyle yetersiz kalabilir, yeni deprem yönetmelikleri ile uygunsuzluk ve artan trafik hacminden doğan olumsuzluklar olabilir. Bu sebeplere bağlı olarak büyüyen ihtiyaçlara cevap verecek yeni bina gelecekte 40 yıl hizmet edecektir. Mevcut yapının bulunduğu alan öncelikle bir trafik çemberi içinde kaldığı, büyümeye uygun olmadığı için yeni ve daha kapsamlı bir yapı için uygun bir yer değildir. Ayrıca mevcut yapı yıkılıp yeni bina kullanıma açılana kadar geçecek bu taşınma sürecinde Belediye Hizmetleri aksayacak, yapım süresi içinde taşınılacak binaya kira ödenecektir. Yeni Yapı için Kadıköy'de başka yapı alanları bulunmaktadır. Boşalan alanın ise yakındaki otopark alanları, Kurbağalı Dere aksı, metrobüs ve minibüs durakları ile aşırı derecede büyütülen Söğütlüçeşme Garı'nı da bir bütün olarak ele alan bir kentsel tasarım projesi çevresinde kamusal alan olarak düzenlenmesi daha doğru olacaktır.

Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası Proje Yarışması

Saltuk Yüceer

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Anadolu I Büyükkent Bölge (Kadıköy) Temsilciliği, 18. Dönem Yönetim Kurulu Başkanı

Bu yarışma yeni bir Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası projesi elde etmek için açılmış bir yarışmadır ve mevcut belediye hizmet binasının bulunduğu alanda uygulanacaktır.

1985-1992 yılları arasında İstanbul ili, Kadıköy ilçesi, Hasanpaşa mahallesinde tasarlanıp inşa edilen ve hizmet ömrünü tamamladığı düşünülen mevcut Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası hem Kadıköy'ün değişen ve büyüyen ihtiyaçlarına cevap vermekte zorlanırken, hem de beklenen büyük İstanbul depremine karşı güncel gereklilikleri sağlayamamaktadır. Bunlara ek olarak alanın 40 senede değişen anlamı-önemi ve binanın alandaki potansiyel gücü düşünüldüğünde sorunlarla baş edebilecek yeni bir binaya ihtiyaç duyulmaktadır. Anılan bu gerekçeler ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Etüd ve Projeler Dairesi Başkanlığı ile İstanbul Planlama Ajansı tarafından yeni bir Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası projesi elde etmek için bir mimari proje yarışması açılmıştır. Jüri, günümüzdeki mimarlık ortamının düşünsel birikimi ve yapım deneyiminin bu ihtiyacı çözebileceğine inanmaktadır

Raporda, bu yarışma bir kamu binasının, ulusal ölçekte, farklı kuşaklardan farklı deneyimlere sahip meslek insanlarının katılabildiği, açık, şeffaf, rekabetçi bir yöntem ile elde edilme çabasıdır derken, diğer taraftan bu yarışmanın, aynı zamanda, mimari idealleri hayata geçirmek için de bir şans olduğunu söylüyor ve yarışmacıların da bunların bilincinde olması gerektiğini hatırlatıyor.

Kadıköy, antik Khalkedon'dan bugüne uzanan tarihsel katmanları, çok kültürlü yapısı ve dinamik kent hayatıyla İstanbul'un en karakteristik merkezlerinden biridir. Son 70 yılda hızla artan kentleşme ve nüfus hareketleriyle, Kadıköy hem İstanbul'un hem de Türkiye'nin en yoğun sosyal ve kültürel buluşma noktalarından birine dönüşmüştür.

Tarihsel süreçte Kadıköy, İstanbul'un sayfiye yeri olarak da kullanılmış bir bölgedir. Kadıköy'ün ilk Belediye Başkanı Osman Hamdi Bey'dir. Bu anlamda ahşap köşkleri ve kullanıcı profili açısından da entellektüel bir birikime sahiptir. 14 Ağustos 1855 akşamı çıkan yangın sonrası yeniden planlanan bölgede yapılan plan değişikliği, Tanzimat döneminde görülen en tipik kentsel modernleşme örneklerinden biridir. Bu "modern" olma olgusu gerek kütlesel kompozisyon gerekse de cephe tasarımında esin kaynağı olmuştur.

Yarışma alanı Kurbağalıdere Vadisi'nin bir parçasıdır. D100 karayolu ile Marmara Denizi arasında yer alan Kurbağalıdere Vadisi İstanbul'daki ilk yerleşim alanlarından birisidi. Uzunluğu yaklaşık 3 km'dir. Vadinin tabanından Kurbağalıdere akmaktadır. Vadide; Yoğurtçu Parkı, Fenerbahçe Kulübü Dereağzı Tesisleri, Fenerbahçe Kulübü Şükrü Saraçoğlu Stadyumu, Kuşdili Çayırı, Tarihi Kadıköy İtfaiye Binası, Söğütlüçeşme Marmaray İstasyonu, Metrobüs Anadolu Yakası son durağı, Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası, Evlendirme Dairesi, Müze Gazhane Kültür Merkezi, İETT Garajı ve Salı Pazarı tesisleri gibi kentin önemli kamu yapıları, altyapı tesisleri ve yeşil alanları yer almaktadır. Dolayısıyla Kadıköy'ün en yoğun alanlarının başında gelmektedir.

Raporda da belirtildiği gibi diğer taraftan Fikirtepe'de gerçekleştirilmekte olan kentsel dönüşümle birlikte önemli bir konut ve büro yoğunluğu da bu vadide yer alacaktır.

Bu vadi kent trafiği için de önemli bir alandır, önemli ulaşım arterleri bu alanda birbiriyle kesişmektedir. Anadolu yakasının Metrobüs başlangıç istasyonu, Marmaray Söğütlüçeşme istasyonu, Kadıköy-Bağdat Caddesi bağlantısı, Kadıköy-Hasanpaşa bağlantısı ve Kadıköy-Fahrettin Kerim Gökay Caddesi (Minibüs Caddesi) bağlantısı yarışma alanının hemen yanından geçmektedir.

Planlanan Üsküdar-Kadıköy-Maltepe Tramvay hattı Söğütlüçeşme-Yenidoğan Metro Hattı, İncirli-Gayrettepe-Söğütlüçeşme Metro Hattı da yakın bir gelecekte alan çevresinden geçe-

cek olup giriş çıkışları hemen yakın çevrede yer alacaktır. Mevcut ve gelecekte yapımı planlanan tüm bu hatlar, onlara eklenen otobüs, minibüs, özel araç trafiği de düşünüldüğünde, yakın çevre bir transfer merkezi niteliğindedir. Bina, kentin bu en önemli yaya ve araç trafik düğüm noktalarından birinde yer alacaktır. Bu düğüm noktasının ihtiyaçları uzun vadeye yayılan çok aktörlü çözümleri gerektirmektedir.

Daha öncede bahsettiğim gibi, Kadıköy Belediyesi'nin daha güvenli, çağdaş, çevre dostu ve işlevsel bir hizmet binasına dönüşmesi için İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Etüd ve Projeler Dairesi Başkanlığı ile İstanbul Planlama Ajansı (İPA) tarafından açılan bu mimari proje yarışmasına rekor sayılabilecek bir katılım oldu. 138 projenin yer aldığı yarışma nisan ayında sonuçlandı.

Yarışmanın danışman jüri üyeleri arasında;

Kadıköy Belediye Başkanı Mesut Kösedağı, İBB Genel Sekreter Yardımcıları Gürkan Akgün ve Arif Gürkan Alpay, İBB Etüd ve Projeler Dairesi Başkanı Serap Öbekci ile Kadıköy Belediye Başkan Yardımcısı İbrahim Başar Necipoğlu yer aldı.

Asli jüri üyeliğini üstlenen isimler ise Jüri Başkanı mimar Tülin Hadi, mimar Mehmet Zafer Akdemir, inşaat mühendisi Oğuz Cem Çelik, mimar Nevzat Oğuz Özer ve mimar Cem Sorguç oldu.

Yedek Jüri üyeliklerini ise mimar Pınar Gökbayrak, inşaat mühendisi Onur Güleç ve mimar Özgür Özkan üstlendi

Jüri üyeleri yarışmacılara önerilerde bulunarak bina kurgusuna dair de birtakım beklentilerini olduğunu dile getirmişlerdir. Bu beklentilerin;

* Gelecekte, bir uygulama yarışması olarak bu yarışma ve sonuçları ülke mimarlığının günümüzdeki niteliğini temsil edecektir. Dolayısıyla bu temsil çağdaş değerler içermelidir.
* "Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması"nın, mimarlığın temelde yaşamı daha iyi hale getirmekle ilgili olduğu ilkesini önceleyen bir anlayış ve 21. yüzyılın somut gelişmeleri ile olası projeksiyonlarını dikkate alan dinamik bir mekan kurgusu içinde ele alınması beklenmektedir.
* Katılımcılık, şeffaflık hesap verebilirlik, ulaşılabilirlik gibi çağdaş ve sosyal belediyeciliğin temel davranış biçimleri göz önünde bulundurulmalıdır.
* Tasarımın öncelikli hedeflerinden biri, insan odaklı bir yaklaşım içinde fiziki mekanların (açık, yarı-açık, kapalı) tüm kullanıcılar için keyif ve mutluluk veren, evrensel tasarım ilkelerini barındıran, yaşamı iyileştiren bir gücü barındırması olmalıdır.
* Tasarım, bir belediye hizmet binasının gerektirdiği işlevselliğe cevap vermeli, keyifli ve verimli bir çalışma ortamı sunmalıdır. Ayrıca, bir belediye binasının olağan akışında yer alacak ziyaretçi, çalışanlar vd. gibi tüm kullanıcıların çeşitliliği, farklılıkları ve kullanım yoğunluklarına dair farkındalık ve çözümleri içermelidir.
* Bina sadece bir yönetim binası olmamalıdır. Bina ve çevresi insanların karşı karşıya geldiği sosyal bir merkez olarak düşünülmelidir. Özellikle zemin katlarda yer alacak kamusal işlevler yapıyı 7/24 yaşatacak biçimde kurgulanmalı, tören alanı, makam girişi, araç giriş çıkışı gibi konuların bu kurgu üzerinde yapacağı etkiler dikkate alınmalıdır.
* Açık ve kapalı alanda sanat eserlerinin yer alması desteklenmekle birlikte alanda bulunan Cumhuriyet Devrimleri ve Atatürk Anıtı'nın değerlendirilmesi ile ilgili karar yarışmacıya bırakılmaktadır. Yeri değiştirilebilir, tamamen alan dışına taşınması önerilebilir.
* Yapı, açık ve kapalı mekanları, duvarları ve cepheleri ile bir sosyal iletişim aracı olarak kullanılmalıdır.
* Yarışma alanında bulunan korunacak ağaçların getirdiği kısıtlar ve varlıklarını sürdürebilmeleri için gereken çözümler dikkate alınmalıdır.
* Depreme en ileri teknolojilerle hazırlıklı olacak öneriler geliştirilmelidir. İşlevsellik ve teknolojik girdiler estetik kaygılarla yorumlanarak parça/bütün ilişkisi içinde ele alınmalıdır.
* İklim değişikliği, pandemi gibi çevresel problemlere karşı duyarlı olunmalıdır. Öneri tasarımların, günümüz iklim ve ekoloji krizlerinin farkındalığı içinde, işletme giderlerini minimuma indirgemeyi amaçlayan, sürdürülebilirlik ilkelerini tasarımın merkezine alan ve kaynakları en rasyonel şekilde kullanma motivasyonu ile şekillenmesi amaçlanmalıdır.
* Katılımcıların, öneri tasarımlarını geliştirirken "esneklik" ve "dirençlilik" gibi kavramları dikkate alarak örnek bir mimari model oluşturmaları beklenmektedir.
* Şartname ile birlikte sunulmuş olan tüm ek belgelerin incelenmesi önemlidir. Yapı tasarımında İstanbul İmar Yönetmeliği'ne uyulacaktır.
* Buna göre, 31.10.2024 tarih ve 107sayılı İmar Durum Belgesi'nde belirtilen avan projeye uygun TAKS ibaresi İstanbul İmar Yönetmeliği kısıtları dahilindedir. diye sıralandıklarını görüyoruz.

Ayrıca raporda taşıyıcı sistemden bahisle tasarımın, bina kullanım sınıfının BKS=1 olması, binanın önem katsayısının yüksek olması ve proje alanının depremselliğinin yüksek olması nedeniyle,

beklenen tasarımın depremde hemen/kesintisiz kullanım sağlayacak özel yapısal çözümler içermesinin de beklendiği belirtilmiştir.

Törende jüri üyeleri tarafından projeler değerlendirilirken yarışma sonunda üç proje ödüle layık görüldü. Yarışmada birincilik ödülünü alan projede müellifler; mimar Özgür Bingöl'ün ekip temsilciliğinde mimar İlke Barka, mimar Merve Şen ve inşaat mühendisi A. Günkut Barka'nın ortak çalışmasıyla ortaya çıktı. Projeye danışman olarak inşaat mühendisi Cem Özer, makine mühendisi Ohannes Gül, elektrik mühendisi Nuran Erdoğan ve peyzaj mimarı Nermin Tirben katkı sundu. Takımın yardımcı mimarı ise Şevval Yılmaz oldu.

- İkincilik ödülü ise müellifler mimar Hüseyin L. Kahvecioğlu liderliğindeki ekip tarafından kazanıldı.
- Üçüncülük ödülünü kazanan projede ise müellifler; ekip temsilcisi mimar Regaip Adem, inşaat mühendisi Ahmet Tatlı ortak çalışmasıyla kazanıldı.

Ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Etüd ve Projeler Dairesi Başkanlığı ile İstanbul Planlama Ajansı (İPA) tarafından düzenlenen "Kadıköy Belediyesi Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması" kolokyum ve ödül töreni, 13 Mayıs Salı akşamı Kadıköy Belediyesi Alan Kadıköy'de gerçekleşti.

Törene; İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan Vekili Nuri Aslan,Kadıköy Belediye Başkanı Mesut Kösedağı, İBB Genel Sekreteri Volkan Demir, İBB İstanbul Planlama Ajansı Genel Müdürü Oktay Kargül, juri üyeleri, mimarlar ve Kadıköylüler katıldı.

Törende, Yarışma ile ilgili görüşlerini açıklayan İBB İstanbul Planlama Ajansı Genel Müdürü Oktay Kargül, yaptığı açıklamada yarışma kültürünün yeni belediyecilik anlayışının önemli bir yansıması olduğunu belirterek, katılımcı ve şeffaf süreçleri hayata geçirmek amacıyla pek çok yarışma düzenlediklerini ve burada, 138 başvuru ile gerçekleşen rekor katılımlı bir sürecin sonucunu gördüklerini belirterek, yarışma mantığını yalnızca İstanbul'da değil, Türkiye'nin diğer şehirlerine de yaymak istediklerini belirtti.

Kadıköy Belediye Başkanı Mesut Kösedağı ise, mevcut yapının hem yapısal güvenlik hem de işlevsellik açısından yetersiz kaldığını belirterek "138 ilham verici proje ile karşılaştıklarını belirtti. Artık kamu binalarının klasik yapılar dışında, farklı bir anlayışla inşa edilmesi gerektiğini görüyoruz diyen Kösedağı 40 yıldır hizmet veren mevcut binanın artık yetersiz kaldığını söyledi. Şeffaf, katılımcı ve çağdaş bir yerel yönetim anlayışının mimarlarla buluştuğu bu yarışmada emeği geçen tüm jüri üyelerine ve katılımcılara teşekkür ederek, birlikte düşünen, birlikte tasarlayan ve birlikte üreten bir Kadıköy için çalışmaya devam ediyoruz dedi.

Daha sonra söz alan ve "Kentlerin sadece binalardan ibaret olmadığını söyleyen İBB Başkan Vekili Nuri Aslan da, yarışma sürecinde emeği geçen tüm jüri üyelerine, katılımcılara ve ödül alan ekiplere teşekkür ederek, "Kentlerin aynı zamanda hafizaların, hayallerin ve kamusal yaşamın sahnesidir. Kadıköy gibi İstanbul'un kültürel ve sosyal hayatında önemli bir yeri olan bir semt, artık çağdaş, kapsayıcı ve erişilebilir bir hizmet binasına ihtiyaç duymaktadır" diyerek görüşlerini aktardı. Törende jüri üyeleri tarafından projeler değerlendirilirken, aynı zamanda katılımcıların görüşlerine de başvuruldu. Yarışma sonunda 3 proje ödüle layık görülürken beş projeye de mansiyon ödülü verildi ve üç projede satı alma ile değerlendirildi. Ve ödül alan tüm projeler törenin düzenlendiği Alan Kadıköy'de sergilendi.

Kaynak: IPA / ibb.istanbul / konkur.istanbul

mimar.ist 2025;25(84):43–53

DOI: 10.14744/mrst.2025.06977

PROJE / PROFİL

99 Yaşında Bir Mimarlık ve Kentbilim Çınarını Yitirdik Françoise Choay'e Saygı ve Yapıtlarına Dair Bir Değerlendirme

At 99, We Lost a Giant of Architecture and Urban Studies: In Memory of Françoise Choay and an Evaluation of Her Works

Ufuk Doğrusöz

Prof. Dr., Nişantaşı Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Bu metin Françoise Choay'in (1925–2025) mimarlık ve şehircilik düşüncesine yaptığı kurucu katkıları, 1965-2006 ekseninde uzanan temel eserleri üzerinden bütünlüklü bir çerçevede değerlendirir: Şehircilik: Ütopyalar ve Gerçeklikler (1965) ile kent düşüncesinde "ütopyacı/kültürcü" ikiliğini; Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine (1980) ile mimarlık ve şehircilikte "kural/model" ayrımının epistemik statüsünü; Mirasın Alegorisi (1992) ve Miras Üzerine Sorular (1999) ile "miras"ın modern bir bilgi-kurum alanı olarak genişlemesini ve "miras enflasyonu" tehlikesini; Mekânın Antropolojisi Üzerine (2006) ile mekânın işlevsel–simgesel–düşsel üçlemesini; Alberti odaklı çalışmalarıyla "kural" paradigmasının tarihsel kökenini tartışır. Metin, Choay'nin yaklaşımının uygulamacı reçeteler değil, kavramların soy-kütüğü, bilgi rejimleri ve etik sorumluluk üzerine inşa edildiğini savunur; UNESCO politikaları, kent müzeleştirmesi, tipomorfoloji ve parsel mantığı gibi alanlara getirdiği eleştirel katkıları özetler. Son kısım, sık karşılaşılan yanlış okumaları (Paquot, Tanyeli) örnekleyerek Choay'nin düşünsel mesafesinin ve "uygulamalı epistemoloji" anlayışının altını çizer. Sonuçta Choay, mimarlık ve şehirciliği teknik bir pratikten ziyade tarih–kuram–kültür kesişiminde bir bilgi rejimi olarak temellendirir; kenti bir uygarlık biçimi ve kolektif anlatı sahnesi olarak konumlar.

Anahtar sözcükler: Françoise Choay, kural/model, miras, şehircilik, tipomorfoloji, antropoloji, epistemoloji, Alberti.

ABSTRACT

This paper offers an integrated reading of Françoise Choay's (1925–2025) foundational contributions to architecture and urbanism. It revisits Şehircilik: Ütopyalar ve Gerçeklikler (L'Urbanisme, utopies et réalités, 1965), which frames the utopian vs. culturalist divide; Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine (La Règle et le Modèle, 1980), which establishes the epistemic status of the rule/model pair; Mirasın Alegorisi (L'Allégorie du patrimoine, 1992) and Miras Üzerine Sorular (Le patrimoine en questions, 1999), which theorize heritage as a modern knowledge–institutional field while warning against "heritage inflation"; Mekânın Antropolojisi Üzerine (Pour une anthropologie de l'espace, 2006), which articulates the functional–symbolic–imaginary triad of space; and her work on Alberti, grounding the historical genealogy of the rule paradigm. Rather than proposing operational recipes, Choay develops a genealogy of concepts, knowledge regimes, and ethical responsibility, engaging UNESCO policies, urban museification, typomorphology, and the parcel logic. The closing section addresses common misreadings (Paquot, Tanyeli), underscoring Choay's philosophical distance and her practice of "applied epistemology." Ultimately, Choay redefines architecture and urbanism not as mere technical practices but as knowledge regimes at the intersection of history, theory, and culture; the city appears as a form of civilization and a stage for collective narratives.

Keywords: Françoise Choay, rule/model, heritage, urbanism, typomorphology, anthropology, epistemology, Alberti.

Received: 02.12.2025 Accepted: 02.12.2025 Online: 03.02.2026

Correspondence: Ufuk Doğrusöz
E-mail: ufuk.dogrusoz@nisantasi.edu.tr

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Françoise Choay, 8 Ocak 2025'te 99 yaşında vefat eden, mimarlık ve kentbilim alanında çığır açmış, eşsiz bir düşünürdür. Felsefeyi, tarihi, mimarlığı ve kentleşmeyi benzersiz bir titizlik ve derinlikle bir araya getiren Choay, özellikle kentsel ütopyalar ile mimari mekânın tasarım rejimlerinde "kural" ve "model" arasındaki temel ayrım üzerine yaptığı çalışmalarla tanınır.

Resim 1. Françoise Choay.

Kariyeri ve İlk Adımları

Felsefe eğitimi ile başlayan kariyerine sanat eleştirisiyle devam eden Choay, 1950-1960'lı yıllarda France Observateur'deki yazılarıyla geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu dönemde "tavşan kafesleri" ifadesini kullanarak standartlaştırılmış büyük konut bloklarını eleştirmesiyle dikkat çekmiştir. Daha sonra Paris I ve Paris VIII-Vincennes Üniversiteleri'nde profesör olarak görev yapmış, birçok uluslararası üniversitede ders vermiş ve 1999'da Berlin Sanat Akademisi'ne üye seçilmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren araştırmalarını kentleşmeye odaklamış ve işlevselcilik eleştirisinin önemli bir figürü haline gelmiştir. 1969'da Pierre Merlin tarafından kurulan Paris VIII - Vincennes Üniversitesi'nin Coğrafya ve Kentleşme Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak akademik dünyaya katılımı pekişmiştir. Disiplinlerarasılık ve metodolojik titizlik ile öne çıkan bir eğitim geliştirmiş, özellikle 1968 sonrası Vincennes'de çok disiplinli eğitimlerin oluşturulmasıyla Fransa'da bu disiplinin öğretimine ve kurumsallaşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Kentsel ütopyalar ve Alberti üzerine yaptığı çalışmalarla kent ve mimarlık tarihine önemli katkılarda bulunmuş, birçok kez Ulusal Mimarlık Ödülünü kazanmıştır. Kentleşme ve miras alanında uluslararası bir referans olarak kabul edilmiştir.

Françoise Choay'nin akademik mirası üç ana eksen etrafında şekillenir:

1. Ütopyaların ve modellerin eleştirisi: Modern kent ütopyalarının soyutlama ve indirgemelerini açığa çıkarmak.
2. Mimarlık mirasının kuramsallaştırılması: Anıtsal yapılar kadar gündelik dokuları da kapsayan, eleştirel bir miras anlayışı geliştirmek.
3. Mekânın antropolojisi: İşlevsel, simgesel ve düşsel boyutları bir arada kavrayan, disiplinlerarası bir yaklaşım önermek.

Bu temel hatlar, Choay'i hem tarihsel titizliği hem de eleştirel kavrayışı ile benzersiz kılmıştır. Choay'in çalışmaları, mimarlık ve kent anlayışını derinden etkilemiştir. Başlıca eserleri arasında Le Corbusier (1960), Şehircilik: Ütopyalar ve Gerçeklikler (L'Urbanisme, utopies et réalités, 1965), Kentin Anlamı (Le Sens de la Ville, 1969) ve özellikle referans eseri olan Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine (La Règle et le Modèle: Sur la théorie de l'architecture et de l'urbanisme, 1980) yer alır. Ayrıca, Şehircilik ve Planlama Sözlüğü (Dictionnaire de l'urbanisme et de l'aménagement)'nün eş editörlüğünü yapmış (Pierre Merlin ile) ve Mirasın Alegorisi (L'Allégorie du patrimoine, 1992) ile Mekânın Antropolojisi İçin (Pour une anthropologie de l'espace, 2006) gibi dikkat çekici çalışmalar yayımlamıştır. Düşüncesi, tarih, kuram ve sürekli eleştirel bir yaklaşımı birleştirerek kentsel ve mimari mekânın gelişimini derinden aydınlatmıştır.

Resim 2. L'Urbanisme, utopies et réalités, kapak görseli.

Resim 3. Dictionnaire de l'urbanisme et de l'aménagement, kapak görseli.

Resim 4. Le Corbusier, kapak görseli.

Filozof, Epistemolog, Tarihçi ve Pedagog Kimliği

Choay, mimarlık ve kentleşme tarihi ile kuramına damgasını vurmuş olmasına rağmen, genellikle yanlış veya yetersiz okunmuş ve anlaşılmıştır. Kent ve mimarlık felsefecileri Thierry Paquot'nun, Chris Younes ile birlikte 20 Ocak 2025'te Le Monde gazetesinde yayımlanan yazısı, Choay'nin başlıca özgün katkılarının okumasındaki farklılığı göstermektedir. Alberti'nin çevirmeni olarak, tarihsel titizliği ve pedagojik yaklaşımı birleştirmeyi başarmış, mimari tasarım ve kentleşmenin eleştirel bir disiplininin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Kurucu Eserler ve Kavramsal Katkılar

1950'li yıllarda, felsefe eğitiminin ardından, L'Observateur, L'Œil ve Art de France gibi dergilerle işbirliği yaparak sanat eleştirisine yönelmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren araştırmaları kentleşmeye odaklanmış ve burada işlevselcilik eleştirisinin önemli bir figürü haline gelmiştir.

Le Corbusier (1960):

Choay'nin ilk kitabı, dönemin modern mimarisinin en etkili figürü Le Corbusier'ye adanmıştır. Bu eserde Choay, Le Corbusier'yi yalnızca bir tasarımcı olarak değil, aynı zamanda toplumsal ütopyalar kuran bir düşünür olarak konumlandırır. Yazar, Corbusier'nin geometrik soyutlamalarının ve "yaşama makinesi" fikrinin toplumsal yaşama sunduğu olanakları ve getirdiği sınırlılıkları sorgular. Bu çalışma, Choay'nin kent ütopyalarına yönelik eleştirel mesafesinin başlangıcını işaret eder. Le Corbusier'nin modernist vizyonu, yazarın ilerleyen dönemlerde tanımlayacağı "model" paradigmasının örneklerinden biri olarak belirginleşir. Bu ilk yazı, Choay'nin sanat yazılarından kent ve mimarlık alanına geçişini de hazırlar. 1963 sonrası, kendisi bir mimarlık ve kent tasarımı eleştirmeni, tarihçisi ve kuramcısı olarak kariyerine devam edecek ve bu alanda en özgün yapıtları veren uluslararası bir isim haline gelecektir.

Françoise Choay'nin kuramsal yaklaşımı, Vitruvius ve Alberti'nin eserlerindeki evrensel kurallara dayalı mimari anlayışını temel alır. Alberti için kural, yaratıcılığı kısıtlamayan, güzellik, fayda ve uygunluğu birleştiren hümanist bir rasyonelliğin ifadesidir. Choay, bu metinleri batı mimarisinin kavramsal yapılarını analiz etmek ve mimarlık ile kentleşme eğitimi ve araştırmasına katkılarını vurgulamak için kullanır.

Choay'nin bu alandaki ilk önemli denemesi, onu Paris'in ve mimarlığın gündemine taşımıştır. 1968'deki Beaux-Arts mimarlık eğitimindeki reform sürecinde, kentin ve toplu konutun önemini kavrandığı 1962/65 reform hazırlık sürecine beklenmedik bir çalışmayla damgasını vurmuş ve sonraki 50 yılda en önemli kuramcılardan biri olmuştur.

Kentbilim, Ütopyalar ve Gerçekler: Bir Derleme (L'Urbanisme, utopies et réalités: une anthologie, 1965):

Bu antolojisi, kent düşüncesinde paradigmatik bir dönüm noktasıdır. Choay burada iki model tipolojisi sunar:

- **Ütopyacı/ilerlemeci model:** Thomas More, Fourier, Le Corbusier gibi düşünürlerin çizgisinde, kenti rasyonel planlama ve toplumsal

reform aracı olarak ele alır. Mekânın geometrik soyutlaması, toplumsal yaşamın mühendisliğiyle birleşir.

- **Kültürcü model:** Sitte, Geddes, Mumford gibi düşünürlerin çizgisinde, tarihi süreklilik, organik gelişim, kimlik ve belleği ön plana çıkarır. Choay'nin eleştirisi, kent düşüncesinin sürekli bu iki model arasında salınmasında yatmaktadır.

Bu tipoloji, 1980 yılında Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine yapıtında (La Règle et le Modèle: Sur la théorie de l'architecture et de l'urbanisme, 1980) daha derin bir kuramsal çerçeveye kavuşacaktır. Choay'nin felsefeci yaklaşımı, bu eserde tarihsel bir yaklaşımdan ziyade söylemlerin çözümlenmesiyle onların aşkın özelliklerinin paradigmatik kutuplaşmasını ortaya koyar.

Bir düşüncenin devrimi olarak nitelendirilen bu süreçte, 1960'ta Le Corbusier'yi öven bir kitap yayımlayan genç araştırmacı Françoise Choay, yalnızca beş yıl sonra, 1965'te çıkan Şehircilik: Ütopyalar ve Gerçeklikler (Urbanisme: Utopies et Réalités) ile bu modernist miti tarihe gömer. Bu dönüşüm, yalnızca fikir değiştirmek değil, bütün bir disipline yeni bir bakış açısı kazandırmak anlamına gelir. Choay, şehircilik ve mimarlık tarihine bağımsız, bütüncül bir gözle bakarak, onun derinlerinde gizli kalmış düşünsel ve ideolojik akımları ortaya çıkarır. Bu, 1960'ların "bilgi devrimi" olarak adlandırılan Foucault, Deleuze, Derrida gibi düşünürlerin spekülatif alanlarda yapmaya çalıştığını, Choay'nin felsefeyi ve epistemolojiyi mimarlığın kendi sorunlarına uygulayarak gerçekten başardığı bir anıdır. O, disiplinimizin "öz" ve "töz" sorunlarını -yani mimarlığın ne olduğuna ve nasıl düşündüğüne dair temel meseleleri - açıklığa kavuşturur. İşte bu nedenle Şehircilik: Ütopyalar ve Gerçeklikler yalnızca şehircilik tarihi için değil, mimarlığın düşünme biçimi için bir dönüm noktasıdır: Çünkü Choay felsefeyi bir gösteri malzemesi değil, anlamı açığa çıkaran bir araç olarak kullanır.

Françoise Choay modern şehircilik düşüncesinin doğuşunu çizimler veya planlarla değil, onu kuran metinlerle kavrar. Şehircilik: Ütopyalar ve Gerçeklikler, şehircilik tarihini yalnızca biçimlerin değil, fikirlerin tarihi olarak yeniden inşa eder. Choay'a göre şehircilik, sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan modern dünyanın kültürel, toplumsal ve düşünsel bir icadıdır.

Göstergebilim ve Şehircilik (Sémiologie et urbanisme, 1969) ve Kentin Anlamı (Le Sens de la ville, 1972):

1960'lı yıllarda dilbilimin diğer bilimlere model olduğu savıyla öne çıkan göstergebilim (semiyotik), Françoise Choay'nin de ilgi alanına girmiş ve bu bağlamda kent ve imgesi ile göstergeler üzerine makaleler yayımlamıştır. Mimarlık ve şehircilik tartışmalarında anlam ve göstergebilim sorununun belirginleştiği bu entelektüel ortamda, Charles Jencks ve George Baird 1969'da Mimarlıkta Anlam (Meaning in Architecture) başlıklı bir derleme yayımlamıştır.

Françoise Choay, bu eseri Fransız pedagojik ortamına aktarmak üzere önemli bir sorumluluk üstlenmiş ve 1972'de Seuil Yayınevi tarafından Kentin Anlamı adıyla yayımlamıştır. Bu kitap, yalnızca Mimarlıkta Anlam'ın çevirisi olmakla kalmayıp, Choay'nin kendi çalışmasını geliştirerek eserin başına "Göstergebilim ve Şehircilik" başlıklı özgün bir giriş eklemesiyle bir yorum ve yeniden kuruluş niteliği taşır. Bu giriş, Barthes ve Eco gibi çağdaş düşünürlerden esinlenen göstergebilimsel bir çerçevede kentin okunabilirliği, kodları ve simgesel düzeyleri üzerine bir tartışmadır.

Kentin Anlamı böylece mimarlık ve şehircilik pedagojisinde yeni bir paradigma yaratan, anlam, işaret ve sembol sorunsalını kurumsallaştıran bir eser haline gelmiştir. Jencks ve Baird'in derlemesi uluslararası ölçekte tartışmayı açarken, Choay bu tartışmayı Fransız düşünsel bağlamına yerleştirmiş ve kendi katkısıyla dönemin kuramsal haritasında kalıcı bir iz bırakmıştır. Bu çalışmada ortaya çıkan üçlü ayrım (işlevsel – simgesel – düşsel), 2006'da Mekânın Antropolojisi İçin'de geliştirilecektir. Bu yaklaşım, fenomenoloji ve sosyoloji ile modern mekân kuramlarıyla örtüşmekle birlikte, Choay tarihsel tipolojiyi de işin içine katmıştır. Ancak Choay, daha sonraki dönemde göstergebilimin mimarlık ve şehircilikte "anlam" kavramı etrafındaki kuramsal temellerinin zayıflığının farkına varmıştır. Bu durum onun için bu alandaki kuramsal çıkmazların ortaya çıkmasını sağlamış ve herkesten önce bu alandan geri çekildiği gözlemlenmiştir. Onun bağımsız ve güvenli kişiliği, bu tür konumlanmaları daha sonra da olanaklı kılmıştır. Bugünün Mimarisi (Architecture d'Aujourd'hui) dergisinde

Resim 5. Le Sens de la ville, kapak görseli.

iki farklı dönemde yayımlanan makaleleri de bunu göstermektedir. Bu antoloji için Choay, Göstergebilim ve Şehircilik (Sémiologie et Urbanisme) makalesini yeniden düzenlemiş ve o günlerin modası olan semiyotik yerine Barthes ve Eco'nun tercihi olan semioloji terimini benimsemiştir.

Kitapta kent, yalnızca fiziksel bir biçim değil, anlam üreten bir yapı olarak değerlendirilir. Choay, kentin insan deneyimini nasıl kurduğunu, belleği ve kimliği nasıl taşıdığını tartışır. Ayrıca bu anlam üretilmiş bir anlamdır. Özellikle kentin "anlam katmanları" üzerine vurgusu, ileride mekânın antropolojisine dair geliştireceği üçlü ayrımın öncüsü gibidir. Kent, işlevsel olduğu kadar simgesel ve düşsel bir evren olarak düşünülür. Choay bununla yapısalcılığın ya da başka bir kuram çatkısının izinde olmadığını gösterir; çözümlemeleri özgündür. Rönesans'tan beri izini sürdüğü mekânsal anlatılar yirminci yüzyılda yok olmuştur. Bu durum, göstergebilimin tarihsel gösteri mekânlarına özgü bir okuma yöntemi olup olmadığı sorusunu askıda bırakır.

Choay, Paris yayın çevresini çok iyi tanımasına rağmen, moda sözde felsefecilerin peşinden koşmayacak kadar gerçek bir bilim insanı ve epistemolog olduğunu göstermiştir. Vincennes'de koridor komşusu olan Deleuze, Badiou, Lyotard gibi düşünürlerin peşinden koştukları sözde felsefelerden farklı bir tavır sergilemiştir. Paris yayıncılık ortamının "star" sistemine kapılmayacak kadar gerçek bir Fransız ekolü felsefecisidir.

Kentin Anlamı'na dönecek olursak, yazar burada yeni bir kuram üretmekten kaçınır; bunun işlevi moda kurguların vazifesine karşı bir uyarı gibidir. Çoğu zaman gözden kaçan bu kitap, Choay'in mekân düşüncesini sistematik biçimde kurmaya yöneldiği ilk çalışmadır. Burada mekân, yalnızca geometrik koordinatlar ya da işlevsel kullanım değil, insan varoluşunun temel boyutu olarak incelenir.

Encyclopaedia Universalis (1978) (Evrensel Ansiklopedi) için kaleme aldığı "Şehircilik" (Urbanisme) Maddesi

Bu uzun metin Françoise Choay'in kent bilgisi ve kent tasarımı üzerine düşüncelerini derinleştiren temel metinlerden biridir. Choay kent tasarımını yalnızca teknik veya yönetimsel bir uğraş olarak değil, Rönesans'tan Sanayi Devrimi'ne ve sonrasına uzanan yeni çağın toplumsal, kültürel ve düşünsel bağlamında ortaya çıkan yeni bir bilgi alanı olarak tanımlar. Metin mimarlık, tarih, sosyoloji, ekonomi ve felsefi bilgi kuramını bir araya getiren çok katmanlı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Foucault'nun düşünceler tarihi alanındaki iddialarının aksine Choay'nin düşünce tarihi ideolojik spekülasyonlar yerine ampirik veri yığınından çıkarımlanmıştır.

Metnin özgül önemi, salt ansiklopedik bir giriş olmaktan öteye geçerek Fransa'daki mimarlık ve kent tasarımı eğitiminde doğrudan bir kaynak haline gelmesinden ileri gelmektedir. Choay, bu metni lisans derslerinde temel okuma olarak belirlemiş ve öğrencilerini doğrudan bu eserle yüzleştirmiştir. Metnin olağanüstü yoğunluğu, uzunluğu ve felsefi yapısı nedeniyle, öğrenciler için hem bir "zorluk kaynağı" hem de bir tür "referans metin" niteliği taşımıştır. Onu okumak ve anlamak, büyük ölçüde seçici bir sınavdan geçmeye benzetilmiş, ders neredeyse bir "eleme mekanizması" işlevi görmüştür. Bu nedenle "Urbanisme" maddesi, yalnızca bir tanım denemesi değil, aynı zamanda Fransa'daki mimarlık pedagojisinde ayırt edici bir eşik olmuştur.

Bu pedagojik deneyim, Choay'in düşünsel çizgisinde de bir yön değişimini beraberinde getirmiştir. Lisans düzeyinde aşırı soyut bulunan bu epistemik çerçevenin ardından, Choay 1980'de yayımlanan Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine adlı eseriyle bu tartışmayı daha geniş, tarihsel ve sistematik bir bağlama taşımıştır. Bu eserde kural ve örnek kavramları üzerinden mimarlık ve kent tasarımında tipolojik düşüncenin rolü çözümlenmektedir. Böylece "Şehircilik" maddesinin yoğun felsefi çerçevesi, Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine'de hem eğitsel hem de araştırma bağlamında daha işlenebilir ve sürdürülebilir bir forma kavuşmuştur. Bu metin, disiplinin kurucu kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir ve daha sonra geliştirilecek olan eleştirel çerçevenin teorik temelini atmıştır.

Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine (La Règle et le Modèle: Sur la théorie de l'architecture et de l'urbanisme, 1980)

Choay'in profesörlük tezine karşılık gelen bu başyapıt, mimarlık ve kent tasarımına dayanak olan iki temel ve zıt paradigma tanımlar:

- **Kural:** Alberti'nin temsil ettiği, ölçütlere ve ilkelere dayalı, ancak esnek, eleştirel ve evrensel bir yaklaşımdır. Yaratıcı özgürlüğü sınırlamaz, aksine ona zemin hazırlar.
- **Model:** Modern ütopyaların temsil ettiği tek tip, kapalı, kalıpları mutlaklaştıran, her yere ve ortama tıpkı basım olarak defalarca yinelenen soyut ve dayatmacı bir düzendir.

Bu çıkarım bir felsefe çalışmasından beklenebilecek en üst düzey örnek olup, aslında benzeri bulunmamaktadır. 2000 yıldır üretilmiş metinlerin en temel özlerini bulup çıkararak, söylemleri üretenlerin bile tam farkında olmadıkları en derin katman tezlerini ortaya koymaktadır. Choay'a göre modern kentlerin yoksullaşması, modelin hâkimiyetinden kaynaklanmaktadır. Bu kitap, hem tarihsel hem de kavramsal bir referans olarak hâlâ benzersizliğini korumaktadır.

Bu eser, Choay'in düşünsel çizgisinde bir doruk noktasıdır. Onun 1965'teki Şehircilik: Ütopyalar ve Gerçeklikler ve 1978'deki "Şehircilik" (Urbanisme) maddesinde geliştirdiği kavramların

Resim 6. La Règle et le Modèle, kapak görseli.

sistematik bir yeniden kuruluşu olarak okunabilir. Choay burada artık yalnızca kent tasarımının tarihini anlatmaz; aynı zamanda bu tarih boyunca düşüncenin kural (règle) ve örnek (modèle) kavramları kutuplarında nasıl biçimlendiğini araştırır.

Kitap, mimarlık ve kent tasarımının yalnızca teknik veya estetik bir üretim değil, belirli bir bilgi rejiminin ürünü olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda Choay, mimarlık düşüncesinde iki tarihsel dönemi de açıklayıcı bir paradigma olarak kullanır:

- **Kural dizgesi (règle):** Antik Çağ'dan Rönesans'a kadar uzanan, normlara, oranlara ve düzen fikrine dayalı düşünme biçimi.
- **Model dizgesi (modèle):** Modern çağda, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkan, tarihsel örneklerin yeniden üretimi ve tipolojik düşünceye yaslanan yaklaşım.

Choay'a göre bu iki dizge, mimarlığın yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda epistemolojik temellerini belirlemektedir. Kural, evrensel ilkeleri ve düzen fikrini temsil ederken; model, tarihsel bilinç ve tipoloji üzerinden anlam üretmektedir. Mimarlık tarihi bu iki yapının kesişme alanında ilerlemektedir; bir yanda normatif düşünce, öte yanda tarihsel örneklerin çoğaltılması.

Eserin en dikkat çekici yönü Choay'in mimarlık tarihini yalnızca kronolojik bir anlatı olarak değil, bir düşünce tarihi olarak yeniden kurmasıdır. Choay, Vitruvius'tan Alberti'ye, Durand'dan Viollet-le-Duc ve Quatremère de Quincy'ye kadar uzanan geniş bir dizide her yazarın mimarlık düşüncesine kattığı kuramsal yapıyı çözümleyerek, batı mimarlık kültürünün altında yatan bilgi düzenini görünür kılmaktadır. Bu çözümleme, Michel Foucault'nun bilgi arkeolojisi yaklaşımıyla da açık bir akrabalık taşır, ancak burada Choay "söylem biçimleri"nin tarihsel sürekliliği ve kırılmalarını gerçek söylemlerden üretmektedir.

Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine bu yönüyle mimarlık teorisi tarihinde özel bir yere sahiptir. Eser hem tarihsel hem felsefi bir çözümlemedir; mimarlığı tarih, dil ve kültürle birlikte düşünen bir yöntemi kalıcı hale getirmektedir. Kitap yayımlandığı dönemde özellikle yüksek lisans düzeyinde temel kaynak haline gelmiş, Choay'in "Şehircilik" maddesindeki soyut düşünce çerçevesini daha geniş bir tarihsel sistematik içerisine taşımıştır.

Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine

Amaç ve Yöntem

Choay, kitabın giriş bölümünde mimarlığın tarihini, onu yönlendiren düşünce sistemleri aracılığıyla çözümlemeyi amaçladığını belirtir. Mimarlığı sadece üretim biçimlerinin değil, aynı zamanda düşünme biçimlerinin tarihi olarak görür. Bu nedenle Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine, mimarlık kuramlarının ardındaki "episteme"yi, yani bilgi düzenini görünür kılmayı hedefler. Klasik "mimarlık tarihi" anlayışını reddeden Choay, tarihsel belgeleri (traktatlar, sözlükler, teorik yazılar) birer düşünce arkeolojisi nesnesi olarak inceler. Bu yöntemiyle Michel Foucault'nun bilgi arkeolojisine yaklaşır, ancak onu mimarlık alanında özgün bir biçimde uygular. Choay, "episteme" kavramını Foucault'nun aksine, tüm mimarlık tarihinden örneklemelere dayandırarak Foucault'ya bir epistemoloji dersi verdiğini ima eder.

Kural Temelli Kuramlar (Les théories de la règle):

Bu bölüm, batı mimarlık düşüncesinin kökenine, yani Antik Çağ ve Rönesans'a odaklanır.

Vitruvius'tan başlayan kural anlayışı, mimarlığı evrensel oranlar, düzen ve uyum ilkeleri üzerine kurar. Alberti bu geleneği sistemleştirir ve kuralı sanatsal yaratımın ölçütü haline getirir. Claude Perrault ve François Blondel gibi 17. yüzyıl yazarlarında "règle" artık dogmatik bir ilkeler dizisi değil, akıl yoluyla yeniden kurulabilir bir normlar bütünü olarak düşünülür.

Choay, burada "règle"in yalnızca biçimsel bir araç değil, mimarlığın düzen fikriyle, kozmosun

rasyonel düzeniyle uyumlu olduğu varsayımına dayanan bir dünya görüşü olduğunu gösterir.

Model Temelli Kuramlar (Les théories du modèle):

Bu ikinci büyük bölüm, 18. ve 19. yüzyıldan itibaren modernliğin ortaya çıkışıyla birlikte, "kural" sisteminin çözülüp "model" düşüncesine geçişi inceler.

Quatremère de Quincy, "tip" kavramını ortaya atmıştır ve bu dönüşümün simgesidir. Artık mimarlık, evrensel kurallardan değil, örneklerden, yani tarihsel biçimlerin soyutlanmasından hareket eder. Durand, bu yaklaşımı sistematik hale getirir ve mimarlık öğretimini tipolojik sınıflara ve işlevsel örneklere dayanarak kurar. Viollet-le-Duc ise ''model'' kavramını tarihsel yeniden kurma üzerinden işler ve "tip"i yaşayan bir yapı olarak ele alır.

Choay, bu bölümde "model" kavramını, modern tarih bilinciyle birlikte doğan bir bilgi düzeni olarak yorumlar. Kuralın yerine geçen model, artık doğaya değil tarihe yaslanır ve bu da mimarlığın anlam üretme biçimini kökten değiştirir.

Çıkarımlar ve Çözümleme: Tarihsel Süreklilik ve Düşünsel Dönüşüm

Choay'a göre, 20. yüzyılda mimarlık bu iki düşünce biçiminin "règle" ve "modèle" (kural ve model) arasında salınmaya devam eder. Ne tamamen kuralsız bir yaratıcılık mümkündür, ne de tarihten kopuk bir evrensellik. Bu nedenle modern mimarlığın görevi, bu iki bilgi sistemini yeniden düşünmek ve onları çağdaş bir eleştiri düzleminde buluşturmaktır. Kitap, bu yönüyle yalnızca bir tarih anlatısı değil, mimarlığın kendi düşünme biçimlerini sorgulayan bir felsefedir.

Choay'in Tezi: Miras Kavramının Mimarlık Düşüncesindeki Konumu

Françoise Choay'nin Mirasın Alegorisi (L'Allégorie du patrimoine, 1992) adlı eseri, 20. yüzyılın sonunda mimarlık teorisinde ortaya çıkan "mirasın teorisi" tartışmalarını şekillendiren önemli metinlerden biridir. Choay bu eserde kent tasarımını geçmişin sürekliliğiyle birlikte ele alır ve Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine'deki teorik ikiliği (mimarlığın nasıl düşünüldüğünü) tarihsel bir bilince dönüştürerek Mirasın Alegorisi ile mimarlığın nasıl hatırlandığını ve korunduğunu inceler. Bu bağlamda Choay'in düşüncesi, mimarlık teorisini üretimden hafızaya, yapmaktan korumaya doğru yönlendirir.

Düşünsel Geçiş: Kuraldan Miras Bilincine

Choay'a göre "kural" ve "model" yalnızca biçimsel veya pedagojik araçlar değildir; her biri belirli bir tarih ve kültür anlayışını taşır. Mirasın Alegorisi, batı toplumlarının geçmişle ilişkisinin ne zaman ve nasıl "miras" biçimini aldığını sorgular.

Resim 7. L'Allégorie du patrimoine, kapak görseli.

Choay, "miras" (patrimoine) kavramının modernliğe özgü bir icat olduğunu gösterir. Ortaçağ'da mirasın dinsel ve ailevi bir süreklilik anlamını taşırken, modern çağda bu anlamın laikleşerek kamusal bir nitelik kazandığını belirtir. Dolayısıyla, geçmişin değerini korumanın artık bir inanç değil, bir bilgi ve politika biçimi haline geldiğini savunur.

Choay, bu dönüşümü iki figür üzerinden okur:

Ressurectionnelle (yeniden diriltici) yaklaşım: Geçmişi ideal bir model olarak yeniden üretme arzusu (örnek: Viollet-le-Duc).

Conservatoire (koruyucu) yaklaşım: Geçmişi olduğu gibi muhafaza etme eğilimi (örnek: Ruskin).

Bu iki figür, tıpkı Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine'deki "kural" ve "model" ikiliği gibi, modern miras bilincinin epistemik temellerini oluşturur.

"Alegori"nin Anlamı

Choay, kitabın başlığındaki "alegori" (allégorie) sözcüğünü özellikle seçer. Çünkü miras kavramı, rasyonel bir sistemden çok simgesel bir anlatı biçimidir. Toplumlar geçmişle doğrudan değil, simgesel dolayım aracılığıyla ilişki kurarlar; bu nedenle "miras", bir bilgi nesnesi olmaktan çok bir kolektif bilinç biçimidir. Choay'in amacı, bu bilincin nasıl kurumsallaştığını, nasıl "dokunulmaz" hale geldiğini ve aynı zamanda nasıl bir ideolojiye dönüşebildiğini göstermektir. Bu yönüyle Mirasın Alegorisi, bir yandan koruma düşüncesine felsefi bir temel kazandırırken, öte yandan onu eleştirel biçimde çözümler.

Mirasın Çağdaş Alegorisi

Choay için miras geçmişin somut kalıntılarından çok, geleceğe yönelmiş bir anlam sistemidir. Onun koruma anlayışı nostaljik değil; eleştirel, tarihsel ve bilinçli bir süreklilik arayışına dayanır. Bu yönüyle Mirasın Alegorisi, hem felsefi derinliği hem de tarihsel açıklığıyla Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine'nin doğal bir uzantısıdır ve mimarlık düşüncesini tarih bilinciyle bütünleştirir.

"Alegori"den Sonra Miras Üzerine Sorular (Le patrimoine en questions, 2009, e-yayın 2019)

1990'lardan 2000'lere uzanan süreçte Choay'in miras düşüncesi sürekli dönüşerek felsefi temellerden kültürel-politik bir tartışmaya geçiş yapar. 1992'deki Mirasın Alegorisi'nden sonra Choay, koruma fikrinin yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel bir sorun haline geldiğini fark eder. Bu dönemde Miras Üzerine Sorular (Le patrimoine en questions, 1999) adlı derlemesiyle, mirasın artık modernliğe karşı bir eleştiri olmaktan çıkıp modernliğin kendi ideolojik aygıtlarından biri haline gelişini tartışır.

Bu yeni evrede Choay'in temel sorusu şudur: "Mirası koruma bir bilinç göstergesi mi, yoksa geçmişin fetişleştirilmesi mi?" Onun yanıtı açıktır: Miras kavramı, çağdaş toplumlarda giderek aşırı genişlemiş, her şeyi kapsayan bir mit halini almıştır. Koruma kavramı artık neredeyse tüm kültürel üretimleri içine alarak anlamını yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Resim 8. Le patrimoine en questions, kapak görseli.

Mirasın Sınırları (Extension indéfinie du patrimoine)

Choay, bu dönemde sıklıkla "mirasın sınırsız genişlemesi" (extension indéfinie du patrimoine) ifadesini kullanır. Ona göre 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde koruma anlayışı, yalnızca anıtsal yapıları değil, endüstriyel alanları, doğal peyzajları, hatta gündelik nesneleri de içine almaya başlamıştır. Bu genişleme, bir yandan demokratik bir ilerleme gibi görünse de, öte yandan koruma düşüncesinin anlamını bulanıklaştırır. Choay bu durumu bir "epistemik şişme" olarak tanımlar: Her şey miras haline geldiğinde, hiçbir şey artık özgül anlamını koruyamaz. Mirasın "değer" olmaktan çıkıp "alışkanlık" haline gelmesi, hem düşünsel hem kültürel bir risk oluşturur.

UNESCO ve Evrensel Koruma Politikalarının Eleştirisi

Françoise Choay, bu dönemdeki yazılarında UNESCO'nun "Dünya Mirası" politikalarına yönelik eleştirel bir ton benimser. Ona göre evrensel miras söylemi, kültürel çeşitliliği koruma iddiasıyla birlikte tekil bir modernlik modeli üretmektedir. Bu model, kültürleri kendi tarihsel bağlamlarından kopararak "sergilenebilir miras nesneleri"ne dönüştürür. Böylece miras, yaşayan kültürel süreçlerin parçası olmaktan çıkar; yönetilen, tescil edilen ve vitrinde tutulan bir "kültürel emtia" haline gelir. Choay, mirasın felsefi anlamını yeniden hatırlatır: Geçmişi korumak, onu dondurmak değil; anlam üretme sürecini sürdürmek demektir.

Eğitim, Kent Kültürü ve Çağdaş Sorumluluk Etiği

1990'lardan sonraki makalelerinde Choay, miras kavramını mimarlık eğitimiyle ve kent kültürünün geleceğiyle de ilişkilendirir. Kentlerin kimliğini korumanın, yalnızca fiziksel çevreyi değil, kolektif hafızayı korumak anlamına geldiğini söyler. Mirasın "kutsallaştırılması" yerine, onunla eleştirel bir ilişki kurma sorumluluğunu vurgular. Bu bağlamda Choay, ne nostaljik korumacılığı ne de teknokratik planlamayı yeterli bulur; her ikisinin ötesinde, insanın zaman içindeki varoluşunu anlamaya dayalı bir "kültürel süreklilik etiği" önerir. Etik sorunu, Choay'nin araştırma programlarında doğrudan yer almasa da, mimarlık ve politik etik alanında önemli bir açılım olarak değerlendirilir.

Düşünsel Süreklilik: 1965 → 1980 → 1992 → 1999

Choay'nin yayın ve araştırma programları, kesintisiz bir zincir sarmalı halinde görünür. Belli tematikler, uzmanlık ve yetkinlik alanları birbirini tamamlayan ve açılıp genleşen yapılar gibidir. Pierre Merlin ile beraber yazıp edite ettikleri bir diğer büyük yapıtın yeni basımında (2015) düşüncelerinin evriminin kabul edilmesini talep etse de, konulardaki süreklilik kuramsal değişimleri etkisiz ya da doğal hale getirmektedir.

Alberti: Yapı Sanatı (L'Art d'édifier, 2004)

Choay, Alberti'nin De re aedificatoria'sını Fransızcaya çevirmiş ve kapsamlı bir yorumla yayımlamıştır. Bu çalışma, onun Alberti üzerine onlarca yıl süren araştırmalarının doruğu ve aynı zamanda "kural" paradigmasının klasik ifadesidir.

Genel Çerçeve: Köklere Dönüş, Bilginin Arkeolojisi

2004 tarihli Alberti döneminde Mimarlık ve Şehircilik: Kuram ve Pratik (15.-16. yüzyıllar)- (L'Architecture et l'Urbanisme à l'époque d'Alberti. Théorie et pratique [XVe–XVIe siècles]) adlı kitap, Choay'nin düşüncesinde hem tarihsel bir dönüş hem de epistemolojik bir derinleşme olarak okunur. Yaklaşık kırk yıllık düşünsel hattının başlangıç noktasına, yani mimarlık teorisinin klasik kökenine döner. Daha önce Şehircilik: Ütopyalar ve Gerçeklikler (1965) ile modernliğin düşünsel yapısını çözümlemiş, Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine (1980) ile mimarlık düşüncesinin iki temel bilgi biçimini (kural ve örnek) tanımlamış, 1992-1999 arasında miras bilincinin kültürel ideolojisini incelemişti.

Bu kitapta ise, bütün o düşünsel zinciri geriye doğru izleyerek, Rönesans'ın büyük düşünürü Leon Battista Alberti'nin kuramına ve onun dönemi içindeki pratik karşılıklarına yönelir. Choay'a göre mimarlığın modern epistemolojisini anlamak için onu Alberti'nin kurduğu bilgi düzenine dönerek yeniden okumak gerekir.

Resim 9. L'Art d'édifier, kapak görseli.

Alberti Döneminde Mimarlık ve Şehircilik: Kuram ve Pratik (15.-16. yüzyıllar)

Amaç ve Yöntem

Choay bu kitabı bir tarih anlatısı olarak değil, bir teorik arkeoloji olarak tasarlar. Temel soru şudur: Alberti mimarlığı bir teknikten bilgiye dönüştürürken, kent tasarımı ve toplumsal düzen arasında nasıl bir ilişki kurdu? Bu soruyu yanıtlamak için metin, mimarlık söyleminin Rönesans'ta nasıl "insan ölçüsüne" dayalı bir insanbilimsel bilgi sistemi haline geldiğini gösterir. Alberti'nin Yapı Sanatı Üzerine (De re aedificatoria) adlı yapıtı burada yalnızca bir kaynak değil, bir epistemik dönüm noktasıdır:

- Mimarlığın artık "yapma sanatı" değil, "bilme disiplini" olduğu düşüncesi bu dönemde kökleşir.
- "Güzellik", "oran", "doğa" ve "kültür" kavramları yeniden tanımlanır.
- Kent, estetik bir kompozisyon değil, insan topluluğunun düzenlenmiş ifadesi haline gelir.

Choay'in yöntemi burada filolojik ve tarihsel olduğu kadar felsefidir: Metinleri yalnızca içerik açısından değil, onların dilsel, kavramsal ve epistemik örgüsünü çözümleyerek okur.

Teoriden Pratiğe: Alberti'nin Çağında Kent ve Mimarlık

Kitabın başlığındaki "kuram ve pratik" (théorie et pratique) ikiliği, Choay'in en belirgin kavramsal tercihlerinden biridir. O, Alberti'nin düşüncesinde "teori"nin yalnızca soyut bir kavram değil, pratiği yöneten bir düşünme biçimi olduğunu savunur. 15. ve 16. yüzyıllarda bu düşünce, hem yapının biçiminde hem de kentin örgütlenmesinde yeni bir düzen anlayışı yaratır:

- Floransa ve Roma örneklerinde insan merkezli bir orantı düşüncesi gelişir.
- Mimarlık, Tanrı'nın kozmosunu yansıtan bir düzen fikrinden, insan topluluğunun ölçüsüne dayalı bir tasarım fikrine geçer.
- Böylece kent, insanın toplumsal bir varlık olarak kendini ifade ettiği mekân haline gelir.

Choay, bu dönüşümü modernliğin köklerini anlamak açısından belirleyici görür. Alberti'nin dönemi, hem "kural"ın doğduğu hem de "model"in filizlendiği tarihsel eşiği temsil eder.

Alberti'nin Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine'nin Ardılı Olarak Anlamı ve Choay'in Düşünsel Bütünlüğü

Françoise Choay, 1980 tarihli Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine adlı eserinde "kural" ve "model" kavramlarını genel bir bilgi sistemi olarak tanımlarken, 2004'te Alberti üzerine yaptığı çalışmada bu kavramların tarihsel kökenlerini somut bir şekilde ortaya koyar. Alberti'nin kuramı, "kural"ın hem etik hem de estetik bir anlam

taşıdığını, "model"in ise biçimsel olmanın ötesinde kültürel bir örnekleme mantığı olduğunu kanıtlar. Bu bağlamda, Alberti Döneminde Mimarlık ve Şehircilik: Kuram ve Pratik (L'Architecture et l'Urbanisme à l'époque d'Alberti), Choay'in önceki yapıtlarını tamamlayarak modernliğin eleştirisi (Şehircilik: Ütopyalar ve Gerçeklikler), mimarlığın epistemolojisi (Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine), tarih bilincinin eleştirisi (Mirasın Alegorisi) ve bu bütünün tarihsel kökenini (Alberti Döneminde Mimarlık ve Şehircilik: Kuram ve Pratik) bir araya getirir.

Bu eser, Choay'in çalışmalarında belirginleşen genel çizgiyi tamamlayarak mimarlık, kent tasarımı ve miras düşüncesi arasındaki kopuklukları gideren bir felsefi süreklilik kurar. Alberti'nin dönemine dönüş bir nostalji değil, modern mimarlığın kendi köklerini sorgulamasıdır. Choay, 21. yüzyılın eşiğinde, modernliğin mirasını tartışırken onu yalnızca eleştirmeyi değil dayandığı bilgi yapısını yeniden anlamayı hedefler.

Françoise Choay'in Düşüncesinde İnsan, Zaman ve Mekânın Bütünlüğü (1965–2006)

Françoise Choay'in yarım yüzyılı aşan düşünsel serüveni modernliğin mekânla, tarihle ve kültürle kurduğu ilişkinin felsefi bir çözümlemesi olarak okunabilir. Onun külliyatı -Şehircilik: Ütopyalar ve Gerçeklikler; Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine; Mirasın Alegorisi; Miras Üzerine Sorular; Alberti Döneminde Mimarlık ve Şehircilik: Kuram ve Pratik ve Mekânın Antropolojisi İçin (Pour une anthropologie de l'espace, 2006)* - bir zincirin halkaları gibidir: Her eser, bir öncekini tamamlayarak mimarlığın insan bilimleri içindeki yerini yeniden tanımlar.

Son Yapıtları - Geç Dönem Çalışmaları

Mekânın Antropolojisi Üzerine (Pour une anthropologie de l'espace, 2006)

Choay bu eserinde mekânın üç boyutunu sistemleştirir: İşlevsel (gündelik pratikler), simgesel (kimlik ve değerler) ve düşsel (arzu, ütopya, imgelem). Bu kavramsal çerçeve, mimarlık fenomenolojisi ile sosyolojik kent araştırmalarını birleştiren özgün bir yöntem önerir.

Bu eser, Choay'nin 1990'lı yılların ortalarında çağdaş kente dair ortaya koyduğu radikal tanıyı da içerir: Teknik, telematik ve lojistik ağların yükselişi, şehri tarihsel bir biçim olarak çözer; genelleşmiş kentsel alan, şehri aşar, parçalar ve süreklilikleri bozar. Tez, geniş bir entelektüel tartışmaya dahil olmakla birlikte, bellek ve kolektif anlatının kaybını vurgulayarak diğerlerinden ayrılır. "Şehrin ölümü" formülü, akışların egemen olduğu bir dünyada "yer"in yeniden oluşum koşullarını sorgulamaya zorlayan yaratıcı bir ifadedir. Filozofun katkısı kehanetler dile getirmek değil, ölçütler sunmaktır: Neyin bir "yer" olduğunu, bir dokunun nasıl "tutunduğunu" ve altyapıların yaşam biçimleriyle ve değerlerle nasıl eklemlendiğini sorgular. Bu kavramsal çerçeve, mimarlık fenomenolojisi ile sosyolojik kent araştırmalarını birleştiren özgün bir yöntem önerir.

Paris'in Koruyucusu Haussmann (Haussmann conservateur de Paris, 2013, V. Sainte- Marie-Gauthier ile)

Bu çalışmasında Haussmann'ın Paris'teki dönüşümünü "koruyucu" bir boyut üzerinden yeniden değerlendirir.

Şehircilik ve Planlama Sözlüğü (Dictionnaire de l'urbanisme et de l'aménagement, 2015, Pierre Merlin ile)

Alanın en temel başvuru kaynağıdır. 1988'deki ilk baskısından ve yedi yeniden basımdan sonra 2015 yılında neredeyse yarısı güncellenerek yeniden basılmıştır. Bu sözlükte, mimarlık ile şehircilik arasında ne tür bir özdeşlik olduğu gibi epistemolojik açıdan hep sorulup kaçınılan bir soruya değinilir.

Yanlış Okumalar Üzerine: Choay ve Eleştirmenleri

Françoise Choay'nin eserleri, derin felsefi altyapısı ve disiplinlerarası boyutu nedeniyle sık sık yanlış anlaşılmış ve indirgemeci biçimde yorumlanmıştır. Bu durum, metinlerinin felsefi yoğunluğu ile mimarlık ve şehircilik disiplinlerinin araçsal beklentileri arasındaki gerilimden kaynaklanır. Choay, mimarlığı "nasıl inşa edileceği"nin değil, "nasıl düşünüleceği"nin alanı olarak konumlandırdığı için, birçok yorumcu tarafından doğrudan işlevsel bir kuramcıymış gibi algılanmıştır. Bu yanlış anlamaların en karakteristik örneklerinden biri, Fransa'da Thierry Paquot tarafından temsil edilir. Paquot, Choay'nin kavramlarını (miras, kural ve model ikilikleri) çağdaş kentleşmenin zorluklarıyla baş etmek için kullanılabilecek araçlar olarak okuma eğilimindedir. Bu okuma ilk bakışta saygı içerse de, Choay'yi derinlikte bir "operasyonel teorisyen" konumuna indirger. Oysa Choay hiçbir zaman işlevsel reçeteler veya şehir yönetimi kılavuzları önermemiştir. Onun yazılarında amaç kavramların, değerlerin ve düşünsel sistemlerin nasıl doğduğunu, hangi tarihsel koşullarda anlam kazandığını ve nasıl ideolojikleşebildiğini çözümlemektir. Paquot'nun yorumu, Choay'nin düşüncesindeki felsefi mesafeyi siler ve kavramları epistemolojik bir sorgulamanın değil, çağdaş kent için kullanılabilir bir söz dağarcığının parçasıymış gibi ele alır. Choay'nin asıl hedefi ise tam tersidir: Kavramların işlevselliğini değil, onların düşünce içindeki statüsünü sorgulamak. Onun eleştirisi, işlevsel şehircilik alanına değil, bilgi sistemlerinin kendisine yönelir.

Türkiye'deki alımlama da benzer biçimde karmaşıktır. Uğur Tanyeli'nin Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine'ye ilişkin dolaylı okumaları bu metnin epistemolojik derinliğini de-

ğil, mimarlık söyleminin kültürel-politik işleyişini öne çıkarır. Tanyeli Choay'nin "kural" ve "model" ayrımını tarihsel bir bilgi sistemi olarak değil, batı mimarlık kültürünün kendini yeniden üretme biçimi olarak yorumlar. Böylece, Choay'nin felsefi bir "bilgi rejimi" olarak kurduğu yapı Tanyeli'nin elinde "disipliner bir söylem stratejisi"ne dönüşür. Bu okuma, özgün bir yeniden yorumlama olarak değerlendirilebilse de Choay'nin epistemolojik projesini bir "kültürel bağlam eleştirisi"ne indirger.

Bu iki örnek (Paquot ve Tanyeli), Choay'nin felsefi derinliğini, pratik veya söylemsel bir verimlilik düzlemine çekme eğilimini paylaşır. Oysa Choay'nin amacı tam tersidir: Mimarlığı ve kentleşmeyi izole pratikler olarak değil, fikirler, değerler ve felsefi kavramlarla kesişen bilgi rejimleri olarak anlamaktır.

Kente ve Tasarımına Dair Güncellik ve Kapsam

Şehirciliğin standartlaştırılmış araçlar ve hazır retorikler etrafında yeniden şekillendiği bir zamanda, Choay'nin dersi işlevsel olmaya devam ediyor. Bu ders; metodolojik tekdüzeliği reddetmek, tarih ve deneyimi birleştirmek, altyapıları ve yaşam biçimlerini ilişkilendirmek, etiketleri bağlamlarına (teknik, siyasi, ekonomik) geri yerleştirmek ve bir kavramın eylemi gerçekten hangi koşullarda aydınlattığını sorgulamak gibi ilkeleri içerir. Onun derin okumasında işlevsel antropoloji (işlev/sembol/hayal gücü) ve kural/model arasındaki gerilim, sahte uzlaşmaları sorgulamak ve alternatifleri yeniden açmak için kesin bir sözcük dağarcığı belirir.

Sonuç

Françoise Choay'nin çalışmaları, bir disipline tamamen yeni bir ufuk açacak kadar derin iz bırakmıştır. Bilim felsefesini mimari ve kentsel kuramların analizine odaklayan Choay, mimarlık ve kent sorununu dar bir pratik veya reçete alanı olmaktan çıkararak epistemolojik bir düşünce nesnesi haline getirmiştir. O, incelemelerde ve manifestolarda uygulanacak yönergeler veya modeller okumak yerine düşünce sistemlerini, kavramsal kategorileri ve dünya görüşlerini ayırt etmeyi başarmıştır. Eleştirel kavramları operasyonel şehircilik reçetelerine dönüştüren "uygulamacılığı" her zaman reddetmiştir. Yaklaşımı çağdaş şehir üzerinde hemen eyleme geçmek için araçlar sunmak değil, metinlerde, öğretilerde ve ütopyalarda yaşayan kavramsal ve felsefi özü deşifre etmektir.

Bu anlamda Choay, mimariye uygulanan bir felsefenin paradigmatik örneği olmaya devam etmektedir: Bir el kitabı değil, antik çağlardan beri mimari düşünceyi yapılandıran normatiflik biçimlerini ortaya koyan bir yapıt öbeği. Radikal bir şekilde özgün olan bu yaklaşım, söylemlerin yüzeyinde görünmeyen kuramsal arka planlara dikkat eden, uzun ve sabırlı bir okuma gerektiriyordu. Çünkü bu araştırma ve saygı anlatısında esas olan, onun kurucu davranışını sürdürmektir: Mimarlık ve kentleşmeyi izole pratikler olarak değil fikirler, değerler ve felsefi kavramlarla kesişen bilgi rejimleri olarak anlamak.

Françoise Choay'nin eserleri, mimarlık ve şehircilik için bir pusula gibidir ve öyle okunmalıdır. Pusula kapalı yörüngeler belirlemez; ince ayrımlar, soykütükleri ve uyarılar aracılığıyla yön gösterir. Bu eserin tutarlılığı, aynı gereklilikten gelir: Açıklamak, tarihselleştirmek, eleştirmek. Böylece şehir, işlevsel bir düzenekten ve miras niteliğinde bir dekordan daha fazlası olarak kalır. Choay için şehir, bir uygarlık biçimidir: Bir bellek deposu, kolektif bir anlatı sahnesi, bir rasyonaliteler (logos, ethos, etnos, pathos) alanıdır. Filozof burada bir süslemeci değil, kavramsal bir bekçidir ; doktrinler ve modeller karşısında, sözlerden, kanıtlardan ve vaatlerden hesap soran bir makamdır. Françoise Choay'nin düşüncesi, modern şehircilik eleştirisi, miras üzerine düşünce, mekânın titiz bir antropolojisi önerisi gibi nadir bir tutarlılıkla nitelenebilir. Tanı ve yöntemi, uyarı ve aracı, eleştiri ve projeyi birleştirmeyi başarmıştır.

Teknikçi şehirciliğin yanılsamaları ve miraslaştırmanın sapmalarıyla yüzleşerek 21. yüzyılda kentsel mekânı düşünmek için önemli bir entelektüel miras bırakmıştır: İnsancıl bir pusula.

Anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

Kaynaklar

Choay, F. (1960). Le Corbusier. George Braziller.

Choay, F. (1965). Şehircilik: Ütopyalar ve Gerçeklikler [L'Urbanisme, utopies et réalités: une anthologie]. Éditions du Seuil. 1979 baskısı, ss. 445–447.

Choay, F. (1967). Göstergebilim ve Şehircilik [Sémiologie et urbanisme]. Bugünün Mimarisi [L'Architecture d'Aujourd'hui]. Armand Margueritte.

Choay, F. (1969/1972). Kentin Anlamı [Le Sens de la ville]. Éditions du Seuil.

Choay, F. (1978). Şehircilik. Kuramlar ve Gerçekleşmeler [Urbanisme. Théories et réalisations]. Encyclopedia Universalis.

Choay, F. (1979). Mekânın Anlamı [Le Sens de l'espace]. Seuil.

Choay, F. (1980). Kural ve Model: Mimarlık ve Şehircilik Kuramı Üzerine [La Règle et le Modèle. Sur la théorie de l'architecture et de l'urbanisme]. Éditions du Seuil.

Choay, F. (1988). Modelleme ve Parselasyon [Modélisation et parcellaire]. İçinde Kentsel Morfoloji ve Parselasyon [Morphologie urbaine et parcellaire]. PUV.

Choay, F. (1992). Mirasın Alegorisi [L'Allégorie du patrimoine]. Éditions du Seuil.

Choay, F. (1992). Tarihî Kentsel Miras Kavramının Zor Doğuşu [Difficile genesi del concetto di patrimonio urbano storico…] İçinde Post-Kentsel Ufuk [L'orizzonte del posturbano] ss. 32–69). Officina.

Choay, F. (1997). Kural ve Model [The Rule and the Model]. MIT Press.

Choay, F. (2004). Alberti: Yapı Sanatı [Alberti: L'Art d'édifier]. Éditions du Seuil.

Choay, F. (2006). Mekânın Antropolojisi Üzerine [Pour une anthropologie de l'espace]. Éditions du Seuil.

Choay, F. (2009). Miras Üzerine Sorular [Le Patrimoine en questions. Anthologie pour un combat]. Éditions du Seuil.

Choay, F., & Gauthier, V. S. M. (2013). Paris'in Koruyucusu Haussmann [Haussmann, conservateur de Paris]. Actes Sud.

Merlin, P., & Choay, F. (1988). Şehircilik ve Planlama Sözlüğü [Dictionnaire de l'urbanisme et de l'aménagement]. PUF.

Dosya: Hatırlanan Geçmişin İzinde: 1950'den Günümüze İstanbul'da Barınma Pratikleri

Ebru Şevkin,[1] H. İlke Alatlı,[2] Yeşim Erdal[3]

[1]Arş. Gör Dr. İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
[2]Arş. Gör Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
[3]Dr. Öğretim Görevlisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Hatırlanan Geçmişin İzinde başlıklı bu dosya, İstanbul'un binlerce yıllık mimari birikimi içinde çoğunlukla göz ardı edilen yakın geçmişine odaklanmaktadır. Uluslararası koruma literatüründe 20. yüzyıl mimarlığı, "modern mimarlık mirası", "20. yüzyıl mirası" ve "yakın geçmişin mimari mirası" gibi kavramlar etrafında ele alınmakta; bu dönemin eserlerinin belgelenmesi ve korunması yönünde çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Bununla birlikte 2000 sonrasında üretilen bazı yapıların miras olarak değerlendirilmeye başlanması "yakın geçmişin mimari mirası" ifadesinin kavramsal ve zamansal sınırlarını genişletmektedir. Bu durum, miras tanımının yalnızca yaşla sınırlı olmadığını, toplumsal bellek, deneyim ve değer atfı gibi öznel ölçütlerle de biçimlendiğini göstermektedir. Dosyada "hatırlanan geçmiş" kavramı zamansal bir çerçeve olarak kullanılmış, günümüzden geriye bakıldığında, yaklaşık 1950-2025 arasındaki dönemde üretilen ve farklı kuşakların yaşamına dahil olmuş yapı ve mekanların miras olarak değerlerine işaret edilmiştir.

İstanbul'da 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentleşme hızı artmış, hızla büyüyen kent nüfusunun artan konut ihtiyacı, değişen gündelik yaşam pratikleri ve sosyal ihtiyaçları doğrultusunda kent makro formu yeniden şekillenmiştir. Bu doğrultuda odağını İstanbul'un hatırlanan geçmişine çeviren dosyanın merkezine 'barınma' olgusu alınmış; bu çerçevede dosya kapsamı tekil ve toplu konutlar, yazlık konut ve sayfiye alanlarını, otel ve konaklama yapılarını kapsayacak şekilde biçimlendirilmiştir. Bununla birlikte dosya kapsamına dahil edilen makalelerde ele alınan konuların, değer odaklı koruma anlayışı çerçevesinde, mimari değer, tasarım değeri, teknolojik değer, estetik değer, sürdürülebilirlik değeri, belge değeri, anı değeri, tarihî değer ve ekonomik değer gibi farklı açılardan tartışılması da odak noktasına alınmıştır.

Dosyanın ilk makalesinde, Burak Öztürk ve Yıldız Salman, 1950 sonrası İstanbul'daki planlı konut alanlarını kentin ulaşım koridorlarının gelişimi ekseninde ele alarak, konut üretim ortamını kentleşme dinamikleri, yasal düzenlemeler ve üretim aktörleri arasındaki ilişkiler çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmekte; planlı konut yerleşimlerinin modern mimarlık mirası içindeki önemini örnekler üzerinden tartışmaktadır.

Aygün Aşık ve Ebru Omay Polat'ın kaleme aldığı dosyanın ikinci makalesi Türkiye'de 20. yüzyılın ortalarından itibaren orta sınıfın yaşantısına ikincil konutlar ve yazlık eğlence-dinlence mekanları aracılığıyla dahil olan modern sayfiye alanlarını, kültürel miras perspektifiyle ele almaktadır. Yazarlar 1950-1980 arası sayfiye mirasını İstanbul'un mekânsal, toplumsal ve siyasal dönüşümleriyle ilişkilendirerek Ataköy'den Silivri'ye uzanan Güneybatı Kıyı Aksına odaklanmaktadır.

Hande Tulum Okur, 1950–1980 yılları arasında bahçeli apartmanların yaygınlaşmasının arka planındaki dinamikleri irdeleyerek, bu dönemde İstanbul Kadıköy'de inşa edilen bahçeli apartmanlara seçili örnekler üzerinden mercek tutmakta; kentsel dönüşüm baskısı altındaki bu konut tipolojisinin modern mimarlık mirası içindeki yerine ve korunmasının önemine dikkat çekmektedir.

Barınma pratiklerinin bir alt başlığı olarak otelleri ele alan ve Türkiye'de modern turizmin gelişiminde dönüm noktası oluşturan Hilton Oteli'ni odağına alan çalışmasında Hande Atmaca, Amerikan modernizminin İstanbul bağlamında hem mimari biçim hem de toplumsal yaşam üzerindeki dönüştürücü etkisini incelemektedir.

Zeynep Erdeveci, 1980 sonrası Türkiye'de değişen politik ve ekonomik koşulları odağına aldığı çalışmasında, neoliberal ekonomi politikaları ile postmodern mimari eğilimlerin kesişiminin İstanbul'un kent morfolojisi üzerindeki dönüştürücü etkisini Emlak Bankası'nın büyük ölçekli yerleşimleri üzerinden analiz etmektedir.

Murat Alaboz ise, 20. yüzyılda yaygın olarak kullanılan betonarme yapım sistemine sahip mimari mirasın taşıdığı teknolojik değeri vurgulayarak, Türkiye'de karşılaşılan koruma sorunları ve güncel müdahale yaklaşımlarını ele almaktadır.

Dosyanın zamansal çerçevesi yüzyıl ortasından bugüne uzansa da yazarların odağının özellikle 1950-1980 yılları arasına yoğunlaştığı göz ardı edilmemelidir. Bu yönelimin ardında yatan temel etken ise, söz konusu dönemde üretilen ve miras değeri taşıyan örneklerin günümüzde yok olma tehdidiyle karşı karşıya bulunmasıdır. Bugün rant odaklı kentsel dönüşüm baskısı altındaki bu mirasın geleceğe ulaşabilmesi; yalnızca geçmişle gelecek arasındaki sürekliliğin sağlanması açısından değil, aynı zamanda kentin farklı kültürel katmanlarını barındıran mimari mirasının bütüncül olarak korunması açısından da önem taşımaktadır.

mimar.ist 2025;25(84):55–65

DOI: 10.14744/mrst.2025.46330

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

1950 Sonrası Konut Üretim Kültürü ve İstanbul'un Ulaşım Koridorlarındaki İzleri

Housing Production Culture After 1950 and Its Traces In Istanbul's Transportation Corridors

Burak Öztürk,[1] Yıldız Salman[2]

[1]İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
[2]Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan ekonomik sorunlar, Anadolu kırsalında geçim sıkıntısı yaşayanların şehirlere göç etmesine neden olmuştur. Türkiye şehirlerindeki ani nüfus artışı, barınma sorununu beraberinde getirmiş ve gecekondu mahallelerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Merkezi yönetim, kentlerin geleceğini tehdit eden bu sorunla bir takım yasal düzenlemeler aracılığı ile mücadele etmeye çalışmıştır. Yeni gecekonduların yapımını engellemeyi veya mevcut olanların şartlarını iyileştirmeyi hedefleyenlerden öte planlı konut üretimini teşvik eden düzenlemeler, konut sorunuyla mücadelede daha etkili olmuştur. Değişen ekonomi politikaları ekseninde çeşitli konut üretim yöntemleri gelişmiş ve zaman içinde konut üretimi, bir kültür olarak varlık kazanmıştır. Konut sorunuyla mücadele ile eş zamanlı olarak yürütülen ulusal ölçekli bir diğer faaliyet ise karayolu ulaşım ağlarının geliştirilmesidir. Gerek kent içi sirkülasyonu sağlayan aksların gerekse ülke sınırlarını birbirine bağlayan uluslararası standartlardaki karayollarının yapımı, kentsel genişlemeyi yönlendiren önemli etkenlerdir. Planlı konut yerleşimlerinin en geniş yelpazede sergilendiği ve ulaştırma faaliyetinin kentsel dinamikler üzerindeki etkilerinin en yoğun olarak görüldüğü şehir ise İstanbul'dur. Bu çalışma, barınma sorunuyla mücadelenin konut üretim kültürüne dönüşüm sürecini irdeleyerek İstanbul'da inşa edilen planlı konut yerleşimlerini ve üretimi gerçekleştiren aktörleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda konut üretimine yönelik yürürlüğe giren kanunlar ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Genel Meclis Arşivi'ndeki kararlar incelenmiş; dönemin günlük gazeteleri üzerinden yapılan araştırmalarla gelişmeler takip edilmiştir. Oldukça zengin içeriğe sahip olan planlı konut yerleşimlerinin, ulaşım aksları çevresinde yer alan örneklerinden oluşturulan bir seçki ile sürecin her aşamasından kesitler sunulmuştur. Öte yandan çalışmanın bir diğer vurgusu ise İstanbul'daki planlı konut yerleşimlerinin miras değerleri ve geleceğe aktarılmalarının önündeki engellerdir. Bu bağlamda incelenen tüm örneklerin güncel koruma durumları ele alınmış, varlığını sürdürmelerine yönelik risk ve tehditler tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: 1950 sonrası İstanbul, Konut sorunu, Konut üretim kültürü, Modern mimarlık mirası, Ulaşım koridorları.

ABSTRACT

The economic challenges after World War II led to the migration of individuals facing financial difficulty in rural Anatolia to urban centers. The precipitous increase in the population of Turkish cities has given rise to a housing crisis and the concomitant emergence of slum areas. The government has implemented a series of legislative regulations to address this pressing issue, which endangers the future of cities. Regulations that promote planned housing production, as opposed to those aimed at preventing the development of new slums or improving the conditions of existing ones, have been more effective in addressing the housing problem. Various housing production models have emerged in the context of evolving economic policies. Over time, housing production has come to be regarded as a cultural phenomenon. Concurrent with initiatives to address the housing crisis, another nationwide activity was the development of road transport networks. The construction of urban transportation infrastructure and international standard highways connecting the country's borders played a pivotal role in urban expansion. Istanbul is notable for its widest range of planned housing settlements and its intensely observed effects of transportation activities on urban dynamics. This study examines the transformation process of the housing production culture in the struggle with the housing problem, identifying the planned housing settlements built in Istanbul and the actors involved in their production. A selection of planned housing settlements with a substantial variety near transportation corridors offers representations of each stage of the production process. Another focal point of the study is the heritage values of planned housing settlements in Istanbul and the obstacles to their preservation for the future. In this context, the current conservation status of all cases has been examined, and the risks and threats to their survival have been identified.

Keywords: Post 1950s Istanbul, Housing Crisis, Housing Production Culture, Modern Architectural Heritage, Transportation Corridors.

Received: 18.09.2025 Revised: 18.09.2025 Accepted: 15.10.2025 Online: 03.02.2026

Correspondence: Burak Öztürk
E-mail: burozt@gmail.com

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan konut sorunuyla mücadele kapsamında, İstanbul'da çok sayıda planlı konut yerleşimi inşa edilmiş, artan ihtiyaçlar ve değişen ekonomi politikaları ekseninde farklı üretim yöntemleri ortaya çıkmıştır. İstanbul'da inşa edilen planlı yerleşimler, konut üretim kültürünün somut belgeleri olmakla ve bu hızlı sürecin her safhasından çok sayıda örneğin bir arada bulunması, İstanbul'un modern konut mirasını zenginleştirmekle birlikte bu yerleşimlere yönelik araştırmalar çeşitli zorluklar barındırmaktadır. Örneklerin nicel çokluğu, incelemeler için çeşitli sınıflandırmaları zorunlu kılmaktadır. Üretimden sorumlu olan aktörlere göre kurumsal yaklaşım, inşa edildikleri döneme göre kronolojik yaklaşım veya kent içerisindeki konumlarına göre bölgesel yaklaşım pekâlâ bu sınıflandırmalara konu olabilir. Sözü edilen yaklaşımları esas alan çalışmalar, odaklanılan örneklerin ayrıntılı incelenmesini ve mukayeseli değerlendirmesini mümkün kılsa da odak dışında kalanların göz ardı edilmesine sebep olmakta ve konut üretim kültürünün bütüncül bir bakışla incelenmesini engellemektedir. Kentsel gelişim dinamiklerini dikkate alan ve planlı yerleşim örneklerinin çeşitliliğini vurgulayan bir araştırma için bu sınıflandırmaların ötesinde, farklı bir bakış açısı gereklidir. İstanbul'daki konut üretim kültürünün kümülatif gelişiminin farkında olan ve herhangi bir aktöre, döneme veya bölgeye odaklanmaksızın her birinin en kritik örneklerini bir arada sunan bakış açısı, bu çalışmanın başlıca hedefidir. Bu kapsamda kentsel sınırlarla paralel gelişen ana ulaşım akslarının çevresinde yer alan ve konut üretim kültürünün somut belgeleri olan yerleşimler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Özellikle karayolu ulaşım ağlarının gelişimi ile planlı konut üretiminin eş zamanlı ilerlemesi, kentin 20. yüzyıl katmanlarını birlikte inceleme fırsatı sunmaktadır. Bu bağlamda İstanbul'un kentsel sınırlarının gelişimine öncülük eden karayolu ulaşım aksları ve çevrelerinde inşa edilen konut yerleşimleri ele alınmış, miras değerleri irdelenmiş ve varlıklarını sürdürmelerine yönelik riskler ve tehditler sorgulanmıştır.

Konut Üretim Kültürü

Konut ihtiyacı, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Türkiye'nin önemli bir gündem maddesidir. Anadolu kırsalında geçim sıkıntısıyla yüzleşen topluluk, kitleler halinde şehirlere göç etmiş ve bu alanlarda konut sorunu görülmeye başlanmıştır. Acil barınma ihtiyacını karşılamak isteyen iç göçmenler, kendi konutlarını inşa etmiş ve ortaya çıkan gecekondu mahalleleri Türkiye şehirlerinin geleceği için önemli bir soruna dönüşmüştür. Dönem dönem gecekondu mahallelerinin varlığını kabul eden, her türlü izinsiz yapılaşmayı kayıt altına almayı amaçlayan ve bu alanları ihya etmeyi hedefleyen çeşitli düzenlemeler söz konusu olsa da çoğunlukla yeni gecekondu mahallelerinin ortaya çıkmasını veya mevcut olanların yayılmasını engellemeye yönelik yasal düzenlemeler öne çıkmıştır. Tüm bu yasal düzenlemeler belediye sınırlarının kontrollü genişlemesini ve mücavir alanlardaki inşaatın çerçevesini belirlemeye yönelik hükümler ihtiva ederken, yalnızca izinsiz yapılaşmanın önüne geçmeyi tartışmıştır. Konut sorunuyla mücadelede etkili olan yöntem ise şüphesiz planlı konut üretimini teşvik eden yasal düzenlemelerdir.

1940'lardan itibaren Türkiye şehirlerinde durmaksızın devam eden nüfus artışı, zaman içinde yalnızca gecekondu sakinleri gibi dar gelirlilerin değil orta gelir grubunun da konut sorunuyla yüzleşmesine neden olmuştur. Ekonomik boyutta dezavantajlı grubun barınma ihtiyacına yönelik düşük maliyetli sosyal konut üretiminin yanı sıra kentin planlı büyümesini öngören ve daha ziyade orta gelir grubuna yönelik toplu konutların inşaatı da söz konusu olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren siyasi iktidarın değişmesi, yeni anlayışları da beraberinde getirmiş; devletçilik politikası yerini ekonomik liberalizme bırakmıştır (Pamuk, 2014). Bu süreçte devlet destekli konut üretiminde de kademeli bir değişim görülmüştür. Konut sorunuyla mücadele kapsamında planlı yerleşimlerin inşaatını gerçekleştiren yerel yönetimler ve kamu bankaları, değişim döneminin yasal düzenlemeleri ile yeni görevler üstlenmiştir. Bu aktörlerin yeni rolleri, doğrudan konutu inşa etmek yerine konut üreten kuruluşları desteklemektir. Örneğin 1953'te yürürlüğe giren kanunlar yerel yönetimlere planlı konut arsası temin etme (Resmî Gazete, 1953a), kamu bankalarına ise düşük faizli ve uzun vadeli kredi imkânı sunma (Resmî Gazete, 1953b) görevlerini vermiştir. Bu desteklerden yararlanarak konut üretimi gerçekleştiren kuruluşlar arasında yapı kooperatifleri öne çıkmıştır. Özellikle üyeleri yalnızca İşçi Sigortaları Kurumuna bağlı çalışanlardan oluşan işçi yapı kooperatifleri, 1950'lerin ortalarından itibaren önemli konut üretimi gerçekleştirmiştir. Yapı kooperatifleri henüz 1930'lu yıllarda Ankara ve İstanbul'da kurulsa da konut üretimleri başkentteki birkaç yerleşimin inşaatı ile sınırlı kalmış ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise adeta kuluçka dönemine girmiştir. Mortaş (1944), bu dönemde bazı yapı kooperatiflerinin inşaata büyük zorluklar altında başladığını, bazılarının ise yalnızca arsa satın alıp inşaatı savaş sonrasına ertelediklerini dile getirmiştir. Yeşilbük (1949) de paralel bir görüş belirterek, savaş nedeniyle artan inşaat maliyetlerinin yapı kooperatiflerinin üretimini engellediğini ve ortaklarını zor durumda bırakmamak için inşaatı ertelediklerini belirtmiştir. 1950'li yılların başından itibaren yasal düzenlemelerin konut inşaatını desteklemesi ile yeniden harekete geçen yapı kooperatifleri, önemli bir konut üretim aktörü olarak sahneye çıkmıştır.

Türkiye şehirlerinde görülen konut sorunuyla mücadele kapsamındaki ilk konut üretimleri, doğrudan devlet kurumları tarafından gerçekleştirilmiştir. Çok partili döneme geçiş ve ardından siyasi iktidarın değişmesiyle birlikte gündeme gelen ekonomik liberalizm, yeni bir konut üretim yöntemini gerekli kılmıştır. Yerel yönetimlerin ve kamu bankalarının sunduğu olanaklarla konut inşa eden yapı

kooperatifleri, değişimi başlatan kuruluşlardır. Her ne kadar devlete bağlı resmi kurum statüsünde olmasalar da yalnızca üyelerini konut sahibi yapma amacıyla örgütlendikleri ve kâr amacı gütmedikleri için tam anlamıyla özel girişim de değildir. Ekonomik liberalizmin talep ettiği konut üretimi ise tamamen serbest piyasa şartlarında gerçekleşmelidir. Bu ancak 1960'ların ortasındaki yasal düzenlemelerle mümkün olmuş, binanın farklı kotlarındaki konut birimlerinin bağımsız bölümler olarak tanınmasıyla (Resmî Gazete, 1965) konut üretmek isteyen özel girişimciler desteklenmiştir. Özel girişimciler, 1950'li yıllardan itibaren şehirlerde konut inşa etmektedir. Zaman içinde arsa sahipleri ile aralarındaki anlaşmaya dayalı bir yöntem gelişmiş, anlaşmaya göre inşa edilecek bina veya binalardaki konut birimleri arsa sahibi ve girişimci arasında paylaşılmıştır. Böylece arsa sahibi herhangi bir finansal risk almadan konut birimlerine sahip olurken girişimciler ise inşaat maliyetinin önemli bir kısmını oluşturan arsa bedelini ödemeksizin konut inşa edebilmiştir (Işık, 1992). Bu mutualist ilişki, gayrimenkul terminolojisinde kat karşılığı inşaat veya yapsatçılık gibi çeşitli ifadelerle yer bulmuş, Kat Mülkiyeti Kanunu'nun yürürlüğe girmesi de bu yeni konut üretim yöntemini adeta teşvik ederek ülke genelinde uygulamaları yaygınlaştırmış, böylece konut üretimi, serbest piyasa ortamında gerçekleşen bir faaliyete dönüşmüştür.

Yüzyıl ortalarında gündeme gelen barınma sorunu yıllar içinde kentsel nüfusun artışıyla şiddetlenirken, sorunla mücadele bağlamında konut üretimine yönelik çeşitli yöntemler tecrübe edilmiştir. Değişen ekonomi politikalarının ekseninde çeşitlilik gösteren girişimler zamanla konut üretim kültürünü oluşturmuştur. Konut sorunun en şiddetli görüldüğü şehirlerden biri, şüphesiz İstanbul'dur, yüzyıl başında başkentin Ankara'ya taşınmasıyla yönetim merkezi olma özelliğini kaybeden İstanbul zamanla yeni bir kentsel kimlik kazanmıştır: Bir kısmı 19. yüzyıl sonundan itibaren kurulan fabrikaların yeniden faaliyete geçmesi ve yeni modern tesislerin inşasıyla İstanbul bir endüstri kenti haline gelmiştir. 1920'li yıllarda bürokrasinin yeni başkente taşınması ve mübadeleler gibi çeşitli sebeple nüfusu azalan İstanbul'un endüstrileşme sonrası işgücü ihtiyacı ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelen iç göçlerle karşılanmıştır. Geçim sıkıntısıyla yüzleşen topluluk kolaylıkla istihdam olanağı bulduğu için iç göçlerde en çok İstanbul'u tercih etmiş, nüfusun birdenbire artması barınma sorununu da beraberinde getirmiş ve ayrıntısı yukarıda açıklanan konut krizi ve devamındaki gecekondulaşma en çok İstanbul'da görülmüştür. Nitekim kitlesel barınma ihtiyacına yönelik çalışmalar kapsamındaki konut üretim kültürünün çeşitliliği de burada yer almaktadır.

Barınma sorununun ortaya çıkmasının hemen ardından, henüz 1940'lı yılların ortalarında İstanbul'da planlı konut inşaatı başlamış, sürecin ilk yıllarında konut üretiminden sorumlu kurumlar olarak İstanbul Belediyesi ve Türkiye Emlak Kredi Bankası öne çıkmıştır. Belediye ve Banka ayrı ayrı konut yerleşimleri inşa ettikleri gibi birlikte de hareket etmiş, 1946 yılında iki kurumun ortak girişimiyle kurulan İstanbul İmar Limited Şirketi, konut üretim sürecinde önemli görevler üstlenmiştir. 1950'li yılların yasal düzenlemeleri, bu aktörlerin rollerini değiştirerek İstanbul Belediyesi'nin, konut inşa etmek isteyen yapı kooperatiflerine arsa ve imar planı temin etmesini (İstanbul Belediyesi, 1956) sağlamıştır. Mücavir alanlardaki konut arsalarının belirlenmesi ve planlama çalışmalarının yürütülmesi için Belediye bünyesinde Emlak Kamulaştırma Müdürlüğü kurulmuş ve birimin yönetimine mimar Seyfi Arkan getirilmiştir (Milliyet, 1953). Arkan ve ekibi, kent genelinde 11 konut yerleşimi planlasa da (Genel Meclis Kararı, 1954a; Genel Meclis Kararı, 1954b) bunların ancak 7 tanesi inşa edilmiştir. Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın yeni görevi ise, konut inşa etmek isteyen yapı kooperatiflerine uzun vadeli ve düşük faizli kredi temin etmektir. İstanbul İmar Limited Şirketi, 1940'ların sonunda Mecidiyeköy'de 28, Haseki'de 26 birimden oluşan yerleşimler inşa etmiş (Zadil, 1949) ve bu sınırlı sayıdaki konut üretiminin ardından 1950'lerin başında, Koşuyolu'nda daha büyük bir yerleşimin inşaatı için girişimde bulunmuştur. Ancak yalnızca 105 birimin tamamlanmasının ardından konut üretimine son vererek Koşuyolu'ndaki diğer 314 birimin inşaatını Türkiye Emlak Kredi Bankası'na devreden Şirket, 1950'lerin ortalarından itibaren çeşitli konut projelerinde yüklenici olarak görev almıştır (Emlak Bankası, 1973). Yapı kooperatiflerinin İstanbul'da önemli bir konut üretim aktörüne dönüşmesi, 1953'teki yasal düzenlemelerle gerçekleşmiştir. İstanbul Belediyesi'nden temin ettikleri planlı arsalar üzerinde Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın finansman desteği ile çok sayıda yerleşim alanı inşa edildiği gibi kendi arsalarını ve planlama hizmetini satın alarak konut inşa eden yapı kooperatifleri de görülmüştür. 1965 yılında Kat Mülkiyeti Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte konut üretimi, özel sektör kuruluşlarının faaliyet alanına dahil olmuş, bireysel girişimlerle yalnızca mücavir alanlardaki büyük yerleşimlerin değil, kentsel alandaki bir veya iki blok apartman ölçeğindeki konutların inşaatı da yaygınlaşmıştır. Işık'ın (1992) spekülatif konut üretimi olarak tanımladığı bu yöntem, çoğunlukla plan hükümlerinin ve yönetmeliklerin izin verdiği azami inşaat sınırlarını sonuna dek zorlayan ve mimari karakteristiği, çevre ile uyumu göz ardı eden uygulamalar ortaya çıktığı için çok sayıda eleştiriye maruz kalsa da konut inşaatını kolaylaştıran yönlere sahiptir. Güzer (1995), bireysel girişimcilerin konut sorununu çözecek dahiyane fikirlere sahip olduklarını ancak bürokrasi ve mevzuat tarafından engellendiklerini ifade etmektedir. Nitekim uygulamaların daha kontrollü ve bilinçli gerçekleştiği bazı İstanbul örneklerinde, bu yöntem ile inşa edilmiş nitelikli konut alanları ortaya çıkmıştır.

İstanbul'un Ulaşım Koridorları

Türkiye'de kitlesel barınma ihtiyacına yönelik planlı konut üretimi ile eş zamanlı olarak ulaştırma politikalarındaki birtakım değişimler de söz konusu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri, dış ilişkilerine yönelik Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi programlarına Türkiye'yi de dahil etmiş; ülkeye askeri ve finansal destek sağlandığı gibi çeşitli teknik uzmanlar aracılığıyla aktarılan kaynakların kullanımına yönelik tavsiyeler de paylaşmıştır. Karayolu ulaşım ağlarının geliştirilmesi, özellikle Marshall Planı'nda öne çıkan tavsiyelerden biri olmuş ve hızla ulusal bayındırlık programlarına dahil edilmiştir. Gerek kent içi sirkülasyonu sağlayan arterler gerekse ülkenin en uçtaki sınırlarını birbirine bağlayacak karayolları inşa edilmiştir. Bu gelişmeler, İstanbul'un kentsel dinamikleri için oldukça kritiktir. 20. yüzyıl başından itibaren İstanbul'un arteriyel ve toplayıcı yolları ile ilgili çeşitli öneriler geliştirilmiştir; 1940'lı yıllarda Henri Prost, 1950'li yıllarda Luigi Piccinato ve 1960'lı yıllarda Hans Högg tarafından hazırlanan planlama çalışmalarında kent içi ulaşım ağına yönelik farklı yaklaşımlar görülmüştür (Resim 1). Kentin planlı genişlemesine ve ulaşım gereksinimlerine yönelik perspektifler sunan bu öneriler, yüksek kamulaştırma ve yapım maliyetleri nedeniyle ilk başta gerçekleşmese de Marshall Planı kapsamında temin edilen kalkınma yardımları ile birlikte ilk adımlar 1950'lerin ortalarında atılmıştır.

İstanbul'un kent içi ulaşım ağını güçlendirmeye yönelik ilk girişim, Tarihi Yarımada'daki araç trafiğinin düzenlenmesidir. Bunu uygulamak için Vatan Caddesi, Millet Caddesi ve Akdeniz Caddesi gibi arteriyel yollar ulaşıma açılmış, bu çalışmalar kapsamında niteliğine bakılmaksızın çok sayıda yapı yıkılmıştır. Özellikle kültür varlığı yapıların yıkımı çeşitli araştırmalara, söylemlere konu olmuştur ancak henüz herhangi bir çalışmada bahsedilmemiş olsa da bu dönemde yıkılan yapılar arasında bir modern konut yerleşimi de bulunmaktadır. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Yapı Kooperatifi, bünyesinde çok sayıda üretim tesisinden üyeler bulunduran bir üst organizasyon olarak erken tarihte harekete geçerek İşçi Sigortaları Kurumunun desteği ile konut üretimine başlamıştır. 1952 başında Fatih'in Yenibahçe semtinde geniş araziler satın alınmış (Milliyet, 1952), 1 Kasım 1953 tarihinde düzenlenen temel atma töreni ile başlayan konut inşaatının bir sene içinde tamamlanacağı ilan edilmiştir (Cumhuriyet, 1953). Nitekim 1954 tarihli hava fotoğraflarında bu alanda 42 birim konut inşaatının tamamlandığı görülmektedir. 1958 yılının hava fotoğraflarında ise Millet Caddesi'nin yapımı sırasında bu yerleşimin tamamen yıkıldığı anlaşılmaktadır (Resim 2). Böylece İstanbul'un ilk işçi yerleşimlerinden biri, inşasından yalnızca birkaç yıl sonra ardında pek çok bilinmeyeni bırakarak yok olmuştur. Kamulaştırma faaliyetinin ardından, İs-

Resim 1. Prost (1946), Piccinato (1957) ve Högg (1967) tarafından hazırlanan kent planlarındaki ulaşım aksı önerilerinin birlikte görünümü.

Resim 2. Fatih-Yenibahçe'de inşa edilen yerleşimi gösteren 1950, 1954 ve 1958 tarihli hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü Arşivi).

tanbul İşçi Sendikaları Birliği Yapı Kooperatifi Yenibahçe civarındaki konut üretimine devam etmiş ve arazinin güneyinde Arpaemini İşçi Evleri'nin inşaatını tamamlamıştır (Cumhuriyet, 1955).

Ulaşım ağlarının güçlendirilmesi, 20. yüzyıl kentinin kritik gereksinimlerinden biridir. 1950'li yıllarda yapımı tamamlanan arteriyel ve toplayıcı yollar ile İstanbul daha modern bir görünüme kavuşurken devam eden ulaştırma faaliyeti kapsamında ülke sınırlarını baştan sona kateden karayolları da inşa edilmiştir. Bu gelişme, İstanbul'un kentsel sınırlarının genişlemesini beraberinde getirmiş, 20. yüzyıl ortasına dek sınırlı sayılabilecek bir yerleşim alanına sahip olan İstanbul'da, D100 Karayolu faaliyete geçtikten sonra periferi gitgide ötelenmiştir. Eski arteriyel yolların izini takip ederek genişletilen ve uluslararası standartlara uygun karayollarının inşasıyla birlikte Avrupa Yakası'nda açılan batı koridoru ve Anadolu Yakası'nda açılan doğu koridoru, kentin genişlemesine yön vermiştir. Yüzyılın son çeyreğine yakın dönemde inşaatı tamamlanan Boğaziçi Köprüsü, iki koridoru birbirine bağlarken kesişim noktasından Boğaziçi'ne paralel uzayan kuzey koridorunun açılmasını da sağlamıştır. Tekeli'ye (2010) göre, kentin belli yönlere doğru gelişmesi, bu yörelere ulaşım hizmetlerinin gitmesini zorunlu kılmakta ve belli ulaşım eksenlerinin genişlemesi de bu eksenler etrafındaki kentsel yapılanmayı hızlandırmaktadır. Nitekim İstanbul'daki ulaşım eksenleri de her iki durumu beraberinde getirmiş; kuzey koridoru dönemin gelişmekte olan alanlarının ulaşım ihtiyacını karşılarken doğu ve batı koridorları, çevresindeki yapılaşmayı hızlandırmıştır. İstanbul'un yeni koridorları boyunca göze çarpan en kritik yapılaşma ise planlı konut yerleşimleridir (Resim 3).

Doğu Koridorundaki Konut Yerleşimleri

İstanbul'u Türkiye'nin doğusuna ulaştıran eski Ankara Asfaltı'nın genişletilmesiyle ortaya çıkan doğu koridoru, çevresinde konut üretim kültürünün çeşitliliğini sergilemektedir. Bu aksın öncü planlı yerleşimleri 1940'lı yıllarda, dönemin mücavir alanlarında ortaya çıkmış, yapı kooperatiflerinin Maltepe-Kartal civarında satın aldığı geniş araziler üzerinde görülmüştür. Kooperatiflerin sınırlı sayıdaki konut üretimlerinin ardından kalan arsalar zamanla konut parseli olarak satılmıştır. 1950'li yıllarda ise kentsel sınırın çeperinde İstanbul Belediyesi ve Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın üretimleri görülmüştür.

Resim 3. İstanbul'un ulaşım koridorları üzerindeki, çalışmaya konu olan konut yerleşimleri (Harita İstanbul).

Doğu koridorunda, inşaatı devlet kurumu tarafından gerçekleştirilmiş ilginç bir örnek İçerenköy Sosyal Konutları'dır. İmar ve İskân Bakanlığı'nın 24.08.1968 tarih ve 34-23/6121 sayılı kararı ile onaylanan plan kapsamında Kayışdağı Caddesi çevresindeki kentsel boşluk, gecekondu ıslah ve önleme bölgesi ilan edilmiştir. 1950'lerin başında Selamsız ve Koşuyolu'nda iki katlı sıra-evler, Atatürk Bulvarı'nda ise blok apartmanlar inşa eden İstanbul Belediyesi uzun bir aradan sonra yeniden konut üretimini üstlenerek İçerenköy Sosyal Konutları'nda 149 birimin inşaatını gerçekleştirmiştir. Yüklenici firma ise yine eski aktörlerden İstanbul İmar Limited Şirketi'dir (Emlak Bankası, 1973). Müstakil ve sıra-ev tipolojilerinde konut birimlerine sahip olan yerleşim, zamanla çevredeki yoğun yapılaşmanın baskısı altında kaldı. Günümüzde konut birimlerin cepheleri, adeta kentsel dönüşüm sürecini yürütecek firmaların reklam panoları olarak kullanılmakta ve yerleşimin geleceğine dair tehditleri gözler önüne sermektedir (Resim 4).

Doğu koridoru çevresinde Türkiye Emlak Kredi Bankası tarafından inşa edilen ilk yerleşim Koşuyolu'dur. 1940'ların sonundan itibaren İs-

Resim 4. İçerenköy Sosyal Konutları'nın dönüşüm baskısı altındaki durumu (Harita İstanbul).

tanbul Belediyesi'nin konut üretim çalışmalarına konu olan Koşuyolu'nda, belediye evleri 1951 yılında inşa edilmiştir. Ardından Rebii Gorbon ve Kemal Ahmet Aru tarafından geliştirilen plan doğrultusunda (Salman, 2019), İstanbul İmar Limited Şirketi'nin konut üretimi söz konusu olmuş (Bildik, 1952) ancak sınırlı bütçesi nedeniyle üretime devam edemeyen Şirket, süreci Türkiye Emlak Kredi Bankası'na devretmiştir. Banka burada bir veya iki katlı müstakil konut birimlerinden oluşan bir mahalle inşa ederken ilerleyen yıllarda Haydarpaşa Limanı ve Hasanpaşa Gazhanesi gibi endüstri tesisleriyle ilişkili işçi yapı kooperatifleri de konut üretmiştir. İstanbul'un sakin bir konut yerleşimi olarak varlığını sürdüren Koşuyolu, özellikle 2000'lerin başından itibaren küçük ve orta ölçekli işletmeler tarafından tercih edilmeye ve çeşitli müdahalelerle kimliğini kaybetmeye başlamıştır. Mahalle sakinleri tarafından kurulan MAYA-DER Derneği, Koşuyolu'nun özgün dokusunu korumak için çeşitli girişimlerde bulunmuş, yerel yönetimlerle iş birliği içindeki çalışmalar, dokuyu bozan yıkımları ve yeni yapılaşmayı engellemeyi amaçlayan revizyon planının onanmasını sağlamıştır.

Türkiye Emlak Kredi Bankası 1980'lerin sonunda yeniden yapılanarak (Resmî Gazete, 1988) Emlak Bankası adıyla faaliyetini sürdürmüştür. Ekonomi politikalarında liberalizmden neoliberalizme geçiş döneminde Bankanın konut politikaları da değişmiştir. Güvenç & Işık (1999), bu dönemde Bankanın sosyal konut yerine ticari konut yapımına yöneldiğini ve yeni finansman biçimleriyle kamu-özel sektör iş birliği mekanizmalarının uygulandığını dile getirmiştir. Yeni yöntemin doğu koridorundaki önemli bir örneği Ataşehir Konutları'dır. Daha önceki konut üretimlerinde görülen periyodik etaplar halindeki inşaat yerine Banka, proje kapsamındaki alanı bölgelemiş ve her bölgenin inşaatı için özel sektörden farklı yükleniciler seçilmiştir. Neoliberalizmin serbestliği konut üretiminin ölçeğine de yansımış; Levent, Koşuyolu ve Vatan Caddesi gibi projelerde konut birimleri yüzlü sayılarla nicelenirken Ataşehir'de 1992 yılından itibaren 20.000 konut inşa edilmiştir.

Yapı kooperatifçiliği, ekonomik liberalizme geçiş sürecinde etkili olan bir konut üretim yöntemi olarak öne çıkmıştır. İstanbul özelinde de farklı ölçeklerde yapı kooperatifleri tarafından inşa edilen çok sayıda konut yerleşimi bulunmaktadır. Ancak başarıya ulaşamayan girişimler de söz konusudur: Ataşehir İlçesi'nin Barbaros Mahallesi sınırlarında, D100 karayoluna bitişik bir arazi, iki farklı yapı kooperatifinin denemelerine sahne olmuştur. İlk girişimi gerçekleştiren Erenköy Sahra Yapı Kooperatifi, ortaklarına İstanbul'da konut inşa etmek için 1946 yılında kurulmuş, birkaç yıl içinde gerekli sermayeyi temin ederek doğu koridorundaki bu araziyi satın almıştır. O yıllarda Türkiye'de yaşayan Arnavut mimar Qemal Butka konut yerleşimi için bir plan etüdü hazırlamışsa da Kooperatif, hedefini gerçekleştiremediği için 1954 yılında tasfiye sürecini başlatmış ve arazisini başka bir yapı kooperatifine devretmiştir. 1953 yılında faaliyete başlayan Ankara Mahallesi Yapı Kooperatifi bu araziyi devraldıktan sonra daha kapsamlı bir planlama süreci yürütmüştür. Ferruh Narman ve Şinasi Gökcan tarafından hazırlanan imar planı, 1959 yılında İstanbul Belediyesi tarafından onaylanmıştır (Genel Meclis Kararı, 1959). Her iki planda da geniş arazi içinde yüzlerce konut biriminin inşası önerilmiştir ancak uygulamanın gerçekleşmesi için konut inşaatının yanı sıra yolların ve her türlü altyapı çalışmasının da tamamlanması gerekmektedir. 1960'lı yılların hava fotoğraflarına bakıldığında, onaylı plan doğrultusunda birtakım yolların ve altyapı çalışmalarının tamamlandığı görülse de (Resim 5) bu alanda hiçbir zaman planlı konut inşaatı gerçekleşmemiştir.

1960'lı yıllarda yaygınlaşan özel sektörün konut üretimi, kentsel karakteri olumsuz etkilemesi ve niteliksiz ürünleri ile bilinmektedir. Soyak İnşaat firması da bu dönemde faaliyete başlayıp çeşitli kamu kurumlarının konut üretiminde yüklenici olarak görev almış ve yapsatçılık uygulamaları gerçekleştirmiştir. Eryıldız (1995) devlet kurumları dışında bireysel girişimciliğin toplu konut üretiminde yer almasını, Soyak İnşaat örneği ile açıklamaktadır. Firmanın öne çıkan üretimlerinden biri doğu kori-

Resim 5. Erenköy Sahra ve Ankara Mahallesi Yapı Kooperatifleri için hazırlanan imar planları (İBB Planlama Müdürlüğü Arşivi) ve 1968 yılına ait hava fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü Arşivi).

dorunda yer alan Göztepe Soyak Sitesi'dir. Planlama çalışmaları ve mimari projeleri, Altuğ Çinici ve Behruz Çinici tarafından hazırlanan yerleşimin inşaatı 1986-1992 yıllarında gerçeklemiş ve inşa edilen 88 blokta toplam 1356 konut birimi yer almıştır. Konut binalarının mimari karakteristiği ile önem kazandığı gibi spor, kültür, eğitim ve alışveriş faaliyetlerine hizmet eden sosyal donatılar ve rekreatif alanlar, Göztepe Soyak Sitesi'ni nitelikli konut yerleşimi olarak öne çıkarmaktadır.

Batı Koridorundaki Konut Yerleşimleri

Avrupa kıtasının doğu ve batı sınırları arasında karayolu bağlantısını sağlamak için ilk adımlar 1930'lu yıllarda atılmış, bu kapsamda kullanıma açılan Londra Asfaltı'nın İstanbul-Lüleburgaz arasındaki kısmı 1937'de tamamlamıştır. 1950'li yılların büyük ölçekli ulaştırma projeleri kapsamında yeniden düzenlenen yol, İstanbul'un batı koridorunu açmıştır. Konut üretim kültürünün tarihsel gelişiminde devlet kurumları ile başlayıp özel sektöre taşınan süreçten bahsedilse de batı koridorunun bu çalışmaya konu olan sıra dışı örnekleri, sürece ters kronoloji ile şahitlik etmiştir.

Bakırköy'deki İncirli Çiftliği'nin yerleşime açılmasını öneren imar planı, 1948 yılında İstanbul Belediyesi tarafından onaylanmıştır. Eş zamanlı olarak dönemin günlük gazetelerinde Avni Başargan isimli girişimci tarafından verilen ilanlarda yerleşime açılmakta olan 1400 parsel kapasiteli Bahçelievler Mahallesi'nin tanıtımı yapılmıştır (Cumhuriyet, 1947). Başargan, inşaatı tamamlanan konutların ve inşaata hazır arsaların satışının yanı sıra satın aldığı otobüs ile Mahalle'nin kent merkezinden erişilebilirliğini sağlamıştır (Cumhuriyet, 1949). Bu girişimin birkaç konut biriminin üretimiyle sonuçlanmasının ardından 1956 yılında kurulan İstanbul Sigortalı İşçiler Yapı Kooperatifi, Bahçelievler arazisinin yerleşime açılmayan bir kısmını satın almıştır. 1958 yılında gerçekleşen plan tadilatı (Resim 6) sonrasında Kooperatif, bu alanda 150 işçi konutunun inşaatını gerçekleştirmiştir. Avni Başargan'ın Bahçelievler girişimi önce bulunduğu semte daha sonra İstanbul'daki bir ilçeye adını verirken bu alanda inşa edilen planlı konutlar ise zaman içinde müdahalelere, dönüşümlere maruz kalmış ve günümüze çok az bir kısmı ulaşmıştır.

Endüstriyel üretim geçmişi oldukça eski olan batı koridoru çevresinde, 1950'li yıllarda çok sayıda işçi konut inşa edilmiştir. Tipolojisiyle diğer tüm örneklerden farklılık gösteren bir konut grubu, Veliefendi İşçi Blokları'dır. 1955 yılında faaliyete başlayan Telsizler Yapı Kooperatifi, gecekondular tarafından istila edilmekte olan Zeytinburnu civarındaki arsayı satın almış ve İrfan Ertem'in bu alan için hazırladığı imar planı 1957 yılında İstanbul Belediyesi'nce onaylanmıştır (Genel Meclis Kararı, 1957). İşçi yapı kooperatifleri tarafından inşa edilen konutlar genellikle iki katlı sıra-evler tipolojisindeyken 1963'te inşaatı tamamlanan Veliefendi İşçi Blokları, sıra-evlerin yanı sıra blok apartman tipindeki konut inşaatıyla da tüm örneklerden sıyrılmıştır. Gecekondu izlerini taşıyan parselasyonla çevrili bir kentsel alanda, planlı konut yerleşimi olarak günümüze ulaşabilse de yakın gelecekte kentsel dönüşüm uygulamaları kapsamında yerleşimin yıkımı gündemdedir (Hürriyet, 2023).

Resim 6. Bahçelievler arazisi için 1948 ve 1958 yıllarında hazırlanan iki imar planı (İBB Kütüphaneler ve Müzeler Şube Müdürlüğü Arşivi).

İstanbul'daki blok apartman tipolojisindeki konut üretiminin ilk uygulamaları batı koridorunda görülmüştür. Türkiye Emlak Kredi Bankası bu çevrede blok apartmanlardan oluşan konut yerleşimleri inşa etmiş, bu üretimler için mimari proje yarışmaları düzenleyerek katılımcı bir süreç yönetmiştir. Levent ve Koşuyolu'ndaki bahçe-kent uygulamalarının hemen ardından tamamı blok apartmanlardan oluşan konut yerleşiminin ilk denemesi, Ataköy'de gerçekleşmiştir. İnşa edilecek yerleşimin imar planı için düzenlenen yarışmada İTÜ Mimarlık Fakültesi – Şehircilik Kürsüsü öğretim üyelerinden Gündüz Özdeş, Kenan Akınay ve İsmail Pınarer tarafından geliştirilen öneri birincilik ödülü almıştır. (Cumhuriyet, 1955). Her ne kadar yarışma düzenlenmiş, ödüller ilan edilmiş olsa da Türkiye Emlak Kredi Bankası yönetimi, önerilen projelerden hiçbirinin doğrudan uygulanmamasına, tüm önerileri sentezleyen yeni bir planlama yapılmasına karar vermiştir (Güvenç & Işık, 1999). Çalışmaları gerçekleştirmek için Ertuğrul Menteşe yönetiminde bir büro kurulmuş ve İtalyan şehirci Prof. Luigi Piccinato periyodik ziyaretleriyle çalışmalara katkıda bulunmuştur. 1957'de başlayan Ataköy'deki konut inşaatı, etaplar halinde 1980'li yıllara dek devam etmiştir. Özellikle I. ve II. etapların mimari, kentsel karakteristiği, sosyal donatıları ve sahil düzenlemesi ile Türkiye konut mimarlığının en başarılı örneklerindendir. Ne yazık ki kentsel dönüşüm uygulamalarına Ataköy de hedef olmuş ve Ekim 2024 itibariyle ilk yıkımlar başlamıştır.

Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın batı koridorundaki bir diğer konut üretimi Vatan Caddesi üzerinde gerçekleşmiştir. Tarihi Yarımada'da arteriyel yolların açılması amacıyla Vatan Caddesi çevresindeki geniş alanlar kamulaştırılmış, 1960'lara dek herhangi bir inşaat faaliyeti söz konusu olmamıştır. Bankanın 1967 yılında bu alan için düzenlediği imar planı yarışmasında Birol Obuter, Taneri Alpay ve Güner Özduman'ın projeleri birincilik ödülü almış (İstanbul Vatan Caddesi Mevzii İmar Planı ve Kitle Etüdü Yarışması Jürisi, 1967), aynı ekip tarafından mimari uygulama projelerinin de tamamlanmasının ardından 1969 yılında inşaat başlamıştır (Özduman vd., 1972). 353 konut birimini içeren Vatan Caddesi Apartmanları, günümüzde Tarihi Yarımada'nın yoğun dokusu içerisinde, sınırlı sayıdaki planlı konut yerleşiminden biri olarak varlığını sürdürmektedir.

Batı koridorunda devlet kurumları tarafından inşa edilen yerleşimler arasında Tozkoparan Sosyal Konutları öne çıkmaktadır. 1940'lı yıllardan itibaren kamu bankaları veya yerel yönetimler aracılığı ile konut inşaatı söz konusu olsa da doğrudan merkezi yönetim kontrolündeki ilk üretim 1960'larda, İmar ve İskan Bakanlığı tarafından gerçekleşmiştir. Bakanlık bünyesinde hazırlanan tip projeler kullanılarak konut sorununun görüldüğü şehirlerde sosyal konut inşaatının kararlaştırılmasının ardından İstanbul'da seçilen ilk alan Bakırköy-Osmaniye civarındaki Tozkoparan olmuştur (Öngen, 1962). 1962 yılında 246 birimlik ilk etabın inşaatından sonra 1964 yılında onaylanan yeni bir planla sosyal konut alanı genişletilmiş (Genel Meclis Kararı, 1964) ve inşaat devam etmiştir. Bakanlık tarafından farklı dönemlerde nüve konut, peyk şehir gibi isimlerle anılan yerleşim son olarak gecekondu önleme bölgesi ilan edilmiş ve 1970'li yıllara dek bu alanda sosyal konut inşaatı sürmüştür. Tozkoparan yerleşimi de yakın tarihe kadar varlığını sürdürse de 2022 yılından itibaren kentsel dönüşüm uygulamaları kapsamında yıkıma uğramaktadır.

Kuzey Koridorundaki Konut Yerleşimleri

Doğu ve batı örneklerinin aksine kuzey koridoru, İstanbul'un yerleşime açılmış alanlarına sonradan dahil olan bir ulaşım aksıdır. Yapımına 1950'li yıllarda başlanan Barbaros Bulvarı ve Büyükdere Caddesi, bu yönde bir arteriyel yol tanımlasa da kuzey koridorunun ortaya çıkışı ancak 1973'te Boğaziçi Köprüsü'nün ulaşıma açılmasıyla gerçekleşmiştir. Batı koridorundan Haliç Köprüsü ile, doğu koridorundan ise Boğaziçi Köprüsü ile devam eden D100 karayolu, Zincirlikuyu'da birleşerek kuzey koridorunun saçaklarını oluşturmaktadır. Kuzey koridoru ve saçakları, İstanbul'un en önemli planlı konut yerleşimlerine ev sahipliği yapsa da bölgedeki hızlı dönüşümler, birçoğunun günümüze ulaşamamasına neden olmuştur.

Konut sorunuyla mücadelenin henüz yeni başladığı 1946 yılında İstanbul Belediyesi ve Türkiye Emlak Kredi Bankası bir araya gelerek İstanbul İmar Limited Şirketi'ni kurmuş, ilk konut üretimlerini kuzey koridoru çevresinde gerçekleştirmiştir. Mecidiyeköy'deki mülkiyeti Belediyeye ait arsa için Rebii Gorbon ve Tarık Emiroğlu imar planı ile mimari projeleri hazırlamıştır (Kaplan Çinçin, 2023). Müstakil ve sıra-ev birimlerinden oluşan ilk tasarım, gelen talepler doğrultusunda müstakil birimlerin çoğunlukta olacağı şekilde değiştirilmiş (Vakit, 1947), 28 birim konutun inşaatı 1947'de tamamlanmıştır. İstanbul'un ilk planlı konut yerleşimi olan Mecidiyeköy Meskenleri, yeterli olmayan sayıdaki konut inşaatı ve yüksek satış fiyatları gibi çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır (Zadil, 1949). Mecidiyeköy ve çevresinin zamanla yoğun ticaret bölgesine dönüşmesi, konut birimlerinin üzerinde rant baskısı oluşturduğu için 1970'li yıllardan itibaren yerine çok katlı apartmanlar inşa etmek üzere tüm birimler tek tek yıkılmıştır. Zaman içinde Mecidiyeköy Meskenleri'nin tüm izleri silinse de, günümüze adını Belediye ve Banka ortaklığından alan Ortaklar Caddesi'ni hatıra olarak bırakmıştır.

Tıpkı İstanbul İmar Limited Şirketi gibi Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın da ilk planlı konut üretimi kuzey koridoru çevresindedir. Dönemin kentsel sınırlarına dahil olan geniş arsaların kamulaştırma bedeli çok yüksektir ve savaş sonrasının ekonomik sorunları sebebiyle kurumlar düşük ma-

liyetli alanları tercih etmiştir. İstanbul Belediyesi tarafından kamulaştırılan Levent Çiftliği, 1940'ların sonunda Rebii Gorbon ve Kemal Ahmet Aru tarafından hazırlanan imar planı ve mimari projeler aracılığı ile Bankanın ilk konut üretimine sahne olmuştur. 391 birimden oluşan ilk etabın inşaatı Aralık 1950'de tamamlanmış (Aru & Gorbon, 1952), ikinci ve üçüncü etapların inşaatı için Demirtaş Kamçıl ve Hakkı Uras 1952 yılında yeni imar planı hazırlamıştır (Genel Meclis Kararı, 1952). 1955 yılında ise Kemal Ahmet Aru, dördüncü etap için hazırladığı plan ve mimari projelerle mahalleyi blok apartman tipolojisi ile tanıştırmıştır (Aru, 1956). Kentsel sınırların dışında olması sebebiyle yerleşime ilk inşa edildiği dönemde ağır eleştirilere maruz kalan Levent Mahallesi'nin kıymeti zaman içinde anlaşılmış ve yüksek gelir gruplarının, küçük-orta ölçekli işletmelerin tercih ettiği bir yerleşime dönüşmüştür. 2008 yılında kentsel sit alanı ilan edilmesinin ardından İstanbul'da yasal koruma statüsüne sahip ilk ve tek modern konut yerleşimi olmuştur.

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale sonrasında Türk Silahlı Kuvvetlerine mensup bir grup personelin görevine son verildiği için erken yaşta emekliye ayrılan ve görevleri sırasında konakladıkları lojmanları terk etmek zorunda kalanların mağduriyetini gidermek adına bir dizi önlem alınmıştır (Resmî Gazete, 1960). Emekli olan subaylara tahsis edilmek üzere İstanbul ve Ankara'da konut inşa etme görevi Türkiye Emlak Kredi Bankası'na verilmiştir (Resmî Gazete, 1961). Emekli Subay Evleri için İstanbul'da üç koridorun kesişim noktasındaki alan belirlenmiş ve Banka mimarlarından Yümnü Tayfun'un hazırladığı mimari projeler doğrultusunda başlayan konut inşaatı, birkaç yıl içerisinde tamamlanmıştır. Tamamı blok apartmanlardan oluşan ve Bankanın aynı dönemde inşa ettiği Ataköy, Vatan Caddesi Apartmanları projeleri ile benzerlik gösteren Emekli Subay Evleri, özgün haliyle günümüze ulaşmış olsa da son dönemde çeşitli kentsel dönüşüm girişimlerine konu olmaktadır (Resim 7).

İstanbul Belediyesi'nin Emlak Kamulaştırma Müdürlüğü tarafından ucuz ev sahası ilan edilen ve yapı kooperatiflerine temin edilen alanlardan biri de Balmumcu'dadır. Seyfi Arkan yönetiminde hazırlanan imar planı ile birlikte arsa, 1954 yılında faaliyete başlayan Güzel Konutlar Yapı Kooperatifi'ne verilmişse de (Genel Meclis Kararı, 1954b), üyeleri işçi olmadığı için kredi imkânlarından yararlanamayan Kooperatif, inşaata hemen başlayamamıştır. İlerleyen yıllarda Seyfi Arkan bu alan için yeni bir planlama çalışması ve mimari proje hazırlamış (Genel Meclis Kararı, 1956), ilk öneriden farklı olarak Barbaros Bulvarı tarafında blok apartman, paralelindeki sıralarda sıra-evler tipolojisini önermiştir. Arkan'ın ikinci tasarımı doğrultusunda başlayan inşaat 1960'lı yılların ilk yarısında tamamlanmıştır. Yapı kooperatiflerinin konut üretimine Arkan'ın tasarımıyla farklı bir mimari karakter kazandıran Balmumcu Güzel Konutlar örneği yakın tarihe dek varlığını sürdürse de 2023 yılında kentsel dönüşüm uygulamaları kapsamında yıkılmıştır.

Kuzey koridorunun batı saçağında bulunan Abide Sitesi, özel girişim aracılığı ile inşa edilmiş az sayıdaki planlı yerleşimden biridir. Milli Reasürans'a ait geniş arazide 1950'li yıllarda bir konut üretimi denemesi olsa da başarıya ulaşamamıştır (Balcı Öztürk & Öztürk, 2024). 1970'li yılların başında mimar Yaşat Manav bu alandaki konut inşaatını üstlenmiş, Milli Reasürans personeline ayrılan iki blok apartmanın inşaatı karşılığında arazinin geri kalanı Yaşat A.Ş. firmasına devredilmiştir. İçerisinde eğitim, kültür, sağlık, spor ve alışveriş işlevlerine yönelik çeşitli sosyal donatının ve rekreatif alanların da bulunduğu kapsamlı bir imar planı hazırlanmasına rağmen dönemin ekonomik şartları gereği yalnızca çarşı binası ve iki blok apartman inşa edilmiştir. Arazinin kalan kısımları ise 1980'li yıllarda satılarak (Milliyet, 1983) farklı geliştirme projelerinde kullanılmıştır. Her ne kadar planlanan inşaatın tamamı gerçekleşmese de Abide Sitesi, nitelikli konutu blokları ve çarşı binasının dikkat çekici mimari karakteristiği ile öne çıkan bir yerleşimdir.

Konut Yerleşimlerinin Miras Değeri ve Geleceği

İkinci Dünya Savaşı sonrası İstanbul'da inşa edilen konut yerleşimleri dönemlerine, üretim yöntemlerine ve hedef kitlesine göre oldukça farklılık göstermektedir. Her biri kent tarihinin ve özellikle 20. yüzyıl katmanının önemli belgeleridir. Değişen ekonomi politikaları ekseninde şekillenen farklı yaşama biçimlerinin göstergeleridir. Ekonomik boyutta dezavantajlı gruba yönelik, yalnızca asgari konfor koşullarını karşılayan sos-

Resim 7. Emekli Subay Evleri'nin dönüşümü için ECF Mimarlık (üstte) ve Zafer Bekaroğlu Mimarlık (altta) firmaları tarafından hazırlanan çeşitli projelere ait görüntüler.

yal konutlar ve yüksek gelir grubu için dönemin barınma normlarının ötesindeki konut yerleşimleri farklı ekonomik-mekansal ilişkilerin fiziksel ipuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitliliği ve değerleri hakkında üzerinde durulan noktalar, konut yerleşimlerinin korunması ve geleceğe aktarılması gereken modern miras ürünleri olduğunu göstermektedir. Ancak mevcut koruma mevzuatı ve miras değerlendirme süreçleri ne yazık ki 20. yüzyılın bu değerli miras kategorisini korumaya olanak tanımamaktadır. Diğer yandan, yeni inşaatı önceleyen ekonomi politik temelli mevcut imar planları, bu yerleşimleri daha büyük ölçekli konut geliştirme projelerinin odağına taşımaktadır. Benzer durum küresel ölçekte de geçerli olduğundan Nisan 2023'te Almanya'daki mimarlık ve koruma topluluklarının ortak imzasıyla yayınlanan Frankfurt Bildirgesi ile, modern konut mirasını tehdit eden riskleri ortadan kaldırmak ve geleceğe aktarmak için ilkeler belirlenmiştir. Oysa ülkemizdeki koruma mevzuatının geçmişine baktığımızda, modern mirasın korunması konusunda oldukça erken sayılabilecek bir tarihte, 1983 yılında Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 'toplu konut ve kooperatiflerin kooperatif alanı olarak korunmasını içeren bir ilke kararı yayınlanmış (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, 1983), bunu izleyen bir diğer kararla da aralarında bugün yıkım tehdidi altında olan İsrail Evleri'nin de olduğu dokuz konut kooperatif alanının korunması kararı alınmıştır. Günümüzde modern miras kapsamında değerlendirilen konut yapılarının korunması için öncü bir adım olan bu bakış ne yazık ki, ilerleyen yıllarda iptal edilmiştir.

Bu yazıda ele alınan bazı örneklerin yıkıma maruz kaldığı, bazılarının da yıkılmak üzere beklediği bilinmektedir. Özellikle ilk yıkımların gerçekleştiği Ataköy ve çeşitli kentsel dönüşüm projelerinin duyurulduğu İçerenköy Sosyal Konutları, Veliefendi İşçi Blokları ve Emekli Subay Evleri'nin akıbeti için acil tedbirler gereklidir. Barınma ihtiyacının mekansal karşılığı olan konut, değişen yaşam alışkanlıklarına ayak uydurmalıdır. Bu farkındalıkla birtakım değişimlerin, dönüşümlerin gerçekleşmesi elbette kaçınılmazdır. Ancak var olan miras değerlerinin bilincinde, inşa edildiği dönemdeki gibi ortak gereksinimleri karşılamayı hedefleyen ve en önemlisi planlı ve kontrollü müdahaleler, konut yerleşimlerinin korunması açısından önemlidir. Kentleşme ve 20. yüzyıl mimarlığının belgesi niteliğinde olan konut alanlarının değerleriyle ilgili toplumsal farkındalığın gelişmesine katkı sağlamak, konut yerleşimlerinin bütünlükleri ile barınma işlevlerini devam ettirebilmek için koruma mevzuatının yetersiz kaldığı durumlarda, imar planları aracılığı sürdürülebilir koruma planlaması uygulamaları da önemli katkı sağlayacaktır.

Teşekkür: Bu makale İTÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Restorasyon Programında devam etmekte olan doktora tez çalışması kapsamında, doktora öğrencisi ve tez danışmanı tarafından hazırlanmıştır. İlgili tez çalışması İTÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından MDK-2023-44558 numaralı Lisansüstü Tez Projesi ile desteklenmektedir.

Kaynaklar

Aru, K. A. (1956). Levend 4 Mahallesi. Arkitekt, 285, 140–153.

Aru, K. A., & Gorbon, R. (1952). Levend Mahallesi 1'inci kısım inşaatı. Arkitekt, 253–254, 174–181.

Balcı Öztürk, Ö., & Öztürk, B. (2024). Abide Sitesi as an innovative approach to build-and-sell housing production in post-World War II Istanbul. Prostor, 32(68), 308–319.

Bildik, C. (1952, 10 Mart). 205 yeni ev önümüzdeki ay içinde taksitle satılacak. Akşam, ss. 3, 8.

Cumhuriyet. (1947, 3 Eylül). Bakırköy İncirli Bahçeli Evler. Cumhuriyet, ss. 5.

Cumhuriyet. (1949, 29 Ekim). Bakırköy Bahçeli Evler Mahallesi A. Başargan Müessesesinden. Cumhuriyet, ss. 8.

Cumhuriyet. (1953, 2 Kasım). Dün 147 işçi evinin temeli atıldı. Cumhuriyet ss. 2.

Cumhuriyet. (1955, 4 Kasım). Baruthane sitesi imar planı müsabakası neticeleri. Cumhuriyet, ss. 5.

Cumhuriyet. (1955, 7 Mart). İşçi evlerinde anahtar tevzi. Cumhuriyet, ss. 6.

Emlak Bankası. (1973). Türkiye Cumhuriyeti'nin Ellinci Yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası. Pan Matbaası.

Eryıldız, S. (1995). Konut sorunu ve toplu konut çözümleri. Mimarlık, 261, 18–36.

Genel Meclis Kararı. (1952, 30 Nisan). İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi Arşivi (Karar No: 952/63), İstanbul, Türkiye.

Genel Meclis Kararı. (1954a, 25 Şubat). İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi Arşivi (Karar No: 954/80), İstanbul, Türkiye.

Genel Meclis Kararı. (1954b, 25 Şubat). İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi Arşivi (Karar No: 954/81), İstanbul, Türkiye.

Genel Meclis Kararı. (1956, 26 Ekim). İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi Arşivi (Karar No: 956/251), İstanbul, Türkiye.

Genel Meclis Kararı. (1957, 13 Aralık). İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi Arşivi (Karar No: 957/295), İstanbul, Türkiye.

Genel Meclis Kararı. (1959, 30 Haziran). İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi Arşivi (Karar No: 959/277), İstanbul, Türkiye.

Genel Meclis Kararı. (1964, 6 Aralık). İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi Arşivi (Karar No: 964/223), İstanbul, Türkiye.

Güvenç, M., & Işık, O. (1999). Emlak Bankası 1926–1998. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Güzer, C. A. (1995). Konut sorunu sorunu. Mimarlık, 292, 20–21.

Högg, H. (1967). Istanbul: Stadtorganismus und stadterneuerung. Karawane-Verlag.

Hürriyet. (2023, 8 Aralık). Veliefendi İşçi Bloklarında kentsel dönüşüm için imzalar atıldı. https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/veliefendi-isci-bloklarinda-kentsel-donusum-ici-42373233

Işık, O. (1992). The penetration of capitalism into

housing production: Speculative housebuilding in Turkey, 1950–1980 [Doktora Tezi]. University College London.

İstanbul Belediyesi. (1956). Vilayet ve Belediye Müşterek Bütçesi. Belediye Matbaası.

İstanbul Vatan Caddesi Mevzii İmar Planı ve Kitle Etüdü Yarışması Jürisi. (1967). İstanbul Vatan Caddesi mevzii imar planı ve kitle etüdü yarışması jüri raporu. Arkitekt, 326, 85–90.

Kaplan Çinçin, S. (2023). Türkiye konut üretiminde bir rol model olarak Türkiye Emlak Kredi Bankası, toplu konut mimarisi ve tipolojisi [Doktora Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu. (1983, 3 Aralık). 39 sayılı toplu konut ve kooperatif alanlarına ilişkin ilke kararı. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu Arşivi, Ankara, Türkiye.

Milliyet. (1952, 13 Ocak). İşçi mahallesi yapılıyor. Milliyet, ss. 2.

Milliyet. (1953, 8 Aralık). Evi olmayanlara ucuz arsa tevzi edilecek. Milliyet, ss. 6.

Milliyet. (1983, 13 Aralık). Mecidiyeköy Abide Sitesi'nde satılık işhanı arsaları. Milliyet, ss. 7.

Mortaş, A. (1944). Az para ile ev yapmak ve bizde kooperatifçilik. Arkitekt, 147–147, 90–92.

Öngen, O. (1962, 18 Şubat). Ucuz mesken inşaatı Nisan ayında başlıyor. Milliyet, ss. 3.

Özduman, G., Obuter, B., & Alpay, T. (1972). Türkiye Emlak Kredi Bankası Vatan Caddesi Apartmanları. Mimarlık, 108, 53–56.

Pamuk, Ş. (2014). Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi: Büyüme, kurumlar ve bölüşüm. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Piccinato, L. (1957). Croquis pour un plan directeur de Istanbul. Boğaziçi asma köprüsü inşası projesiyle ilgili bir yazışma (Kutu 7, Dosya 36, Gömlek 30). Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Ankara, Türkiye.

Prost, H. (1946). İstanbul mıntıkası planı: On senelik plan 1943–1953 (Hrt_005734). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphaneler ve Müzeler Şube Müdürlüğü, Atatürk Kitaplığı, Haritalar Koleksiyonu, İstanbul, Türkiye.

Resmî Gazete. (1953a, 17 Temmuz). Türkiye Emlak Kredi Bankası hakkındaki 4947 Sayılı Kanun'un Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve 5228 Sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanununun Bazı Maddelerinin Kaldırılması Hakkında Kanun. 8640.

Resmî Gazete. (1953b). Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun 1953, 29 Temmuz. 8470.

Resmî Gazete. (1960). 42 Sayılı Kanun Gereğince Emekli Olan Subaylara Mesken Yaptırılması Hakkında Kanun. 10694.

Resmî Gazete. (1961). 42 Sayılı Kanun Gereğince Emekli Olan Subaylara Yaptırılacak Meskenlere Ait Yönetmelik. 10919.

Resmî Gazete. (1965, 2 Temmuz). Kat Mülkiyeti Kanunu. 12038.

Resmî Gazete. (1988, 8 Ocak). Türkiye Emlak Bankası Anonim Şirketi Ana Statüsü. 19688.

Salman, Y. (2019). Koşuyolu: İstanbul'da bir modern mahalle. Dosya, 43, 164–173.

Tekeli, İ. (2010). İstanbul ve Ankara için kent içi ulaşım tarihi yazıları. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Vakit. (1947, 13 Nisan). Mecidiyeköyü'ndeki evler. Vakit, ss. 2.

Yeşilbük, O. (1949). Yapı kooperatifleri ve ucuz ev yapımı. Kanaat Basımevi.

Zadil, E. (1949). İstanbul'da mesken meselesi ve gecekondular. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2, 65–87.

mimar.ist 2025;25(84):66–75

DOI: 10.14744/mrst.2025.99608

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

İstanbul'un Modern Sayfiye Mirasında Barınma ve İşlevsel Çeşitlilik: 1950-1980 Arası Güneybatı Kıyı Aksı

Housing and Functional Diversity in Istanbul's Modern Resort Heritage: Southwest Coastal Axis, 1950-1980

Münevver Aygün Aşık,[1] Ebru Omay Polat[2]

[1]Doktora Öğrencisi, YTÜ Rölöve-Restorasyon Doktora Programı; Arş. Gör., Altınbaş Üniversitesi Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
[2]Doç. Dr., YTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZ

İstanbul'un modern sayfiye alanları, boş zaman kullanım biçimleriyle birlikte kentin kıyı şeridi boyunca hem mekânsal olarak çeşitlenmiş hem de modern yaşamın sosyal odakları haline gelmiştir. Ulaşım ağlarının genişlemesi, banliyöleşme, kıyı politikaları ve ticarileşme gibi faktörler, bu alanların 1950-1980 arasındaki biçimlenme sürecinde belirleyici olmuştur. Çalışma, bu dönemde güneybatı kıyı aksında barınma ile rekreasyon işlevlerinin kurduğu mekânsal bütünlüğü kültürel peyzaj yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmekte ve bu bütünlüğü, mekânsal pratikler düzeyinde yorumlamaktadır. Böylece modern sayfiyenin İstanbul'daki rolü ve bu mirasın katmanları ortaya konmaktadır.

Anahtar sözcükler: Modern Sayfiye Alanları, Kültürel Peyzaj, Modern Mimarlık Mirası, İşlevsel Çeşitlilik, İstanbul Güneybatı Kıyı Aksı.

ABSTRACT

Modern seaside leisure areas along İstanbul's coastal line diversified spatially and became social hubs of modern life through new leisure time uses. Factors such as the expansion of transportation networks, suburbanization, coastal policies, and commercialization shaped their development between 1950 and 1980. This study evaluates the spatial integrity between housing and recreational functions along the southwest coastal line within the framework of cultural landscape approach and interprets this integrity through the lens of spatial practices. Within this interpretive framework, it reveals the role of modern seaside leisure in İstanbul and its layers.

Keywords: Modern Seaside Leisure Areas, Cultural Landscape, Modern Architectural Heritage, Functional Diversity, Southwest Coastal Line of Istanbul.

Received: 27.09.2025 Revised: 28.10.2025 Accepted: 29.10.2025 Online: 03.02.2026

Correspondence: Münevver Aygün Aşık
E-mail: aygunasik@gmail.com

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

İstanbul'un kendine özgü sayfiye kültürü ile şekillenen sayfiye alanları 18. yüzyıl ortalarından itibaren 20. yüzyılın son çeyreğine kadar gelişimini sürdürmüştür. Bu çerçevede, 20. yüzyılın başlarından itibaren -özellikle Cumhuriyet döneminde- bu alanlar dönemin mimari özelliklerini örneklemekle kalmamış, gündelik yaşam kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla modern sayfiye alanları yalnızca mimari bir dönüşüm olarak değil, barınma ile diğer sayfiye işlevlerinin doğal ve kültürel unsurlarla etkileşimi üzerinden; mekânsal bütünlük, katmanlılık, kullanım devamlılığı ve toplumsal bellek ölçütleriyle okunan çok katmanlı bir kültürel peyzaj olarak değerlendirilmelidir. Bu kültürel peyzaj yaklaşımı, farklı dönemlerde üretilen mekânsal katmanların karşılıklı ilişkilerini inceleyerek kentin toplumsal ve fiziksel dönüşümünü birlikte okumayı hedeflemektedir. Dolayısıyla söz konusu alanlar yalnızca tarih açısından değil, koruma ve planlama açısından da süreklilik, bütünlük ve temsiliyet üzerinden okunması gereken kültürel peyzaj alanları olarak ele alınmaktadır (Resim 1).

Bu çalışmada kullanılan sayfiye terimi, Arapça sayf (yaz mevsimi) kökünden türemiştir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (Türk Dil Kurumu, t.y.) "yaz mevsimini geçirmek için gidilen yer veya ev" ve "şehre yakın kır kesimi" olmak üzere iki tanım yer almaktadır. Osmanlı döneminde seçkin sınıfların köşk, yalı, bağ evlerini tanımlayan bu kavram, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kamusal tesislerin yaygınlaşması sonucu daha geniş toplumsal kesimlerce paylaşılan mevsimlik bir yaşam pratiğine dönüşmüştür. Bu bağlamda sayfiye, boş zaman kavramı etrafında gelişen ve kent yaşamından geçici uzaklaşmayı sağlayan modern yaşamın dinlenme ve eğlence mekanlarıdır (Resim 2). İstanbul özelinde bu kavram, modern mimarlığın gelişiminin ve çeşitlenmesinin konut üzerinden okunabildiği düşünüldüğünde, dikkat çekici bir çeşitlilik sergilemektedir. Modern sayfiye yaşantısının tüm donatılarına bakıldığında, yerleşimlerin kent merkezinden giderek uzaklaştığı ve bu bölgelerde işlev çeşitliliğinin arttığı görülmektedir. Modern mimarlık mirasının tanımında vurgulanan işlevsel çeşitlilik, bu mekanların farklı bölgelerde modernliğin kendine özgü biçimlerini üretmesiyle de ilişkilidir. Bu nedenle çalışma, barınma ile kamusal rekreasyon donatılarının bir aradalığını kültürel peyzaj bağlamında ele almaktadır. Bu bağlamda İstanbul'daki modern sayfiye alanları, barınma yapıları ve kamusal yapılar olarak iki ana grupta incelenebilir. Barınma işlevi ile konut, kendi içinde döneme ve kullanıma bağlı olarak çeşitlenmektedir. Kamusal yapılar ise genel olarak eğlence-dinlenme (rekreasyon) alanları olarak sınıflandırılabilmekte ve kendi içinde plaj, gazino, lokanta gibi işlevlerle çeşitlendirilebilmektedir.

Resim 1. Büyükada sahili (Adalar Postası, 2016).

Şehir neresidir? Sayfiye yerleri nereleridir?

Şehircilik mütehassısı B. Proste yapacağı plânda bunu gösterecek

İstanbuldan bir görünüş

Resim 2. Sayfiye alanları ile ilgili bir gazete haberi (Akşam, 1937).

Modern sayfiye alanları, mimari dönüşümün yanı sıra gündelik yaşam pratiklerinin de yeniden kurgulandığı mekanlar olarak ortaya çıkmıştır. İstanbul gibi kıyı kimliği güçlü bir kentte, 1950-1980 arasında sayfiyenin orta sınıf yaşamına eklemlenmesiyle bu alanlar dönemin en popüler bölgeleri haline gelmiştir. 1950 sonrası toplumsal ve ekonomik gelişmeler -özellikle ulaşım ağlarının genişlemesi, Kat Mülkiyeti Kanunu ve devletin turizm politikaları- İstanbul'da barınma tipolojilerini çeşitlendirmiştir. Müstakil yazlık konutlardan apartmanlara, kamp alanlarından geçici barınma sağlayan otel-motel-pansiyonlara, kooperatif yerleşimlerinden sitelere uzanan bu çeşitlilik, çevresinde eğlence, turizm, ticaret ve kültür gibi çeşitli işlevlerin de gelişmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla bu çalışma, konut ile kamusal rekreasyon donatılarının bir aradalığını kültürel peyzaj bağlamında ele almakta; bu ilişkilerin tarihsel sürekliliğini incelemektedir.

İstanbul genelinde, mekânsal erişilebilirliğin yön verdiği sayfiyenin gelişimi dört temel bölge üzerinden değerlendirilebilir: güneybatı kıyıları, doğu kıyıları, kuzeybatı kıyıları ve Adalar. Bu makale, bu bölgeler arasından güneybatı kıyı aksına odaklanmaktadır ve 1950-1980 aralığını incelemektedir. Güneybatı kıyı aksının seçilme nedenlerinden biri, erken kamusal girişimlerin yanı sıra özel girişimlerin de aynı hat üzerinde izlenebilmesi ve barınma, rekreasyon, kültür, ticaret gibi işlevlerin bu hatta yoğun ve iç içe gelişmesidir. Bu bütünleşik kurgunun nasıl işlediğini anlamak için iki yardımcı referans kullanılmaktadır. İlki,

Lefebvre'nin mekân üçlemesi (algılanan-tasarlanan-yaşanan mekân), ki bu yaklaşım kıyı şeridindeki fiziksel süreklilik, planlanmış müdahaleler ve gündelik kullanım pratiklerini birbirine bağlayarak okunmasını sağlamaktadır (Lefebvre, 1991). İkincisi, ICOMOS 20. Yüzyıl Historic Thematic Framework'ün "Popüler Kültür ve Turizm" temasıdır; bu tema kıyı rekreasyonu, turizm, eğlence ve boş zaman pratiklerini karşılaştırılabilir toplumsal göstergeler olarak ele almaya olanak tanımaktadır (Marsden & Spearritt, 2021).

İstanbul'da Modern Sayfiyenin Gelişimi

Sayfiye kültürünün saray mensupları ya da üst gelir grubu kullanımı ile gelişim gösterdiği ilk evrelerinde, halkın bu olanaklardan yararlanması sınırlı kalmıştır. Yalılar, kira konakları, bahçeli köşklerle başlayan "sayfiyeye gitme" alışkanlığı, vapur hatlarının devreye girmesiyle güçlenmiştir. Kıyı ulaşımındaki bu gelişme, pratiğin kent merkezi dışına taşmasını sağlamıştır. Özellikle Boğaziçi, Kadıköy, Florya ve Adalar'da, deniz hamamları, iskeleler, kayıkhaneler, oteller ve bahçeler yaz davetleri ile sosyalleşmenin başlıca mekanları olarak işlev görmüştür. Bu yapılar yalnızca barınmayı değil, yaz mevsimindeki sayfiye kullanımının sosyal yaşamla bir aradalığını görünür kılan sahneler oluşturmuş ve kültürel peyzajın temsil katmanlarını güçlendirmiştir. Dolayısıyla söz konusu dönemde sayfiye pratiği büyük ölçüde üst sınıflarla sınırlı kalmıştır. Adalar'daki Rum, Ermeni, Levanten, Rus ve Osmanlı topluluklarının kozmopolit izleriyle şekillenen yazlık konutlar (Aşık & Omay Polat, 2020); Moda ve Fenerbahçe'deki köşkler; Boğaziçi'ndeki yalılar İstanbul'un toplumsal ve mekânsal haritasında yeni bir katman oluşturmuştur. Dolayısıyla erken dönem sayfiye pratikleri, kıyı şeridinde seçkin kullanıma ait mikro-peyzajlar üretmiş; bu peyzajlar daha sonra kamusallaşacak modern sayfiye kültürünün zeminini oluşturmuştur.

Şirket-i Hayriye'nin kurulmasıyla Boğaziçi, Adalar, Yeşilköy, Bakırköy ve Kadıköy bölgelerine vapurla erişim sağlanmıştır. Banliyö hatlarının devreye girmesi ise kent içi/dışı kıyı ulaşımını artırmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında vapur ve banliyö hatlarının devreye girmesi sayfiyeyi orta sınıf için de erişilebilir kılmış, kıyı pratiğini kent merkezinin ötesine taşımıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, özel mülkiyete dayalı yapı daha kamusal bir nitelik kazanmış; devlet ve yerel yönetim politikaları sayesinde daha geniş kesimlerin kullanımına açılmıştır. Bu dönemde sayfiye, kültürel ve sosyal programların yaygınlaşmasıyla belirgin bir dönüşüm geçirerek daha kolektif bir nitelik kazanmıştır. Özel mülkiyete ek olarak kamusal plaj tesisleri, kamplar ve kamu kuruluşlarının misafirhaneleri yaygınlaşmış, çeşitlilik hızlanmıştır. Bu süreçte sayfiye kültürü, modern bireyin gündelik pratiği içinde merkezi bir konuma yerleşmiştir. 20. yüzyılın başından itibaren hareketlenen sayfiye geleneği, Cumhuriyet sonrasında da sürmüştür; Büyükada Yat Kulübü, Moda'daki yelken yarışları bunun somut örnekleridir. Bu süreçte, dönemin kentsel eğlence kültürü plajlara taşınmış; plajlar gün boyu süren etkinlik alanlarına dönüşmüştür. Plaj içindeki lokantalarda yemekler yenmekte, akşamları aynı alanlardaki gazinolarda eğlenceler düzenlenmekte; "dansing" etkinlikleri yapılmaktadır. Bu dönüşüm, HTF'nin popüler kültür ve turizm temasında tanımlanan kıyı eğlencesi, yeme-içme, dans, gündelik rekreasyon gibi pratiklerle uyumlu bir şekilde kamusal kıyı mekanını gündelik yaşamın sahnesi haline getirmektedir (Marsden & Spearritt, 2021).

1950'lere kadar uzanan yasal düzenlemeler ve planlama yaklaşımları, kıyıyı özel mülkiyetin ötesinde kamusal kullanıma yöneltmiştir. Bu düzenlemeler yalnızca mekânsal bir çerçeve oluşturmakla kalmamış, toplumsal bir dönüşümün de zeminini hazırlamıştır. Bu dönemde kamu sağlığı ve rekreasyon alanları özel önem kazanmıştır; dolayısıyla modern sayfiye yerleşimleri, sosyo-ekonomik olduğu kadar planlama ve hukuki dinamiklerden de etkilenmiştir. Motorlu ulaşımın yaygınlaştığı, kıyı düzenlemelerinin ivme kazandığı ve konut üretim rejiminin değiştiği 1950-1980 dönemi, bu çalışmanın odak zaman aralığını oluşturmaktadır. Bu dönem, konut ile rekreasyon işlevlerinin mekânsal olarak bütünleştiği ve bu bütünleşmenin farklı toplumsal gruplarca benimsendiği ilk evre olarak kültürel peyzajın dönüştürücü eşiğini temsil etmektedir.

Belediye yasası (1930) sonrasında belediye olan bölgelerde kurumsal kapasite artmış; kıyı düzenlemeleri için idari zemin güçlenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, özellikle 1930 sonrasında İstanbul yeni bir bakışla ele alınsa da kıyı düzenlemelerine yönelik adımlar sınırlı kalmıştır. Ancak 1926 Medeni Kanunu'nda özel mülkiyetin çerçevesi ele alınmış, tek parselde tek konut üretimine izin verilmiştir. Bu çerçeve, orta sınıfın konut edinmesini zorlaştırırken, üst sınıfın kıyı şeridinde müstakil konut üretimini hızlandırmıştır (Tekeli, 2013). Özellikle Adalar ve Boğaziçi bu ilk dönemin gelişim gösteren bölgeleri olmuştur.

1936'da başlayan planlama çalışmalarıyla Henri Prost, kentin ilk kez bütüncül olarak ele alındığı master planda "espaces libres"ler ile hem kamusal alanlar (politik olan ve politikada yeri olan kamu) ve hem kamusal mekanlar (idari ve hukuki kavram olan kamunun kentsel arenada görselleşmesi) sistematik olarak tasarlamıştır (Akpınar, 2024). Bu yaklaşım kültürel peyzaj bütünlüğünü güçlendirmektedir. Bu dönemde özellikle Florya, Yeşilköy, Göztepe, Caddebostan ve Adalar'da halk plajları, parklar ve yeşil alanlar planlanmış; kıyıların kamusal niteliği güçlendirilmiştir. Bu yaklaşım, 1950'lerde belirginleşecek çok işlevli sayfiye kurgusuyla ilişkilendirilebilir. Böylece yazlık yaşam kültürü geniş kesimlere yayılmıştır.

1940'larda, mimarın ve tasarımın öne çıktığı tekil yapılar kıyı bölgelerinde çoğalmıştır. Buna paralel biçimde, tekil yazlık konutlardan apart-

manlaşmaya yönelen bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu süreç, kıyı boyunca arsa değerlerinin artması ve yazlık konutlara olan talebin çoğalmasıyla doğrudan ilişkilidir. Yeni ulaşım ağlarının kurulmasıyla, 1950 sonrasında gelişecek modern sayfiye alanlarının temelleri atılmıştır.

Yasal ve planlamaya ilişkin düzenlemeler kıyı kullanımını doğrudan şekillendirmiştir; örneğin 1943'teki On Yıllık İmar Programı'nda plaj ve yeşil alan kararları, kıyı rekreasyonunun kurumsallaşmasını desteklemiştir. Bu kapsamda Florya'da belediye plajı ve çeşitli semt plaj düzenlemeleri ve Bağdat Caddesi'nin açılması gibi İstanbul'un kıyılarını etkileyen çok sayıda karar alınmıştır. 1954'te yapılan bazı mevzuat değişiklikleri (örn. noterlik yasasındaki düzenlemeler) konut üretimini dolaylı biçimde desteklemiştir. Asıl kırılma, 1965 Kat Mülkiyeti Kanunu ile mülkiyet rejiminin dönüşmesi ve apartmanlaşmanın ivme kazanmasıyla gerçekleşmiştir (Yağan, 2015). 1954 Nazım Planı'nda 1950'lerin liberal ekonomi politikalarının mekânsal yansımaları izlenmektedir. Ulaşım aksları geliştirilmiş, yeni konut alanları oluşmuştur. Bu süreçte, sayfiye niteliğini sürdüren bölgelerde orta sınıf konutları belirginleşmiştir. Kentin güneybatı kıyıları, devlet eliyle planlanan kamusal tesislerle bu dönemde öne çıkmıştır. Dolayısıyla güneybatı kıyı aksında barınma tipolojilerinin çeşitlenmesi, kıyı şeridinin gündüz-gece kullanımını destekleyen çok işlevli bir kıyı peyzajı üretmiştir.

Prost planının uygulanması sürecinde parkbahçe alanlarına ilişkin öngörülen istimlak düzenlemeleri çıkarılamamıştır. Söz konusu düzenlemeler, ancak 1956'da mümkün hale gelmiştir. Nüfus yoğunluğu nedeniyle kıyı şeridinde "genel hizmet alanı" düzenlemeleri öngörülmüş; belediyelere kamulaştırma yetkisi tanınmıştır. Bu çerçevede, kamulaştırma araçları kıyıda kamusal kullanımı genişletecek biçimde devreye girmiştir. Güney kıyı bandında doğu-batı aksında parselasyon hızlanmış, uygulamalar ivme kazanmıştır. Demokrat Parti döneminde çeşitli akslarda açılan yollar, özellikle kıyı erişimini artırarak sayfiye bölgelerini doğrudan etkilemiştir.

1964'teki Kat Nizamı Planı ve 1965 Kat Mülkiyeti Kanunu sonrasında, konutların finansmanı ve mülkiyet rejimi değişmiş, küçük yatırımcıların piyasaya girmesi kolaylaşmıştır. Yazlık bölgelerde apartmanlaşma ivme kazanmış, orta gelir grupları için yazlık konut erişilebilir hale gelmiştir. Sonuç olarak Kat Mülkiyeti Kanunu, yazlık barınma tipolojilerinin çoğalmasına ve apartmanlaşmanın artmasına zemin hazırlamıştır. 1965'te nüfusun 1950'ye kıyasla iki kattan fazla artması ve göç, gecekondulaşmayı tetiklemiştir. Sonraki aflarla bu alanların çehresi belirgin biçimde değişmiştir. Bu dönemde sayfiye odağı, kent merkezinden daha dış halkalara kaymıştır. Güneybatı kıyılarında Kumburgaz, Güzelce ve Silivri popülerleşirken, kuzeybatıda Kilyos, güneydoğuda Dragos, Bayramoğlu ve Yalova ilgi görmüştür.

1970'lerde kıyıların kamusal niteliğini güçlendiren düzenlemeler gündeme gelmiş; aynı dönemde kat yükseklikleri tartışılmıştır. Plan kararları, bazı kıyı akslarında apartman yüksekliklerinin artmasını kolaylaştırmış; kıyı silüetinde apartmanlaşma görünür hale gelmiştir. Etkinin en belirgin olduğu alanlar güneydoğu ve güneybatı kıyıları olmuştur. Bu dönemde Boğaz Köprüsü ve bağlantı yollarının açılması da kent içi ulaşım algısını dönüştürmüştür.

Sosyo-ekonomik etkenler ise şu başlıklarda özetlenebilir: II. Dünya Savaşı sonrası nüfus ve kentleşme artışı, "boş zaman" kavramındaki değişim, orta sınıfın yeni tüketim/rekreasyon pratikleri ve otomobil sahipliğindeki yükseliş. Bu faktörlerin tümü, sayfiye alanlarının önceki dönemlere kıyasla daha erişilebilir hale gelmesini sağlamıştır. Sayfiyenin dönemin "sosyal refah devleti" anlayışının mekânsal karşılığı olarak okunması, kültürel ve toplumsal dinamiklerin belirleyiciliğini vurgulamaktadır. Bu kültür, kamplar, kamu tesisleri, gazinolar ve yazlık sinemalar gibi simgesel unsurlarla beslenmiştir. Bu etkenler kıyı boyunca süreklilik gösteren, erişilebilir ve yoğun kullanılan bir yazlık yaşam peyzajı üretmiştir. Bu peyzaj, Lefebvre'nin terminolojisiyle algılanan mekânda kıyı erişimini, tasarlanan mekânda kıyı düzenleme projelerini ve yaşanan mekânda gündelik boş zaman pratiklerini aynı hatta yoğunlaştırmaktadır.

1950-1980 arasında İstanbul'da modern sayfiye alanları; sayfiye konutları ile bunların çevresinde gelişen rekreasyon, turizm, kültür ve ticaret işlevlerinin birlikteliğinden oluşan bir yaşam biçimini tanımlamaktadır. Bu alanlar, doğal ve kültürel etkenlerin yanı sıra kentsel sosyo-ekonomik gelişmeler, planlama politikaları ve hukuki düzenlemeler gibi dinamiklerle şekillenmiştir. Bu bütünleşik dizi (konut-plaj-rekreasyon), mekânsal bütünlük ve katmanlılık ölçütleriyle kültürel peyzaj olarak okunmaktadır; alan, yalnızca fiziksel formu değil, farklı dönemlerde üretilmiş mekânsal katmanların sürekliliğini de temsil etmektedir. Dolayısıyla güneybatı aksı, doğal kıyı koşulları ile planlama kararları, turizm altyapısı ve yazlık konut üretiminin birlikte tanımlandığı, süreklilik gösteren bir kültürel peyzaj alanı olarak değerlendirilmektedir.

Güneybatı Kıyı Aksı (Ataköy-Yeşilköy-Florya-Avcılar-Büyükçekmece-Silivri)

Yukarıda özetlenen tarihsel ve kuramsal çerçeve, güneybatı kıyı hattında özellikle Cumhuriyet sonrasında gözlemlenen sayfiye örüntülerinin okunmasına temel sağlamaktadır. Bu aks, barınma, rekreasyon, turizm ve ulaşım kararlarının aynı kıyı şeridi üzerinde kesişmesiyle oluşan süreklilik gösteren bir kültürel peyzaj olarak değerlendirilmektedir. Bu çok katmanlı üretim biçimi, mekânsal ilişkilerin ve toplumsal pratiklerin kültürel peyzaj üzerindeki sürekliliğini de görünür kılmaktadır.

Yedikule'den başlayıp Küçükçekmece'ye ulaşan

banliyö hattının 1871'de tamamlanmasının ardından, hat üzerindeki Yedikule, Bakırköy, Yeşilköy ve Küçükçekmece gelişmeye başlamıştır. 1872'de hattın Sirkeci'ye bağlanmasıyla kent merkeziyle doğrudan bağlantı kurulmuş, gelişim hızlanmıştır. Bu bağlamda, hattın gelişimde belirleyici unsur ulaşım olanaklarının artmasıdır. Banliyö trenine ek olarak, 1937'de İstanbul-Edirne-Londra Yolu'nun Topkapı'dan Lüleburgaz'a uzanan bölümü açılmıştır. 1956'da ise yolun bir kısmı genişletilmiş, bir kısmı da Topkapı'ya dek daha kısa bir güzergâh ile İstanbul-Edirne Devlet Yolu (Marşal Bulvarı) adıyla hizmete girmiştir (Üngür, 2018). Bu yollar Resim 3'te de görüldüğü gibi güneybatı sayfiye aksı ile doğrudan ilişkilidir ve bu altyapı günübirlik ve sezonluk hareketliliği belirgin biçimde artırmıştır.

1950-1980 arasında İstanbul'un en hareketli bölgelerinden biri batı-güneybatı aksıdır. Bu hareketliliğin kökleri, modern sayfiyenin erken evrelerine kadar uzanmaktadır. Kentte deniz hamamları ile başlayan denize girme alışkanlığı, yukarıda bahsedilen faktörlerle şekillenerek bir kıyı kültürü oluşturmaya başlamıştır. Florya çevresinde bu dönüşüme katkıda bulunan unsurlardan biri de, Rus Devrimi sonrasında İstanbul'a gelen Beyaz Rusların taşıdığı sosyal yaşam ve kıyı kültürü olmuştur. Cumhuriyet dönemindeki kamusal modernleşme politikaları ve kadınların kamusal hayatta daha görünür hale gelmesi de, sayfiyede denize girme, dans etme, özgürce dolaşma gibi etkinliklere katılımı artıran bir diğer toplumsal faktör olmuştur. Bu etkileşimle, kapalı ve kadın-erkek ayrı deniz hamamı pratiği azalmış; karma kullanımın benimsendiği açık plajlar yaygınlaşmıştır. Plaj modası ve giyim-kuşam konularında yönlendirici yayınlar basılı yayınlarda öne çıkmış, plaj kullanımı kentin farklı kıyı alanlarında hızla yayılmıştır. Sonuç olarak, 19. yüzyılın sonundan Cumhuriyet sonrasına dek İstanbul sayfiyesinde barınma işlevi özel mülkiyet ekseninde gelişmiş; Cumhuriyet döneminde ise daha planlı ve kamusal bir nitelik kazanmıştır.

Kent dışı sayfiye yaşantısı olarak niteleyebileceğimiz erken örnekler, modern kamusal alan anlayışını yansıtmış ve modern mimarlığın önemli örneklerini oluşturmuştur. Bu aksın modern sayfiyesinin temeli sayılabilecek öncü örnek, Seyfi Arkan'ın tasarladığı Florya Atatürk Deniz Köşkü ve halk plajıdır. Bunu izleyen Florya Halk Evleri Sitesi, otel, çarşı, soyunma kabinleri tesisleri, diğer kıyı alanlarının gelişimi için model ve temsil mekânı işlevi görmüştür (Resim 4). Bu düzenlemeler, kamusal sayfiyenin bölgedeki çekirdeği olarak değerlendirilebilir. Köşkün ardından çevresinde tasarlanan Leman Tomsu imzalı soyunma kabinleri projesinin tamamının uygulama durumu bilinmese de bu girişim, bu alanın bir kültürün çekirdeğini oluşturmaya çalıştığının önemli bir göstergesidir (Resim 5). Belediye binası olarak tasarlanan, geçici barınma-soyunma kabinleri ile ticari birimleri içeren bina; bu binanın doğusunda yer alan Rüknettin Güney imzalı Gazino binası (Resim 6) ve sonrasında 1955-1959 arasında Sedad Hakkı Eldem ve Orhan Çakmakçıoğlu'nun hazırladığı; Menekşe tren istasyonundan Yeşilköy yönüne, Florya Atatürk Deniz Köşkü ve çevresindeki yapıları da kapsayan proje (Resim 7) gibi girişimlerle modern sayfiyeye hizmet eden işlevler çeşitlenmiş, çevre genişlemiş ve kamusal sayfiyenin altyapısı kurulmuştur. 1956 yılında onaylanan projede iki motel, bir kamping alanı ve günübirlik plaj kabinleri inşa edilebilmiştir

Resim 3. Ulaşım akslarının ilişkisi (Cumhuriyet, 1953).

Resim 4. Florya Atatürk Deniz Köşkü ve kıyı aksı, 1952. (Baytar, 2021).

Resim 5. Leman Tomsu imzalı soyunma kabinleri ve çevresinin projesi (Atatürk Kitaplığı, 2025).

Resim 6. Florya Gazinosu ve Plajı (Daver, et al., 1943).

Resim 7. Florya Kıyısı Master Planı, Sedad Hakkı Eldem (Gürel, 2018).

(Aşık, 2017) (Resim 8). Bu ardışık düzenlemeler, tasarlanan mekân katmanında kamusal sayfiyenin çekirdeğini oluşturmaktadır. Köşk, Atatürk'ün vefatından sonra da Cumhurbaşkanlığı köşkü olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1930-1940'larda buradaki yerleşim henüz kırsal nitelik taşırken zamanla gelişmiş; bu durum bölgenin sayfiye kimliğinin yaklaşık 1980'lere dek sürmesine imkân vermiştir. Özellikle 1950'lerde gazetelerde Florya'da "satılık deniz kenarı arsa" ilanlarını sıkça görmek mümkündür (Resim 9). Florya'da 1970'ler sonrası yapı yoğunluğu artmış, banliyöleşme hızlanmış ve 1980'lerde modern sayfiye niteliği kaybolmuştur.

Bahsedilen tren hattının sağladığı ulaşım imkanları, bu çevrede yerleşimin genişlemesine yol açmıştır. Bu dönemde Bakırköy'de tren yolunun deniz tarafında yerleşimler yoğunlaşmıştır. 1920'lerden itibaren az katlı yapılarla şekillenen yerleşim düzeni, 1938 tarihli Bakırköy Ciheti planlarında kagir ve ahşap yapı türleriyle izlenebilmektedir. 1950 sonrasında Ataköy bu bölgenin öne çıkan yerleşimlerinden olmuştur. Ataköy'ün güneyinde yer alan kıyı şeridi, baruthaneyle ilişkili iskele ve endüstri yapılarını barındıran bir alanken; 1950'lerde Ataköy projesiyle kamusal bir kıyı alanı olarak değerlendirilmiş, kara tarafında da sosyal konut alanları tasarlanmıştır. Plaj, sosyal tesis, kamp alanları gibi kamusal alanların oluşturulması, halkın kıyı kullanımını desteklemiştir. İlk tamamlanan tesis olarak Ataköy Plajı, 1957 yılında soyunma kabinleri, gardıroplar, gazino, lokanta gibi donatılarıyla kullanıma açılmıştır ("Ataköy Plaj Tesisleri", 1958) (Resim 10). Bu tasarımlar, imar bürosu şefi Ertuğrul Menteşe başkanlığındaki proje ekibi (E. Kömürcüoğlu, H. Şensoy, M. Giray, N. Erem, E. Ersöz, T. Akçura, Ş. Koç) tarafından hazırlanmıştır ("Ataköy Plaj Tesisleri", 1958). Rekreasyon işlevine ek olarak, 1959 yılında Plaj Moteli ve mantar kabinleri projesi inşa edilmiştir. 1962 yılında Giray ve Tayfun tarafından tasarlanan iki yeni motel daha alana eklenmiştir (Giray & Tayfun, 1963). 1961-1963 arasında Giray ve Baytop tarafından plajın iki yanında birer kamping tesisi yapılmıştır (Giray & Baytop, 1964). Kamping tesisleri, bir kampta ihtiyaç duyulabilecek tüm donatılarla birlikte tasarlanmıştır (Resim 11). Bu alan, özellikle çadır ve karavan kullanıcıları için bu bölgenin ilk örneklerden olması bakımından önem

Resim 8. Florya Plaj Tesisleri. (Google Arts & Culture, 2025).

Resim 9. Florya-Küçükçekmece hattındaki konutlara yönelik bir gazete ilanı (Cumhuriyet, 1954).

Resim 10. Ataköy Plaj Tesisleri vaziyet planı (Arkitekt, 1958).

Resim 11. Ataköy Kampingleri (Giray & Baytop, 1964).

taşımaktadır. 1967'de motel tesislerine sekiz blok ilave edilmiştir (Kökten, 1967); ancak 1970 sonrasında bu tesislerin kullanımı deniz kirliliği nedeniyle azalmaya başlamıştır. Ataköy, planlı, modern toplu konutları, plajı, kamping alanları ve motelleriyle sayfiyenin yeni bakış açısını yansıtmıştır. Sahilde plaj tesislerinin öncelikle inşa edilmesi, alanın sayfiye odağı olarak da kurgulandığının göstergesidir. Ataköy sahilindeki çok işlevli kurgu, kıyı silüeti, planlı sahil donatıları ve yazlık kullanım pratiklerinin kesişimiyle kültürel peyzajın çok katmanlı yapısını görünür kılmaktadır.

Yeşilköy'ün Osmanlı'dan beri süregelen sayfiye kültürü, 1960 sonrasında müstakil yazlıkların yanı sıra apartman tipindeki konutlarla sürmüştür. Bakırköy'de olduğu gibi, tren yolu ile deniz arasındaki yerleşim gelişmiştir. Ancak havaalanı için ayrılan alan nedeniyle, 1940'lar sonrasında bu kısımda genişleme sınırlı kalmıştır. Havaalanının faaliyete geçmesinin ardından Yeşilköy'de hareketlilik artmıştır. Dönemin sosyal hayatında otellerin de önemli bir yeri vardır. Özellikle havaalanına kolay ulaşımıyla turizm açısından da değer kazanan Çınar Otel; Rana Zıpçı, Ahmet Akın ve Emin Ertam tarafından tasarlanmış ve 1954-1958 yılları arasında tamamlanarak hizmete açılmıştır (Docomomo, 2023). Modern mimarlığın önemli bir temsilcisi olmasının yanı sıra; yüzme havuzu, balo salonu, restoranı ve denizle bütünleşik kurgusuyla kutlamalar, konferanslar ve çeşitli etkinlikler için başlıca adres olmuştur. Yeşilçam filmlerinin burada çekilmesi, yerli-yabancı pek çok bilinen ismi ağırlaması ve etkinliklerin medyaya yansıması, oteli popüler kültür ve toplumsal hafızanın önemli bir temsilcisi haline getirmiştir (Resim 12). Dolayısıyla Çınar Otel, modern mimarlık-turizm ilişkisinin bölgedeki temsil gücüyle öne çıkmıştır. Florya'da olduğundan biraz daha erken banliyöleşme sürecine giren Bakırköy, 1970'lerin başından itibaren sayfiye niteliğini yitirmiştir.

Resim 12. Popüler kültüre ait bir dergi kapağında Çınar Otel (Hayat, 1959).

Küçükçekmece ve Avcılar'ın göl-deniz kıyısı konumu, Kat Mülkiyeti Kanunu sonrasında yoğun apartmanlaşmayı tetiklemiştir. Belediye plajları ve rekreasyon alanlarıyla bölgenin popülerliği artmıştır. Dönemin bu bölgelerdeki sayfiye odaklı yaşantısı, mimarlık okullarında üretilen dönem projelerine de yansımıştır. Örneğin İTÜ'de Necati İnceoğlu proje grubunda Reşit Soley'in tasarladığı "Küçük Çekmecede bir tatil köyü projesi", 1977 yılında Arkitekt dergisinde yayınlanmıştır (Resim 13) (Soley, 1977). Bu bölgenin popüler sayfiye niteliği, "Kıyıda bir restoran-diskotek projesi (Avcılar Tatil Sitesi)" başlıklı İTÜ Birsen Doruk Proje grubunda Önder Önal'ın projesiyle de desteklenmiş olmaktadır (Doruk & Önal, 1978). Bu projelerin de gösterdiği üzere, bu dönemde barınma-rekreasyon birlikteliği, çok işlevli kurgu ve sayfiye kültürünün gece-gündüz sürekliliği önem taşımaktadır. Bu öğrenci projeleri, dönemin beklenti ve isteklerini yansıtan "tasarlanan mekân" katmanını belgelemesi bakımından dikkat çekmektedir.

Büyükçekmece'de pek çok mahallede sahil bandındaki konut dokusu dikkat çekmektedir. Özellikle Kumburgaz ve Güzelce'de 1960'lardan sonra barınmaya ek rekreasyon işlevleri de görülmeye başlanmıştır. Konut alanlarının çevresinde diskotek, sinema gibi işlevler görülmüş, bu bölge modern sayfiye kültürünün merkezlerinden biri olmuştur. Bunun en önemli göstergelerinden biri, Cengiz Bektaş ve Oral Vural'ın 1966'da ön projesini hazırladığı Kumburgaz (Marin) Marmara Moteli (Resim 14) (Salt Research, 2020) olmuştur. Bu motel, barınma ile turizm donatıları arasındaki geçirgenliği pekiştirmektedir.

Resim 13. Mimari proje konularında sayfiye (Soley, 1977).

Resim 14. Kumburgaz Marmara Motel (Salt Research, 2025).

Bu dönemde "site" yerleşim modeli de yaygınlaşmıştır. 1968 yılında Hamdi Şensoy tarafından inşa edilen Güzelce Beşevler sitesi, yazlık konut olarak planlanmış beş sıra konuttan oluşmaktadır. Güney yönüne açılan terasların dış mekanla bütünlük kurması ve bitişik düzende kurgulanmasıyla dönem için önemli bir örnektir. Hamdi Şensoy tasarımı Terasevler, yine Güzelce'de 1974 yılında tasarlanmış, 1978 yılında tamamlanmıştır. Tipolojik olarak çevresinden ayrılmakta; manzara ve rüzgâr gibi tasarım girdilerinin ustalıkla kullanımıyla dönemin değinilmesi gerekli bir sayfiye sitesi olarak nitelendirilebilir (Resim 15) (Coşkun, 2023). Bu örnekler, sayfiye sitesi tipolojisinin başlıca niteliklerini görünür kılmaktadır ve ortak açık alanlar, yönlendirilmiş teraslar gibi girdiler aracılığıyla yazlık kullanımın "yaşanan mekân" katmanını güçlendirmektedir.

Müstakil yapılara verilebilecek mimarın ve tasarımın ön plana çıktığı çok sayıda örnek vardır. Bunlardan biri Silivri Semizkumlar'da yer alan Yümnü Tayfun tasarımı konuttur. 1972'de yapı ruhsatı alınan bu konut, denize yönelen açıklıklı cephesi, geniş pencereleri ve dinamik görüntüsüyle İstanbul modern sayfiyesinin önemli örneklerindendir (Resim 16) (Yılmaz, 2021).

Sayfiyede barınmanın bir diğer kullanımı olan "Tatil Köyü" konseptinin İstanbul'daki temsilcilerinden biri, Silivri'de yer alan Yılmaz Sanlı, Yılmaz Tuncer ve Güner Acar tasarımı Kıyıkent Tatil Köyü'dür (Resim 17). 50.000 m2'lik alanda 175

Resim 15. Güzelce Terasevler (Coşkun, 2023).

Resim 16. Semizkumlar'da Villa (Yılmaz, 2021).

Resim 17. Kıyıkent Tatil Köyü vaziyet planı ve kıyıdan görünüşü (Sanlı, et al., 1970).

konut planlanmıştır. Yerleşimin kendine yetebilmesi için sosyal tesisler tasarlanmıştır. Tasarımcılar sayfiyedeki kamusal yaklaşımlarını "Gerekli tüm sosyal tesisler plana alınmış, bunlar içinde şahıs başına 8 m2lik bir alan hesaplanmıştır. Sosyal tesisler arasında dükkânlar, büfe, gazino, lokanta, diskotek, tenis kortu, voleybol sahası, çocuk parkı sayılabilir. Yollar kamu yolu olarak sahile indirilmiş, şahıs başına 10 m2 civarında kumsal imkânı bırakılmış" cümleleriyle özetlemişlerdir (Sanlı, et al., 1970). Çok işlevli tatil köyleri, özellikle sosyal yaşam ve sayfiye kültüründe belirgin bir yer tutmakta; toplumsal bellekteki karşılıkları bu önemi pekiştirmektedir. Bütüncül programlarıyla bu yerleşimler, kıyı boyunca sezonluk kullanımın ötesinde geçen bir yazlık yaşam süreklilliği kurmakta; bu durum kültürel peyzajın süreklilik, bütünlük ve toplumsal belleğe yerleşme ölçütleri açısından kayda değer bir konumda durmaktadır.

Değerlendirme

İstanbul'un modern sayfiye alanları, mekânsal biçim ile toplumsal kullanımın iç içe geçtiği, süreklilik ve çok işlevlilik üzerinden okunması gereken kültürel peyzaj alanlarıdır. Bu peyzajlar yalnızca yapı stokunu değil, barınma, rekreasyon, turizm ve gündelik sosyalleşme pratiklerinin aynı kıyı aksında bir araya gelişini kapsamaktadır. Bu

noktada Lefebvre'nin mekânın toplumsal üretimi yaklaşımı ve mekân üçlemesi (algılanan-tasarlanan-yaşanan mekân), söz konusu peyzajın fiziksel sürekliliğini (algılanan), planlanmış/programlanmış düzenlemeleri (tasarlanan) ve yazlık gündelik yaşam pratiklerini (yaşanan) eş zamanlı olarak anlamaya yardımcı bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu okuma, güneybatı kıyı aksının tekil yapılardan ibaret olmadığını; aksın işlevsel süreklilik, toplumsal bellek ve mekânsal bütünlük taşıyan bir kültürel peyzaj olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu peyzaj alanlarında konut, plaj, kamp, motel, gazino ve kamusal kıyı düzenlemeleri birbirini tamamlayan unsurlar olarak ortaya çıkmakta; bu birliktelik kimi zaman deneysel mimari çözümler üretmektedir. Barınma ile mekânsal örgütlenmenin temeli oluşturulmuş, kamusal alanlarla da bu işlev desteklenmiştir. Dolayısıyla, bu alanları yalnızca konut odaklı bir yazlık yerleşim olarak okumak yetersiz kalmaktadır; söz konusu olan, yaz mevsiminde gündüz-gece kesintisiz işleyen, kamusal eğlence, turizm, dinlenme ve sosyalleşme pratiklerinin birlikte örgütlendiği bütüncül bir yaşam kültürüdür.

İstanbul'un kentleşme sürecinde ve kıyı alanlarının kullanımında 1950-1980 tarih aralığı önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem, güneybatı kıyı hattı için modern mimarlığın sayfiyede barınma ve rekreasyon işlevlerinde en görünür hale geldiği zaman dilimidir. İstanbul kıyı coğrafyasındaki katmanlı gelişim, ilk gelişim dönemlerinden günümüze güneybatı kıyı hattı boyunca izlenebilmektedir.

Ataköy'den Silivri'ye uzanan bu modern sayfiye aksı, İstanbul'un en erken ve en yoğun gelişen sayfiye mirasını barındırmaktadır. Batıya doğru sahil şeridi boyunca modern mimarlığın farklı konut ve rekreasyon modellerinin denendiği bir üretim hattı niteliği taşımaktadır. Bu bölgeyi anlamak, barınmayı merkeze alan bir okumanın yanı sıra, sayfiye kültürünü oluşturan destekleyici rekreasyon işlevlerinin bütününü birlikte ele almayı gerektirmektedir. Modern mimarlığın hâkim olduğu bölgede konutlar yalnızca izole barınma birimleri değildir, daha geniş bir kültürel peyzajın parçaları olmuştur. 1950-1980 aralığında daha erişilebilir, kitlesel ve çok işlevli bir hal alan güneybatı kıyıları sayfiye yerleşimleri, modern mimarlığın kentin gündelik yaşamında yer bulduğu deneysel alanlar olmuştur.

Bu alanların benzerlikleri kadar farklılıklarına da dikkat çekmek gerekmektedir. Ataköy ve Florya devlet-kamusal girişimlerin somutlaştığı alanlar olurken, Büyükçekmece ve Avcılar özel, bağımsız girişimlere bağlı bir gelişim göstermiştir. Yeşilköy Osmanlı'dan süregelen sayfiye alışkanlıkları ile modern mimarlığı bir araya getirmiştir. Silivri ise kentten uzak ama kente yakın, mevsimsel kalıcılık-geçicilik arasında kalan bir büyüme sınırı olmuştur. Tüm bunlar modernizmin çoğulluğunu vurgulamaktadır. Tekil bir anlayış yoktur, farklı bağlamlarla uygulanan esnek bir mimari dil yaratılmıştır. Bu farklılaşmalar, kültürel peyzajın çok katmanlı ve bağlama duyarlı üretim biçimlerine işaret etmektedir. Günümüzde bu alanların birçoğu kent merkezi haline gelmiş ve sayfiye niteliğini kaybetmiş olsa da, mimari biçimleri ve kültürel yapıları ile hala İstanbul'un kıyı kimliğinde modern sayfiyenin ve burada hayat bulan modern mimarlığın canlı tanığı olarak önemli bir yer tutmaktadır. Bu çeşitlenme, alanın tekil yapı ölçeğinde değil, bütünsel kullanımlar ve süreklilik gösteren pratikleri üzerinden özgünlük ve bütünlük tartışmalarına dahil edilmesini gerektirmektedir.

Bunun yanı sıra, bu alanların yalnızca fiziksel mirasının ötesinde, somut ve somut olmayan tüm nitelikleri ile değerlendirilmesi, bugünkü koruma kurgusundaki alanın farklı ölçeklerde yazılabilecek anlatıyı destekleyecektir. ICOMOS 20. Yüzyıl "Historic Thematic Framework"ün "popüler kültür ve turizm" başlıklı 8. Teması, modern mirasın korunmasında mekânsal süreklilik ve dönemin yaşam pratiklerinin mekâna aktarımı açısından referans oluşturmaktadır (Marsden & Spearritt, 2021). Tematik çerçeve, alanların değerlendirilmesinde bağlam ve karşılaştırma olanağı sunan bir araç olarak kullanılmakta; kapsamı, popüler kültür ve turizm pratiklerinin mekâna nasıl yansıdığına dair alt başlıklar içermektedir. Bu tema altında yer alan "rekreasyon alanlarına artan erişim" (growing Access to leisure) ve "ziyarete yönelik servis mekanlarının gelişimi" (development of visitor service facilities) alt başlıkları, güneybatı kıyı aksında tanımlanan sayfiye pratiklerinde doğrudan karşılık bulmaktadır. Böylece, İstanbul'daki modern sayfiye örüntüsü, uluslararası koruma literatüründe modern döneme ait kültürel peyzajların değerlendirilmesine yönelik ölçütlerle de örtüşmektedir. Bu bakış açısıyla, sayfiye alanları yalnızca konut üretimi değil, toplumsal yaşamın mekânsal organizasyonu olarak ele alınmalıdır.

Bu alanlar için bir değerlendirme yapabilmek; bölgesel kararlar ve İstanbul geneline ilişkin kararları eşzamanlı incelemeyi gerektirmektedir. Bu yalnızca mevcut durum için değil, gelecekte alınacak kararlar için de geçerlidir. Bu dönemde modern sayfiye kültürü oluşurken ve gelişirken barınma işlevi de çeşitlenmiş, farklı toplumsal gruplara açılmıştır.

Tarihsel katmanların sürekliliği günümüzde kimi alanlarda fiziksel olarak zayıflamış olsa da kullanım alışkanlıkları ve toplumsal bellek düzeyinde devam etmektedir. Bu süreklilik, özgünlük ve bütünlük ölçütlerinin bugün için de tartışılabilirliğini güçlendirmektedir. Dolayısıyla bu alanlar, İstanbul'un modernleşme sürecinin hem mekânsal hem de toplumsal pratikler açısından taşıyıcısı olarak değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme, koruma-kullanma dengesini gözetirken, alanı barınma ve barınmanın yönlendirdiği işlevsel çeşitlilik üzerinden gelişen bir kültürel peyzaj alanı olarak ele alan bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Kaynaklar

Adalar Postası. (2016). Anadolu Kulübü Oteli ve Plaj Tesisleri, 1951-57. Büyükada'nın Yaşlanmayan Modernleri içinde. https://adalarpostasi.com/2016/08/13/2803/

Akpınar, İ. (2024). Cumhuriyet İdeası ve İstanbul'un Modernizasyonu. H. Bülend Tuna (Ed.), Cumhuriyet'in 100. Yılında İstanbul Mimarlık ve Yerleşme Kültürü içinde (39-45). İstanbul.

Akşam. (1937, 1 Mart). Şehir Neresidir? Sayfiye Yerleri Nereleridir? Akşam Gazetesi, ss. 1.

Arkitekt. (1958). Ataköy Plaj Tesisleri. Arkitekt, No. 3 (292), 99–106.

Aşık, M. A. (2017). Modern Konutun Korunması ve Yeniden Kullanılması: Florya Atatürk Deniz Köşkü [Yüksek Lisans Tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi.

Aşık, M. A., & Omay Polat, E. E. (2020). Prens Adaları'nda Modern Konutu Korumak. Mimarist, (68), 63–70.

Atatürk Kitaplığı. (2025). Florya'da soyunma gardropları. Plan No: 370 (2025). İBB Atatürk Kitaplığı, Hrt_006397. http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/ataturkkitapligi/

Baytar, İ. (2021). Florya Atatürk Deniz Köşkü, TBMM Basımevi.

Coşkun, N. (2023). Güzelce Terasevler. Docomomo_Türkiye Poster Sunuşları -Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları XIX. https://drive.google.com/file/d/1_rlhT4PiWgJYRQZ5wVtEyWnLVXXKfSqL/view

Cumhuriyet. (1953, 29 Kasım). İstanbul Yapı Kollektif Merkezi. Marşal Bulvarında 20 lira Taksitle Arsalar. Cumhuriyet Gazetesi, ss. 8.

Cumhuriyet. (1954, 30 Haziran). İstanbul Yapı Kollektif Merkezi. (1954, 30 Haziran). Asfalt Üstünde Satılık Hususi Plajlar. Cumhuriyet Gazetesi, ss. 8.

Daver, A., Günay, S., & Resmor, M. R. (1943). Florya Plajı. Güzelleşen İstanbul. İstanbul Maarif Matbaası.

Docomomo. (2023). Çınar Otel'in Yıkımına ilişkin docomomo_Türkiye Ulusal Çalışma Grubu Görüşü. https://www.docomomo-tr.org/belgeler/docomomoturkiyegorusleri.

Doruk, B., & Önal, Ö. (1978). Kıyıda Bir Restoran Diskotek Projesi (Avcılar Tatil Projesi). Arkitekt, 1, 34–35.

Giray, M., & Baytop, F. (1964). Ataköy Campingleri. Arkitekt, 1(314), 8–10.

Giray, M., & Tayfun, Y. (1963). Ataköy Plaj Motelleri ve Mantar Kabinleri. Arkitekt, 4, 149–154.

Google Arts & Culture. (2025). Florya Tesisleri, Florya, İstanbul, 1955-1959. Sedad Hakkı Eldem'i Anla(t)mak II: 1950-1980 içinde. https://artsandculture.google.com/story/8wVBO4KztQ6YLA?hl=tr

Gürel, M. (2018). İstanbul Kıyılarında Toplumsal Dönüşümün Mimari İzleri: Deniz Hamamlarından Modern Plajlara. İstanbul'da Deniz Sefası - Deniz Hamamından Plaja Nostalji. Pera Müzesi Yayınları.

Hayat. (1959, 11 Eylül). Hayat Dergisi Kapağı. Hayat, ss. 1.

Kökten, B. (1967). Ataköy 2. Kısım Motelleri. Arkitekt, 3 104–127.

Lefebvre, H. (1991). The production of space (D. Nicholson-Smith, Çev.). Oxford.

Marsden S., & Spearritt P. (2021). The Twentieth-Century Historic Thematic Framework. https://isc20c.icomos.org/education_items/the-twentieth-century-historic-thematic-framework/

Salt Research. (2020). Cengiz Bektaş tarafından tasarlanan Kumburgaz Marmara Moteli'nin fotoğrafları. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208946

Salt Research. (2025). Kumburgaz Marmara Moteli: Uygulama projesi. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196415

Sanlı, Y., Tuncer, Y., & Acar, G. (1970). Kıyıkent Tatil Köyü. Mimarlık, 84, 53–56.

Soley, R. (1977). Küçük Çekmece'de Bir Tatil Köyü. Arkitekt, 2, 81–84.

Tekeli, İ. (2013). İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü. Tarih Vakfi Yurt Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (t.y.) Sayfiye. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. https://sozluk.gov.tr/

Üngür, E. (2018). Kentsel Bir Omurganın Embriyosu: Londra Asfaltı. Mimarlık, (403), 44–49.

Yağan, N. B. (2015). 1980 Öncesinde İstanbul'da Tarihi Sayfiye Alanlarında Kentsel ve Mekânsal Değişim Süreci [Doktora Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Yılmaz, S. (2021). Silivri Semizkumlar'da Bir Villa Projesi. Focomomo_Türkiye Poster Sunuşları-Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları XVII. https://drive.google.com/file/d/1RUR0_tzUZBbkxLnUnT4SWwjaup2FAY97/view

mimar.ist 2025;25(84):76–83

DOI: 10.14744/mrst.2025.54154

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Emlak Bankası Yerleşimlerinde 1980 Sonrası Kırılmalar: Neoliberal Konut Politikaları ve Postmodern Arayışlar

Transformations in Housing Practices after 1980: Postmodern and Pluralist Explorations in Emlak Bankası Developments

Zeynep Erdeveci

Doktora Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Programı, İstanbul, Türkiye

ÖZ

1980 sonrasında Türkiye'de değişen politik ve ekonomik koşullar, devletin konut üretimindeki rolünü yeniden şekillendirmiş; bu dönüşüm, dönemin aktif aktörlerinden biri olan Emlak Bankası'nın konut projelerinde de belirgin bir kırılmaya yol açarak İstanbul'un mimari mirasının biçimlenmesinde etkili olmuştur. Aynı dönemde, mimarlık alanında etkisini artıran postmodern ve çoğulcu yaklaşımlarla birleşen bu süreç, İstanbul'daki konut pratiklerinin yeni biçimler kazanmasına zemin hazırlamıştır. Çoğunlukla tarihselci referanslarla stilize edilen ve geleneksel mimari öğeleri yeniden üreten bu projeler, neoliberal ekonomi politikaları çerçevesinde inşaat odaklı büyüme hedefleri ve bankanın artan üretim kapasitesiyle birleşerek İstanbul'un konut tarihinde kalıcı izler bırakan büyük yerleşimlere dönüşmüşlerdir. Bu çalışma, 1980 sonrası dönemde İstanbul'un konut pratiklerinde yaşanan değişimleri ve söz konusu değişimin kentsel morfoloji üzerindeki etkisini Ataköy, Bahçeşehir, Ataşehir, Mimaroba ve Sinanoba gibi Emlak Bankası projeleri özelinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Emlak Bankası, 1980 sonrası konut pratikleri, Postmodern konut biçimleri, Neoliberal politikalar, İstanbul konut tarihi.

ABSTRACT

After 1980, the shifting political and economic conditions in Turkey redefined the state's role in housing production. This transformation led to a significant turning point in the projects of Emlak Bankası, thus influencing the formation of Istanbul's architectural heritage. Combined with the rise of postmodern and pluralist approaches in architecture during the same period, this shift laid the groundwork for the reconfiguration of housing practices in Istanbul. By employing historicist references and reproducing traditional architectural elements, these projects, aligned with construction-oriented strategies of neoliberal economic policies and the bank's increased capacity, emerged as large-scale residential developments that left a lasting imprint on city's housing history. This study examines the transformation of housing practices in Istanbul after 1980 and their impact on urban heritage, focusing on projects of Emlak Bankası such as Ataköy, Bahçeşehir, Ataşehir, Mimaroba and Sinanoba.

Keywords: Emlak Bankası, Post-1980 housing practices, Postmodern housing, Neoliberal policies, Housing history of Istanbul.

Received: 30.08.2025 Revised: 01.10.2025 Accepted: 15.10.2025 Online: 03.02.2026

Correspondence: Zeynep Erdeveci
E-mail: zeynep.erdeveci@gmail.com

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

İstanbul'un kent tarihi boyunca kent dokusunu biçimlendiren en önemli unsurlardan biri olan barınma pratikleri, 1980 sonrasında kentin yakın geçmişinde kalıcı izler bırakan dönüşümlere sahne olmuştur. Bu dönüşümlerin en temel nedenlerinin başında, Türkiye'de bu dönemden sonra devletin konut üretimindeki rolünün yeniden tanımlanması gelmektedir. Neoliberal ekonomi politikalarının benimsenmesiyle birlikte devlet eliyle konut üretiminde bir kırılma yaşanmış; bu durum, yeni kurumsal yapılanmaların, özel sektörle iş birliklerinin ve sermaye birikimini teşvik eden piyasa odaklı üretim mekanizmalarının önünü açarak Türkiye'de konut pratiklerinde köklü bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Bu kırılmanın en önemli aktörlerinden biri, yeni ekonomi politikalarına bağlı olarak radikal bir idari yapılanma sürecinden geçen Emlak Bankası'dır. 1926 yılında Emlak ve Eytam Bankası adıyla ülkenin kalkınmasını finanse etmek amacıyla kurulan banka, 1946 yılında konut ihtiyacının giderek artmasıyla yeniden işlevlendirilmiş ve Emlak ve Kredi Bankası adını alarak Türkiye'de devlet eliyle konut üretiminde en temel kurumlardan biri olmuştur. 1980 sonrası dönemde yaşanan dönüşümler bankanın örgütlenmesinde de kapsamlı bir değişikliği beraberinde getirmiş, Emlak Bankası adı altında yeniden yapılandırılan kurum ekonomide benimsenen uluslararası sermaye ve finans piyasalarına entegre olma hedeflerine paralel olarak büyük ölçekli konut projelerine yönelmiştir. Banka tarafından bu dönemde inşa edilen projeler, devlet eliyle konut üretiminde o güne değin denenmemiş finansman ve iş birliği mekanizmalarını kullanarak bu alanda yeni yöntemlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Güvenç & Işık, 1999).

Konut pratiklerinde yaşanan kırılmanın ardındaki diğer önemli etken ise bu dönemde toplumsal ve kültürel pratiklerde yaşanan dönüşümlerin tetiklediği postmodern mimari yaklaşımlardır. Neoliberal ekonominin oluşturduğu piyasa odaklı koşullarda giderek güçlenen küreselleşme olgusu; bir yandan tüketim pratiklerini yeniden şekillendirerek toplumsal düzende yenilikleri beraberinde getirmiş, bir yandan da kültürel ve sosyal düzeyde çoğulculuk vurguları ile yeni kimlik arayışlarının önünü açmıştır. Yükselişe geçen yeni kentli orta ve orta-üst sınıf, değişen tüketim kültürünün etkisiyle yeni yaşam alanları arayışına girmiştir (Gül, 2017). Bu arayış önceleri kent ve kamusal alan ölçeğinde karşılık bulurken kısa süre içinde konut alanına da sirayet etmiştir. Bunun yanında kültürel çeşitlilik vurgusu ile ön plana çıkan çoğulculuk ilkesi, bu dönemde dünyanın geri kalanında da yükselişe geçmiş olan postmodern mimari estetikler üzerinden görünür kılınmaya çalışılmıştır. Birer tüketim aracı olarak pazarlanan ve mimari olarak tarihi referanslarla bezenmiş Kemer Country, Kasaba, Acarkent gibi konut projeleri, kısa zamanda İstanbul'un çeperindeki arazilere konumlandırılmış ve kentte gelecek yıllarda hakimiyetini artıracak site anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.[1] Bankanın sözü geçen tarihselci referansların kullanıldığı ve yenilikçi yaşam stillerinin ön plana çıkarıldığı büyük ölçekli projeleri, İstanbul'un yakın geçmişini mekânsal anlamda biçimlendiren barınma pratiklerinin çözümlenmesine olanak sağlar. Bu çalışma İstanbul'un yakın geçmişte kentsel çehresini biçimlendiren en önemli unsurlardan biri olan konut pratiklerinde yaşanan kırılmayı, Emlak Bankası'nın 1980 sonrasında inşa ettiği Ataköy, Bahçeşehir, Ataşehir, Mimaroba ve Sinanoba gibi konut projeleri üzerinden incelemeyi hedeflemektedir. Çalışma; bu projeleri üretim biçimleri, mimari dil, ölçek ve mekansal yaklaşım bakımlarından değerlendirerek İstanbul'un kentsel morfolojisi üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamakta ve projelerin İstanbul'un yakın geçmişine ait kentsel mirasın bir parçası olup olmadığını tartışmayı hedeflemektedir.

Konut Politikalarında Dönüşümün Eşiği: 1950'den 1980'lere Uzanan Dönemde İstanbul'da Konut Üretimi

İstanbul'un yakın geçmişine dair mimari mirasının en belirleyici dinamikleri arasında, kentin hızlı büyümesine paralel olarak şekillenen barınma pratikleri ve konut sorunu yer almaktadır. Devlet tarafından belirlenen konut politikalarının, ekonomik koşulların ve mimari yaklaşımların kesişiminde yer alan konut meselesi, İstanbul'da nüfus artışının şiddetini artırmaya başladığı 1950'li yıllardan itibaren önemini giderek artıran ciddi bir kentsel sorun haline gelmiştir. Cumhuriyetin ilanından 1950'lere kadar olan dönemde İstanbul'un kentleşme hızının özellikle Ankara'ya kıyasla daha düşük olması, merkezi veya yerel düzeyde kapsamlı bir konut politikasının olmayışı gibi etkenler, kentte bu döneme kadar öne çıkan bir toplu konut alanı oluşmasının önüne geçmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kentsel göç dalgasının hız kazanmasıyla kentteki konut açığının yarattığı sorunlar belirginleşmeye başlamış ve gecekondu alanları çoğalmıştır.[2] Bu dönemde konut eksikliğinin giderilmesi amacıyla gerçekleştirilen en önemli adım, bir kamu bankası olan Emlak ve Kredi Bankası'nın sağladığı bireysel konut kredileri ve banka tarafından inşa edilmiş toplu konut projeleridir. 1946 yılında kurulan Emlak ve Kredi Bankası, Koşuyolu ve Levent gibi çoğunlukla kent çeperlerinde konumlanan konut projeleriyle İstanbul'un kent morfolojisinde iz bırakan önemli mimari projelere imza atmıştır. Tek veya iki katlı tekil ve sıra evlerden oluşan bu projeler, İstanbul'da savaş sonrası Bahçe Şehir prensiplerinin etkisiyle inşa edilmiş yeni bir konut biçimini temsil etmektedir (Gül, 2017). Sosyal donatılarla bir arada tasarlanan Koşuyolu ve Levent projeleri, kentte bu anlamda inşa edilen ilk örnekler olmalarıyla bankanın kentteki konut tipolojileri üzerindeki doğrudan etkisine işaret etmektedir. İnşasına 1958 yılında başlanan ve sonraki yıllarda genişleyen kısımlar halinde inşa edilmeye devam eden Ataköy projesi, banka tarafından gerçekleştirilen projeler arasında kentsel konut hafızasında en çok

yer etmiş projelerin başında gelmektedir. Kentin batısında bir uydu kent olarak tasarlanan Ataköy, 3 ila 13 kat arasında değişen bloklardan oluşan 9 farklı konut birimiyle Bahçe Şehir modellerinden çok aileli konut düzenine geçişi simgelemektedir (Bozdoğan & Akcan, 2012).

Planlı Dönem olarak adlandırılan 1960'lı yıllara gelindiğinde devletin her alanda bütüncül bir tavırla gerçekleştirdiği planlama çabaları arasında konut meselesi de kendine yer bulmuştur. Konuta dair düzenlemeler Birinci, İkinci ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda ilk kez resmi olarak devlet politikaları arasında yer almalarına rağmen devletin bu alandaki rolü çoğunlukla bir düzenleyici olmanın ötesine geçememiştir (Bölen, 2004). Ağırlıkla sanayi alanlarına kaydırılan kalkınma yatırımları, konut üretiminde kamu kaynaklarının kullanılmasına öncelik verilmemesine neden olmuştur (Güvenç & Işık, 1999). Bu dönemde bankanın konut faaliyetleri de hızını kaybederek planlama politikalarının etkisi altına girmiştir. Ankara ve İzmir gibi kentlerde faaliyet gösteren banka, İstanbul'da ön plana çıkan projelere imza atmamıştır. Bu dönemin en etkili düzenlemelerinden olan Kat Mülkiyeti Kanunu, 1965 yılında yürürlüğe girerek arsa sahibi-müteahhit ortaklığına dayalı bir sistem ile konut arzında yeni yöntemlerin önünü açmayı hedeflemiştir. Kanunun yarattığı yasal çerçeve, görece az bir sermaye ile henüz inşa edilmemiş bir binada mülkiyet hakkına sahip olmayı mümkün hale getirmiş, dolayısıyla inşa edilen konut birimi sayısında artışa yol açmıştır (Uzun, 2022). Bu kanunla konut açığının giderilmesi ağırlıkla özel girişimlere bırakılmış ve 1970'li yıllar boyunca İstanbul'un birçok semtinin morfolojisini belirleyecek yap-satçı apartmanlar çoğalmıştır.

1980 yılından sonra yaşanan politik ve ekonomik dönüşümler Türkiye'de konut üretim biçimlerinde bir kırılma yaratmış ve uzun yıllar takip edilecek üretim modellerinin başlangıcını oluşturmuştur. 1970'lerin sonlarında yaşanan ekonomik krizin ardından 24 Ocak 1980'de açıklanan istikrar paketi, Türkiye'nin içe dönük ekonomi politikasının rotasını dışa açılmaya çevirmiştir (Aricanli & Rodrik, 1990). 12 Eylül 1980'de yaşanan darbenin ardından ilk olarak 1983 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerden galip olarak ayrılan Anavatan Partisi (ANAP), ülkenin rotasını serbest piyasa ekonomisi, dışa açılma ve neoliberal politikalar doğrultusunda yeniden belirlemiştir. Sermaye birikimi adına geniş bir potansiyele sahip olan inşaat sektörü, 1980 sonrasında özellikle konut üretimi alanında arz talep dengesinde ciddi bir değişimin yaşanmasına yol açmıştır. Bu anlamda özel sektörün yükselişine ve kamuyla ortaklığına dayanan yeni yöntemlerin gelişimiyle beraber bankanın pozisyonu da değişmiştir. Bu dönemde devlet destekli konut üretiminde yaşanan en köklü değişiklik 1984 yılında yürürlüğe giren 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'dur. Bu kanun devlet destekli konut üretimi için hazırlanan ilk kapsamlı kanun olmasının yanı sıra, bu alana ayrılan bağımsız bir bütçe ve kurumsal bir çerçeveyi de beraberinde getirmiştir (Bölen, 2004). Toplu Konut Fonu üzerinden sağlanan bu bağımsız bütçenin oluşturulması ve Toplu Konut İdaresi'nin (TOKİ)[3] kurulması Türkiye'de 1980 sonrası dönemin konut dinamiklerinde oldukça belirleyici olmuş ve bankayı bu alandaki tek aktör olmaktan çıkarmıştır. Bu yeni düzenlemenin ardından Toplu Konut Fonu kredilerinin yönetilmesine aracılık eden Emlak Bankası, arazi sahibi yatırımcılar ve devlet arasındaki bağlantı noktası olmuştur (Keyder & Öncü, 1984).

1980 Sonrasında Emlak Bankası'nın Dönüşümü: Konut Üretiminde Yeni Yaklaşımlar

1980 sonrası dönemde bankanın idari yapılanmasında meydana gelen değişimler Türkiye'deki yeni koşullarla birleştiğinde farklı inşaat pratiklerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1980 sonrası dönemin en belirgin değişimlerinden biri, dünya ekonomisine ve kapitalleşmeye hızla adapte olabilmek amacıyla bankacılık sektöründe yaşanmıştır. 19.12.1983 tarihli 18256 sayılı 1. Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanan bir kararnameyle bankaların kredi faiz oranlarını belirlemekte serbest bırakılması Emlak Bankası'nın konut kredisi faizlerini yeniden belirlemesiyle sonuçlanmıştır (Resmî Gazete, 1983). Bu karara bağlı olarak kredi faizlerini yükselten banka, geçmişte uygulamış olduğu düşük faizli ve uzun vadeli kredi politikasından vazgeçmiş ve bu tarihe kadar sosyal konut üretiminde sahip olduğu birincil pozisyonunu azaltarak daha ticari projelere yatırım yapmaya yönelmiştir. Takip eden yıllarda bankanın idari örgütlenmesini kökten değiştiren iki yeniden yapılanma faaliyetiyle beraber bankanın Türkiye'nin barınma pratikleri üzerindeki etkisi çok büyük oranda yeniden şekillenmiştir. Bunlardan ilki 9.11.1984 tarihli ve 18570 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan kararnameyle bankanın statüsünün İktisadi Devlet Teşekkülü'ne dönüştürülmesidir (Resmî Gazete, 1984). Bu dönüşümle beraber konut sektörü neoliberal politikalar doğrultusunda piyasa mekanizmalarına açılarak bankanın faaliyetlerinin kar odaklı ve ticarileşen bir yapıya doğru yönlenmesine sebep olmuştur. Bankanın idari anlamda yeniden yapılanmasındaki ikinci ve çok daha temelden etkili olan değişim ise 8.01.1988 tarihli ve 19688 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile bankanın Anadolu Bankası ile birleşerek resmen Emlak Bankası adını almasıdır (Resmî Gazete, 1988). Bu birleşmenin ardından kurulan yeni bankanın faaliyet alanlarında konut üretimi ile ilgili vurgu oldukça azalmışken esas odağın uluslararası bankacılık çevreleriyle entegre olmak olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin küreselleşme çabasının belirgin bir çıktısı olarak okunabilecek olan bu birleşimle beraber banka, önceki dönemlerde sahip olduğundan daha geniş bir bağımsız hareket alanı edine-

rek farklı inşaat pratiklerini benimsemiştir. Konut projelerinde alternatif finansman modellerine yönelen banka, önü açılan kamu-özel sektör iş birliğinin getirdiği 'arsa karşılığı konut yapımı veya sat-yap yöntemi' ya da 'müteahhit/arsa sahipleriyle müşterek teşebbüsler kurulması' gibi daha önce deneyimlenmemiş iş birliği biçimlerinin de öncülüğünü yapmıştır (Güvenç & Işık, 1999). Bu türden yeni üretim modelleri ile bankanın geçmiş yıllardaki projelerine kıyasla ölçek ve nicelik bakımından daha önce benzeri görülmemiş projelerin inşa edilmesine zemin hazırlamıştır. Emlak Bankası projeleri bu dönemde yalnızca konut finansmanında etkili olmakla kalmamış aynı zamanda kentlerin makroformları üzerinde de belirleyici roller oynamıştır. Özellikle 1980'lerin sonlarında inşa edilen toplu konut projeleri büyük kentlerde görülen desantralizasyon sürecini etkileyerek kentsel dışa yayılmayı belirleyen temel faktörlerden biri olmuştur (Güvenç & Işık, 1999).

Mimarlıkta Postmodern Estetik ve Çoğulculuk Söylemi

Ekonomide küresel eğilimlerin ve bankanın idari yapılanmasındaki değişikliklerin yanı sıra 1980 sonrasında banka tarafından inşa edilen konut projelerini biçimlendiren en önemli unsurlardan biri ise kültürel anlamda postmodern yaklaşımların giderek popüler hale gelmesidir. 20. yüzyılın başlangıcından itibaren mimarlıkta modern temsiller, ideal bir düzeni hedefleyen, tarihsel referanslardan arındırılmış, işlevsellik odaklı ve abartılı stilistik yaklaşımlardan uzak bir dil benimsemiştir. Modern estetiğin kanonik dili haline gelen sade cepheler ve geometrik kütleler, kamusal yapılarda sıklıkla kendini gösterse de bu dilin esas olarak temsil edildiği alan konut mekânlarıdır. Özellikle Türkiye'de cumhuriyetin ilanından itibaren konut, Batılı yaşam stillerinin yaygınlaştırılması için başvurulan en öncelikli yapı türü olmuştur. 1930'lar boyunca yeni yaşama kültürünün oluşturduğu modern ev ve apartmanların her türlü unsuru, Batılı olarak da anlaşılabilecek modern kavramıyla iç içe geçmiştir (Bozdoğan, 2001). Bu yıllarda Avrupa Modernizmi'ne yakınsayan ve kübik mimari olarak anılan evler ve apartmanlar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerini ağırlıklı olarak Batı Avrupa'da görülen tek veya iki katlı tekil ve sıra evlere bırakmıştır. Emlak ve Kredi Bankası tarafından Ankara'da Saraçoğlu Mahallesi'nde ve İstanbul'da Koşuyolu ve Levent'te uygulanan bu tipoloji 1950'lerden sonra savaş sonrası konut ideallerinin etkisiyle yeniden biçimlenmiştir.

1960'ların sonlarına doğru özellikle mimarlık alanında modernizme getirilen eleştiriler 1970'lerin sonlarına gelindiğinde biçimsel anlamda farklı arayışları da beraberinde getirir. Robert Venturi ve Aldo Rossi gibi mimarların başını çektiği tartışmada modern mimarlık kullandığı soyut mimari dilde tarihi ve kültürel sembolleri tamamen dışarda bırakması sebebiyle eleştiri konusu olmuştur. Venturi, modernistlerin geleneği reddeden radikal tutumunu eleştirmiş ve mimarlığın bugünle ilişkisinin geçmişten ayrı tutulamayacağını savunmuştur. Ona göre mimarlığın nihai referansı, gündelik çevrenin temsili olmalıdır (Venturi, 1977). Rossi ise mimarlığın yalnızca çevresini yansıtmasının mimarlığı bayağı hale getireceğini savunduğu yaklaşımında, kentin tarihsel bir sürekliliğe sahip olduğunu öne sürerek kentsel kolektif belleğin korunması için tarihsel unsurların yeniden canlandırılması gerektiğini savunur (Rossi, 1984). Charles Jencks 'modern mimarlığın ölümünü' en ilerici CIAM prensiplerine göre inşa edilen Pruitt-Igoe konutlarının yıkımıyla tanımlar (Jencks, 1991).

Bu teorik yaklaşımların mimari karşılıkları özellikle 1980'den sonra farklı coğrafyalarda hem kentsel ölçekte hem de yapı ölçeğinde kendini göstermeye başlar. Çoğulculuk ilkesinin ön planda tutulduğu postmodern kentsel tasarım pratikleri doğrultusunda gelişen kentler; biyolojik, sosyal ve kültürel çeşitliliği korumak ve toplumun farklı gruplarının beklentilerini mekânsal düzleme yansıtmak gibi amaçları da kapsamaktadır (Çelebi Gürkan, 2017). Yapı ölçeğinde ise tarihsel referansların biçimsel olarak kullanımı, çoğulculuk ile kapsayıcılık, yerel bağlama duyarlılık ve sembolizm gibi ilkelerin dahil edildiği tasarımlar kamusal yapılarda uygulandığı gibi konut gibi çeşitliliğe daha müsait yapı tipolojilerinde de uygulamaya konmuştur. Modern yaklaşımlara getirilen eleştiriler, Türkiye'de geleneksel ve yerel mimarinin yeniden yorumlanması ile malzeme ve mimari dilde brütalist eğilimlerin benimsenmesi şeklinde karşılık bulmuştur. 1950'li yıllar boyunca hâkim mimari dil olan Uluslararası Üslup'a karşı başlayan bu yeni arayışlar ilerleyen yıllarda çoğulcu mimari yaklaşımları da beraberinde getirmiştir (Yücel, 1984).

Küreselleşen İstanbul'da Yeni Arayışlar

Bu pencereden bakıldığında 1980 sonrası dönemin İstanbul'un kentsel mirası üzerindeki etkileri yalnızca ekonomik dönüşümlerle sınırlı değildir. Ekonomide yaşanan dışa açılım kente globalleşme başlığı altında yeni bir kimlik getirmiş ve kent buna bağlı olarak kültürel anlamda da bir dönüşüm geçirmiştir. İstanbul'un küresel arenada varlığını artırmak isteyen yatırımcılar, kentin hem geçmişini hem de yeni refah seviyesini sıklıkla öne sürerek kozmopolitanizmi bir pazarlama unsuru olarak kullanmışlardır (Aksoy & Robins, 1994). Ancak bu sözde çoğulcu ve kozmopolit sosyal yapı, kentte giderek çoğalmaya başlayan orta-üst ve üst sınıf sakinler açısından kimi zaman tehlikeli görülen bir duruma işaret eder. 1980 sonrasının liberal politikalarının sağladığı imkanlar sayesinde ortaya çıkan yeni kentli üst gelir grubu, kendilerini şehrin 'sıradan' sakinlerinden kültürel ve sosyal olarak ayıracak imkanlara sahip yeni ve cazip yaşam alternatifleri arayışına girmişlerdir (Gül, 2017). Bu sosyoekonomik kutuplaşma ve maddi refahın yarattığı koşullar '*gated community*' olarak adlandırılan kapalı konut sitelerinin ortaya çıkmasındaki temel etkenleri oluş-

turur (Geniş, 2007). 1980 sonrası dönemin en tipik konut biçimlerinden biri olan '*gated community*' bu sosyoekonomik kutuplaşmanın mekânsal karşılığı halini almış ve ironik olarak dönemin çoğulculuk temasına zıt bir anlayışla biçimlenmiştir. Bu anlayışın ilk ve en geniş ölçekli örneklerinden biri olan Kemer Country, sakinlerine kentin geri kalanından izole edilmiş bir yaşam alternatifi sunarken İstanbul'un kentsel mirasına ait Türk ve Osmanlı kültürel motiflerini de referans seçkisi içinde bulundurmayı ihmal etmez. Bu konut grupları, mimaride postmodern tarihselci eğilimlerin giderek popülerlik kazanmasıyla birlikte kentin kültürel ve tarihi mirası etrafında kurgulanan mekânsal ve biçimsel referansları yaşam alanında nostalji hissini harekete geçirmek için kullanır.

İstanbul'un 1950'lerden itibaren yaşadığı kentsel dönüşümler sebebiyle kaybetmiş olduğu 'komşuluk', 'tanıdıklık' ve 'komünite olma' paradigmalarını yeniden canlandırmayı idealize eden bir yaklaşımla geleneksel Osmanlı mahallelerine ve konutlarına referans veren mekânsal kurgular, pazarlama stratejilerinin de temel taşlarından birini oluşturur. Bu yerleşimlerin plan şemaları her ne kadar geleneksel bir Osmanlı kentinin dar ve çıkmaz sokaklarla dolu kentsel şemasına en ufak bir benzerlik göstermese de tarihi, geleneği ve kültürü merkezine alan vurguları sıklıkla kullanmaktan geri durmaz. Bu projelerin biçimsel referans repertuvarının merkezinde ise 'Türk Evi' yer alır. Bu bağlamda tarihselci mimari öğeler, hızla üretilebilen ve farklı konut tipolojilerine hızla entegre edilebilen temsili kimlik inşası araçlarına indirgenmişlerdir (Bozdoğan & Akcan, 2012). Apartman blokları, söz konusu öğeleri imgeler haline getirip yüzeysel süsleme elemanları olarak cephelerinde kullanırken, müstakil evler Türk Evi'nin seçilmiş özelliklerini benzerlerine sıklıkla Avrupa'da rastlanan tipolojilerle birleştirir. Yapıların çoğu Osmanlı sivil mimarisinden referans aldığı strüktürel öğeleri ve süslemeleri cephelerinde sıklıkla kullanır. Yapılar bir ölçüde tanıdık imgelere sahiptir; kiremit çatılar, cumbalar, çıkmalar, saçaklar ve kafesli pencereler alıcılara nostaljik ve hatta romantik bir konak imajı sunar (Resim 1). Ancak bununla beraber konutların sahip olduğu son teknoloji yenilikler, merkezi ısıtma sistemleri, asansörler, interkomlar ve alarm sistemleri; en güncel inşaat teknolojileriyle birleştirilerek ideal bir yaşam alternatifi olarak yansıtılmıştır. 1980 sonrasında inşa edilen '*gated community*' benzeri konut projeleri, küresel tüketim kültürünün etkisiyle barınma mekanları olmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda belirli bir yaşam biçiminin temsili ve pazarlanması aracı olarak kurgulanmışlardır. Yerleşim alanlarının kentsel karmaşadan uzak ancak kentle güçlü ulaşım bağlantılarına sahip olması, çağdaş kentleşme prensiplerine uygun konforu ve huzuru sağlayacak sosyal tesis imkanları, tarihe referans veren ve geçmişin üslup repertuvarını kullanan mimari pastişleri, geniş yeşil alanlar ve inşaatta son teknoloji ürünlerin kullanılması gibi vurgular üzerinden pazarlanan projelerin reklam broşürleri de bu türden ifadelerle bezenmiştir.

Resim 1. Ataköy 7. ve 8. Kısım Villaları (Yazarın kişisel arşivi).

Kentin Değişen Çehresi: Emlak Bankası Projelerinde 1980 Sonrasının Dönüşümleri

Her ne kadar banka konutları '*gated community*' olarak anılmasalar da bu projeler, sahip oldukları benzer özellikler sebebiyle orta-üst ve üst sosyal grupların tarafından tercih edilmişlerdir. Bankanın 1980 sonrasında inşa ettiği konut gruplarının büyük kısmı; üzerinde bulundukları arazilerin ağırlıkla kent çeperinde ve merkezi alanların nüfus yoğunluğundan uzak olması, farklı ihtiyaçlara hizmet eden imkanlar sunmaları, topluluk ve aidiyet hissini harekete geçirmeye yönelik tarihi göndermelere yer vermeleri sebebiyle benzer toplumsal ve mekânsal örgütlenmelere sahiptirler. 1980'lerin sonlarında İstanbul'da inşa edilen Ataşehir, Bahçeşehir, Mimaroba, Sinanoba ve Ataköy'ün 7., 8., 9., 10. ve 11. Kısımları gibi projeler, Emlak Bankası tarafından neoliberal dönemde benimsenen piyasa odaklı ve siteleşmeye meyilli konut anlayışını birçok farklı açıdan yansıtan önemli örneklerdir. Bu dönemde banka tarafından İstanbul'un hem Avrupa hem de Anadolu Yakası'nda inşa edilen yeni uydu kent projeleri, 1980 sonrası konut pratiklerinde gözlemlenen kırılmaların mekânsal karşılıklarını üreterek, postmodern ve çoğulcu tasarım arayışlarının kentsel miras üzerinde kalıcı izler bıraktığı başlıca örnekler arasında yer almıştır. Bankayı bu dönemin diğer konut üreticilerinden ayıran en önemli özelliği Türkiye'de ilk defa uygulamaya koyduğu finansal ortaklık ve iş birliğine dayalı üretim modelleri sayesinde inşaat sektöründe yarattığı sermaye birikimidir. Kent dışında bulunan geniş arsalar, sundukları yüksek potansiyelli rant değerleri ile inşaat sermayesinin odak noktası haline gelerek bankayı 1980 sonrasında küçük ve büyük ölçekli konut üreticileri arasında farklı bir konuma taşımıştır. Bahsi geçen iş birliği modelleri bankayı Mesa, Tekfen, Nurol, Zer ve Yonca gibi dönemin büyük inşaat şirketleri ile ortaklık halinde çalışmaya yönlendirmiş ve buna bağlı olarak söz konusu projelerin ölçeği ve büyüklüğü geçmişe kıyasla ciddi bir artış göstermiştir. Bunun yanında kentin çeperlerinde yer alan Bahçeşehir ve Ataşehir gibi yeni uydu kent projeleri kapladıkları alan ve taşıdıkları yüksek nüfus barındırma potansiyeli sayesinde

İstanbul'un kentsel gelişim yönünü tayin edici etkiye sahiptir. Sözü geçen projelerin tümünde yerleşim alanı, yüksek katlı apartman blokları ile bir ya da iki katlı villa tipolojileri arasında mekânsal olarak ayrıştırılmış; böylece farklı sosyal sınıfların ve aile yapılarının konut taleplerine yanıt vermeyi amaçlayan konut tipolojileri bir arada sunulmuştur. Kırma çatılı ve saçaklı apartmanlar ile kiremit çatılı ve cumbalı betonarme villalar, bu projelerde sıkça rastlanan konut imgeleridir.

Bankanın en eski projelerinden olan Ataköy yerleşimi hem bankanın hem de İstanbul'daki barınma pratiklerinin dönüşümüne ayna tutar. Yapımına 1958 yılında başlanan Ataköy, İstanbul'un batıya dönük kentsel gelişim aksı üzerinde yer alan bir uydu kent olarak planlanmıştır. İlk inşa edildiği dönemde, toplu konut standartlarına kıyasla oldukça geniş metrekarelerde ve dönemin ortalamasının üzerinde nitelikte malzeme ve donanımlarla lüks olarak değerlendirilen apartman daireleri, ilerleyen yıllarda farklı tipolojilerde ve ölçekte üretilen konut birimleriyle çeşitlenmiş ve İstanbul'un kentsel mirası içinde öne çıkan toplu konut örneklerinden birini oluşturmuştur. 1980 sonrası dönemde ise neoliberal politikaların ve piyasa odaklı konut üretim biçimlerinin de etkisiyle dönüşüm geçiren Ataköy'de hem konut türleri hem de mekânsal şemalar farklılaşmaya başlamıştır. Bankanın yeni ana statüsünün imkân sağladığı yeni iş birliği modelleri sayesinde projenin farklı kısımlarını tasarlama görevleri dönemin büyük inşaat şirketlerine verilmiştir. Bu yıllardan sonra inşa edilen alanlarda dönemin yaygın konut tipolojilerinin hemen hepsi gözlemlenir; 9. ve 10. Kısımlar'da çok bloklu ve yüksek katlı apartmanlar inşa edilirken 7. ve 8. Kısımlar'da beş veya altı katı geçmeyen apartmanlar ve villalar, mahalle temasını temel alan bir yerleşim deseni ile inşa edilmişlerdir (Resim 2). Özellikle 7. ve 8. Kısımlar'da benimsenen geleneksel Türk mahallesi yaklaşımı, bir yüzü sokağa bir yüzü ise yeşile bakan konutlarla ve sokak kesişimlerinde yaratılan ufak meydanlarla hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Günay, 1995). Geleneksel mimari öğelerin kullanımı yalnızca konutlarla sınırlı kalmaz; bu dönemde tasarlanan çoğu konut projesinin vazgeçilmez elemanlarından olan ticaret alanları ve alışveriş merkezleri de tasarımlarında klasik yapı elemanlarını güncel inşaat malzemeleriyle birleştirerek yeniden kullanır. Nitekim Ataköy'ün 9. ve 10. Kısımlarıyla beraber inşa edilen Atrium Alışveriş Merkezi'nin hem cephede hem de iç mekânda mimari dilini kuran temel eleman çelik makaslarla konstrükte edilmiş şeffaf tonozlardır (Turhan & Nar, 1990).

Resim 2. Ataköy 7. ve 8. Kısım Mahallesi'ne ait bir illüstrasyon (Yazarın kişisel arşivi).

Avrupa Yakası'nda inşa edilen yeni projeler İstanbul'un kuzeybatı sınırında konumlanan Bahçeşehir ile Büyükçekmece yakınlarında bulunan Mimaroba ve Sinanoba projelerinden oluşan Batıköy'dür. Batıköy Projesi'nin birinci ve ikinci grup konutları olarak anılan Sinanoba ve Mimaroba yerleşimlerinin yapımına 1989 yılında başlanmış, projenin temel pazarlama söylemi ise Marmara Denizi ile kurduğu ayrıcalıklı ilişki üzerine kurgulanmıştır (Resim 3). Sivil mimariden devşirilen stilize edilmiş biçimsel unsurların kullanıldığı villalar ve dubleks dairelerin olduğu apartman bloklarından oluşan yerleşimde tarihsel referanslar yalnızca mekân kurguları, strüktürel elemanlar ve süslemelerle sınırlı kalmayarak yerleşimlerin isimlerinde de kendini göstermiştir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren tarih yazımında giderek baskın bir figür haline gelen Mimar Sinan, 1980'lerden sonra Osmanlı'ya dair tarihsel referansların giderek popülerlik kazanmasıyla bu dönemde sıklıkla anılan bir figür olmuştur. Mimaroba ve Sinanoba yerleşimlerinin adı da bu furyadan etkilenmiş, Mimar Sinan'ın ismi ile eski Türk boylarında göçebe toplulukları tanımlamak için kullanılan 'oba' kelimesinin birleşiminden türetilmişlerdir.

Bankanın bu dönemde hem medyada hem de mimarlık camiasında en çok dikkat çeken toplu konut projesi olan Bahçeşehir, Çatalca'ya yakın Hoşdere Köyü ve Dereköy Çiftliği civarındaki 470 hektarlık bir arazi üzerine inşa edilmiştir. 15.500 konuttan oluşan bu projenin bankaya ve İstanbul'daki konut alanlarına en büyük etkisi, 1996 yılında Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Habitat II Konferansı'nda En İyi Uygulama Ödülü'nü almış olmasıdır. Bankaya büyük prestij getiren bu ödül, İstanbul'da benzer türden yaşam tarzı kurgusuna sahip olan konut projelerinin çoğalmasının önünü açmıştır (Güvenç & Işık, 1999). Çağdaş konfor olanaklarından vazgeçmeden kentin karmaşasından

Resim 3. Mimaroba Yerleşimi (Yazarın kişisel arşivi).

uzak bir yaşam vaat eden bu tür projeler, 2000'li yıllar boyunca İstanbul'un kent sınırlarındaki geniş arazilerde tematik ve tarihsel öğelerin pastişlerini yeniden üreten büyük ölçekli inşaat yatırımlarının artışına da zemin hazırlamıştır (Resim 4).

Anadolu Yakası'nda ise Ataşehir projesi, bu dönemde İstanbul'un her iki yakasında da benzer konut biçimlerinin ve planlama yaklaşımlarının mevcudiyetine işaret eder. Ataşehir projesi, başlangıçta Anatepe adıyla başlatılmak istenen toplu konut projesinin inşası için 1987 yılında Anadolu Bankası'na devredilen arazi üzerinde kurulmuştur. İki bankanın ertesi yıl birleşmesinin ardından proje Ataköy ve Bahçeşehir projelerinin isimlerinin birleşimiyle Ataşehir olarak yeniden belirlenmiş ve 450 hektarlık alan üzerine 20.000 konutluk bir yerleşim alanı olarak 1989 yılında inşasına başlanmıştır (Güvenç & Işık, 1999). 1990 yılında proje arsası TOKİ'ye devredilmiş, banka ve inşaat ortakları tarafından yürütülen proje ise satış broşürlerinde Anadolu Yakası'nın Ataköy'ü olarak tanıtılarak ün kazanmıştır. Bir uydu kent olarak tasarlanan ve inşa edildiği dönemde kent merkeziyle sınırlı ulaşım bağlantısına sahip olan Ataşehir projesinin en önemli vurgularından biri, çağdaşlarına benzer olarak sakinlerine sosyal donatılar bakımından zengin ve 'çağdaş' bir yaşam sunmasıdır. Doğu ve Batı olarak ayrılan iki merkez etrafında kurgulanan yerleşim; eğitim ticaret, sağlık, eğlence gibi işlevlerin bölgelendiği ve yaya trafiğinin öncelendiği yeşil alanlarla kurgulanmış konut alanlarını içermektedir. Ağırlıkla yüksek katlı apartmanlardan ve apartman bloklarından oluşan yaşama birimleri, cephelerde kullanılan geleneksel öğeler ve postmodern tasarımlarda sıklıkla kullanılan stilize edilmiş geometrik formları içermektedir (Resim 5). Ataşehir'deki arsalarda inşaat çalışmaları,

Resim 4. Bahçeşehir Projesi'ne ait reklam görseli (Milliyet Gazetesi, 4 Kasım 1994).

Resim 5. Ataşehir Konutları (Yazarın kişisel arşivi).

bankanın kapatılmasının ardından TOKİ bünyesinde büyük inşaat firmaları aracılığıyla devam etmiş ve 2000'li yıllar boyunca bu bölgede farklı konseptlerde ve ölçeklerde sayısız konut sitesi gelişmiştir (Kaplan Çinçin, S., 2023).

Sonuç

İstanbul'un yakın geçmişine ait mimari miras üzerindeki en etkili unsurlardan biri olan konut meselesi, Türkiye'de 1980 sonrası dönemde yaşanan ekonomik, politik, sosyal ve kültürel etkenlere bağlı olarak ciddi bir kırılma yaşamıştır. Bu döneme kadar devletin konut üretimindeki rolü Emlak ve Kredi Bankası'nın finansal ve inşai faaliyetleriyle sürdürülmüş ve belirli dönemlerde planlı politikalar aracılığıyla düzenlenmeye çalışılmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bankanın konut üretiminde üstlendiği hâkim rol ve kullanıcıların memnuniyetine hitap eden projeler, kurumun konut üretiminde prestij kazanmasına ve bu alanda öncelikli bir yer edinmesine zemin hazırlamıştır. 1960'lar boyunca planlama politikaları çerçevesinde regüle edilen konut üretiminde devletin rolü, 1980 sonrası dönemde neoliberal politikaların etkisiyle yeniden tanımlanmıştır. Serbest piyasa koşullarını önceleyen bir ekonomi programı doğrultusunda gerçekleştirilen düzenlemelere karşın bu dönemde, devlet destekli bir konut üretim politikası izlenmiştir. Dönemin çarpıcı ikiliklerinden birini teşkil eden bu durum; Toplu Konut Fonu ve Emlak Bankası aracılığıyla yönetilen konut kredilerinin özel şirketlerle iş birliği halinde kullanılmasıyla konut üretiminde önceki dönemlere kıyasla ciddi bir kırılma yaratmıştır. Ağırlıkla kent çeperlerindeki arazilere yapılan büyük yatırımlar, İstanbul'un hem batı hem de doğu aksı boyunca kentsel gelişim yönünü tayin etme potansiyeline sahip toplu konut projelerinin inşasıyla sonuçlanmıştır. Çeperlerde konumlanan çok aşamalı projeler kentin desantralize olmasına katkı sunarak ilerleyen yıllarda İstanbul'da sıklıkla görülecek bir kentsel büyüme modeline de öncülük etmişlerdir. Bu dönemde yaşanan dönüşüm yalnızca konut üretim biçimleri üzerinde etkili olmakla kalmamış, aynı zamanda konutların mimari dilleri açısından da dönüştürücü olmuştur. İstanbul'un kültürel ortamını yeniden biçimlendiren globalleşme vurgusu, mimarlıkta da o dönemde tüm dünyayı etkisi altı-

na almış olan postmodern ve çoğulcu yaklaşımları tetiklemiş; konut projelerinin hem mimari hem de medyatik anlamda başat referansı olarak tarihselci öğelerin yaygın olarak kullanılmasının önü açılmıştır. Bu bağlamda Türk ve Osmanlı mimarisinin ve kültürünün seçmeci bir tavırla kullanılan elemanları, konut alanlarında hem yerel kimlik inşası hem de çoğulcu söylemlerin somutlaşması için vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Banka tarafından 1980'lerin sonlarında ve 1990'lı yıllarda inşa edilen Ataşehir, Bahçeşehir, Mimaroba, Sinanoba ve Ataköy'ün son kısımları gibi projeler, bahsi geçen üretimsel ve biçimsel dönüşümlerin kent mekanına yansıdığı örnekler olarak İstanbul'un yakın geçmişinde oluşan konut tipolojilerini kentsel miras kapsamında tartışmaya açmıştır. 1980'lı yılların konut projeleri, inşaatlarının arkasındaki yüksek ticari motivasyonlara karşın nitelikli yaşam alanları sunuyor olmalarıyla takdir görmüş; ancak kent morfolojisinde derin izler bırakmaları, alt ve orta sınıfları kapsamamaları, kentsel mekânda sosyal ayrışmayı tetiklemeleri gibi sebeplerle sıklıkla eleştirilmişlerdir. Mimari üretim perspektifinden bakıldığında, projelerde kullanılan tarihsel referanslar, dönemin siyasal ve toplumsal söylemlerinin merkezinde yer alan çoğulculuk gibi kavramların mekânsal karşılıklarını sunmaları açısından önemli birer veri niteliğindedir. Bu çift yönlü değerlendirme, söz konusu projelerin hem neoliberal dönemin konutları arasında nitelikli olarak kabul edilmesine hem de günümüz kentsel miras tartışmalarında problemli birer miras öğesi olarak ele alınmasına yol açmaktadır. Her ne kadar söz konusu projelerin İstanbul'un yakın geleceğine dair kentsel miras bağlamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışmaya açık olsa da bu projelerin dönemin mimari temsillerini, toplumsal dinamiklerini ve mekânsal dönüşüm pratiklerini yansıtmaları, onları günümüz kentsel tarih yazımı açısından önemli bir referans noktası haline getirmektedir. Nitekim söz konusu kapalı site benzeri konut alanları, 2000'li yıllara giren İstanbul'un konut mimarisinde oldukça dönüştürücü bir etki yaratarak benzer konut tipolojilerinin kentte hâkim olmasına yol açmıştır. Konut piyasasında özel sermayenin giderek artan hakimiyeti ve Emlak Bankası projelerinin kullanıcılarına sunduğu konfor olanakları, sonraki dönemde büyük inşaat şirketlerinin daha kapsamlı tematik öğelerle tasarladığı ve pazarladığı projelerin İstanbul'un kent çeperlerinde hızla çoğalmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda kimlik inşası üzerinden farklı kullanıcı gruplarını hedefleyen Halkalı'daki Bosphorus City ve Büyükçekmece'deki Toskana Vadisi Evleri gibi projeler, 1980'li yıllarda şekillenen konut pratiklerinin çıktıları olarak değerlendirilebilir. Emlak Bankası'nın neoliberal politikalar doğrultusunda 1980'li yıllar boyunca tohumlarını ektiği konut pratikleri, İstanbul'un 21.yüzyıldaki kent gelişiminde yalnızca mekânsal dönüşüm dinamiklerini şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda günümüz kentsel miras tartışmalarında sorgulanan tipolojilerin kökenini de oluşturmuştur.

Kaynaklar

Aksoy, A., & Robins, K. (1994). Istanbul between civilization and discontent. New Perspectives on Turkey, 10, 57–74.

Aricanli, T., & Rodrik, D. (1990). An overview of Turkey's experience with economic liberalization and structural adjustment. World Development, 18, 1343-1350.

Bozdoğan, S. (2001). Modernizm ve Ulusun İnşası. Metis Yayınları.

Bozdoğan, S. & Akcan, E. (2012). Turkey: Modern Architectures in History. Cambridge University Press.

Bölen, F. (2004). Housing policy and housing systems in Turkey. A|Z ITU J Fac Architec, 1, 14–31.

Çelebi Gürkan, Ü. (2017). Postmodern dönemde kamusal mekânın dönüşümünün kapalı siteler üzerinden incelenmesi: İstanbul, Göktürk örneği [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Geniş, Ş. (2007). Producing elite localities: The rise of gated communities in Istanbul. Urban Studies, 44, 771–798.

Gül, M. (2017). Architecture and the Turkish city: An urban history of Istanbul since the Ottomans. I.B. Tauris.

Günay, B. (1995). Ataköy 7. ve 8. Mahalleler: Bir tasarım deneyimi. Mimarlık, 33, 46–50.

Güvenç, M., & Işık, O. (1999). Emlak Bankası: 1926–1998. Tarih Vakfi Yayınları.

Jencks, C. (1991). The language of post-modern architecture (6. ed.). Academy Editions.

Kaplan Çinçin, S. (2023). Türkiye konut üretiminde bir rol model olarak Türkiye Emlak (Kredi) Bankası, toplu konut mimarisi ve tipolojisi, 1926–2001 [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Keyder, Ç., & Öncü, A. (1994). Globalization of a Third-World Metropolis: Istanbul in the 1980's. Review (Fernand Braudel Center), 17, 383–421.

Milliyet Gazetesi. (4 Kasım 1994). Bahçeşehir Projesi'ne ait reklam görseli. Milliyet Gazetesi.

Resmî Gazete. Bakanlar Kurulu Kararı No. 88/12485. (1988, 8 Ocak). (Sayı: 18570).

Resmî Gazete. Bakanlar Kurulu Kararları No. 83/7507. (1983, 19 Aralık). (Sayı: 18256).

Resmî Gazete. Kamu İktisadi Teşebbüsleri Ana Statüleri. (1984, Kasım 9). (Sayı: 19688).

Rossi, A. (1984). The architecture of the city. MIT Press.

Turhan, Y., & Nar, Ö. (1990). Ataköy'de bir alışveriş merkezi: Atrium. Mimarlık, 28, 41–43.

Uzun, N. (2022). Housing policies in Turkey: Paving the way for urban transformation. In Ö. B. Özdemir Sari, E. A. Khurami, & N. Uzun (Eds.), Housing in Turkey: Policy, planning, practice (pp. 30–47). Routledge.

Venturi, R. (1977). Complexity and contradiction in architecture (2nd ed.). The Museum of Modern Art.

Yücel, A. (1984). Pluralism takes command: The Turkish architectural scene today. In R. Holod & A. Evin (Eds.), Modern Turkish architecture (pp. 119–152). University of Pennsylvania Press.

Notlar

1. Konu hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Bozdoğan & Akcan. (2012). Turkey: Modern Architectures in History (Bölüm 8: The illegal city and new residential segregation). Cambridge University Press.
2. Türkiye'de 1923-1965 yılları arasındaki konut politikaları, konut sunum biçimleri ve kentsel konut alanlarıyla ilgili detaylı bilgi edinmek için bkz. Tekeli, İ. (1996). *Türkiye'de yaşamda ve yazında konut sorununun gelişimi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi: 2.
3. Kurulduğu yıl Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı adı ile kurulan kurum, 1990 yılına gelindiğinde yeniden yapılandırılarak Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı olarak ikiye ayrılmış ve günümüzdeki TOKİ'nin idari örgütlenmesinin temelini oluşturmuştur.

mimar.ist 2025;25(84):84–93

DOI: 10.14744/mrst.2025.46220

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Modern Konut Mirasının İzinde: Kadıköy'de Bahçeli Apartmanlar

Tracing Modern Housing Heritage: Garden Apartments in Kadıköy

Hande Tulum Okur

Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Bu çalışma, 1950–1980 yılları arasında İstanbul Kadıköy'de inşa edilen bahçeli apartman tipolojisini, Türkiye'nin modern mimarlık mirası bağlamında ele almaktadır. Savaş sonrası apartmanlaşma süreci çoğunlukla acil konut ihtiyacına yanıt vererek bir anlamda standartlaşma üretmiş olsa da, bazı mimarlar farklılaşma arayışına girmiştir. Bu farklı yollardan biri de bahçeleri özel ve kamusal alanlar arasında ara mekân olarak bütünleştiren alternatif çözümler geliştirmek olmuştur. Bu yapılar, yalnızca işlevsel gerekliliklerini değil, aynı zamanda değişen kültürel değerleri, kent yaşam biçimlerini ve tekdüzeliğe direnen tasarım yaklaşımlarını da yansıtmıştır.

Bu bağlamda, Kadıköy, araştırma alanı olarak seçilmiştir, bunun nedeni, bölgenin, hem bir sayfiye alanı olarak tarihsel kimliği hem de modern konut gelişimindeki rolü ile bir örnek teşkil etmesidir. Bu araştırma, arşiv incelemeleri, vaka analizleri, sözlü tarih görüşmeleri ve saha gözlemlerini kapsayan nitel yöntemlere dayanmaktadır. Çalışma kapsamında, bahçeli apartman tipolojisine farklı özellikler ile katkı sunduğu düşünülen 5 farklı örnek seçilmiştir. Bu örnekler, Akgün, Gül Palas, Fatma Karaca, Dörtler ve Seden Apartmanları'dır. Bu yapılar, çalışmada, cephe düzenlemeleri, bahçe kullanımları, detay çözümleri gibi çeşitli özellikleri bağlamında incelenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular, bahçeli apartmanların doğa, topluluk ve konut mekânı arasında aracı kültürel ögeler olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Günümüzde bu yapıların hızlı kentsel dönüşüm süreciyle yok olmaları, belgelenmelerini ve modern konut tarihindeki yerlerinin yeniden değerlendirilmesini acil hale getirmektedir.

Anahtar sözcükler: Bahçeli apartmanlar, Kadıköy, modern mimarlık, mimari miras, İstanbul.

ABSTRACT

This study examines the typology of garden apartments built in Kadıköy, Istanbul, between 1950 and 1980 within the context of Turkey's modern architectural heritage. Although the postwar apartment boom mostly responded to the urgent housing demand, producing a certain degree of standardization, some architects searched for alternative approaches. One was the development of designs that integrated gardens as transitional spaces between private and public zones. These buildings reflected not only functional requirements but also shifting cultural values, urban lifestyles, and design strategies resisting uniformity.

Within this framework, Kadıköy was chosen as the research site due to its dual significance: its historical identity as a summer retreat (*sayfiye*) and its role in the development of modern housing. The study adopts qualitative methods, including archival research, case analysis, oral history interviews, and site observations. Five case studies considered representative of diverse contributions to the garden apartment typology were selected: Akgün, Gül Palas, Fatma Karaca, Dörtler, and Seden Apartments. These buildings are analyzed in terms of façade articulation, garden use, and design details.

The research findings reveal that garden apartments serve as cultural mediators between nature, community, and domestic space. Today, their rapid disappearance due to ongoing urban transformation makes their documentation and the reassessment of their place in the history of modern housing urgent.

Keywords: Garden apartments, Kadıköy, modern architecture, architectural heritage, Istanbul.

Received: 06.09.2025 Revised: 31.10.2025 Accepted: 02.11.2025 Online: 03.02.2026

Correspondence: Hande Tulum Okur
E-mail: handetulum@gmail.com

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

İstanbul'un 1950-1980 aralığındaki modern mimarlık mirası konusu "konut" ana başlığı üzerinden irdelendiğinde, araştırmacılar için, bahsi geçen dönemde ortaya çıkan tipolojiler ve bunların yaşam kültürüne etkileri, sosyal konut politikaları, konut temasında öne çıkan mimari figürlerin üretimleri, konutun ideolojik temsildeki yeri, konut üretiminde uluslararası etkiler, modern konut mirasının korunması, konut iç mekanında modernizmin izleri gibi pek çok konunun ortaya çıktığı görülmektedir. Konut mimarisi, yaşam kültürünün, kullanıcının, sosyal koşulların ve toplumun da bir anlamda yansıması olduğu için literatürdeki yerini uzun zamandır korumaktadır. Bu dönemde apartmanlaşma olgusu, yalnızca konut ihtiyacına yanıt vermemiş; aynı zamanda yeni yaşam biçimlerinin ve mekânsal anlayışların da bir karşılığı olmuştur. Bu çalışmanın odağı olan ve bu dönemde karşımıza çıkan bir tipoloji olan "bahçeli apartmanlar" ise, apartman tipolojisinin standartlaşmasına karşı az sayıda tasarımcı tarafından geliştirilen özgün ve çevreyle uyumlu tasarım arayışlarını temsil etmektedir. Kamusal ve özel alanlar arasında geçirgenlik sağlayan bu apartmanlar, hem modern mimarlığın doğa ya da çevreye yaklaşımını hem de konut-mekân-yaşam ilişkisini sorguladığı için önemlidir. Bahçenin önemli bir konu haline gelmesi yakın dönemde, 2020 yılında dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi ile ilişkilendirilebilir. Bu dönemde, bireylerin ev içi yaşam deneyimi derinden etkilenmiş ve talepler değişmiştir. Bu taleplerden biri de balkon ve/ya bahçe kullanımıdır. Bu bağlamda, bu kullanımın mümkün olduğu yapıların değerlenmesinin ve dolayısıyla geçmişteki örneklerinin de yeniden gündeme gelmesinin söz konusu olduğu söylenebilir.

Bahçeli apartmanlar, Türkiye'de modern konut mimarlığının daha az çalışılmış ancak özgün ve korunmaya değer örneklerindendir. Bu yapılar, yalnızca fiziksel değil aynı zamanda sosyal ve kültürel birer hafıza mekânı olarak değerlendirilmelidir. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi pek çok kentte bahçeli apartmanlara rastlamak mümkündür. Ancak çalışmada, bir sınır oluşturmak adına İstanbul'da bir bölge seçilmiştir. İstanbul'da bahçeli apartmanlar ile Bakırköy, Nişantaşı, Kadıköy gibi çeşitli semtlerde karşılaşılır. Bu konu kapsamında, Kadıköy ilçesi, araştırılması ve belgelenmesi gereken bir bölgedir çünkü bu ilçede kentsel dönüşüm oldukça yoğun biçimde yaşanmaktadır, kısa süre içerisinde, bahçeli apartman örneklerinin yıkılma ihtimali oldukça yüksektir. Her ne kadar önceleri sayfiye kimliği ile öne çıksa da Kadıköy'ün zaman içerisinde müstakil konut kültüründen apartman yaşamına geçişin somut bir göstergesi olması, modern konut üretiminin İstanbul'daki önemli yansımalarından olması, bu ilçenin, çalışma kapsamında, odak bölge olarak seçilmesini sağlamıştır. Literatüre katkı sunmayı hedefleyen bu çalışmanın amacı, 1950-1980 yılları arasında Kadıköy'de inşa edilen, tasarlanmış ön bahçeleri olan bahçeli apartmanları, seçili örnekler üzerinden incelemek ve bu yapıların modern mimarlık mirası içindeki yerini ve değerini irdeleyerek konuya dair, günümüzden eleştirel bir okuma sunmaktır.

Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş; saha gözlemleri, görüşmeler ve arşiv belgelerinin görsel-mekânsal analizi birlikte değerlendirilmiştir. Örnek alan olarak seçilen Kadıköy'de yer alan seçili apartmanlar vaka çalışması kapsamında incelenmiştir. İncelenen örnekler, ön bahçeye sahip, her katı konut olarak kullanılan ve yapı ile bütüncül biçimde tasarlanmış apartmanlardan seçilmiştir. İncelenen örneklere dair derinlemesine bilgi edinmek adına sözlü tarih çalışması da yürütülmüştür. Bunun için, Efsun Ekenyazıcı Güney ve Hande Tulum Okur tarafından yürütülen "Kadıköy Apartmanları"[1] sosyal medya hesapları aracılığı ile Kadıköy'lüler ile görüşülmüş ve ilgili vakalara dair bilgi toplanmaya çalışılmış, böylece sözlü tarih çalışması yürütülmüştür. Bahçeli apartmanların yakın dönem modern mimarlık mirası içindeki konumunu görünür kılmak ve günümüzde yaşanan kentsel dönüşüm süreci bağlamında bu mirasın taşıdığı değeri vurgulamak amaçlanmıştır.

Konut ve Konutun Dış ile Olan Bağı; Bahçe

20.yüzyılın başından beri popüler bir kavram olan konut kavramı, hem mahrem bir hayat üretme potansiyeli hem de bahçe, avlu, merdivenler gibi pek çok ortak kullanım mekanlarının yardımı ile dış dünyaya açılma ihtimali nedeniyle oldukça önemlidir. Dış dünyaya açılma ihtimali değinilmesi gereken bir konudur çünkü konut üzerine söylem geliştiren önemli yazarlar, konut'un kendisinin "kapatma" ile ilgili olduğunu belirtir ve konut ev ve "mahremiyet" olgusu arasında ilişki kurar (Heynen, 2011). Benzer şekilde, Beatriz Colomina kapatma eylemini, mekânın içinde ve dışında olmak ile ilişkilendirir (2011). Mekânın içinde olan kişi kapalı duvarlar arasında -mahremiyetin korunması ile-dışarıdan gözlemlenmeye karşı korunmalı durumdadır (Colomina, 2011). Dolayısıyla genellikle kapatma, korunma, mahremiyet gibi olgular ile ilişkilendirilen konutun dışarıya açılma ihtimalleri oldukça önemlidir.

Konutu dış dünya ile ilişkilendiren bu öğelerin 1950 sonrasında, Türkiye'de mimarlık pratiğindeki yeri de ele alınması gereken konulardandır. Bunun başlıca nedeni ise 1950'li yıllarda, kentte yaşanan hızlı göç dalgasının neden olduğu artan konut ihtiyacının, mevcut yapı stoğunun yetersiz kalması ve bu durumun farklı bağlamlarda dönüşümlere yol açmasıdır (Kuban, 1996, 388-399). Bahsi geçen konut talebi öncelikle enformal olarak gecekondulaşma ile karşılanır (Türkün, 2015). Orta ve/ya üst sınıfın konut talebindeki artış ise apartmanlaşmanın yaygınlaşmasına neden olur (Tekeli, 2010, 218). Bu dönemde apartmanlar yalnızca barınma ihtiyacına yanıt vermekle kalmaz; aynı zamanda yaşam kültürünün çeşitlenmesine ve dönüşmesine katkı sağlar (Şumnu, 2018, 15). Bu apartmanlaşma durumu, Sibel Bozdoğan'ın belirt-

tiği üzere, önceleri "Amerikan yaşantısını vurgulayan geniş ve ferah mekânlara odaklanan, konforlu ve lüks projeler" şeklinde Türk elitine sunulur. Kısa zamanda ise apartman yaşantısı yeni bir yaşam ve sosyalleşme trendine dönüşür (2010, s. 410). Bununla birlikte, apartman, giderek derinleşen konut krizine yönelik başlıca çözüm yollarından biri olarak değerlendirilir.

Benzer biçimde, Tülin Görgülü'nün ifade ettiği üzere, 1954 yılında Konut Kanunu'nda yapılan değişiklik yap-sat sistemine olan ilgiyi artırmış; 1965'te yürürlüğe giren Kat Mülkiyeti Yasası ile apartman üretimi ivme kazanmıştır (Görgülü, 2016, 171). Bu durum, her şeyin hızlandığı bu dönemde, mimarlık bağlamında, belirgin bir mimari tekdüzeliğe ve yapıların benzer formlarda çoğalmasına neden olmuştur (Özakbaş, 2015, 422). Umut Şumnu ayrıca bu dönemde yaşanan apartmanlaşma dalgası ile birlikte yaşama mekanlarının, önceki konutlara oranla küçülmeye başladığını da ifade eder (2018, s. 27).

Bu noktada, apartmanların "farklı"laşabilmesine yardımcı olan her unsur; cephe, hacim, malzeme, doku ve konutu tanımlayan çevre elemanlarından da bahçe ön plana çıkmıştır. Hem önde hem arkada yer alabilen bahçeler, yarı kamusal ve özel açık alan oluşturma güçleri ve kullanıcıya yeşil ile ilişki kurma becerisi ile (bahçeli) konutları (Can Yılmaz, 2020, 306), diğerlerinden ayırabilmiştir. Bahsi geçen unsurlar yardımıyla kimi tasarımcılar, bu çalışmanın kapsamını oluşturan 1950-1980 arası dönemde konut dokusunun aynılaşmasına nispeten engel olmaya çalışmıştır.

Rapoport'un (1977) "yarı-kamusal, yarı-özel" olarak tanımladığı bahçe kavramı, farklı zamanlarda, "ideal ev" kavramı ile ilişkilenmiştir. Her ne kadar farklı dönemlerde "ideal ev" anlayışı değişkenlik gösterse de, bu kavramın özünde sosyal, ekonomik ve kültürel dinamikler tarafından biçimlendirildiği görülür (Chapman ve Hockey, 2002). Örneğin yakın geçmişte deneyimlenen Covid 19 pandemisi, balkon ve bahçe gibi açık alanların popüleritesini ve evdeki varlık talebini arttırmıştır. Efsun Ekenyazıcı Güney ve Hande Tulum Okur'un araştırmasında yapılan anket çalışmasında elde edilen veriler, ideal evin karşılığının büyük ölçüde kültürel ve mekânsal arzularla ilişkili olduğu görülmektedir. Çalışmada, pandemi öncesi ve sonrası durumun çeşitli yönlerden birbirinden farklı olabildiği ancak ideal evin, bahçeli/müstakil ev olması gerektiği vurgusunun değişmediği görülmüştür (Ekenyazıcı Güney & Tulum, 2021).

Burada, özellikle İstanbul gibi nüfusu hızla artan kentlerde, tek kat ya da az kat hayali, nüfusun çoğunluğu için gerçekleşemese de farklı bağlam ve dönemlerde, bu hayalin "bahçe" kısmına odaklanılmıştır. Böylece bahçeli apartman vurgusu öne çıkmaya başlamıştır. Bahçenin eğlence, dinlence gibi çeşitli işlevleri barındırabilmesi, ona yüklenen anlamları derinleştirmiştir. Yakın zamanda deneyimlenen Covid 19 pandemisi de bahçeye yapılan vurgunun bir kez daha artmasına neden olmuştur. Bu dönemde, kullanıcıların mekâna dair algılarında önemli değişimler yaşanmıştır. Daha önce kentsel dönüşümle geniş balkonlu apartmanlardan taşınıp yerlerine inşa edilen, balkon yerine Fransız balkonla yetinen rezidanslara geçen kullanıcılar, eski evlerindeki balkonun ve/ya bahçeyle kurdukları ilişkinin eksikliğini hissetmeye başlamıştır. Buna karşılık, bahçeli müstakil konutlarda ya da geniş yeşil alanlara sahip sitelerde yaşayanlar bu süreci daha konforlu bir şekilde geçirmiştir. Dolayısıyla, pandemiyle birlikte kullanıcıların konuta dair bahçe ve balkon üzerinden beklentileri yeniden tanımlanmıştır (Ekenyazıcı Güney & Tulum, 2021). Bahçenin insanların doğa ile ilişkisinin en yakın aracı olduğu düşünüldüğünde, (Francis & Hester, 1990, 3) bu durumun beklenebilir olduğunu söylemek mümkündür.

Bahçeli Apartmanlar

Bahçeli apartman olgusunun mimarlık pratiğinde belki de en çok karşılık bulmaya başladığı, 1950-1980 aralığı ise bu anlamda önem arz etmektedir. Bu noktada altı çizilmesi gereken husus, çalışma kapsamında yapı ile bütüncül tasarlanmış, kullanıcının doğa ile temasını mümkün kılan ve yalnızca "ön bahçe" kullanımı olan apartmanların bahçeli apartman olarak anılacağı ve bu apartman örneklerinin irdeleneceğidir. Bu, yapı ile bütüncül biçimde tasarlanmış olan ön bahçeler, inşa sürecinde, arta kalan, tasarlanmayan bahçeler değildir, aksine mimarlık ve peyzaj mimarlığı disiplinlerinin birlikte çalışabileceği ya da tasarımcının hem yapıya hem de peyzaja dair fikirlerinin ve tasarımlarının olduğu bahçelerdir. Bu bağlamda önem kazanan ön bahçeler, kamusal alanla temas kurarak hem sosyal etkileşime olanak tanımakta hem de mahremiyetin mimari araçlarla tanımlandığı bir ara yüz işlevi görmektedir. Bu apartman örneklerinde çalışmanın kapsamını belirleyen bir diğer ölçüt ise, tüm katların yalnızca konut işlevine ayrılmış olmasıdır. Bu durumun nedeni, İstanbul'un konut dokusunda apartmanların çoğunlukla ortak bir arka bahçeyi paylaşmalarına rağmen, söz konusu bahçenin kamusal alan tarafından ne görsel olarak algılanabilir ne de fiziksel olarak erişilebilir olmasıdır. Bu nedenle, arka bahçeleri paylaşan bu apartmanlar, bu çalışma kapsamına alınmayacaktır.

Bu bağlamda, bahsi geçen dönemde, bahçenin tasarımını bağımsız bir bölüm olarak değil, aksine yapı ile ilişki kuran bir bahçe olarak düzenlenen ve bu bahçelerin olduğu apartmanlar, bu yazı kapsamında odak noktasıdır. Bu bahçeli apartmanlar, ilgili dönemde, mimarın tahayyül ettiği dönemin aktarılması açısından da anlamlıdır. Bu tip, konut ile birlikte tasarlanan bahçeleri ayrıca 1930'lu yıllar ile birlikte Türkiye'de modern mimarlık tarih yazımında öne çıkan modernist figürlerden Seyfi Arkan gibi tasarımcıların yaklaşımı olan Gesamtkunstwerk (bütüncül tasarım anlayışı) ile açıklamak da mümkündür (Bozdoğan, 2010, 231). Her ne kadar bu çalışmanın konusu 1950-1980 aralığı ile ya-

kından ilişkilense de konuyu derinlemesine analiz etmek için bahsi geçen aralığın öncesine değinmek de faydalı olacaktır. Bu nedenle, 1930'lu yıllardan 1950'li yıllara kadar olan aralık da önemlidir.

1930'lu yıllarda Türkiye'de görünürlük kazanmaya başlayan bütüncül tasarım anlayışı, literatürde, besteci Richard Wagner'in, 1850'lerde Gesamtkunstwerk terimini ortaya atmasıyla yer almaya başlamıştır. Terim, "tüm sanatların birleşimi" anlamına gelmekte olup (ideal sanat eseri, evrensel sanat yapıtı, sanatların sentezi, kapsamlı sanat yapıtı, her şeyi kuşatan sanat formu), farklı mekânsal sanatların (mimarlık, kentsel gelişim, bahçe tasarımı, süsleme dâhil) sentezini ifade etmektedir (Olbrich 2004, s. 20).

Bütüncül tasarım yaklaşımı, yani her detayı ile tasarım yapma fikri, mümkün olan her unsurun stilize olmasına ve estetik olarak değerlendirilmesine imkân tanımış ve tasarım pratiği niteliğini etkilemiştir. 1930'lu yıllarda, bütüncül tasarım anlayışının Türkiye'de özellikle iç mekânın da tasarlanması gerektiği vurgusu ile yaygınlaşmaya başladığını söylemek mümkündür. Örneğin Aptullah Ziya'nın "Binanın içinde Mimar" (1931) isimli yazısında, mimarın evin "dışıyla olduğu gibi içiyle de meşgul olması gerektiği, artık evin hazır eşyalar ile doldurulamayacağı" vurgulanır.

Bu tasarım anlayışında, tasarımcı, kendisine tasarlaması için sunulan mekânı ya da hacmi tüm detayları ile tasarlama şansını değerlendirme niyetindedir. Bu tasarımda, bahsi geçen unsurlardan ya da detaylardan biri, bu çalışmanın odağını da oluşturan bahçedir. Örneğin, mimar Seyfi Arkan, 1935'e tarihlenen Hariciye Köşkü yapısının Arkitekt dergisindeki tanıtım metninde, bahçe tasarımının da projenin bir parçası olduğunu belirtir:

"Türk mimarı ilk defa olarak bir binanın heyeti umumiyesi üzerinde çalışma imkanını bulmuştur. Bu münasebetle, bahçesi, binası ve mobilyesi bir arada mimarın projesine göre yapılmıştır (Arkan, 1935)."

Hariciye Köşkü örneğinde, konut gibi bahçenin de rasyonel ve modern biçimde tasarlandığı görülmektedir. Bu dönemde, ayrıca Zeki Sayar, Aptullah Ziya Kozanoğlu gibi kimi mimarların tasarladıkları müstakil ev, köşk ya da villa tasarımlarında, bahçenin tasarımına önem verdikleri görülür (Resim 1). Dolayısıyla, yuva'nın apartman ile ilişkilendirildiği erken Cumhuriyet Dönemi'nde bile bahçeli apartman kavramından önce bahçeli konut (müstakil konut) olduğu söylenmelidir.

Konu, apartman tasarlanırken bahçenin de tasarlanmasına geldiğinde ise işlerin değiştiği görülebilir. 1930'lu yıllarda bahçenin tasarıma dahil edildiği apartman tasarımı örneklerinin az sayıda olduğu söylenmelidir. Bunlar arasında, Cavit Raşit tarafından tasarlanan Mühendis İzzet Bey Apartmanı (Kadıköy) ile Sırrı Arif (Bilen) tarafından tasarlanan Seza Apartmanı (Kadıköy) gibi sınırlı sayıda örnek bulunmaktadır. Bu örneklerde, bahçelerin, yüzme havuzu, çiçeklik gibi unsurlar ve modern tavuk kümesi gibi birimlerle değerlendirildiği görülür.

1950-1980 aralığına gelindiği ise daha çok bahçeli apartman ile karşılaşmak mümkündür. Bu dönemde, karşımıza çıkan bahçeli apartmanlar, bitişik nizam üretilmiş olsalar dahi ön bahçelerinin olması ve böylece cadde ya da sokak ile de ilişkilerinin görünürlüğünün daha fazla olması anlamında incelenmeye değerdir. Bu dönemde, Arkitekt dergisinde yer alan bahçeli apartman olarak tanımlanabilecek örneklere bakıldığında, alçak duvarlı ve çim ile düzenlenmiş bahçeli, Osep Sarafoğlu tasarımı bir apartman (Yeşilyurt, 1970), Asım Mutlu, Utarit İzgi, Esad Süher'in tasarladığı ve bahçesinin çakıl taşları ve bitkiler ile birlikte düşünüldüğü bir apartman (Topağacı, 1963) gibi vakalar görülür. Bu örnekler, birbirinden farklı tipolojilere sahiptir. Yeşilyurt'ta olan örnekte, yapının bulunduğu arsanın büyük bir bahçeye imkân verdiği ve bu bahçeli apartmanın, müstakil bir ev gibi düşünüldüğü görülürken Topağacı'ndaki örneğin, sınırlı bir ön bahçesinin bulunduğu ve bu bahçenin detaycılıkları ile tanınan Mutlu, İzgi ve Süher tarafından malzeme ve detay vurgusu üzerinden şekillendiği söylenebilir. Ancak hepsinin bir ortak özelliği vardır; bu da bahçenin ve konutun birlikte, bütüncül bir tasarım anlayışıyla kurgulanmasıdır.

Kadıköy'ün Bahçeli Apartmanları

Bu dönemde, İstanbul'da özellikle Kadıköy gibi çeşitli bölgelerde, bahçeli apartmanların tasarlanıp inşa edildiği ve mimarlık pratiğinin belgelenmeye değer bir parçası oldukları görülür. Çeşitli ulaşım alternatifleri ve konumu nedeniyle Anadolu Yakası'nın merkez ilçesi olarak görülen Kadıköy, 1950'li yıllardan itibaren planlı konut üretiminin geliştiği ve çeşitli modern konut tipolojilerinin denendiği önemli bir yerleşim bölgesi olmuştur. Hatta, bölgede, 19. yüzyıla uzanan en eski konut dokularından, 20. yüzyılın başındaki modernist apartman örneklerine kadar olan konut tiplerini

Resim 1. Seyfi Arkan, Ankara (Hariciye Köşkü), Zeki Sayar, İstanbul, Kalamış, A. Ziya Kozanoğlu, İstanbul, Moda, Zeki Sayar, İstanbul, Kalamış (Arkan, 1935; Kozanoğlu, 1931; Sayar, t.y.).

hâlâ takip etmenin mümkün olduğu görülür. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde oldukça sakin bir Rum yerleşkesi olarak bilinen Kadıköy, 19. yüzyılda Levanten ailelerin keşfiyle, büyük bahçeler içerisinde yer alan ahşap ve kâgir konaklar ile yazlık köşklerin bulunduğu bir bölgeye dönüşecek (Akay, 2023, s.42), (Kütükçü, 2014, s.2) 20. yüzyıl ile bu durum da değişecektir. 1930'larda, bölgede, orta ve üst sınıfa yönelik az katlı kiralık apartmanlar ile bahçe içinde konumlanan betonarme villalar öne çıkmaya başlamıştır. Bu modern konutlar, dönemin önde gelen Türk mimarları tarafından tasarlanmıştır (Bozdoğan, 2002). 1940'larda ise modern mimarlığa yerel-ulusal bir tavır eklenmek istenir ve bu durum, bahçeli müstakil evler üzerinden biçimlenir (Bozdoğan, 2010). 1950'lerde ise ulusal ve uluslararası politikaların dönüşümüyle konut tasarımı ve üretimi de değişmiş, gecekondu ve daha yüksek katlı apartman tipolojisi öne çıkmıştır (Tulum, Ekenyazıcı Güney, 2022).

Bölgede, konut tasarımı ve üretimi bağlamında 1960'lı ve 1970'li yıllarda farklı stratejiler izlenmiştir. Bu noktada hem konut dokusu değişimi hem de kentleşme bağlamında, 1960'lı yıllarda yürürlüğe giren Kat Mülkiyeti Kanunu'nun ve 1972 tarihli Bostancı-Erenköy nazım planı ile 1973'te Boğaziçi Köprüsü'nün inşasının da altı çizilmelidir. (Görgülü, 2016) Bu stratejilerin sonucunda, Melih Koray, Emin Onat, Demirtaş Kamçıl, Rahmi Bediz, Nişan Yaubyan ve Muammer Gerekli (Tulum & Ekenyazıcı Güney, 2019) gibi bölgenin önde gelen mimarları tarafından tasarlanıp inşa edilen konutlar, ya cephe kurgusunda belirli öğelerin farklı biçimde değerlendirilmesi ile ortaya çıkan modernist ve ayrıştırıcı bir cephe dili olan yapılar ya plan organizasyonunda farklılıklar aranan yapılar (Tulum Okur, 2023) ya da bahçeli apartmanlar gibi çevre ile tanımlı bir ilişki kuran yapılardır. Bu yapı tipolojilerinin ortaya çıkışında, sayfiye kavramının Anadolu yakasındaki somut mimari karşılıklarının sıklığının da rolü büyüktür. 1950'li yılların başından itibaren sayfiye, yani "şehirlilerin yazları tattığı kır hayatı zevki" (Tarih haber, 2015) toplumun her kesiminin merakını cezbetmiş ve Kadıköy, 1930'lu yılların başından 1970'lerin sonuna dek kentteki sayfiye deneyiminin önemli, popüler duraklarından birisi olmuştur (Ekenyazıcı Güney & Tulum, 2019). Burada önemli olan Kadıköy'ün konut dokusunun kayda değer bir kısmının; yazlık konutların, insanların birbiriyle sıkça ortak alanlarda vakit geçirdiği sayfiye hayatından etkilenmesi ve bu hayata göre şekillenmesidir. Bu konutlar, mevsimsel ve sosyal nedenlerle açık alanlarda vakit geçirmeye açık, ön bahçeli, teraslı, balkonlu, şeffaflık algısının öne çıktığı ve buna göre mekansal çözümlemelerin düşünüldüğü yapılardır.

Sayfiye hayatında her ne kadar müstakil, az katlı konut, yazlık-sayfiye konutu öncül olsa da, bu konut tipi, zamanla, kentleşme, nüfus artışı, ekonomik ve sosyal koşullar gibi pek çok nedenle yerini apartmanlara bırakacaktır. Burada sayfiye hayatına, tasarımındaki bahçenin varlığı ile hala göz kırpan yapılar, bahçeli apartmanlardır. Bu yapılar, burada hem bitişik nizam yapı dokusu içinde ön bahçe aracılığıyla kamusal alanla ilişki kurmuş hem de bireysel yaşama doğa ile temas olanağı sunmuştur. Mimari cephe, zemin kullanımı ve yapı-bahçe ilişkisi bakımından çeşitlilik gösteren bu bahçeli apartmanlar, dönemin estetik anlayışını ve mekânsal kurgusunu yansıtmaktadır. Ancak kentsel dönüşüm süreçleri nedeniyle bu yapı tipolojisinin örneklerinin hızla yok olduğu, günümüze ulaşabilenlerin ise ciddi fiziksel tehdit altında olduğu söylenmelidir.

Her yıkılan konut yapısının, bir belge olarak dönemin bir mimarlık ürününü ve tarihi, sosyal dokuyu ortadan kaldırdığı düşünüldüğünde, henüz yıkılmayanların değerinin, özellikle bölgede yaşayanlar için arttığı söylenebilir. Ayrıca zaman içerisinde, bahçeli apartman anlayışı, parsel boyutları, rant kaygısı gibi farklı nedenlerle büyük ölçüde terk edildiğinden bu tipolojiyi gözlemlemek de zorlaşmıştır. Ancak özellikle pandemi süreci ile birlikte insanların doğaya dönme, hiç değilse onunla bir ilişki kurma ihtiyacı da artmıştır.

Bahçeli apartman örnekleri, fiziksel tehdit altında olduğundan incelenebilecek vaka sayısı da her geçen gün azalmaktadır. Oysa bu vakalar, birbirinden farklı özellikler taşımakta ve incelenmeyi hak etmektedir. Bu nedenle, bu çalışma kapsamında, Kadıköy'de bulunan ve farklı özellikler barındıran beş farklı bahçeli apartman örneği; Akgün Apartmanı, Gül Palas Apartmanı, Fatma Karaca Apartmanı, Dörtler Apartmanı ve Seden Apartmanı seçilmiştir. Akgün Apartmanı, farklı kotlarda planlanan ve oldukça geniş olan bir ön bahçeye sahip olması nedeniyle çalışma kapsamında seçilmiştir. Gül Palas Apartmanı ise farklı düzendeki giriş merdivenleri ve bahçede yer alan havuzu (günümüzde içerisinde su olmasa da) nedeniyle çalışmaya dahil edilmiştir. Fatma Karaca Apartmanı da bahçesindeki grid düzen ve garaj birimi gibi ünitelerin yer alması nedeniyle bir vaka olarak seçilmiştir. Dörtler Apartmanı da farklı kotlarda uzanan bahçesinde, bitkilerce sarılan bahçe kemeri şeklinde bir bahçe kapısının olması, sosyalleşme alanı bulundurması ve ve bu bağlamda sayfiye kültürü karakteristiklerini yansıtması bağlamında seçilmiştir. Çalışmada ele alınan son yapı olan Seden Apartmanı ise bahçe kemeri ve kanopisi ile pek çok yapı ve bahçeden ayrıldığı için seçilmiştir. Bu yapıların bahçeleri her ne kadar farklı özellikler barındırsa da mimari bağlamın yanı sıra peyzaja gösterilen özen konusunda ortaklık göstermektedir. Bu nedenle, bu vakalar, bu çalışma için seçilmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan yapılardan ilki, Kadıköy, Moda'da yer alan Akgün Apartmanı'dır. Yapı, 1960 yılına tarihlenmekte olup erken Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren önemli bir tasarımcı figür olarak bilinen mimar Bekir İhsan Ünal tarafından tasarlanmıştır. Kaktüslü Ev/Apartman olarak da bilinen bu balkonlu, geniş pencereli apartmanın bahçesinde, apartmanın giriş kısmını da vurgulaya-

cak biçimde, katlar boyunca uzanan, bir ağacı andıran dev bir kaktüs bulunmaktadır. Giriş aksında yer alan rampa, Kadıköy sakinlerinden alınan bilgiye göre sonradan eklenmiştir. Bu bahçe, en altta garaj kotu, ortada giriş kotu ve üst kot olmak üzere üç kot olarak düşünülmüştür. En alt kotta, garajın yanında, bir daire daha konumlandırılmış ve böylece bu dairenin de ışık alması sağlanmıştır. Giriş kotu, alt kota ve üst kota ulaşmak için sirkülasyon alanı olarak düşünülmüştür. Üst kotta ise ortak alan tanımlanmıştır. Tüm kotlarda, çiçeklerin yer aldığı bahçe setleri düşünülmüştür. Apartman cephesi genişliğince düşünülmüş olan bahçede, kısmi ara duvarlarda, yapının zemin katında kullanılan malzeme kullanılmış, böylece bir bütünlük sağlanmıştır. Ayrıca üst kotu saran ve bahçe ile sokak arasında bir sınır tanımlayan bahçe duvarı, farklı boylarda düşünülerek bahçe içerisinde de devam etmiş, yine bir bütünlük sağlanmıştır. Apartman ve bahçesi, 2025 yılının yaz aylarında dört hafta boyunca -her hafta bir kez hafta içi, bir kez hafta sonu olmak üzere- gözlemlenmiştir. Elde edilen veriler, bahçenin kullanım yoğunluğunun zamana bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Özellikle hafta sonlarında apartman sakinlerinin bahçede bir araya gelerek sosyal etkileşimde bulundukları, çocukların oyun oynadığı ve alanın kolektif kullanıma açıldığı gözlemlenmiştir. Buna karşılık, hafta içi günlerinde bahçenin daha az kullanıldığı, bireysel veya kısa süreli kullanımların öne çıktığı tespit edilmiştir.

Bu bağlamda, burada, sayfiye kavramından günümüze uzanan sosyal hayatın, nispeten devam ettiği iddia edilebilir. Bahçe ve yapı tasarımı, renk, malzeme ve dolaşım gibi açılardan incelendiğinde, bahçenin apartman ile uyumlu bir dilde ilişkilendiği, bu bağlamda, burada, bütüncül tasarım anlayışından yararlanıldığı söylenebilir (Resim 2).

Bu çalışmada, değerlendirilen ikinci yapı ise 1967 yılına tarihlenen yine Kadıköy, Moda'da yer alan Gül Palas Apartmanı'dır. Bu yapının mimar bilgisine ulaşılamamıştır. Ancak, Hande Tulum Okur ve Efsun Ekenyazıcı Güney'in birlikte yönettikleri Kadıköy Apartmanları projesinin instagram hesabı aracılığı ile Kadıköylüler ile yapılan sözlü tarih çalışmaları neticesinde, yapıya ilişkin bilgiler edinilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında, bölgede uzun yıllar yaşamakta olan kişiler, bu yapıya dair anı ve bilgilerini paylaşmıştır. Bu bilgilerde, mimar bilgisine ulaşılamamış ancak yapım yılı, isim hikayesi gibi konularda veriye ulaşılmıştır. Buna göre, Faruk Ilgaz tarafından yaptırılan ve kızının ismini (Gül) alan bu yapıda, günümüzde, apartmanın bahçesinde bulunan ve giriş merdiven hattını da içeren ancak işlevsel ve kullanılan bir durumda olmayan havuz, apartman ve bahçenin ilk hayat bulduğu yıllarda, mavi mozaik yüzey ile kaplı olup içerisinde balıklar vardır. Bu noktada, yapının ve bahçesinin oldukça renkli ve canlı bir hayata işaret ettiği söylenebilir. Bu yapıya ilişkin dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur ise giriş aksı ile merdiven kurgusudur. Bu merdivenin basamakları tekdüze değildir, aksine basamaklar kaydırılarak merdiven kurgulanmıştır. Giriş kapısının dayandığı duvarda ise duvar döşemesi, malzeme ve renkleriyle geometrik bir kompozisyon oluşturacak şekilde düşünülmüştür. Merdiven bölümünden apartman bahçe giriş kapısına dek -çimlerin arasında kalacak şekilde- kare taşlardan oluşan bir patika planlanmıştır. Bu patika, bahçenin arka kısımlarına doğru organik ikincil patikalarla birleşir. Ayrıca bu patikalar, havuzun etrafını da çevrelemektedir (Resim 3). Bu patikaların biri, yan cephede, yapının inşa

Resim 2. Akgün Apartmanı ve bahçesi (Yazarın arşivinden).

Resim 3. Gül Palas Apartmanı ve bahçesi (Yazarın arşivinden).

edildiği dönemde apartman görevlisi dairesine giriş olarak planlanan kısım ile de birleşir. Bu noktada, bahçenin ve mekansal planlamanın birlikte, bir önceki örnekte olduğu gibi, *Gesamtkunstwerk* anlayışı ile uyumlu, bütüncül bir biçimde düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Son olarak, yapının modern, rasyonel ve sakin mimarisine oranla, bahçenin daha hareketli, dinamik olduğu, bu anlamda, tasarım dilinde, bir nevi kontrast oluşturulduğu düşünülebilir.

Çalışma kapsamında ele alınan üçüncü yapı ise çoğunlukla Ankara'da tasarladığı yapılar ile – özellikle de Cinnah 19 ile- bilinen Nejat Ersin'in Kadıköy, Suadiye'de tasarladığı modern mimarlık özelliklerini taşıyan Fatma Karaca Apartmanı'dır. Ersin, konut çözümlerinde, sosyal hayatı düşünen tasarımcılardandır. Haluk Zelef, bu bağlamda, Le Corbusier tasarımı Unité d'Habitation (Marsilya) ve Cinnah 19 arasında bir karşılaştırma yapar (2020). Zelef (2020) bu karşılaştırmada, Marsilya bloğunun üst katının farklı kullanıcılar için sosyalleşme imkanları sağlayan bir dış mekân olarak tasarlanmış olduğunu, bu açıdan yeni bir yaşam biçimi sunduğunu vurgularken Cinnah 19'un çatı terasındaki özellikler bağlamında bu blok ile ortak özellikler taşıdığını belirtir. Ersin'in yapının terasında, güneşlenme terası, yüzme havuzu gibi işlevler barındıran bir apartman hayatı kurgulamak istediği (Bancı, 2021), kullanıcıların sosyal hayatını önemsediği düşünülebilir.

Nejat Ersin, Fatma Karaca Apartmanı'nda ise yüzme havuzu olmasa da farklı detaylar ile apartman tasarımını farklı kılmak istediği düşünülmektedir. Mimarlar Derneği 1927 tarafından hazırlanan veri tabanına göre, inşa edildiği dönemdeki ismi Nevzat Gömeç Apartmanı olan ve karakteristik özellikleri nedeniyle 1960'lı yıllarda inşa edildiği düşünülen Fatma Karaca Apartmanı, garajlı ve bahçeli bir yapıdır. Ersin, bu apartmanda, oldukça geniş bir apartman giriş holü düşünmüş ve burada holde yer alan dairesel kesitli kolona entegre, süs havuzu ölçeğinde bir havuz tasarlamıştır. Günümüzde havuz, kullanılmamaktadır (Tulum, 2021). Yapının zemin kotunda, garaj birimleri, depolar, tesisat birimi ve kapıcı odası bulunmaktadır. Yapıda, bahçede, bir grid düzende özel olarak planlanmış giriş aksı dikkat çekicidir. Bu durum, Ersin'in farklı projelerinde de örnekleri görülen detay çözümlerinin ve özenin bir işaretidir (Resim 4). Bunun yanı sıra, bahçe, çok sayıda ağacı barındırması ya da yapı, geniş balkonlara sahip olması bağlamında da bahçeli apartman tipolojisine uygun bir örnek teşkil eder. Burada da yine Ersin'in farklı projelerinde de görüldüğü gibi bütüncül tasarım anlayışı dikkat çeker.

Çalışma kapsamında ele alınacak bir başka yapı ise mimarı bilinmeyen, yine Kadıköy, Moda'da yer alan, betebe mozaikli cephesi, sade, rasyonel hatları ve köşe balkonları ile dikkat çeken, 1960'lı yıllara tarihlenebileceği düşünülmekte olan Dörtler Apartmanı'dır. Çalışmada, ele alınan her bahçeli apartmanın, farklı özellikleri olması gerektiği düşünülmüş, buna göre, bahçe kemeri şeklinde bir bahçe kapısı olan bu apartman da değerlendirme kapsamına alınmıştır. Bu metal ve bitkilerin sardığı kapı tipi, özellikle sayfiye bölgelerinde ve sayfiyede yer alan yapılarda yer almaktadır, bu anlamda, bu yapı, Kadıköy'ün sayfiye kimliğini de desteklemektedir. Dörtler Apartmanı'nda, bahçede, yeşil alanlara önem verilmiş, sokak ile bir sınır oluşturan bahçe duvarının malzemesi, iç kısımda, kotlar arasında da kısmen devam etmiştir. Bunun dışında, yapı bahçesi içinde farklı kotlar üzerinden düzenleme yapma ihtiyacı, farklı biçimlerde de gerçekleştirilmiştir. Örneğin kot farkından yararlanılarak otopark kotu ve bir bahçe kotu benzer seviyelere getirilmiş, otoparkın teras çatısı da insanların sosyalleşmek için kullandıkları bir alana dönüşmüştür (Resim 5). Bu örnekte de öncekilerde olduğu gibi konut ve bahçe tasarımı ile kamusal-özel geçişler, kullanıcı deneyimiyle birleştirilmiş ve bütüncül bir anlayışla, estetik ve toplumsal bir alan oluşturulmuştur.

Çalışmada ele alınacak son yapı, günümüze ulaşamamış olan, Kadıköy, Fenerbahçe'de yer alan Seden Apartmanı'dır. 1967 yılına tarihlenen ve "Kadıköy'ün mimarı" olarak bilinen Melih Koray'ın arşivinden[2] elde edilen bilgiye göre kendisi tarafından tasarlanan yapı, hem malzeme, renk ve doku bağlamındaki karakteristik özellikleri hem de bahçesi ile bölge sakinlerinin hafızasında yer etmiş, pek çok film ve diziye de ev sahipliği yapmış bir apartmandır. Yapı günümüze ulaşamadığı için yapının 2023 yılına ait fotoğrafları, analiz için kullanılmaktadır. Bir önceki yapı gibi bahçe kemeri şeklinde bir bahçe kapısı olan bu rasyonel ve modern hatlı apartmanda, apartmanın giriş kısmı kanopi ile vurgulanmıştır. Kanopi, zaman içerisinde bitkiler ile çevrelenmiştir. Bahçede, sirkülasyonu sağlayan alan-

Resim 4. Fatma Karaca Apartmanı ve bahçesi (Yazarın arşivinden).

Resim 5. Dörtler Apartmanı ve bahçesi (Yazarın arşivinden).

lar ve zemin kattaki teraslar dışındaki kısımlar, yeşil alana ayrılmıştır. Bu kısımda, ağaçlar, çiçekler bulunmaktadır (Resim 6). Bu örnek kapsamında hem bahçe hem apartman tasarımı bağlamında, özenli bir dil ve bütüncül tasarım anlayışı görülmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan vakalar değerlendirildiğinde, her ne kadar ölçekte ve üslupta farklılıklar taşısalar da bu apartmanların konut, bahçe ve kullanıcı deneyimini bütünleştirdiği görülmektedir. Anlaşılan bu özelliği ile bahçeli apartmanlar, kültürel ve mimari değeri ile bölge halkının da belirttiğine göre oldukça önemlidir. Bu yapılar, tasarım dillerinde yer aldığı iddia edilebilecek süreklilik olgusu, komşuluk ve/ya sosyalleşme kavramına değinmesi, modern (gündelik) yaşam ve doğa etkileşimine atıfta bulunması bağlamındaki rolü nedeniyle araştırmaya değerdir.

Sayfiye kültürünün mekânsal kalıntılarından modern apartmanlaşmanın erken örneklerine kadar geniş bir perspektif sunan Kadıköy'de, seçili bahçeli apartman örnekleri değerlendirildiğinde, peyzaj elemanı kullanımı, bütüncül tasarım anlayışı, sayfiye kültüründen izler taşıma gibi pek çok konuda ortaklık görülür. Hem yapı ile sokak/çevre ilişkisi hem de yapı ve komşu yapılar arasında kurduğu ilişki nedeniyle bahçeli apartmanları, modern konut kültürünün ara yüz mekânları olarak görmek mümkün olabilir. Bu hem mekansal hem de kültürel aracı olan bahçeli apartmanlar, yalnızca fiziksel olarak değil, kültürel-toplumsal hafiza düzeyinde de korunması gereken özgün örneklerdir. Pek çok kaynakta ele alınmasına (Ekenyazıcı Güney & Tulum, 2021, Gönül, 2021) ve literatür için değerli bir yapı olmasına rağmen Seden Apartmanı yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır. Diğer yapıların bu kaderi paylaşmaması ve gerekirse güçlendirme gibi tedbirler alınarak korunabilmesi gereklidir.

Bu yapılar üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, doğa ile kurulan mekânsal ilişki bağlamında, tasarımcıların yapıları bir yaşam organizması (canlı) olarak elde aldığı ve tasarımda biçimsel kaygılara ek olarak mekânsal deneyim ve kullanıcı yaşamı arasında bütüncül bir denge kurma arayışında olunduğu söylenebilir. Bu da *Gesamtkunstwerk* kavramının bahsi geçen, bu bütüncül yaşam tasarımı konusuna odaklanıldığı düşünülen konutlarda bir yansımasının olduğuna işaret edebilir.

Sonuç

Bu çalışma, modern mirasın önemli ama kaybolmaya başlamış konut örneklerinin; 1950–1980 yılları arasında Kadıköy'de inşa edilen bahçeli apartmanları görünür kılmayı amaçlamıştır. Çalışma, bahçeli apartmanların modern konut mirası bağlamında yalnızca bir konut tipolojisi değil, aynı zamanda doğa, kullanıcı ve tasarım arasındaki ilişkileri yeniden düşünmeye olanak tanıyan bir yaklaşım sunmaya çalıştığını ortaya koymuştur. Bu yapılar, günümüzdeki kentsel dönüşüm süreci içinde, çağdaş konut tasarımı için referans alınabilecek bütüncül yaşam modelleri olarak yeniden değerlendirilmelidir. Bu yapıların bahçe kullanımına dair inşa edildikleri dönemden görsel veriye, arşivlerde ulaşılamadığından güncel fotoğraflar kullanılmış ve bu fotoğraflar üzerinden tespitler yapılmaya çalışılmıştır (Resim 7). İncelenen vakalar aracılığı ile ulaşılan bulgular, bu tipolojinin yalnızca işlevsel bir çözüm olmadığını; aynı zamanda kamusal ve özel alan arasında bir anlamda, geçirgenlik kurarak mo-

Resim 6. Seden Apartmanı ve bahçesi (Yazarın arşivinden).

Apartman Adı	Bahçe Tipi	Bahçe- Yapı ilişkisinde öne çıkan unsur	Tasarım Özelliği	Peyzaj Elemanları	Sayfiye Kültürü İzleri	Güncel Durum	Değerlendirme
Akgün	Çok kotlu ön bahçe	Yapıya tamamen entegre	Kaktüs, rampa, seviye farkları	Ağaç, çiçeklik setleri	Sosyal etkileşim, kolektif kullanım	Mevcut	Bütüncül tasarım, aktif kullanım
Gül Palas	Ön bahçe + havuz	Giriş aksı vurgulu	Dinamik merdiven kurgusu, giriş duvarı	Havuz, patikalar, mozaik	Estetik oyun, canlılık	Mevcut	Bütüncül tasarım
Fatma Karaca	Geniş ön bahçe + garaj	Grid düzeni	Giriş aksı, çok fonksiyonluluk	Ağaçlı düzen	Sosyalleşme	Mevcut	Bütüncül tasarım
Dörtler	Çok kotlu ön bahçe	Kamusal-özel geçiş	Bahçe kemeri, teraslı otopark	Bitkiler, yeşil duvar	Sayfiye karakteristikleri	Mevcut	Sosyalleşme alanı olarak aktif
Seden	Geniş ön bahçe	Girişte kanopi	Bahçe kemeri, Modern çizgiler, malzeme uyumu	Bitkisel çevreleme	Kültürel iz	Yıkılmış	Mimari bellek açısından önemli bir kayıp

Resim 7. İncelenen vakaların karşılaştırılması (Yazarın arşivinden).

dern mimarlığın doğa, toplum ve konut mekânı ilişkisini özgün biçimde ele aldığını göstermektedir. Günümüzde bu yapıların büyük bir kısmı -20.yüzyıl modern konut mirasının çoğunluğu gibi- kentsel dönüşüm tehdidi altındadır ve her yıkılan apartman, dönemin mimari, toplumsal ve kültürel belleğinin silinmesine yol açmaktadır. Yapıların, döneminin sosyal koşullarını ve gündelik hayat pratiklerini de yansıttıkları düşünülürse, yıkılmalarının önemli bir boşluk yarattıkları da söylenmelidir. Bu nedenle, bahçeli apartmanların belgelenmesi, korunması ve modern mimarlık mirasının bir parçası olarak değerlendirilmesi önemli bir gerekliliktir. Cephe, bahçe ve mekanlar/konut arasında malzeme, renk, organizasyon gibi çeşitli bağlamlarda bir süreklilik düşünülen bu apartmanlar, modern yaşam, doğa ve kullanıcı arasında görsel ve işlevsel bir akış sağlarken bahçenin; peyzajın bütüncül bir temsil aracı haline gelmesine de izin verir.

Öte yandan, günümüzde, kentsel dönüşüm ile birlikte yeni inşa edilen projelerde de yeşil alan ve doğa ile temas ihtiyacı yeniden gündeme gelmeye çalışmıştır. Bu tip konutlar için açılan satılık/kiralık ilanlarda, peyzaj alanının genişliği bir prestij unsuru gibi sunulmaktadır. Bu durum, özellikle pandemi ile birlikte yeşil alan, açık alan ve sosyalleşme kaygıları yaşayan insanlar için önemlidir. Öte yandan, bugünün konutlarının, geçmişteki bu tipolojiyle bağ kurularak okunması, güncel konut politikalarına ve tasarım pratiklerine yön verecek hususlar da ortaya çıkarabilir.

Son olarak, çalışmada, Türkiye'de, hatta İstanbul, Kadıköy bağlamında yerel bir çerçeve kurmaya özen gösterildiğinden ötürü, özellikle ulusal kaynaklar ve değerlendirmeler ele alınmıştır. Çalışmaya bu doğrultuda bir sınır tanımlanmıştır. Gelecek çalışmalarda, bahçeli apartmanlar konusu, uluslararası akranları ile karşılaştırılarak incelenebilir ve böylece konuya dair farklı perspektifler de literatüre kazandırılabilir.

Teşekkür: Kadıköy Apartmanları hakkındaki merak ve motivasyonumu benimle paylaşan, sosyal medya hesaplarımız ve pek çok çalışmamızda ortağım olan Doç. Dr. Efsun Ekenyazıcı Güney Hocaya ve sosyal medya hesabımız aracılığı ile bize gönüllü olarak bilgi verici mesajlar ve yorumlar ileten Kadıköy halkına teşekkür ederim.

Kaynaklar

Akay, Z. (2023). Yüzyıl Başı ve Cumhuriyet Dönemi Kadıköy'ün Mimarlık Mirası. Mimarist, 76, 42–47.

Arkan, S. (1935). Hariciye Köşkü. Arkitekt, 1935, 311–316, 311

Bancı, S. (2021), Mimar Nejat Ersin. Mimarlar Derneği 1927.

Bozdoğan, S. (2010a). From "cubic houses" to suburban villas: Residential architecture and the elites in Turkey. In C. Kerslake, K. Öktem, & P. Robins (Eds.), Turkey's Engagement with Modernity: Conflict and Change in The Twentieth Century (pp. 405–424). Palgrave Macmillan.

Bozdoğan, S. (2010b). Modernizm ve ulusun inşası: Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde mimari kültür. Metis Yayınları.

Can Yılmaz, R. (2020). Ankara ili Yenimahalle ilçesinde bulunan müstakil konutların korunmasına yönelik bir değerlendirme. J Ankara Stud, 8(2), 305–322.

Chapman, T. & Hockey, J. (2002). Preface. İdeal homes: Social change and domestic life. (s. xi-xii) içinde, T. Chapman ve J. Hockey (Ed.). Social Change and Domestic Life, Ideal Homes? Routledge

Colomina, B. (2011). Mahremiyet ve kamusallık: Kitle iletişim aracı olarak modern mimari (N. Bahçekapılı, Çev.). Metis Yayınları.

Ekenyazıcı Güney, E., & Tulum, H. (2019). İstanbul'un Anadolu Yakasında Sayfiye Deneyimi: Bostancı Tamara Moteli, Arredamento Mimarlık Tasarım Kültürü Dergisi, 336, 94–100.

Ekenyazıcı Güney, E., & Tulum, H. (2021). 19. Yüzyıldan 2020'ye İdeal Ev Kavramı: Covid-19 Sürecinin Etkilerine İlişkin Bir Okuma. Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 16, 337–360.

Ekenyazıcı Güney, E., & Tulum, H. (2021). 1960-1980 Aralığının Üretken Figürlerinden Melih Koray'ın Apartman Tasarımlarındaki Cephe Dili, Megaron, 16, 454–467.

Francis, M., & Hester, R. T. Jr. (1990). The garden as idea, place and action. In M. Francis & R. T. Hester Jr. (Eds.), The Meaning of Gardens: Idea, Place and Action (pp. 2–20). MIT Yayınevi.

Gönül, H. (2021). Bağdat Caddesi ve Çevresinde 1965-1973 Yılları Arasında İnşa Edilmiş Apartmanların Cephe Özellikleri, Megaron, 6, 430–453.

Görgülü, T. (2016). Apartman tipolojisinde geçmişten bugüne; kira apartmanından "rezidans"a geçiş. TÜBA-KED, 14, 165–178.

Heynen, H. (2011). Mimarlık ve modernite (N. Bahçekapılı, Çev.). Versus Kitap.

Kozanoğlu, A. Z. (1931). Binanın içinde mimar. Arkitekt, 1, 14–20.

Kuban, D. (1996). İstanbul: Bir kent tarihi. Türk Tarih Vakfı Yayınları.

Olbrich, H. (2004). Lexikon der kunst: Architektur, bildende kunst, angewandte kunst, industrieformgestaltung, kunsttheorie. E. A. Seemann Publishers.

Özakbaş, D. (2015). 1950 yılı sonrası İstanbul'da konut alanlarının oluşumu ve sorunları. Tarih Okulu Dergisi, 22, 415-448.

Rapoport, A. (1977). Human aspects of urban form: Towards a man-environment approach to urban form and design. Pergamon Yayınevi.

Sayar, Z. (t.y.). Kalamışta bir villa, Arkitekt Arşivi. http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/27/191.pdf

Şumnu, U. (2018). Mimarlar ve apartmanları: Ankara'da konut ve barınma kültüründen örnekler. Kitap Yayınevi.

Tarih Haber. (2015). Osmanlı'da Sayfiye ve Tatil. http://www.tarihhaber.net/osmanlida-sayfiye-ve-tatil/

Tekeli, İ. (2010). Konut sorununu konut sunum biçimleriyle düşünmek. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tulum Okur, H. (2023). Kadıköy Moda'nın Modern Giysileri, 1930-1980, Mimarist, 76, 48–54.

Tulum, H. (2021). Fatma Karaca Apartmanı: Nejat Ersin Kadıköy'de! Betonart, 70, 72–77.

Tulum, H. & Ekenyazıcı Güney, E. (2019). Cephede Estetik Vurgu; Türkiye Modern Mimarlığında Muammer Gerekli Apartmanları. Yapı, 451, 46–49.

Tulum, H., & Ekenyazıcı Güney, E. (2022). Documenting the Evolutionary Process of Apartments in Kadiköy, Moda between 1960 and 1980. İçinde Ünsal Gülmez, N., A. D. Isıkkaya (Ed.), Scales, Thresholds and Dilemmas of Housing Transformations in Istanbul, ss. 103-126. Peter Lang.

Türkün, A. (2015). Türkiye'de göç dinamikleri ve sosyo-mekânsal dönüşüm. Mimarlık Dergisi, 386, 3785.

Zelef, M. H. (2020). Çıkılamayan Sokaklar, Çıkılabilen Teraslar. Mimarlık Dergisi, 414, 5080.

Notlar

1. 2019 yılında bahsi geçen yürütücüler ile başlatılan Kadıköy Apartmanları adlı girişim kapsamında çeşitli apartman örneklerine çeşitli arşivler taranarak ulaşılmak istenmekte ve Kadıköy için bir hafiza albümü oluşturmaya çalışılmaktadır. Burada, ileti, hikâye, yorum, mesaj ve kimi zaman görüşme yardımıyla yapılara ilişkin bilgi ve belgeler zenginleştirilmeye çalışılmaktadır.
2. Melih Koray'ın oğlu ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve Koray'ın kişisel arşivine ulaşılmıştır. Bu arşivde, mimarın 1960-1980 yılları arasındaki yapı pratiğini (ada-parsel, işlev ve tarih bilgisi ile) kaydettiği bir defter bulunmaktadır.

mimar.ist 2025;25(84):94–102

DOI: 10.14744/mrst.2025.83803

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Hilton'un İzinde: 1950–1970 Arasında Türkiye'de Uluslararası Stil ve Modern Turizm Mimarisi

In the Footsteps of Hilton: The International Style and Modern Tourism Architecture in Turkey (1950–1970)

Hande Atmaca

Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Beykent Üniversitesi, İç Mimarlık (EN), İstanbul, Türkiye

ÖZ

Bu çalışma, 1950–1970 yılları arasında Türkiye'de modern turizmin gelişiminde dönüm noktası oluşturan İstanbul Hilton Oteli'nin mimari etkilerini ve bu etkinin izlerini taşıyan dört modern oteli—Divan, Çınar, Büyükada Anadolu Kulübü ve Büyük Tarabya—Uluslararası Stil çerçevesinde incelemektedir. Araştırma, arşiv belgeleri, basın kaynakları, literatür ve sözlü tarih görüşmelerine dayanarak bu otellerin mimari, teknolojik ve sosyo-kültürel yönlerini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Bulgular, Hilton'un temsil ettiği Amerikan modernizminin Türkiye'de yalnızca biçimsel bir model olarak değil, aynı zamanda yapım teknolojisi, sermaye örgütlenmesi ve toplumsal yaşam biçimleri üzerinden dönüştürücü bir rol üstlendiğini göstermektedir. Çalışma, bu yapılar aracılığıyla modern mimarlığın yerel bağlamda yeniden üretimini ve "Hiltonculuk" kavramının biçimsel bir üslup aktarımından öte, modernleşme ideolojisinin yapılı çevrede ve sosyal hayat üzerindeki yansımasını ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Uluslararası Stil, Hiltonculuk, modern mimarlık, turizm mimarisi, sosyal modernleşme, 1950'ler Türkiye'si.

ABSTRACT

This study examines the architectural influence of the Istanbul Hilton Hotel—considered a turning point in the development of modern tourism in Turkey between 1950 and 1970—and its reflections on four modern hotels: Divan, Çınar, Büyükada Anadolu Club, and Grand Tarabya. Based on archival materials, press sources, literature, and oral history interviews, the research comparatively analyzes the architectural, technological, and socio-cultural aspects of these buildings within the framework of the International Style. The findings reveal that the American modernism represented by Hilton functioned not only as a formal model but also as a transformative force in construction technology, capital organization, and social practices in Turkey. The study highlights how these hotels reinterpreted modern architecture in the local context and how "Hiltonism" evolved beyond a stylistic stylistic appropriation to embody the modernization ideology in the built environment.

Keywords: International Style, Hiltonism, modern architecture, tourism architecture, social modernization, Türkiye in the 1950s.

Received: 17.08.2025 Revised: 05.10.2025 Accepted: 29.10.2025 Online: 03.02.2026

Correspondence: Hande Atmaca
E-mail: handeatmaca@beykent.edu.tr

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Bu çalışmanın amacı, yüzyıl ortasında İstanbul'da barınma pratiklerinin turizm mimarisindeki karşılığını, Hilton Oteli ve Uluslararası Stil etkileri üzerinden incelemektir. İstanbul Hilton'un açılışı Türkiye'de modern turizmin başlangıcı olarak görülmüş; "Hilton" adı, modern otel kavramının eş anlamlısına dönüşmüştür. Hilton'un etkisiyle inşa edilen oteller, Uluslararası Stil'in belirgin yerel örneklerini oluşturmuş ve akademik çalışmalarda sıkça onunla karşılaştırılmıştır.

Çalışma, 1950-1970 yılları arasında Hilton (1955) sonrasında İstanbul'da inşa edilen dört modern oteli; Divan (1956), Çınar (1958), Büyükada Anadolu Kulübü (1959) ve Tarabya (1966) kapsamaktadır. Bu yapılar kimi zaman Hilton'la benzerlikleri üzerinden, kimi zaman da onu bir "okul" olarak gören yaklaşımları eşliğinde tartışılmıştır. Hilton'un etkisi yalnızca bu otellerle sınırlı değildir; bu sebeple dönemin öncü mimarlarının tamamlanmamış projeleri, kamu yatırımları ve basında yer bulan planlanan otellerin tasarımları da mimari söylemin parçası olarak değerlendirilmiştir.

Hilton Oteli bağlamındaki mimarlık tartışmalarının merkezinde "özgünlük" sorunu yer alır. Akcan & Bozdoğan'ın (2013) vurguladığı üzere, Hilton'un etkileri çoğunlukla olumsuz değerlendirilmiş; işlev ve bağlamdan kopuk biçimde ülke çapına yayılması, Şevki Vanlı tarafından "Hiltonculuk" olarak adlandırılmıştır (Vanlı, 1958). Bu makale, söz konusu dört oteli Uluslararası Stil'in karakteristikleriyle karşılaştırmalı olarak ele alır. Çınar ve Tarabya, Hilton'la doğrudan benzerlikleri nedeniyle tartışmalara konu olurken; Anadolu Kulübü hem benzerlik hem bölgesel farklılık bağlamında değerlendirilmiştir. Divan ise bir şehir oteli olarak çevresine uymak zorunda kalan bir mimari dile sahip olsa da otel tipolojisinde Uluslararası Stil'in temel ilkelerini sergiler.

Uluslararası Stil'in Türkiye'deki yorumu yalnız özel turizm yapılarıyla sınırlı kalmamış, kamu binaları, banka yapıları ve eğitim kurumları aracılığıyla da yayılmıştır. Bu durum, modern mimarlığın ulusal bir temsil dili olarak benimseniş sürecini hızlandırmış; dönemin mimarlık söyleminde Batılılaşma ve yerelleşme arasındaki dengeyi yeniden tanımlamıştır (Bozdoğan, 2016). Bu anlamda, İstanbul'daki yüzyıl ortası barınma pratiklerine ve turizm yapıları üzerinden okunan modernleşme deneyimine odaklanmak, mimarlığın yalnız biçimsel değil, toplumsal bir temsil aracı olarak işlevini anlamak açısından anlamlıdır.

Araştırma yöntemi; literatür taraması, görsel analiz ve yüz yüze görüşmelerden oluşur. Dönemin turizm dergileri (Turing, Turizm Alemi), gazeteler, mimarlık dergileri (Arkitekt) ve popüler yaşam dergileri (Hayat) incelenmiş; arşivler, kişisel koleksiyonlar ve broşürlerden yararlanılmıştır. Görsel analizlerde otellerin plan tipolojileri, cephe organizasyonu, taşıyıcı sistem ve kamusal alan kullanımı incelenmiş; sözlü tarih görüşmeleri ise dönemin kullanıcı deneyimi, tasarım süreci ve toplumsal algı boyutlarını ortaya koymak üzere yapılandırılmıştır.

"Otelsiz Şehir"den "Hilton Sarayı"na: Hilton İstanbul'a Geliyor

İstanbul'daki otel yetersizliği, 1940'lardan itibaren basında "Otelsiz Şehir" ya da "İstanbul'un Otel Davası" başlıklarıyla tartışılmış; birinci sınıf otellerde dahi sıcak su ve temizlik standardının sağlanamaması sıkça eleştirilmiştir (Nayır, 1941; İstanbul'un Otel Davası, 1945). Şehrin doğal ve tarihsel güzellikleri övülse de, konaklama altyapısının eksikliği turizmin önündeki temel engellerden biri olarak görülmüştür (Orgun, 1954). Bu tartışmalar, Cumhuriyet'in erken döneminden itibaren modernleşme ideolojisinin bir parçası olarak ele alınan "dünyaya açılma" arzusunun mimari yansımasını da hazırlar. Dolayısıyla Hilton'un İstanbul'a gelişi, tam da bu sorunlu çevreye denk düşer.

19. yüzyılın büyük otelleri, örneğin Pera Palas (1895), "saray tipi otel" anlayışıyla hizmet vermeye devam etse de, 1950'lerde değişen uluslararası standartlar karşısında Hilton'la rekabet edememiştir (Gülersoy, 1989). Divan Oteli'nin açılışı da bu "saray tipi otel" geleneğinin gerilemesini hızlandırmıştır (Zat, 2005). Hilton'un farkı yalnız mimari dilinde değil; geniş lobi, standart oda tipleri, geniş peyzaj alanları, havuz ve spor olanakları, alışveriş birimleri gibi Amerikan yaşam tarzını yansıtan olanaklarla topyekûn "modern otel" modelini kurmasındadır (Adalet, 2018). Bu model, yalnız konaklama hizmetini değil, bir yaşam biçimini — standardizasyon, konfor, tüketim ve temsil— bir bütün olarak pazarlayan ilk örnektir.

Türkiye'de turizm yatırımları büyük ölçüde devlet desteğiyle yürütülmüştür. 1950'lerde turizmin teşviki temel politika haline gelmiş; 1953 tarihli Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu vergi muafiyetleri getirmiş, 1955'te Turizm Bankası kurulmuş, 1957'de Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü bakanlık seviyesine yükseltilmiştir (Yıldız, 2011; Evcin, 2016). Bu gelişmeler, turizmin ulusal kalkınma politikaları içinde bir vitrin alanı olarak görülmeye başlandığını; modern otellerin ise bu vitrinin en görünür mimari simgeleri haline geldiğini göstermektedir.

Emekli Sandığı da yüksek standartlı konaklama sağlamak amacıyla önemli yatırımlar yapmış; Hilton bu girişimlerin en görünür örneği olmuştur (Tuna Ultav & Savaşır, 2016). Bu sebeple Hilton'un İstanbul'a gelişi coşkuyla tanıtılmıştır. Daha otel açılmadan, 1952 tarihli *Arkitekt*'te "Turistik Otel" yazısıyla duyurulmuş; proje maketlerle tanıtılmıştır (Skidmore, et al., 1952). 1955'teki açılış, gazetelerde "Hilton Sarayı" manşetleriyle yer almış; modern mimarisi, sanat eserleri ve odaların konforuyla dönemin ilk modern oteli olarak sunulmuştur (SALT Research, 1955).

Kültür Bakanlığı eski müsteşarı Mukadder Sezgin'in "Tek bir Hilton İstanbul'u değiştirdi, yaşam tarzını değiştirdi" sözleri yapının çok yönlü etkisini net biçimde özetler (Sezgin, 2018). İstanbul'un ilk beş yıldızlı oteli olan Hilton, Prost Planı çerçe-

vesinde Gezi Parkı'nın 2. Park alanında, Skidmore, Owings & Merrill (SOM) ile Sedad Hakkı Eldem işbirliğiyle tasarlanmış; finansmanı Emekli Sandığı tarafından sağlanmıştır (Wharton, 2001). Yatay prizmatik kütle, pilotiler, şeffaf giriş katı ve teras öğeleriyle Uluslararası Stil'i yansıtan yapı; peyzaj düzenlemeleri ve yüzme havuzlarıyla Amerikan banliyösü imgelerini kentin merkezine taşımıştır. Bu durum, modernliğin yalnız biçimsel bir temsil değil, yaşam biçimi düzeyinde de kamusal bir gösteriye dönüşmesini sağlamıştır. Conrad Hilton'un "Otellerimizin her biri küçük bir Amerika'dır" sözü, yapının bu sembolik rolünü doğrular. (Resim 1)

Hilton'un mimari dili, savaş sonrası dönemin "soğuk savaş modernizmi"nin de taşıyıcısıdır. Yapı, Batı bloku'nun ekonomik ve kültürel politikalarının mekânsal ifadesi olarak, Türkiye'nin uluslararası sistemle bütünleşme sürecinin de bir göstergesidir (Wharton, 2001; Castillo, 2010). Bu nedenle Hilton'un açılışı yalnız bir turizm olayı değil, modernleşme, diplomasi ve kültürel kimlik üretiminin kesişim noktasında okunmalıdır.

Burada Uluslararası Stil'in dünya çapındaki kabulüne kısa bir geri dönüş yapmak gerekir. Sanayi Devrimi'nden itibaren modern mimarinin doruk noktası, Uluslararası Stil'de karşılık bulmuştur: yalın-soyut formlar, rasyonel-işlevsel anlayış, teknolojinin imkânlarıyla birleşen bir estetik ile evrensel bir mimari dil yaratma arzusu biraraya gelmiştir. Le Corbusier'nin beş ilkesi—serbest plan, betonarme iskelet, yatay pencereler, teras çatı—1929 CIAM toplantısında modern mimarinin parametrelerine dönüşmüştür (Birol, 2006). Bununla birlikte üslubun evrenselliği tartışmalı kalmış; farklı coğrafyalarda aynı biçimde tekrarı anti-modernist eleştirilerin odağında yer almıştır (Akcan, 2001; Aksu, 2007).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında modern mimarlık faaliyetlerine baktığımızda ise Amerika'nın öncülüğü göze çarpar özdeşleşir. Bauhaus'un eski yöneticileri Gropius ve Mies'in eğitim faaliyetleri, New York ve Chicago'yu birer büyük laboratuvara dönüştürür; modernizm Avrupa'daki teorik bağlamından koparak Amerika'da stratejik bir ideolojiye evrilir. CIAM, Ford Foundation ve MoMA gibi kurumlar aracılığıyla Türkiye dâhil farklı coğrafyalara yayılır; Marshall Planı çerçevesinde Uluslararası Stil, Amerikanlaşma stratejisinin aracına dönüşür (Lu, 2010; Castillo, 2010). Bu bağlamda Uluslararası Stil'in Amerikan Modernizmi olarak yeniden çerçevelenmesi, otel tipolojisi özelindeki eklentilerle Amerika'dan denizaşırı yayılan "Hilton modeli"ni üretir.

Resim 1. Hilton Oteli.

Hilton Oteli'nin ardından

Hilton'un açılışının ardından İstanbul'da yeni yatırımların hızlı artışı dönemin basılı kaynaklarında açık biçimde gözlemlenir. Gazete ve dergilerde "Hilton standartlarında" planlanan otellerin reklamları artmış, modern otel artık bir mimari tipolojiden çok bir statü sembolü olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Emekli Sandığı Genel Müdürü Nuri Kınık, "Hilton ayarında altı otel daha yapılacak" diyerek İstanbul, İzmir, Bursa ve Antalya'daki yatırımları duyurur (Görkey, 1957). *Turing* dergisindeki "Yeni Oteller" yazısı, Tarabya, Yeşilköy, Tepebaşı ve Taksim'de planlanan projelerin her odasında banyo bulunan, gündüz oturma odası olarak kullanılabilen odalarla Hilton standartlarını hedeflediğini belirtir (Til, 1955). Bu dönemde gazete ilanları, mimarlığın kamusal temsili açısından da önem taşır; modern oteller, ulusal kalkınma ideolojisinin en görünür yüzlerinden biri haline gelir.

22 Ocak 1956 tarihli *Radyo Dünyası*, Taksim Belediye Gazinosu'nun yerine yapılacak Tozan Oteli'ni "18 katlı, 600 odalı" olarak tanıtır; yazı özellikle iç mekân malzemeleri ve Kütahya çinilerinin kullanımıyla Amerikan etkisi ve yerel motiflerin birlikteliğini vurgulamaktadır (Resim 2). Bu haber, dönemin basınında sıkça tekrarlanan "yerli modernlik" söyleminin tipik bir örneğidir. Batı tarzı konfor ile ulusal zanaatın estetik birleşimi, Türkiye modernizminin ayırt edici karakteri haline gelir.

5 Temmuz 1958 tarihli *Milliyet*'te "Deniz Üstünde" başlığıyla, yanarak yıkılan Yeşilköy Denizpark Oteli arsasında 17 katlı prizmatik blok şemasıyla yeni bir otel projesi daha duyurulur; görselde parabolik saçak, teras çatı ve gridal cephe varyasyonu dikkat çeker (Gürsoy, 1958) (Resim 3). Bu tip projeler, Uluslararası Stil'in görsel kodlarının kitlesel dolaşıma girdiği ilk örneklerdir. Mimari dil artık yalnızca profesyonel çevrelere değil, geniş kitlelere hitap etmeye başlamıştır.

Resim 2. Taksim Belediye Gazinosunun yerine yapılması planlanan Tozan Oteli'nin çizimi (22 Ocak 1956, Radyo Dünyası).

Resim 3. "Deniz Üstünde", Yanan Yeşilköy Denizpark Oteli'nin yerine planlanan Tozan Oteli'nin çizimi (5 Temmuz 1958, Hürriyet).

Popüler dergilerde de tartışma sürer. *Hayat* dergisi, Fenerbahçe'de planlanan 180 odalı lüks otelin maketini yayımlar; grid cephe, pilotiler ve şeffaf giriş katıyla Hilton dilinin yerel bir yorumu sunulur. Yerli bir firmanın Macar şirketiyle olan işbirliği vurgulanır (Hayat, 1957). Mono-blok kütlenin kırılması, manzaraya yönelim ve araziye uyum çabaları, biçimsel benzerliğin yanında özgün bir dil denemesi olarak öne çıkar (Resim 4). Bu örnekler, Türkiye'de modern mimarlığın artık salt ithal bir biçim değil, yerel mimarların deneyimlediği bir üretim alanına dönüştüğünü göstermektedir.

Gerçekleşmeyen projelerde de Hilton etkisinin izleri görülür. Rüknettin Güney'in 1959'da tasarladığı fakat mali nedenlerle inşa edilemeyen Kalamış Oteli (Resim 5) ve Fazıl Aysu'nun Florya Plaj Tesisleri için otel önerisi, prizmatik kütle ve grid cepheyle Hilton dilini sürdürür (Salt Research, 2026). Bu noktada "Hiltonculuk" artık yalnız biçimsel bir model değil, dönemin modernleşme arayışını temsil eden bir mimari paradigma haline gelmiştir. Her yeni otel tasarımı, Türkiye'nin Batı ile kurduğu kültürel ve ekonomik ittifakın bir ifadesine dönüşür.

Bu örnekler, Hilton'un etkisinin yalnız medyada değil, tasarım pratiğinde de bir dönüm noktası yarattığını; "Hiltonculuk" olarak anılan şemanın farklı ölçek ve işlevlerde yinelenerek modernleşme tartışmalarını beslediğini gösterir. Bununla birlikte arazi-manzara ilişkisi, alternatif giriş kotu kurguları, kat yüksekliği çeşitlenmeleri ve monoblok şemanın kırılması gibi yaklaşımlar, Uluslararası Stil'in yerel bağlamda yeniden yorumlandığını da kanıtlar. Hilton sonrasında ortaya çıkan bu modern otel modeli, Türkiye'de modern mimarlığın aynı anda hem bir taklit hem de bir tercüme süreci olduğunu açıkça ortaya koyar; yerel üreticiler, mimarlar ve kullanıcılar aracılığıyla "küresel modernlik" gündelik yaşama taşınmıştır.

Resim 4. Hilton Oteli'ne benzer bir biçimde Fenerbahçe'de yapılması planlanan bir oteli tanıtan haber (Hayat, 1957.)

Resim 5. Kalamış Oteli projesinin maketi, 1950'lerin sonlarında Rüknettin Güney'in mimarlık ofisinde çekilmiş fotoğraf (Ahmet Güney ve Atmaca Arşivleri).

Dört Örnek Yapı: Karşılaştırmalı Okuma

Bu bölüm, İstanbul Hilton Oteli'nin açılışının ardından 1950–1970 yılları arasında inşa edilen dört modern oteli—Divan (1956), Çınar (1958), Büyükada Anadolu Kulübü (1959) ve Büyük Tarabya (1966)—Uluslararası Stil'in temel ilkeleri bağlamında karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Her biri farklı sosyo-ekonomik koşullar, kurumsal aktörler ve mekânsal bağlamlarda üretilmiş bu yapılar, Hilton'un kurduğu modern otel tipolojisinin Türkiye mimarlık pratiğinde nasıl yorumlandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Bu dört yapı, mimari olarak aynı dilin varyasyonlarını temsil etseler de, konum, işlev ve toplumsal hedefleri açısından farklı modernlik biçimlerini yansıtırlar. Divan, kent merkezinde modern yaşamın vitrini; Çınar, havaalanı oteli kimliğiyle Türkiye'nin dünyaya açılma arzusunun ve yerel kimlik arayışının kesiştiği bir geçit; Büyükada Anadolu Kulübü, geleneksel mimarlık mirasının modern bir yorumu; Büyük Tarabya ise uluslararası temsilin ve devlet destekli prestij mimarlığının en belirgin örneği olarak öne çıkar. Böylece bu oteller, hem Uluslararası Stil'in biçimsel repertuvarını hem de Türkiye'de modernleşmenin farklı sosyo-kültürel yönelimlerini görünür kılar.

Karşılaştırma, kütle şeması, cephe düzeni, taşıyıcı sistem, kamusal alan kullanımı ve yerelleştirme stratejileri üzerinden yürütülmüş; böylece "Hiltonculuk" olarak anılan modernist standartlaşma eğiliminin hangi ölçülerde benimsendiği ya da aşıldığı ortaya konmuştur. Ayrıca, sosyal yaşam, kullanıcı profili ve kamusal temsiller de analize dâhil edilerek, modern mimarinin yalnızca biçimsel de-

ğil, toplumsal bir fenomen olarak nasıl dönüştüğü araştırılmıştır.

Bu yaklaşım, dört oteli birbirinden bağımsız örnekler olarak değil, Hilton sonrası modernleşme sürecinin ardışık halkaları olarak okumayı mümkün kılar. Her biri, bir öncekinde sınanan mekânsal ilkeleri yeniden üreterek ya da dönüştürerek, Türkiye'deki modern mimarlık deneyiminin çoğul karakterini ortaya koyar.

Divan Oteli (1956) — Rüknettin Güney

Türkiye'nin çok partili hayata geçişi ve savaş sonrası küresel yeniden yapılanma atmosferinde, Vehbi Koç'un Amerika seyahatleri Divan'ın kuruluş sürecini etkiler (Tanju, 1991). Wharton'ın belirttiği gibi Hilton, ölçeksiz heykelsi kütlesiyle İstanbul dokusuyla tezat oluştururken (2001), Divan, Prost Planı doğrultusunda Elmadağ çevresiyle uyumlu, daha ölçülü bir kütle olarak tasarlanmıştır. Köşe pastanesi ve kafesiyle kamusal işlev üstlenir; kolonlar üzerinde yükselen ana blok, bağımsız cam giriş, balkonlardan türeyen grid cephe ve teras kullanımı gibi Uluslararası Stil öğeleri mevcuttur. Güney'in Fransa eğitimi ve Le Corbusier ilgisi, çevresel duyarlılık ve modern dil olarak projeye yansır (Güney, 2018).

İç mekânda, Hilton'un bölüntüsüz mekânlarının ve geniş cam yüzeylerinin oluşturduğu hafif etkiye karşın, Divan malzeme kullanımı bakımından daha ağır bir atmosfer sunar: Hilton'da cilalı mermer–alüminyum–cam üçlüsü baskınken, Divan'da ahşap kaplama tercihleri dönem koşulları ve malzeme sınırlılıklarıyla ilişkilidir. Divan iç mekân broşüründe "*konfor ve cazibeyi sağlamak amacıyla modern tarzda dekore edilmiştir*" diye tanımlanır (Tanju, 1991).

Divan Oteli'nin en belirgin farkı, modern otel kavramını "yerli bir girişim" kimliğiyle sahiplenmiş olmasıdır. Vehbi Koç'un "bir Türk de otel işletebilir" ifadesi, yapının mimari temsiline ulusal bir anlam katmıştır. Divan, Hilton'un küresel modernliğine karşılık, yerli sermaye ve zanaatkârlıkla inşa edilmiş "bizden modernlik" fikrinin sembolü haline gelmiştir.

Sosyal anlamda Divan Oteli, 1950'lerin ortasında İstanbul'un sosyal yaşamında modernleşmenin merkezlerinden biri olmuştur. Otel yalnızca konaklama işleviyle değil, dönemin yeni toplumsal alışkanlıklarını şekillendiren bir kamusal buluşma mekânı olarak da öne çıkmıştır. Açılış töreninin yerli sanatçılar —Münir Nurettin Selçuk, Cemal Reşit Rey ve Ayla Erduran— ile gerçekleştirilmiş olması, Batılı biçimsel çerçevenin ulusal bir kültürel içerikle harmanlandığını göstermesi bakımından semboliktir.

Gündelik yaşamda ise Divan Pastanesi, Amerikan barı ve restoranı, İstanbul'un seçkin çevrelerinin buluştuğu yerler olmuştur. 1956–1960 yılları arasında burada sahne alan İlham Gencer'in aktardığı üzere, İstanbul'un yüksek sosyetesi ve yabancı konuklar Divan'da toplanır, beş çayı, müzikli yemek ve yılbaşı eğlenceleri gibi yeni sosyal pratikler burada şekillenir. Bu etkinlikler, savaş sonrası dönemde Türkiye'de modern tüketim ve eğlence kültürünün kentli biçimlerini tanımlayan öncü deneyimlerdir.

Sonuç olarak, Divan Oteli hem uluslararası modernizmin toplumsal vitrini, hem de "bizden olan" bir modernliğin sahnesi olmuştur. Politik, kültürel ve sosyal düzeyde 1950'ler İstanbul'unda kimlik inşasının merkezi konumlarından biri olarak; Hilton modelinin yerelleşmiş, daha insan ölçekli bir yorumu olarak değerlendirilebilir.

Çınar Oteli (1958) — Rana Zıpçı, Ahmet Akın, Emin Ertan

Çınar Oteli, 1950'lerin sonunda Türkiye'de turizm politikalarının ivme kazandığı bir dönemde inşa edilmiş, İstanbul'un modernleşme sürecinde hem mimari hem de sosyal açıdan önemli bir eşik oluşturmuştur. Yapı Türkiye'nin ilk havalimanı oteli olması nedeniyle uluslararası temsilde de büyük önem taşır (Çetingil, 2018). 1958 yılında Yeşilköy sahilinde hizmete giren otel, Hilton Oteli'nin ardından ülke içinde modern konaklama standartlarını yaygınlaştıran ilk örneklerden biri olarak değerlendirilir (Cansever & Hancı, 1959). Yapı, tamamen yerli sermaye ve iş gücüyle gerçekleştirilmiş olması bakımından da dikkat çekicidir; bu özelliğiyle hem devlet destekli kalkınma stratejilerinin hem de özel girişimciliğin sembolü haline gelmiştir (Ünver, 1958; Çetingil, 2018). Otelin inşası, Ercan ailesi girişimi ile Dyckerhoff & Windmann inşaat firmasının iş birliğiyle yürütülmüş; aynı şirketin Hilton Oteli'nin de yüklenicisi olması, iki yapı arasında yalnız biçimsel değil, teknolojik ve kurumsal bir süreklilik kurmuştur (Zıpçı, et al., 1959).

Otel, Uluslararası Stil'in temel öğelerini — prizmatik kütle, pilotiler üzerinde yükselen blok, şeffaf giriş katı ve balkonlarla tanımlanan gridal cephe— yerel peyzaj, iklim ve çevresel bağlamla ilişkilendirerek özgün biçimde yeniden üretmiştir. Yapının denizle kurduğu doğrudan ilişki, geniş terasları, havuz çevresindeki peyzaj düzenlemesi ve sosyal tesisleri, 1950'ler Türkiye'sinde modern otel tipolojisini tanımlayan öncü bir örnek oluşturur. Bu mekânsal kurgu, Hilton'daki kent merkezli modernlik anlayışını sahil ortamına taşıyarak, "banliyö modernizmi"nin erken ve nitelikli bir yorumu haline gelmiştir. Böylece yapı, kentin yoğun ritminden uzak, kontrollü bir eğlence ve dinlenme alanı tanımlayarak modern yaşamın gündelik ritüellerini sahil ölçeğinde yeniden üretmiştir.

Mimari olarak pilotiler, şeffaf çift katlı giriş, heykelsi merdiven, balkonlu odalar ve çatı terası gibi Uluslararası Stil unsurları belirgindir. Alt katta Paşabahçe ürünleri ve yerel zanaat ürünlerinin satıldığı mağazalarla Hilton'ın ticari kurgusuna yakın bir düzen görülür (Küçükerman, 2018). Çoğu kaynak, oteli "Küçük Hilton" olarak anar

(Gönlügür, 2018). Detaylarda —örneğin seramik / terrakotta korkuluk— Hilton'dan ayrışan yerel malzeme yorumları dikkat çeker. Ana blok, Hilton'dakine benzer şekilde pilotiler üzerinde yükselen dikdörtgen prizmadan oluşur; büyük odalar yine kütlenin uçlarına yerleştirilmiştir. Bu detaylar, yerli üretim teknikleriyle küresel estetiğin bir araya geldiği "melez bir modernlik" tanımlar.

Çınar Oteli, yalnızca Yeşilköy'ün deniz kıyısındaki modernist bir turizm yapısı olarak kalmamış, 1950'lerden itibaren İstanbul'un sosyal hayatında yeni bir yaşam biçimini temsil eden bir simge haline gelmiştir. Hilton'un temsil ettiği Amerikan modernliğinin daha "yerelleşmiş" ve erişilebilir bir versiyonu olarak Çınar, uluslararası yolcuları hem de yerli seçkinleri bir araya getiren bir sosyo-kültürel platform işlevi görmüştür. Hafta sonu kaçamakları, havuz başı eğlenceleri, yaz davetleri ve düğünler bu mekânın sosyal ritüelleri haline gelmiştir. Otelin barı, balo salonu ve deniz manzaralı restoranı yalnız konaklama amaçlı değil, aynı zamanda kamusal sosyalleşme ve temsil mekânı olarak işlev görmüş; diplomatlar, iş insanları ve sanat çevrelerinin buluşma noktası haline gelmiştir. Bu yönüyle Çınar, modern turizm mimarisinin toplumsal yüzünü oluşturur: modernlik artık yalnızca formda değil, davranışta, tüketim alışkanlıklarında ve sosyalleşme biçimlerinde de deneyimlenir.

Sonuç olarak Çınar Oteli, Hilton'un kent merkezli modernliğini Yeşilköy'ün sahil şeridine taşıyarak hem Uluslararası Stil'in yerel bir yorumunu hem de Türkiye'de modern tatil kültürünün mimari temelini oluşturmuştur. Yapı, 1950'lerin "turizmle modernleşme" ideolojisinin somutlaşmış hâli olarak, mimarlığın toplumsal modernleşmedeki rolünü görünür kılar (Resim 6).

Büyükada Anadolu Kulübü Oteli (1957–1959) — Abdurrahman Hancı, Turgut Cansever

Anadolu Kulübü Oteli veya Büyükada Anadolu Kulübü, ulusal bir yarışma sonucu elde edilen projesiyle, Uluslararası Stil dilini yerel mekânsal geleneklerle buluşturan özgün bir örnek olarak kabul edilir (Akcan & Bozdoğan, 2013). Bodrum + zemin üzerine üç katlı kurguda 57 apart oda ve teras barda sonlanan bir şema vardır. Güney cephesi güneş kırıcılarla gölgelenir; beyaz modernist kütle, adanın siluetine katkı sağlayacak biçimde ele alınır (Cansever & Hancı, 1959). Le Corbusier etkileri (özellikle İsviçre Pavyonu) hissedilmekle birlikte, Cansever zemin katta Corbusier'nin boş bıraktığı pilotilerin yerine, Türk evlerindeki "hayat" geleneğini çağrıştıran bahçeye açılan bir oturma alanı tanımlar (Özorhon, 2008, s. 82).

Resim 6. Çınar Oteli'nin yapım aşamasını deniz cephesinden gösteren fotoğraf (1950'ler, Tuna Ultav Arşivi).

Bu yorum, modern mimarinin evrensel diline yerel bir aidiyet duygusu kazandırır; Cansever'in düşünsel çizgisinde modernleşmenin yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda ahlaki ve kültürel bir mesele olduğunu hatırlatır. Yapı bu yönüyle, Uluslararası Stil'in soyut geometrisini Anadolu'nun sosyal mekân gelenekleriyle uzlaştıran nadir örneklerden biridir.

Diğer cephede ahşap kafes güneş kırıcılar ve maşrabiye göndermeleriyle bölgesel özgünlük güçlenir. Vanlı (2006, s. 230), yapıyı Türk modernizminin en başarılı rasyonalist örneklerinden biri olarak değerlendirirken, Kaçel (2009) ise 1950'lerde üretilen tüm yapıların "Hiltonculuk" kapsamında görülemeyeceğini, bazı örneklerin uluslararası dil içinde özgün ve nitelikli detaylar geliştirdiğini savunur. Bu değerlendirmeler, Anadolu Kulübü'nün modernleşme sürecinde "alternatif modernlik" yaklaşımını temsil ettiğini, biçimsel benzerliklerin ötesine geçerek kültürel bir sentez önerdiğini göstermektedir.

Otelin özgün karakteri cephede de hissedilmektedir. Bozdoğan'a göre, denize bakan yatay balkonlu cephe Hilton'u andırırken, diğer cephede ahşap kafes güneş kırıcılar kullanılmış ve koridorlara yumuşak bir ışık girmesi sağlanmıştır (Bozdoğan, 2019). Dikey sirkülasyon bloğu bir Corbusier tarzı "parasol" ile sonlanırken, güneş kırıcılar geleneksel Türk evleri ile İslam mimarisindeki maşrabiye geleneğine göndermeler yapmaktadır. Bu biçimsel dil, Akdeniz modernizminin beyaz geometrisini Osmanlı konut kültürünün geçirgenliğine bağlayan hibrit bir atmosfer yaratır.

Büyükada Anadolu Kulübü Oteli, aynı zamanda sosyal mekân olarak da dönemin modernleşen seçkin çevresinin yazlık yaşam pratiklerini dönüştürmüştür. Kulüp yapısı, yalnızca konaklama alanı değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in bürokratik ve entelektüel kesimleri için bir "sosyal ritüel mekânı" işlevi görmüştür. Yaz aylarında düzenlenen konserler, davetler ve balolar, adadaki mevsimsel toplumsallığın modern bir formda yeniden üretildiği etkinlikler olmuştur.

Bu yönüyle yapı, Hilton'un temsil ettiği kent merkezli kamusal modernlikten farklı bir model önerir: doğa içinde, sınırlı erişimli ama kültürel olarak seçkin bir kamusallık biçimi. Modern mimarlığın demokratikleşme iddiası burada "kontrollü bir seçkinlik" üzerinden yeniden tanımlanır. Sonuç olarak Büyükada Anadolu Kulübü Oteli, Türk modernizminin yalnızca Batılı form kodlarını değil, yerel gelenek ve yaşam tarzlarını da dönüş-

türme potansiyelini yansıtan önemli bir örnektir. Hem mimari hem sosyal açıdan, modernliğin yerel kimlikle uzlaşabileceğini kanıtlayan bir model olarak, 1950'lerin "ulusal modernlik" tartışmalarında özel bir yere sahiptir.

Büyük Tarabya Oteli (1966) — Kadri Eroğan

Büyük Tarabya Oteli, 1960'lı yılların başında Türkiye'nin turizm yatırımlarında yeni bir ölçek ve kimlik arayışının simgesi olarak ortaya çıkmıştır. 1954'te yanan eski Konak / Tokatlıyan Oteli'nin yerine inşa edilen yapı, Emekli Sandığı tarafından devralınan yarım kalmış bir projeden geliştirilmiştir (Özdemir, 2013). Otel, devlet destekli turizm politikalarının ve Emekli Sandığı yatırımlarının en kapsamlı örneklerinden biri olup; 261 oda, 522 yatak, büyük mutfaklar, balo salonu, yüzme havuzları ve spor alanlarını içeren programıyla dönemin lüks konaklama anlayışını temsil eder (Peksayar, 1966; Milliyet, 1966).

Büyük Tarabya, yalnızca bir otel değil, Cumhuriyet sonrası Türkiye'nin ekonomik kalkınma modelinin bir vitrini olarak da değerlendirilmelidir. Devlet eliyle yürütülen bu proje, modern turizmin ulusal prestij unsuru haline geldiği bir dönemde, Boğaziçi kıyısında "kamusal lüks" kavramını mimari bir simgeye dönüştürmüştür.

Mimari açıdan yapı, Uluslararası Stil'in geç dönem yorumlarından biri olarak kabul edilir. Kadri Eroğan'ın tasarımı, kütlenin kıyı şeridine paralel kavislenmesiyle Le Corbusier'nin Güney Amerika'daki "eğrisel plastiklik" anlayışına göndermede bulunur (Kortan, 1971; Kortan, 1973), akt. Tozoğlu, 2007). Bu biçim, modernist tasarım ilkeleri ile Boğaziçi coğrafyasının topografik ve görsel özellikleri arasında bir denge arayışının ürünüdür. Ancak aynı zamanda, modernliğin ölçekle kurduğu problemli ilişkiyi de açığa çıkarır; doğaya duyarlı bir modernizmden çok, coğrafyaya hükmeden bir temsil dili üretmiştir.

Bu yönüyle Büyük Tarabya, modern mimarlığın Türkiye'deki "ölçek krizi"nin sembollerinden biri haline gelmiştir. Yapı, Boğaziçi'nin insan ölçekli ve peyzajla bütünleşik yerleşim karakterine karşı, anıtsal bir kütle olarak yükselmiş; denizle kara arasındaki geçirgen ilişkiyi kesintiye uğratmıştır. Vanlı (2006) bu durumu, modern mimarinin yerel duyarlılıkla uyum sağlayamadığı nadir örneklerden biri olarak değerlendirir.

Büyük Tarabya Oteli'nin önemi yalnız biçimsel özelliklerinde değil, aynı zamanda Emek İnşaat ve Dyckerhoff & Windmann ortaklığıyla yürütülen yapım organizasyonu içinde de yatar. Bu firma, Hilton ve Çınar Otelleri'nde olduğu gibi burada da modern inşaat teknolojilerinin aktarımında rol oynamış, böylece Türk modernizminin sürekliliğini sağlayan teknik bilgi ağının bir halkasını oluşturmuştur. Dyckerhoff & Windmann'ın üç projede de yer alması, 1950'ler sonrası Türkiye'sinde turizm mimarisinin yalnız estetik değil, aynı zamanda ekonomik ve teknolojik bir sistem olarak kurulduğunu gösterir.

Otel, açılışından itibaren yalnızca bir konaklama mekânı değil, İstanbul'un seçkin sosyal yaşamının sahnesi olmuştur. 1960'lar boyunca diplomatik resepsiyonlar, balolar, film galaları ve uluslararası konferanslara ev sahipliği yapan otel, Boğaziçi kıyısında modernleşmenin vitrini haline gelmiştir. Gazete arşivlerinde otelin açılış töreni, "Boğaz'ın yeni tacı" ve "Akdeniz lüksünün İstanbul yorumu" gibi başlıklarla duyurulmuş; Tarabya, dönemin kültürel belleğinde modernite, zarafet ve devlet prestijinin birleştiği bir ikon haline gelmiştir.

Deniz manzaralı restoranı, yaz aylarında düzenlenen açık hava etkinlikleri ve bar kültürüyle dönemin sosyo-kültürel elitini bir araya getiren bir merkez işlevi görmüş; "Hilton'un şehirdeki karşılığı" olarak kentin kuzey aksında prestijli bir odak yaratmıştır. Bu bağlamda Tarabya, uluslararası otelcilik standartlarının yerli versiyonunu üretmiş; aynı zamanda Boğaziçi'nin tarihsel peyzajında modern yaşamın mekânsal temsilini kurmuştur.

Sonuç olarak Büyük Tarabya Oteli, Türkiye'de 1960'ların "büyük ölçekli modernlik" arayışının hem başarısını hem de gerilimini temsil eder. Bir yandan uluslararası standartlarda inşa edilmiş bir modern yapıdır; diğer yandan Boğaziçi'nin doğasına karşı kurduğu hâkimiyet, modernizmin sınırlarını hatırlatır. Mimarlık tarihindeki önemi, yalnızca biçimsel değil, sosyal ve ideolojik bir dönüm noktasında yer almasından kaynaklanır: modernleşmenin en görkemli, ama aynı zamanda en tartışmalı sahnesidir.

Değerlendirme: "Hiltonculuk" ve Özgünlük

Bütün bu tartışmaların odak noktasına gelindiğinde, bağlam ve işlevden bağımsız bir şekilde standartlaşan bir "Hilton dili" vardır. Vanlı, prizmatik blok ve gridal cephenin otel–konut–kamu yapılarında tekrarlanmasını "Hiltonculuk" diye eleştirir (1958, 2006). Hilton'un yerel danışmanı Sedad Hakkı Eldem de bu eleştirileri paylaşarak, bu tür yapıların "kutu ya da çekmece gibi" göründüğünü ve Anadolu şehirlerini işgal ettiğini dile getirmiştir (Eldem, 1973).

Ancak "Hiltonculuk" olgusunu yalnız biçimsel bir kopyalama olarak değerlendirmek yetersizdir. Bu dönem, aynı zamanda Türkiye'de inşaat teknolojilerinin, üretim organizasyonlarının ve sermaye yapılarının dönüşümünü de ifade eder. Hilton ve Çınar Otelleri'nin her ikisinin de Dyckerhoff & Windmann firması tarafından inşa edilmesi, modern mimarlığın yalnız estetik değil, aynı zamanda kurumsal bir sistem olarak da ithal edildiğini gösterir. Bu şirketin Emekli Sandığı'yla ortaklığı sonucu kurulan Emek İnşaat, Grand Efes, Grand Tarabya, Hilton'un ek yapısı ve Grand Ankara gibi otellerin yapımını da üstlenmiş; böylece "Hiltonculuk", dönemin kalkınma politikalarıyla iç içe geçmiş, kurumsallaşmış bir üretim modeline dönüşmüştür (Tozoğlu, 2007).

Bu açıdan, Hiltonculuk'un modernleşme tarihindeki yeri iki yönlüdür: Bir yandan, Amerikan modernizminin sembolik göstergesi olarak, Uluslararası Stil'in Türkiye'deki en görünür ifadesini oluşturur. Diğer yandan, bu stilin yerel malzeme, iş gücü ve üretim kültürüyle birleşmesiyle, "öğrenme ve uyarlama" odaklı bir modernlik deneyimini temsil eder.

Öte yandan Asasoğlu (2006), modernist yapıların kolay inşa edilebilirliğinin ve savaş sonrası teknoloji transferinin üretimi hızlandırdığını; geleneksel ahşap konut ustalığı ile betonarme basitliği arasındaki farkın "kopyacılık" sorununu gündeme taşıdığını belirtir. Ancak burada "kopya" yerine "tercüme" kavramı daha açıklayıcıdır: Türk mimarları, modernist ilkeleri kendi coğrafi, kültürel ve ekonomik bağlamlarına tercüme etmişlerdir.

Bu örneklerde yerel arayışlar açıktır: araziye ve manzaraya uyum; giriş kotunda kütle farklılaşmaları; kat yüksekliklerinde çeşitlenme; monoblok şemanın kırılması; güneş kırıcı ahşap kafesler ve maşrabiye esinleri; kıyı çizgisine uyumlu kavisli kütle gibi kararlar, Uluslararası Stil'in çoğul bir dile evrildiğini gösterir. Dolayısıyla, "Hiltonculuk"un etkisi biçimsel tekdüzelikten çok, yerel modernizmin içinden geçen bir diyalog süreci olarak okunmalıdır.

Sosyal düzeyde ise, bu oteller yalnızca konaklama yapıları değil, modern yaşamın kamusal temsil alanları olmuştur. Hilton'la başlayan modern otel anlayışı, biçimsel bir yenilenmeden çok, kentsel yaşam biçimlerinin dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Divan, Çınar, Büyükada Anadolu Kulübü ve Tarabya Otelleri, 1950–1970 aralığında İstanbul'un sosyo-kültürel haritasında yeni kamusal tipolojiler tanımlamıştır.

Divan Oteli, şehir merkezinde iş dünyası, sanat çevreleri ve diplomatik kesim için bir buluşma mekânı haline gelirken; Çınar Oteli, Yeşilköy'de sayfiyede dinlenme ve eğlence kültürünü simgelemiştir. Büyükada Anadolu Kulübü, modernist estetiği geleneksel "sosyal kulüp" kimliğiyle birleştirerek seçkin bir yazlık kamusallığın temsilcisi olmuş; Tarabya ise uluslararası etkinliklerin, film festivallerinin ve yaz balolarının Boğaziçi'ndeki vitrini haline gelmiştir.

Bu dört yapı birlikte okunduğunda, modern mimarlığın Türkiye'de yalnızca bir estetik dönüşüm değil, toplumsal davranış, tüketim ve temsil biçimlerini yeniden tanımlayan bir kültürel devinim yarattığı görülür. Hiltonculuk böylece yalnız "yapı" üzerinden değil, modernleşmenin gündelik hayatla kurduğu ilişki üzerinden anlam kazanır (Resim 7).

Sonuç olarak, bu dönemin otelleri hem Türkiye'nin uluslararası modernizme eklemlenme arzusunu hem de yerel kimliğini yeniden tanımlama çabasını görünür kılar. "Hiltonculuk", biçimsel bir üslup aktarımından ziyade, modernleşme ideolojisinin mimarlık üzerinden kurduğu bir toplumsal projedir.

Resim 7. Çınar Otel, Bade Bar'da düzenlenen bir eğlence gecesinden kare (1960'lar, yazar arşivi).

Sonuç

Bu çalışma, 1950–1970 aralığında Türkiye'de modern turizmin gelişiminde bir dönüm noktası olan İstanbul Hilton Oteli'nin mimari etkilerini, karşılaştırmalı örnekler üzerinden incelemektedir. Basın-yayın organları, mimarlık dergileri, arşiv belgeleri, röportajlar ve ikincil literatürden hareketle; otellerin mimari özellikleri, inşa süreçleri ve sosyo-ekonomik bağlamları analiz edilmiştir. Bulgular, Hilton'un temsil ettiği Amerikan modernizmi ve Uluslararası Stil'in Türkiye'de tartışmasız biçimde benimsenmediğini; birebir kopya üretiminin ötesine geçen yerel uyarlamaların da azımsanmayacak ölçüde geliştiğini göstermektedir.

Hilton'un karakteristik öğeleri; prizmatik kütle, gridal balkonlu cephe, şeffaf giriş katı, teras kullanımı, 1950'ler ve 60'lar boyunca otel mimarisinde yaygın bir dile dönüşmüş; kimi örneklerde geleneksel ögeler, malzeme çeşitlenmeleri ve özgün tasarım yaklaşımları ile zenginleşmiştir. Böylece modern mimarlık, yalnızca biçimsel bir aktarım değil, teknik bilgi transferi, kurumsal örgütlenme ve toplumsal dönüşüm süreçlerinin birleşim noktasına dönüşmüştür.

Dyckerhoff & Windmann firmasının Hilton, Çınar ve Emekli Sandığı otellerindeki süreklilik gösteren rolü, bu modernleşme sürecinin yalnızca mimari değil, aynı zamanda yapım teknolojisi ve sermaye örgütlenmesi boyutlarını da açığa çıkarmaktadır. Böylece "Hiltonculuk", biçimsel bir üslup aktarımından ziyade, dönemin kalkınma ideolojisiyle iç içe geçmiş bir inşaat kültürüne dönüşmüş; Türkiye'nin bu açıdan bir öğrenme, uyum sağlama ve dış dünyaya eklemlenme döneminde olduğu söylenebilir.

Hilton'un ardından gelişen dört otel; Divan, Çınar, Büyükada Anadolu Kulübü ve Tarabya, yalnızca Türkiye'nin modern turizm mimarisinin değil, aynı zamanda sosyal modernleşme sürecinin de belirleyici göstergeleridir. Bu yapılar, ekonomik kalkınma hedefleriyle örtüşen yeni bir yaşam biçimini, batılı tüketim alışkanlıkları ve temsil stratejileriyle birlikte somutlaştırmışlardır. Divan ve Tarabya Otelleri, kentin gündelik sosyalleşme mekânlarına dönüşürken; Çınar Oteli, kent mer-

kezinin ötesinde modern eğlence ve tatil kültürünü yaygınlaştırmış; Büyükada Anadolu Kulübü ise geleneksel pratikleri modernist mekânsal formlar içinde yeniden yorumlamıştır.

Bu oteller, modern mimarlığın Türkiye'de yalnızca fiziksel bir üretim biçimi değil, aynı zamanda yeni bir davranış, tüketim ve temsil kültürünün taşıyıcısı olduğunu ortaya koyar. Modernlik, artık sadece cephelerde değil, toplumsal ilişkilerde, yaşam ritminde ve gündelik mekânlarda görünür hale gelmiştir.

Bugün hala toplumsal hafızanın bir parçası olan bu yapılar, dönemin kültürel belleğinde "modernlik deneyimi"nin hem maddi hem sembolik tanıkları olarak önemini sürdürmektedir. Her biri, Türkiye'nin savaş sonrası modernleşme serüveninin mimari bir haritasını sunar: teknik bilgiyle kültürel duyarlılığın, uluslararası üslupla yerel kimliğin, kamusal yaşamla özel deneyimin kesişiminde duran mekânlar olarak.

Kaynaklar

Adalet, B. (2018). Hotels and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey. Stanford University Press.

Akcan, E. (2001). Americanization and anxiety: Istanbul Hilton Hotel by SOM and Eldem. In S. Bozdoğan & Ü. B. Çopur (Eds.), Oriental Occidental: Geography, Identity, Space. ACSA International Conference).

Akcan, E., & Bozdoğan, S. (2013). Turkey: Modern Architectures in History. Reaktion Books.

Aksu, Ö. (2007). Yerel kültür ve mimarlık ilişkisi: Cengiz Bektaş örneği, [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi

Asasoğlu, A. (1988). Çağdaş Türk mimarlığı kimlik arayışı sürecinde eklektik eğilimler [Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Birol, G. (2006). Modern mimarlığın ortaya çıkışı ve gelişimi. Megaron, Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi Yayınları, 3, 16.

Bozdoğan, S. (2016). Turkey's postwar modernism: A retrospective overview of architecture, urbanism and politics in the 1950s. In M. Gürel (Ed.), Mid-century Modernism in Turkey: Architecture Across Cultures in the 1950s and 1960s, ss. 9-27. New York & London.

Bozdoğan, S. (2019). Hiltonculuk. In T. E. Altan & S. E. Ekinci (Eds.), İnci Aslanoğlu için bir mimarlık tarihi dizimi. ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Cansever, T., & Hancı, A. (1959). Anadolu Kulübü binası. Arkitekt, 295, 45–52.

Castillo, G. (2010). Cold War on the Home Front: The Soft Power of Midcentury Design. University of Minnesota Press.

Evcin, E. (2016). Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı döneminde turistik tanıtım ve propaganda (1957–1963). Atatürk Dergisi, 6, 41–91.

Eldem, S. (1973). Elli yıllık Cumhuriyet mimarlığı. Mimarlık, 10, 5-11.

Gönlügür, E. (2018). Consumer democracy and the emotional investment in modern architecture in postwar Turkey: The Istanbul Hilton Hotel. In Architecture, Democracy and Emotions (pp. 58-81). Routledge.

Görkey, A. (1957). Hilton ayarında 6 otel daha yapılacak. Turing, Aralık, 12–13.

Gülersoy, Ç. (1989, 31 Ağustos). Hotel d'Angleterre. (Taha Toros Arşivi). Cumhuriyet.

Gürsoy, Ö. (1958, 5 Temmuz). 17 katlı otel. Milliyet.

Hayat. (1957, 1 Mart). Fenerbahçe'de yapılacak olan otel. Hayat.

Kaçel, E. (2009). Hiltonculuk and beyond: The dialectics of intellectualism in postwar Turkey. Candide, 3, 9–35.

Kalaycıoğlu, K. (2018). Kişisel görüşme. Ankara.

Kortan, E. (1971). Türkiye'de mimarlık hareketleri ve eleştirisi, 1950–1960. Ankara.

Kortan, E. (1973). Türkiye'de mimarlık hareketleri ve eleştirisi, 1960–1970. Ankara.

Küçükerman, G. (2018). Kişisel görüşme. İstanbul.

Lu, D. (2010). Third World Modernism: Architecture, Development and Identity. Routledge.

Nayır, Y. N. (1941, 8 Eylül). Otelsiz şehir. (Taha Toros Arşivi). Yeni Sabah.

Orgun, V. (1954). Turizm ve organizasyon. Turizm Alemi, 1, 2.

Özdemir, M. (2013). Türk turizminin temel taşlarından: Emekli Sandığı otelleri. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 24(2), 266–275.

Özorhon, İ. F. (2008). The Issue of Originality in Architecture: Turkish Modernity in the Period of 1950–60 (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi.

Peksayar, O. (1966, 28 Mart). 262 odalı Tarabya Oteli 4 Nisan günü açılıyor. Milliyet.

SALT Research. (1955). Rahmi M. Koç Arşivi. Finally the Hilton Hotel, or a Hotel (Dosya No: D.156).

SALT Research. (2026). Fazıl Saffet Aysu Arşivi. [Belge]. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/328?locale=tr

Sezgin, M. (2018). Kişisel görüşme. Ankara.

Skidmore, Owings & Merrill (SOM), & Eldem, S. H. (1952). Turistik otel. Arkitekt, 243, 56–63.

Til, E. T. (1955, Eylül). Yeni oteller. Turing.

Tozoğlu, A. E. (2007). Grand Hotels in Major Cities of Turkey, 1950–1980: An Evaluation of Modern Architecture and Tourism (Yüksek Lisans Tezi). ODTÜ.

Tuna Ultav, Z., & Savaşır, G. (2016). 50 Yılın Ardından Türkiye'nin İlk Otel Motel Zinciri TUSAN. İzmir.

Vanlı, Ş. (1958, 29 Kasım). Hiltonculuk. Kim, ss. 31–32.

Vanlı, Ş. (2006). Mimariden Konuşmak: Bilinmek İstenmeyen 20. Yüzyıl Türk Mimarlığı, Eleştirel Bakış (V1). Ankara.

Wharton, A. J. (2001). Building the Cold War: Hilton International Hotels and Modern Architecture. University of Chicago Press.

Yıldız, Z. (2011). Turizm sektörünün gelişimi ve istihdam üzerindeki etkisi. Visionary Dergisi, 3(5), 54–71.

Zat, V. (2005). Eski İstanbul Otelleri: İstanbul Hilton 50 Yaşında. İstanbul.

Zıpçı, R., Akın, A., & Ertam, E. (1959). Çınar Oteli. Arkitekt, 297, 132–140.

mimar.ist 2025;25(84):103–111

DOI: 10.14744/mrst.2025.63935

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yakın Geçmişin Tanığı Olarak Betonarme: Teknolojik Değerler ve Koruma Sorunları

Reinforced Concrete as a Witness to the Recent Past: Technological Values and Preservation Issues

Murat Alaboz

İnşaat Y. Müh., Restorasyon Uzm., Arke Restorasyon Mühendislik, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Makale, Türkiye'de 20. yüzyıl ortalarından itibaren yaygınlaşan betonarme yapım tekniğini, yakın geçmişin mimari mirası bağlamında ele almaktadır. Beton ve betonarmenin dönemin mimari üretimine kazandırdığı teknolojik yenilikler ve estetik imkânlar, Türkiye genelindeki gelişim ve ağırlıklı olarak İstanbul'da görülen örnekler üzerinden incelenerek, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentlerde yapılaşma sürecine etkileri değerlendirilmiştir. Çalışma, günümüzde 20. yüzyıl betonarme yapılarının karşı karşıya olduğu işlevsel dönüşüm, bakım sorunları ve yıkım tehditlerini tartışmakta; yakın dönem betonarme mirasının korunmasına yönelik değerlendirmeler sunmaktadır. Bu çerçevede makale, "yakın geçmişin mimari mirası" kavramına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar sözcükler: Neoliberal Politikalar, Kent Suçu, Haliç Tersanesi, Soylulaştırma, Metalaşma, Toplumsal Hafiza, Bütüncül Koruma, Kent Hakkı.

ABSTRACT

The article addresses the reinforced concrete construction technique, which became widespread in Turkey starting from the mid-20th century, within the context of the architectural heritage of the recent past. The technological innovations and aesthetic possibilities that concrete and reinforced concrete brought to the architectural production of the era are examined through examples observed across Turkey, predominantly in Istanbul, and their effects on the urban development process from the second half of the 20th century onwards are evaluated. The study discusses the functional transformations, maintenance issues, and demolition threats faced by 20th-century reinforced concrete structures today and provides assessments aimed at the preservation of the recent reinforced concrete heritage. In this context, the article aims to contribute to the concept of 'architectural heritage of the recent past.'

Keywords: Neoliberal Policies, Urban Crime, Haliç Shipyard, Gentrification, Commodification, Collective Memory, Integrated Conservation, Urban Right.

Received: 18.08.2025 Revised: 06.10.2025 Accepted: 23.10.2025 Online: 03.02.2026

Correspondence: Murat Alaboz
E-mail: alaboz.murat@gmail.com

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Betonarme Yapı Sistemlerin Gelişimi ve Türkiye'den Örnekler

Betonarmenin tekil taşıyıcı elemanlar ve bütünsel bir taşıyıcı sistem olarak kullanımı, dünyadaki keşif ve kullanım pratiklerine paralel olarak; ülkemizde de 1900'lerin başlarında görülmeye başlanmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane kompleksi içinde bulunan hamam yapısının betonarme döşemesinin ilk uygulama olabileceği, Hennebique sistemi ile inşa edilmiş betonarme karkas sisteme sahip ilk yapının ise 1902 yılında inşa edilen Mesaadet Han olduğu tespit edilmiştir (Karahan, 2018).

Dönem yapılarında, betonarme tekniğin daha çok yığma duvarlar içerisinde kalan kolon, kiriş sistemi ile hatıllı yığma yapı sistemine yakın karma sistemler olarak karşımıza çıktığı, görülmekle birlikte bazı örneklerde açıklıkların doğrudan çerçeve sistemlerle geçildiği, betonarme elemanların kendini sergilediği erken örnekler de bulunmaktadır. Eminönü'nde yer alan Alman Doğu Bankası bu tarz yapılara örnek olarak verilebilir. Yakın geçmişte yapının güçlendirilerek otele çevrildiği ve restorasyonunun tamamlandığı bilinen yapıda, taşıyıcı elemanların yapının orta avlusunda kendini sergilediği, dış cephede ise taş kaplama ile görsel olarak yığma yapım tekniği algısının yansıtılmaktadır. 1918'de inşaatı tamamlandığı düşünülen, İstanbul, Fatih'te bulunan I. Vakıf Han yapısında da betonarme elemanların yapı iç kısmında çerçeve oluşturacak şekilde konumlandığı görülmektedir (Resim 1) (Dabanlı, 2021).

1950'lere kadar, daha çok kamusal kaynaklarla ve devlet yapılarında betonarme çerçeve sistemlerin kullanıldığı, dönemin özelliği olarak çoğunlukla dış cephede geleneksel yapım tekniklerine referans verecek form ve taş malzeme kaplamaya sahip yapılar ve iç kısımda kagir duvarlarla desteklenmiş betonarme çerçeve sistemlerle inşa edilmiş yapılara sıklıkla rastlanmaktadır.

1950'li yıllara kadar, çoğunlukla devlet destekli tasarım ve üretim ile devam eden inşa süreçlerinde, benzer yapı tipolojilerinin olduğu, betonarme karkasın tek başına kullanıldığı örneklere sık rastlanmadığı görülmektedir. 1950'lerde sanayileşmenin sonucu olarak, kentlere göçler başlamış, kentleşme ile birlikte apartman yapıları yaygınlaşmaya başlamıştır. Hatta geleneksel yapıların yıkılarak, betonarme binaların modernleşmenin yüzü olarak görünür ve yaygın hale geldiği görülmektedir.

1950-70 arasında kentsel çehrede betonarme yapıların, yapım tekniğini daha vurgulu olarak ortaya koyan örnekler karşımıza çıkmaktadır. 1959 yılında projelendirilen ve 1965 yılında inşası tamamlanan Ankara Emek İşhanı (Resim 2), Türkiye'de brüt beton ve perde duvar teknolojisinin kullanıldığı, 22 katlı yapısal ve mimari olarak ileri bir yapı örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. (Bayraktar, 2020)

1950 öncesi daha çok kamu yapılarında kullanımı gözlenen betonarme yapım tekniğinin, 1975 sonrası malzeme üretimindeki teknik gelişimler ve hazır beton kullanımının başlaması ile konut yapılarında da yaygınlaştığı görülmektedir. Bunun öncesinde ise münferit yapılar olarak ve sıklıkla mimari ve yapım tekniğinin geleneksel sistemlerin etkisinde olduğu, daha çok yığma-betonarme karma sistemlere sahip apartman, konut yapılarının Şişli, Nişantaşı, Cihangir, Beyoğlu gibi bölgelerde örneklerini görmekteyiz.

Sivil mimari yapılarda da dünyada betonarme ile birlikte gündeme gelen modern mimari hareketin kendine özel yorumları olan tekil konutlar karşımıza çıkmaktadır. Sedad Hakkı Eldem'in Büyükada Rıza Derviş Villası (1956), Asım Mutlu, Esat Suher ve Utrait İzgi tarafından tasarlanan, Pendik, Adnan Kunt Yalısı (1964), Büyükada Rıfat Yalman Evi (Turgut Cansever, Abdurrahman Hancı) gibi yapılar, betonarme strüktürün mimari

Resim 1. Vakıf Han plan ve cephe fotoğrafi (Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi).

Resim 2. Ankara Emek İşhanı planı ve inşaatından bir fotoğraf (Çankaya Belediye Arşivi).

eleman olarak kendini sergilediği, kendine özgü taşıyıcı sistem kurgusuna sahip, geleneksel mimari kurgu ile modern arayışların, biçim ve strüktür denemelerinin çeşitliliğinin önemli örneklerini sunan yapılardır (Bingöl, 2018) (Resim 3; Resim 4). İstanbul'un çoğunlukla sayfiye bölgelerinde benzer yapısal ve mimari kurgu ile inşa edilen dönem yapıları da oldukça yaygındır olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak bahsedilen tekil, villa tipi yapı örneklerinin çoğu, taşıyıcı sistemi Le Corbusier mimarlığından esinlenen, dönemin modern mimari akımının genel özelliği olarak, narin kolonlar, geniş açıklıklarla ortaya konulmuş ve daha çok düşey yüklere göre tasarlanmış yapılardır.

Resim 3. Rıfat Yalman Evi, (Bingöl, 2018).

Resim 4. Adnan Kunt Yalısı (Bingöl, 2018).

Malzeme temini ve teknik altyapıdaki gelişmeler, 1975'e kadar çoğunlukla elle karılarak dökülen betonun hazır beton olarak üretimine geçişini sağlamış, böylelikle artan üretim hacmi toplu konut yapılarında da artışı beraberinde getirmiştir. Bu artış öncesi 1957-64 yılları arasında Ataköy I. Ve II. Kısım toplu konutlarının inşası, Ataköy ile yakın tarihlerde inşa edilen ve benzer yapım tekniğine sahip Levent I-IV Kısımlar, Koşuyolu Mahallesi, dönemin yapım teknolojisindeki ilerleme ve yaygınlaşmanın öncüleri olarak, kentsel yerleşimde betonarme yapım tekniğinin teknolojik ve mimari estetik unsurlarını yansıtan değerli örneklerini ortaya koymaktadır (Resim 5).

Mimari özelliklerinden ziyade kent içerisinde konumlanışı, yaşam biçimi ve şehirleşmeye referans özellikleri ile Koşuyolu ve Levent Mahalleleri, dönemin konut anlayışı ve betonarme yapım tekniğinin yığma duvarlar ile bir arada kullanıldığı örneklerdir (Resim 6). Levent Mahallesi, etaplar halinde 1947 yılında Emlak Kredi Bankası tarafından yapılmış, I. Levent projesi Kemal Ahmet Aru ve Rebii Gorbon ile birlikte, diğer etaplar ise Kemal

Resim 5. Ataköy konutları (Mimarlık Dergisi, sayı 438).

Resim 6. Levent Mahallesi (https://www.arkitera.com/gorus/levent-halki-sorguluyor-bugune-kadar-yanlis-partiye-mi-oy-verdik/).

Ahmet Aru tarafından tasarlanmıştır. Bahçe şehir olarak kent çeperinde tasarlanan mahalle dönemin orta düzey tüccarları, memur, subay, yazar, bilim insanı gibi orta sınıfa mensup kişilerin konakladığı bir yer haline gelmiştir (Erbas, 2012). Koşuyolu Evleri de 1951-1954 yılları arasında inşa edilmiş, bahçeli, ucuz konut ihtiyacına karşılık verebilecek nitelikte, çoğunlukla zemin kat ve birinci kattan oluşan, bazı bölümlerde bitişik nizam olarak konumlanan yapılardır (Biçer, 2013)

Aynı dönemin kitlesel barınma yapılarının tekil bir örneği olan ve Le Corbusier mimari etkilerinden bahsedilebilecek, Haluk Baysal ve Melih Birsel tarafından tasarlanmış Mecidiyeköy Hukukçular Sitesi, 1962 yılında inşa edilmiş ve bugün hala konut ve ticari işlevini sürdürmekte, kent hafızasında önemli bir yer tutmaktadır (Vural ve Demirci, 2022).

Toplu konut yapılarının Türkiye genelinde teknik ve mimari gelişiminde rol alan diğer bir önemli aktör olarak İller Bankası gösterilebilir (Resim 7). İller Bankası tarafından inşa edilen toplu konutlar, halkevleri, günümüz betonarme yapı formuna yakın, çok açıklıklı cepheler ve iç mekânda daha geniş açıklıkların bulunduğu yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Malzeme temininde ortaya çıkan gelişmeler ve tekniğin forma yansımaya başladığı yapılar ülke genelinde kendine özel bir form oluşturmuştur. Halen bu yapıların büyük bir çoğunluğunun işlevini değiştirmeden ve ileri bozulmaya uğramadan korunmuş olması açısından önemli örnekler olduğu söylenebilir (Kopuz, 2019).

Malzeme ve Yapım Tekniğindeki Gelişmeler

80'lerin ikinci yarısında özelleşme ile serbest teşebbüslerin artarak hazır beton kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Ancak endüstriyel üretimle dönülmekle birlikte beton basınç dayanımı değerlerinin 2000'lere kadar görece düşük olduğu bilinmektedir (Karakule, 2003). Üretilen beton sınıfı ve miktarlarına bakıldığında, 90'ların ortasındaki beton üretiminin yaklaşık yarısının ~18 MPa olduğu, ancak 2000'lerin başında C20 sınıfı betonun üretimin yarısına karşılık geldiği görülmektedir (Şener, 2024).

Malzeme ve yapım tekniğindeki gelişmelerin yanında, Türkiye ve dünya genelinde yapı şartnamelerinde deprem riskine odaklı değişim ve düzenlemeler olduğunu görmekteyiz. Depreme dayanıklı bina tasarımının dünya genelinde, 1800'lerin sonları ve 1900'lerin başında, Amerika'da meydana gelen büyük depremler sonrası gündeme geldiği ve ABD'de ilk şartnamenin 1927 de yürürlüğe girdiğini biliyoruz (Uniform Building Code – UBC). 1949, 1973 yıllarında geliştirilerek güncellenen şartnameler, 2000 yılında ise farklı şartnamelerin toparlanarak bir araya getirildiği ve uyumun sağlandığı IBC (International Building Code) haline dönüşüyor (Tunç, 2023).

Japonya'da depreme dayanıklı betonarme şartnamesi gelişimleri de yakın tarihlerde gerçekleşmiştir. Japonya'da ilk şartname 1924 yılında yayınlanmış, 1988 yılına kadar on yıldan kısa periyotlarla 8 güncelleme yapılmıştır.

Türkiye'de ise teknik şartnamelerde deprem yüklerine göre tasarım, 1939 Erzincan Depremi'ni takiben, 1940 şartnamesi ile başlamış, takiben 1944, 1947, 1953 ve 1961 yıllarında güncellenmiştir. Deprem kuvveti tanımları, bölgesel deprem riski farklılıkları sınırlı oranda 1968 şartnamesine girmiş; fonksiyon, yapı frekansı, zemin, yapı kullanım yoğunluğu gibi parametrelerle ilişkili detaylı deprem hesabı ve eleman boyutlandırmada en düşük boyut tanımları yapılmıştır. 1975 yılında ise sünek tasarıma yönelik detaylar geliştirilmiş, taşıma kapasitesi, birleşim bölgesi detayları gibi

Resim 7. Ankara İller Bankası Genel Müdürlük Binası yıkı öncesi (https://www.arkiv.com.tr/proje/iller-bankasi-belediyeler-bank-genel-mudurluk-binasi/6873), ve yıkım sırasında (https://ilerihaber.org/icerik/baslik-72970.html)

kavramlar kullanılmaya başlanmış, deprem spektrumu ile deprem yükü hesabı tanımlanmış, daha ileri düzenlemelerin yapıldığı bir sonraki şartname ise ancak 1998 yılında ortaya konulabilmiştir. Bu şartnamede yapısal düzensizlikler, eş değer deprem yükü ile birlikte mod birleştirme ve zaman tanım alanında analiz yöntemleri tanımlanmış, spektrum kullanımı detaylandırılmıştır (Tunç, 2023).

2000'li yılların başlangıcı ile dünya genelinde tasarım yaklaşımları değişmiş, sünek tasarıma ek olarak şekil değiştirme bazlı tasarım ve performansa dayalı tasarım kriterleri güncel şartnamelerde tanımlanarak yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. 2007 şartnamesinde tanımlanan daha önceki şartnamelerde can güvenliğinin sağlandığı ancak deprem sonrası onarım ve takviyenin çok mümkün olamadığı bir yaklaşımdan, şekilde değiştirmeye göre tasarımı esas alan performans analizi kavramı ve güçlendirme yöntemleri ilk defa yapı şartnamelerinde tanımlanmıştır. Güncel durumda 2018 yılında yürürlüğe giren deprem şartnamesi TBDY-2108'de ise performans hedeflerine göre tasarım detaylandırılmış, yapı tipleri ve deprem riskine göre hedef performans seviyeleri tanımlanmıştır. Şekil değiştirme bazlı tasarım esas alınmış, zemin özellikleri ve koordinata özel spektrum ile deprem yükleri hesabı şartnameye girmiş, mevcut yapıların değerlendirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik tanımlar detaylandırılmıştır (Cansiz, 2022).

Türkiye'de Modern Mimari Mirasın Korunması Yaklaşımı

Bu yazı kapsamında kısa gelişimi özetlenen, betonarme malzeme ve yapım tekniğinin gelişim sürecinde, mimari, yapım tekniği ve kentsel özellikleri ile korunmaya değer görülen modern mimari mirasın korunmasına yönelik ilgi, 1990'larda çoğunlukla endüstri mirasına olan ilgiyle başlamıştır. 2000'li yıllarda daha geniş bir mimari, yapısal çerçevede ele alınmaya başlanmış, yerel yönetimlerin ilgisi, akademik topluluklar ve meslek odalarının ilgisi ile birlikte kamuda da yaygınlık kazanarak gündem oluşturmaya başlamıştır. 1988'de DOCOMOMO International'ın kurulması ile modern mimarlık mirası bütünsel olarak ele alınmaya başlanmış, Modern Mimarlık Akımı eserlerine yönelik çalışmalarla birlikte teknolojik değerlendirme, bilgi paylaşımı ve koruma faaliyetleri daha yaygın ve etkili bir hal almıştır (Baturayoğlu, 2016).

Bu çerçevede sadece modern mimari mirasın özgün, anıtsal nitelikte değerlendirilebilecek, toplum hafızasında yer eden tekil örnekleri değil, dönemin yapım teknolojisi, kentleşme ve yaşam biçimlerindeki değişimlere referans veren, her birinin kendi özelinde, kent içerisinde konumlanışı, fonksiyonu, strüktür ve mimari özellikleri ile korunmaya değer toplu konut yapıları da korumanın alanında değerlendirilmeye başlanmıştır.

Avrupa Konseyi'nin 1991 tarihli kararında, birbirinin aynı veya benzeri seri üretim yapılar, toplu konutlar, kamusal alan ve büyük yerleşimler ve kentlerin de modern mimari mirasın korunması kapsamında değerlendirilmesi önerilmiştir (Omay ve Can, 2008). Mimari bezeme unsurları, anıtsal özellikleri ve biçimlenişi belirli sınırlar içerisinde tekrar eden özellikler gösteren bu tip yapıları da içine alacak şekilde, DOCOMOMO, modern mimari mirasın korunması yönelik tanımlarda "tarihi referansların olmadığı, süsleme ve dekorasyon yerine işleve, tekniğe ya da mekânsal şartlara dayalı modern tasarım ilkelerini barındıran ürünler" vurgusunu yaparak koruma alanını genişletmiştir.

Ancak bugün Türkiye'deki mevzuatın modern mimarlık mirasını korumaya yönelik bir kararı olmaması sebebiyle, daha çok simgesel, biçim ve kendine has özellikleri ile ön plana çıkan sınırlı sayıda yapı tescil edilebilmiş, bunların bir kısmı ise süreç içerisinde tescilden düşürülerek yıkılmıştır Bu yaklaşım, kentsel doku içinde birbirinin tekrarı nitelikte olan kooperatif evleri, lojmanlar, ortak mülkiyetli apartman yapıların tescillenme ve korunma sürecinde önemli bir sorunu teşkil etmekte, kentsel sit kararlarının sınırlı alanlarda koruma sağladığı görülmektedir (Vural ve Demirci, 2022).

Modern mimari miras yapıları ve korunmasına olan ilginin, koruma uygulamalarının arttığını söylemek mümkünse de diğer taraftan, mimari koruma karşısında siyasi kolaycılık, ideolojik yaklaşımlar ve ekonomik bakış açısının oluşturduğu baskı göz ardı edilmeyecek seviyededir. Mimari korumanın karşısındaki bu ana çatışma unsurlarına, Türkiye geneli ve İstanbul'da içinde bulunduğumuz deprem riski de eklenerek veya çoğunlukla araçsallaştırılarak özellikle betonarme yapıların korunmasındaki zorlukları artırmaktadır.

Hayati Tabanlıoğlu tarafından 1969'da projelendirilen ve 1999'da tescillenen, İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nin yıkımı söz konusu olduğunda, yapısal riskler ön plana sürülmüş, ancak bir üniversiteden alınan rapor sonucunda; güçlendirilebileceği, güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Akabinde farklı gerekçelerle yapının yıkılarak yeniden yapılması yoluna gidilmiştir.

Ankara'da Cumhuriyet dönemi yapılarından ve bulunduğu kentsel dokunun önemli bir öğesi olan İller Bankası yapısının da, bölgenin görece düşük deprem riskine rağmen yapısal güvenlik bahane edilerek yıkımı gerçekleştirilmiştir (Resim 4).

Betonarme strüktürün mimari tasarımda belirgin olarak kullanıldığı ikonik örneklerinden biri olan, Günay Çilingiroğlu ve Muhlis Tunca tarafından tasarlanan, 1974 yapımı Tercüman Gazetesi Binası da yakın zaman da kaybettiğimiz yapılardan biridir. Oldukça geç kabul edilebilecek bir tarih olan 2010 yılında tescillenmiş, 2012 yılında tescilden düşürülmüş, böylelikle tarihi yapılara uygulanamayan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun kapsamında riskli yapı tespiti yapılarak 2023 yılında yıkılmıştır (Resim 8).

Resim 8. https://dacistanbul.com/bellek-tercuman-gazetesi-matbaa-ve-yonetim-tesisleri-binasi/.

Yakın tarihte benzer şekilde yapısal sorunlar öne sürülerek veya tescile değer özelliklerin yitirildiği gerekçesiyle kaybettiğimiz yapılar arasında, 1973 yapımı, Zincirlikuyu 17.Bölge Müdürlüğü Binası, Türkiye Denizcilik İşletmeleri, Karaköy Yolcu Salonu, Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası örneklerindeki gibi özel yapılar bulunmaktadır.

Mühendislik Açısından Müdahale ve Güçlendirme

Modern mimari miras olarak nitelenen yapıların büyük bir kısmının betonarme yapım tekniğinin gelişmesi ile koşut örnekler olarak ortaya koyan, yapım teknolojisi ile birlikte form değiştiren yapılar olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkün. Yapısal sistemin gelişiminde, ilk örneklerde yığma duvarlar ile birlikte tekil veya kısmen çerçeve tipi strüktür, 20. Yy ortalarında narin kolonlar, yüksek kirişlerin sıklıkla kullanıldığı, konsollara sahip, geniş açıklıkların geçildiği yapılar ve yüksek kule tipi yapılara doğru bir değişim izlenmektedir.

Yapı şartnamelerindeki gelişim ile birlikte değerlendirildiğinde, 1975'e kadar depreme yönelik tasarım kriterlerinin oldukça zayıf olduğu, 2000'ler basına kadar deprem yükü tanımlarında artış görülmekle birlikte, sünek tasarım ilkelerinin ve yapıya özel performans kriterlerinin ancak 2000'li yıllarda tanımlandığı ve uygulamaya geçtiği söylenebilir. Bu durum, yapısal olarak özellikle İstanbul gibi deprem riskinin yüksek olduğu bir kentte, pek çok modern mimari miras yapısının yapı özelinde değişen riskler barındırdığını göstermektedir. Bu durum maalesef yazı içerisinde de belirtilen örneklerde görüldüğü üzere, yıkıp yapmanın gerekçesi olarak sıklıkla kullanılmaktadır.

Ancak bugün, betonarme sistemlerdeki bilgi birikimi ve hesaplama tekniklerindeki gelişimlere bağlı olarak, söz konusu modern mimari miras yapılarındaki yapısal zayıflıkları doğru şekilde tespit etmek mümkündür. Yapısal güçlendirme alanındaki tecrübe ile değerlendirme ve uygulama aşamasındaki gelişmeler; yapıların ilk tasarımından daha ileri seviyede performans sergileyerek olası depremler altında bütünlüğünü koruyacak şekilde davranmasını mümkün kılmaktadır.

Güncel şartnamelerde tespit ve güçlendirmeye yönelik detaylı tanımlar yapılabilmekte, yapı özelinde gerekli müdahaleler geliştirilebilmektedir. Ölçeklendirilmiş yapı örnekleri ile akademik doğruluğu test edilmiş yöntemler, güçlendirildikten sonra depreme maruz kalarak ayakta kalmış pek çok yapı, güçlendirme tekniklerinin doğru kullanıldığında, mimari korumayı mümkün kıldığı söylenebilir.

1954 yılında, depremsellik açısından İstanbul ile benzerlik gösteren Lizbon'da Alberto Jose Pessoa tarafından tasarlanan Infante Santo Avenue blok yapılarında, yapısal analiz sonucu görülen, deprem yükleri altındaki yatay öteleme oranlarının yüksek çıkması üzerine, yumuşak kat olarak ifade edilebilecek giriş katında çelik çaprazlı elemanlar eklenerek yatay ötelenmenin sınırlanması ve kolon kiriş birleşimlerinde elyaf takviyeli polimerle sargılama yapılarak kesme kapasitesi ve eksenel yük kapasitesinin artırılması önerilmiş ve uygulanmıştır (Ribeiro, 2021). Yapının sergilediği mimari değerleri ortadan kaldırmadan, bugünün yapım teknikleri ile, yapıya sınırlı müdahale edilerek güçlendirilmesi ve korunması sağlanmıştır (Resim 9).

Mevcut yapıların güçlendirilmesinde bir alternatif olarak çalışılan ve bugün farklı malzemelerle, farklı yapılar üzerinde uygulamaları görülen yöntemlerden biri de dışarıdan perde veya çerçeve elemanların, mevcut yapı elemanlarına mesnetlenerek güçlendirilmesi (Resim 10). Yapı içerisinde çerçeve aksları içerisinde sıklıkla kullanılan bu yöntem, daha çok fonksiyon sürekliliğinin sağlanması amacıyla tercih edilirken, modern mimari miras yapılarında, yapı özelinde, iç kısımda müdahalenin mümkün olmadığı veya yapının taşıdığı değerlere zarar vermesi durumunda tercih edilebilecek bir yöntem olarak bir alternatif sunmaktadır.

Yapı tabanında sismik izolatör kullanımı da mevcut yapılarda, üst yapıda gerek görülen yapısal güçlendirme ihtiyacını, yapıya etkiyecek deprem yüklerini azaltarak, daha doğrusu yapı üzerine gelen deprem kuvvetini sınırlanmış bölgede deplasmana çevirerek enerji tüketilmesini sağlayan etkili bir müdahale yöntemidir. Yapı özelinde uygulama şartları değişmekle birlikte aşağıda örneği görüldüğü gibi betonarme bir konut yapısında yerinde uygulanabildiği gibi (Resim 11), tarihi yapılarda da rijit bir temel oluşturarak uygulanması mümkün olabilmektedir (Şadan ve Tüzün, 2017).

Bahsedilen müdahale yöntemleri, burada verilen örneklerle sınırlı kalmaksızın ve her gün gelişen yapı malzemesi ve yenilikçi malzeme ve tekniklerle, mevcut yapıların korunmasında alternatifler oluşturmaktadır. Müdahale yöntemlerindeki alternatifler sadece yapısal güvenliği sağlamanın ötesinde, mimari olarak hem koruma hem tasarım bakışına uygun çözümlerin geliştirilmesinde de zengin bir araç kutusu sunmaktadır.

Resim 9. Avenida Infante Santo yapı kompleksinde bir blokta çelik çaprazlı güçlendirme örneği (Lizbon).

Resim 10. Mevcut betonarme çerçevelerin dışarıdan perde ile güçlendirilmesi (Kaplan, Yilmaz vd.).

Resim 11. Mantolama ve izolatör ile güçlendirilmiş betonarme konut yapısı (https://ulkermuhendislik.com.tr/blogDetay.asp?id=4630&t=Binam-Deprem-Yalitimi-sismik-izolasyon-ile-Guclendirilebilir-mi-)

Korunarak Yarına Aktarılan Yapılar

Yapının işlevi, korumaya değer öğelerinin yapısal sistem ile ilişkisine bağlı olarak bugün sıklıkla kullanılan lifli kompozit polimerle ile güçlendirme, burkulması önlenmiş çelik çaprazlı sistemler, geleneksel betonarme kesit genişletme veya perde ekleme yöntemleri kullanılabileceği gibi güncel teknolojilerden de faydalanılmaktadır.

Bu çerçevede, yakın zamanda, sınırlı yapısal müdahale ile güçlendirilerek özgün haline yakın bir şekilde restore edilen Konya Tekel Binası örneği verilebilir (Resim 12). 1935 yılında inşa edilmiş, döneminin modernist çizgilerini yapı plastiğinde sergileyen yapı, yapım teknolojisi olarak betonarme-yığma karma bir yapıya sahip olmakla birlikte, iç kısımda betonarme kolon kiriş sistemlerinin kendini sergilediği, görece geniş açıklıkların geçildiği yapısal sisteme sahiptir.

2021 yılında Yalın Mimarlık tarafından projelendirilen koruma projesi kapsamında statik projeleri Arke Mühendislik tarafından hazırlanmış ve sınırlı betonarme elemanlarda polimer sargılama ile güçlendirme uygulaması tamamlanarak, yapının mimari plastiği ve üzerinde barındırdığı mimari, yapısal izlerle birlikte korunarak yeni işlevine (çok amaçlı kültür merkezi, etkinlik alanı) uygun olarak 2023 yılında restorasyonu tamamlanmıştır.

Betonarme strüktürün ön planda olduğu biraz daha yakın döneme tarihlenen, Sedad Hakkı Eldem ve Mehmet Ali Handan tarafından 1953'de Mimar Sinan Üniversitesi (Güzel Sanatlar Akademisi- Cemile Sultan Sarayı) içerisinde yapılan onarımlarda, yapı içerisinde narin kolonlar ve dönemin özelliği nervürlü döşemeler ile oluşturduğu betonarme sistem, koruma ve güçlendirme çalışmaları kapsamında yenilikçi detaylar uygulanarak korunmuştur (Resim 13).

Resim 12. Konya Tekel Binası (Yalın Mimarlık Arşivi).

Değerlendirme ve Sonuç

Betonarme sistemlerin keşfi ve yaygın kullanımı ile ortaya konulan mimari eserlerin, 20'y yüzyıla yayıldığı, kendi içerisinde farklı yapım teknikleri ve mimari formlar sergilediğini görmekteyiz. Bu yapılar için, analiz yaklaşımları ve teknik gelişimlere koşut olarak, 2000 öncesi şartnamelere göre inşa edilen yapılarda deprem kuvvetleri altında çeşitli yapısal zaafiyetlerin olduğu bir gerçek olarak karşımızdadır.

Ancak bununla birlikte, yazı içerisinde örnekleri verilen, erken betonarme, betonarme-karma yapılar dahil, 1950-2000 yılları arasında inşa edilmiş pek çok modern mimari miras yapısının güçlendirilerek korunması teknik ve pratik olarak mümkündür. Güncel mühendislik yaklaşımı ile mevcut miras yapılarında, yapı özelinde tanımlanabilecek performans kriterleri, güncel güçlendirme yöntemleri ile sağlanabilmektedir.

Bu yazı çerçevesinde örnekleri verilen yapılar ve dünya genelinde pek çok modern mimari miras niteliğinde ancak yapısal zafiyet taşıyan betonarme taşıyıcı sisteme sahip yapının, korunmaya değer mimari ve yapısal niteliklerine zarar vermeden, sıklıkla yeniden yapım maliyetlerinin altında güçlendirilerek korunmuş örnekleri mevcuttur. Ancak koruma söz konusu olduğunda, yapının önemi nezdinde onarım ve yeniden yapım maliyetlerinin kıyaslanmasından ziyade, mühendislik tasarımı ve koruma projesi imkanlarının sonuna kadar değerlendirilmesi genel yaklaşım prensibi olmalıdır.

Bununla birlikte ülkemizde modern mimari mirasın korunmasındaki temel zorlukların daha çok belirli bir dönemin izlerini yok etme çabası, kentsel dokudaki sosyoekonomik değişimlerle birlikte işlevlendirmede yaşanan zorluklar ve kimi zaman ise ekonomik beklentiler olduğu söylenebilir.

Bu çerçevede, daha çok yeterli mühendislik hizmeti görmemiş, yapısal ve mimari korunması gerekli niteliklere sahip olmayan yapıların hızlı ve güvenli dönüşümü için hazırlanmış ve bazı ağırlaştırılmıştır kriterlere sahip 'Riskli Yapılar Yönetmeliği'nin bu miras yapıları için değerlendir-

Resim 13. Mimar Sinan Mimarlık Fakültesi, 1953 onarımı sonrası (sol) (Mimarlık Dergisi, sayı 371) ve güçlendirme uygulaması sonrası (sağ) (Mimar Sinan üniversitesi, yatırım programı izleme ve değerlendirme raporu)

me kriteri olamayacağı unutulmamalıdır. Güncel yapı şartnamesinde mevcut yapılar için tanımlanan performans kriterlerini sağlamayan yapılar için de güçlendirme alternatiflerinin veya deprem talebini azaltacak, izolatör kullanımı gibi modern yöntemlerin öncelikli olarak değerlendirilmesi tavsiye edilmektedir.

Mühendisin inisiyatifi dışında, yukarıda bahsedilen mühendislik çözümlerinin geliştirilmesi yolunun zorunlu tercih haline gelebilmesi için de modern mimari miras yapılarında tescil çalışmalarının hızlandırılması, güçlendirilerek korunan örneklerin görünürlüğünün artırılması, bakım ve kontrolden sorumlu kurumların, güçlendirme yöntemleri konusundaki farkındalığının artırılması, modern mimari miras yapılarının korunması yolunda değerli görülmektedir.

Kaynaklar

Baturayoğlu Yöney, N. (2016). Modern Mimarlık Mirasının Kabulü ve Korunması: Uluslararası Ölçüt ve İlkelere İlişkin Bir Değerlendirme. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, 17, 62–76.

Bayraktar, N. (2020). Kent ve Mimarlık Üzerine Dönemsel Okumalar: Ankara'da iki İşhanı. Ankara Araştırmaları Dergisi, 8, 157–175.

Biçer, S. (2013). Geçmişin Modern Mimarisi – 4: Koşuyolu. https://www.arkitera.com/haber/gecmisin-modern-mimarisi-4-kosuyolu/

Bingöl, İ. E. (2018). İstanbul'un Modern Konutları. Mimarist, 2018/2, 56–64.

Cansız, S. (2022). Türkiye'de Kullanılan Deprem Yönetmeliklerinin Özellikleri ve Eşdeğer Yatay Deprem Yükü Hesabının Değişimi. Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi, 14, 58–71.

Dabanlı, Ö. (2021). 20. Yüzyılın Başında Yeni Yapım Teknolojilerinin Özgün Bir Sentezi: Mimar Kemaleddin'in I. Vakıf Han'ı ve Hennebique Sistemi. Megaron, 16, 402–417.

Erbaş, A. E. (2012). Örnek bir Prestij Konut Alanı olarak Levent Mahallesi, Tasarim+Kuram. MSÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 8, 5–7.

Kaplan, H., Yılmaz, S., Cetinkaya, N., & Atımtay, A. (2011). Seismic strengthening of RC structures with exterior shear walls. Sadhana, 36, 17–34.

Karahan, O. (2018). Türkiye'de Yapım Tekniği Olarak Betonarmenin Erken Kullanımı: Hennebique Betonarme Sistemi ve Koruma Değerleri [Doktora Tezi]. ITU, Fen Bilimleri, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı.

Karakule, F. (2003). Türkiye Beton Birliği ve Hazır Beton Sektörü". Türkiye Mühendislik Haberleri, 426, 2003/4.

Kopuz, A.D. (2019). Modern Mimarlık Mirası Bağlamında Adana İller Bankası Yerleşkesi'nin (1974) Değerlendirilmesi. Tasarım+Kuram, 19, 97268.

Omay Polat, E. E., & Can, C. (2008). Modern Mimarlık Mirası Kavramı: Tanım ve Kapsam, Megaron. YTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 3, 177–186.

Ribeiro, V. (2021). Seismic Vulnerability Assessment of Buildings Structures with "Pilotis", Instituto Superior Técnico. Technical University of Lisbon. https://fenix.tecnico.ulisboa.pt/downloadFile/844820067127046/Extended%20Abstract%20-%2083985.pdf

Şadan, B., & Tüzün, C., (2017). Deprem Güçlendirmesinde Deprem Yalıtım Sistemlerinin Kullanımı. İzmir ve Deprem Konferansı. https://eski.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/18033_12_19.pdf

Şener, M. (2023). Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'lere meslek anılarıyla yapı müteahhitleri ve Türkiye'de çimento ve betonun gelişimi. Betonart, 79, 28–35.

Tunç, G. (2023). Deprem Yönetmeliklerinin Tarihçesi ve Mevcut Durum. https://yapidergisi.com/deprem-yonetmeliklerinin-tarihcesi-ve-mevcut-durum/

Vural, Z. B., & Sağıroğlu Demirci, Ö. (2022). Modern Mimarlık Mirası Bağlamında Konut Mimarisi ve Türkiye'deki Yüksek Katlı Konut Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme. Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 7, 751–772.

mimar.ist 2025;25(84):112–124

DOI: 10.14744/mrst.2025.75046

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Eski Bir Ticaret Yapısının Mimari Analizi: ‘Balıkesir-Camlı Bedesten’

Architectural Analysis of Old Commercial Building: 'Balıkesir-Camlı Bedesten'

Ayşegül Ağan

Dr. Öğretim Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Balıkesir, Türkiye

ÖZ

Tarihsel katmanları ve kültürel dokusuyla Anadolu’nun önemli şehirlerinden biri olan Balıkesir, yüzyıllar boyu süregelen yerel ticaret geleneklerine sahip bir kenttir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren demiryolu ulaşımının devreye girmesi, Balıkesir’in diğer kentlerle olan ilişkilerini güçlendirmiş ve ticari faaliyetlerini yaygınlaştırmıştır. Şehrin ticari merkezi, İstasyon Binası ile Zağnos Paşa Camii aksında ve çevresinde gelişim göstermiştir. Kentteki ziyaretçi sayısının artması, konaklama ihtiyacını doğurmuş ve mevcut hanların yanı sıra yeni konaklama yapılarının inşasına da yol açmıştır. Bu bağlamda, Balıkesir’in çarşı merkezinde, İbrahim Bey Camii'nin karşısında 19. yüzyılın sonlarında inşa edilen Camlı Bedesten, bu dönemin önemli yapılarından biridir. Kentin ilk oteli olarak tanınan bu yapı, Geç Osmanlı Dönemi’nin kent içindeki önemli ticari temsillerinden biri olup, Balıkesir’deki mimari miras unsurları arasında yer almaktadır. Zaman içerisinde işlevsel ve mekânsal değişimler ve dönüşümler yaşamıştır. Bu araştırma, son 40 yılda eski önemini yitiren ve kentli tarafından da farkedilmeyen Camlı Bedesten’in tarihsel kullanım evrelerini, kent içindeki yeri ve önemini, mimari biçimlenişi ve günümüzdeki durumunu koruma bağlamında irdelemeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada; nitel gözlem, yerinde incelenme, mimari belgeleme, arşiv taraması ve kullanıcı görüşmeleri yöntemlerini kullanılmıştır. Bu yöntemler neticesinde elde edilen bilgi ve materyaller ile Camlı Bedesten'in tarihsel süreçte geçirdiği değişimler ortaya konmuş, mevcut durumu belgelenmiş ve yapının korunmasına yönelik somut öneriler sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Mimari miras, Ticaret yapısı, Mimari analiz, Koruma, Balıkesir.

ABSTRACT

Balıkesir, one of Anatolia's important cities with its historical layers and cultural fabric, is a city with centuries-old local trade traditions. The introduction of railway transportation in the second half of the 19th century strengthened Balıkesir's relations with other cities and expanded its commercial activities. The city's commercial center developed around the Station Building and Zağanos Paşa Mosque. The increase in the number of visitors to the city created a need for accommodation, leading to the construction of new lodging structures in addition to the existing inns. In this context, the Camlı Bedesten, built in the late 19th century opposite the İbrahim Bey Mosque in the city's market center, is one of the important structures of this period. Recognized as the city's first hotel, this structure is one of the important commercial representations of the Late Ottoman Period within the city and is among the architectural heritage elements of Balıkesir. Over time, it has undergone functional and spatial changes and transformations, becoming a place that even city dwellers know little about. This research aims to examine the historical stages of use of the Camlı Bedesten, which has lost its former importance over the past 40 years, its place and importance within the city, its architectural form, and its current state in the context of preservation. In this study, methods that qualitative observation, on-site examination, architectural documentation, archive research, and user interviews were employed. The information and developed materials obtained through these methods have revealed the changes the Camlı Bedesten has undergone throughout history, documented its current state, and presented concrete recommendations for its conservation.

Keywords: Architectural heritage, Commercial building, Architectural analysis, Conservation, Balıkesir.

Received: 18.07.2025 Revised: 19.10.2025 Accepted: 20.10.2025 Online: 03.02.2026

Correspondence: Ayşegül Ağan
E-mail: aysegulagann@gmail.com

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Bedestenler, Osmanlı Dönemi'nde kentlerin ticaret merkezlerinde önemli bir yapı grubu olarak öne çıkmaktadır (Eyice, 1992, 304). "Bedesten" terimi, 'bezzazistan' ve 'bezistan' kelimelerinden türetilmiş olup, değerli kumaşlar ve bezlerin satıldığı alanları tanımlamaktadır (Büngül, 1939, 45). Arapçada da bez satılan yer anlamına gelen "bezzaziye bezistan" kelimesi ile ilişkilendirilmiştir (Özdeş, 1953, 17).

Anadolu'daki bedestenler, Osmanlı döneminden günümüze uzanan geniş bir tarihsel perspektifte incelenebilir. Cezar, Osmanlı Dönemi şehir çarşılarının dükkânlar, hanlar ve bedestenlerden oluşan üç ana ticaret yapı grubunu oluşturduğunu belirtmektedir. Bu grupta önemli bir yer tutan hanlar, farklı işlevlere sahiptir; bazıları yalnızca ticaret amacıyla kullanılırken, diğerleri günümüz otelleri gibi konaklama hizmeti vermiştir (Cezar, 1985, 19). Kuban ise, kentlerin ticari merkezlerinde yalnızca bedesten ve hanların mevcut olduğunu, geri kalan yapının ise sokaklardan oluştuğunu ifade etmektedir (Kuban, 2007). Kısacası, Osmanlı kentlerinde ticari merkez, bedesten ile çevresinde gelişen han ve arasta gibi yapı türlerinin birleştiği mekanlar bütünü olarak tanımlanabilir (Ergin, 1945). Bu yapıların mekânsal düzenleri ve işlevsel dönüşümleri, kentin ticari ve kültürel kimliğinin belirgin göstergeleri arasında yer almaktadır.

Kentler, yalnızca coğrafi konumları ve nüfuslarıyla değil, barındırdıkları mimari miras ile de kimlik kazanmaktadır. Bu mimari miras, geçmişin izlerini taşıyan, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlere tanıklık eden yapılarla somutlaşmaktadır. Anadolu'nun batısındaki önemli şehirlerinden biri olan Balıkesir'de 19. yüzyılın ikinci yarısında demiryolunun açılması kente erişimde kolaylık sağlamıştır. Bu dönemde kentte gelen yolcuların ilk uğrak noktası haline gelen ve şehrin ekonomik hareketliliğinin merkezinde yer alan ana ticaret yolları öne çıkmaya başlamıştır (İnce Güney, 2018). Başlıca ticaret aksları, Hükümet-Hamidiye (Anafartalar) Caddesi, İstasyon (Milli Kuvvetler) Caddesi ve Keresteciler Arastası (Yaymacılar Caddesi) olarak tanımlanmaktadır (Aliağaoğlu & Yiğit, 2013) (Resim 1). Bu yollar, demiryolu hizmetinin devreye alınmasının ardından yoğunlaşmış ve şehir hayatının tüm hızla canlanmasına katkıda bulunacak şekilde gelişmiştir (Şentürk, 2019). Bu yıllarda kentte kurulan panayır ve pazarlar kente olan ilgiyi artırmıştır. Bu canlılığın neticesinde 19. yüzyılın sonlarına doğru kentte pek çok yeni konaklama ve ticaret yapısı inşa edilmiştir (Resim 2) (Akpınarlı, 2009). 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında, kentte konaklama ihtiyacı genellikle hanlar ile karşılanmıştır. Bu nedenle 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen ve bu çalışamaya konu olan Camlı Bedesten bu bağlamda önemlidir. Annuaire Oriental'in (Şark Ticaret Yıllıkları) 1913 tarihli sayısında hotels (hans) başlığında 9 yapı kayıt edilmiştir[1] (SALT Research, 1913). Yüzbaşı İshak Efendi, kaleme aldığı "1920'de Balıkesir" adlı eserde o dönemde kentte 16 hanın bulunduğu belirtilmektedir (Balıkesir Valiliği, 1997). Cumhuriyetin ilk yıllarında, yerini daha modern otellere bırakmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kentteki en önemli otel olarak Kaptanzade Oteli öne çıkmaktadır (Sert, 2024;162). "Onuncu Yılında Ticaret Odası" adlı yayında o dönemde kentte bulunan otel sayısının 5 olduğu ifade edilmektedir (Ekrem, 1933). Cumhuriyetin ikinci çeyreğinde han yapılarının kamulaştırılarak çeşitli kamu yapılarının inşası için yıkıldığı bilinmektedir (Sert, 2024; 162).

1941 yılında Ernst Egli tarafından hazırlanıp 1944 yılında yürürlüğe giren Balıkesir'in İlk İmar Planı ile birlikte mevcut İstasyon Meydanı ile birlikte önerilen yeni meydanlar ile kentin merkezinde fiziksel değişimini destekleyen öneriler getirilmiştir (Egli, 1941). Plan, tarihi kent merkezine büyük ölçekli bir müdahalede bulunmamış, bunun yerine mevcut ana ulaşım hatlarının genişletilmesini önermiştir (Egli, 1941). Plan, kentin kuzey ve güney kesimlerinde düzenli yapı adaları oluşturmayı ve kentsel gelişmenin kuzey, güney ve doğu yönlerinde sürdürülmesini hedeflemiştir.

1950 yılının Ağustos ayında yaşanan çarşı yangını[2] ile kentin tarihi ticaret merkezi neredeyse yok olmuştur. Zağnos Paşa Camii ile Milli Kuvvetler ve Anafartalar Caddesinin orta aksında gerçekleşen yangında yaklaşık 500 yakın dükkan

Resim 1. Yapının kent içindeki konumu ve yakın çevresindeki önemli caddeler. (Harita Genel Müdürlüğü'nden temin edilen 1953 tarihli hava fotoğrafından üretilmiştir.)

Resim 2. 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın ilk yarısına kadar kentte varlığını sürdüren hanlar / 1950 çarşı yangını sonrası çekilen bir fotoğraf (Mazideki Balıkesir, 2021).

kullanılmaz hale gelmiştir. Bu tarihten sonra yeniden ele alınan ticaret merkezinin çehresi değişmeye başlamıştır.

Kentte 1955 yılına kadar çeşitli revizyonlarla uygulanan Egli Planı, 1955'te ise yürürlükten kaldırılmıştır. 1963 tarihinde Egli Planı dikkate alınarak yeni bir plan hazırlığına başlanmış 1965 yılında yeni plan hazırlanmasına karar verilmiştir (Birol, 2004). Sonrasında hızlı bir gelişim gösteren kent merkezinde 1970'lerden itibaren çok sayıda yapı yıkılarak yerlerine başka yapılar inşa edilmiştir. Böyle bir ortamda yukarıda bahsi geçen birçok han yıkılmış ve yerlerine özgün formundan farklı yeni yapılar inşa edilmiştir (Tunga, 1997).

Bu çalışma, Balıkesir'in ticari merkezindeki önemli yapılarından biri olan Camlı Bedesten'in mimari özelliklerini detaylı bir şekilde incelemeyi, yapının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evreleri ve günümüzdeki mevcut durumunu değerlendirmeyi, ve son olarak, bu önemli mimari mirasın korunmasına yönelik karşılaşılan güçlükleri tartışmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamlı analiz, Camlı Bedesten'in sadece bir yapı olmanın ötesinde, Balıkesir'in kimliğini şekillendiren, sosyal ve ekonomik dokusunu yansıtan canlı bir hafıza mekanı olarak önemini vurgulamayı hedeflemektedir. Çalışma kapsamında yapı yerinde incelenmiş, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, belediye kayıtları ve yerel tarih yayınları taranmış; ayrıca yapının kullanıcıları[3] ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, mimari belgeleme, mimari analiz ve koruma çerçevesinden konuyu ele alması yönleriyle literatürde yer alan diğer çalışmalardan ayrışmaktadır.

Camlı Bedesten'in Tarihsel Süreci

Camlı Bedesten, Malkon Gazaryan Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Yapının kesin yapım yılı bilinmemekle[4] birlikte 1887 yılında kullanıma girdiği Gazaryan Efendi'nin dönemin Karesi Gazetesi'ne verdiği ilanda şu sözlerle bildirilmektedir:

'Balıkesir çarşısında İbrahim Bey Cami-i Şerif-i karşısında mukaddem inşa ettirmiş olduğumuz kâgir bedestenin tabaka-i f fevkaniyesinde leyl ve neharî olarak misafir kabûlüne mahsus odalar olup suret-i muntazamda tefriş ve tezyin'nin ve karyolar vaz ettirilmiş olduğundan teşrif buyuracak zevatın fiyatça evheniyet ve istirahat cihetinden fevkalâde memnun kalacakları ve şimdiki hâlde tarafımızdan nezaret edilmekte ise de taliplisi zuhurunda mezkûr odaların icara dahi verileceği ilan olunur.'[5] (Karesi Gazetesi, Sayı 65, H. 1304- (Bayyiğit, & Polat, 2022))

İlandan anlaşıldığı üzere zemin katı bedesten olarak inşa edilen yapının üst katı konaklama amaçlı odalardan oluşmaktadır. Yapı, yığma yapım tekniğiyle iki blok halinde inşa edilmiş ve bodrum+iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yaymacılar Caddesi üzerinde konumlanan yapının yer seçimi, dini ve ticari mekânların birbirini beslediği geleneksel Osmanlı kent planlamasıyla uyum göstermektedir.

Balıkesir'in ilk oteli olarak anılan bu yapı hakkında 1894 yılının aralık ayında Balıkesir'e yaptığı ziyaret sırasında burada kalan Doktor Şerafettin Mağmumi'den otelin yeterli temizlikte ve düzende olduğu öğrenilmektedir (Mağmumi, 2001). 1930'lu yıllara kadar otel fonksiyonunu sürdürmüştür (Birinci, & Güner, 2021). Otel olarak işletildiği dönemlerde, iki katlı kagir yapının üst katında misafir odaları, zemin katta ise ortak koridora açılan dükkânlar yer almaktadır.

1940'larda kentin ilk imar planının uygulamaya alınması,1950 çarşı yangını ve sonrasındaki süreçlerde alınan kararlar neticesinde tarihi ticaret merkezindeki yapılaşmanın çehresi değişmeye başlamıştır. Bu değişim-dönüşüm sürecine ayak uyduramayan Camlı Bedesten'in konaklama işlevi sona ermiş, yapı tamamen ticarethaneye dönüşmüştür. Bu dönemde, birinci katta bulunan odaların ikisi dükkâna çevrilmiş; kalan odalar kullanıma kapatılmıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde bazı dükkân sahipleri alanını büyütmek için zemin katta mekanlar arasındaki duvarları kaldırmış, birinci kattaki odaları depo amacıyla kullanmak üzere yapının zemin ve birinci katları arasındaki döşemeyi yırtarak merdiven açmıştır. Yapının eski kullanıcıları, yapıya adını veren cam örtünün 2000'li yıllardan sonra hasar görerek kullanılmaz hale geldiğini ifade etmektedir. 2010'lu yıllarda birinci kattaki galeri boşluğu, tavan döşemesi hizasında yarı geçirgen bir örtüyle kısmi olarak kapatılmıştır (Birinci, & Güner, 2021). Günümüzde bu örtüde ortadan kaldırılmıştır. Yapının özgün haline ilişkin herhangi bir görsele ulaşmak mümkün olmamakla birlikte, kullanıcıların sağladığı bilgiler ve yapının zemin katındaki dükkânlar ile cephe düzenlemelerine incelendiğinde yapı üzerinde çeşitli değişikliklerin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Son olarak, yapının inşasından yaklaşık on yıl sonra Balıkesir'de büyük bir yıkıma neden olan 1898 depreminde yapının herhangi bir hasar alıp almadığı da önemli bir soru olarak durmaktadır. Ancak deprem sonrası arşiv kayıtları[6] incelendiğinde doğrudan veya dolaylı olarak yapının adı veya yerine dair bir belgeye rastlanılmamıştır. Ancak deprem sonrası Balıkesir'deki hasar tespitine ilişkin bir belgedeki çizelgenin[7] '*bir kimsenin veya vakıf idaresinde bulunan*' yapılarla ilgili verilen bölümünde onarım ile kullanılabilir halde 2 otel yapısının olduğu belirtilmiştir. Aynı belgede 'bezzazistan' olarak bildirilen 2 yapının tamamen yıkık halde olduğu belirtilmiştir. Nesimi Yazıcı'nın (2003) 1898 Balıkesir depremine ilişkin çalışmasında, yıkılan bezzazistanlara ait bir fotoğraf (Resim 3) yayımlanmıştır. Yapı kalıntılarına ait fotoğrafların Camlı Bedesten ile örtüşmemesi nedeniyle deprem sonrasında *tamir ile kullanımı mümkün* olarak belirtilen otellerden birinin Camlı Bedesten olması muhtemel bir ihtimal olarak değerlendirilebilir.

Resim 3. Depremde yıkılan bedestenler; Tütün Bedesteni (solda) ve A. Refik Bey'in Bedesteni (sağda) (Yazıcı, 2003).

Yapının inşa edildiği tarihten günümüze kadar geçirdiği dönüşümleri aktaran süreç aşağıdaki tabloda özetlenmiştir (Tablo 1):

Camlı Bedesten'in Mimari Analizi

Çalışmanın bu bölümünde Camlı Bedesten plan şeması ve mekân organizasyonu, cephe özellikleri, taşıyıcı sistem ve malzeme ile üslup özellikleri açısından incelenmiştir. Çalışmada öncelikle yapının mevcut durumunu mimari olarak belgelenmiştir. Çizilen krokiler üzerine yerinde alınan ölçüler kaydedilerek dijital ortamda ölçekli olarak rölöve çizimleri hazırlanmıştır.

Camlı Bedesten, Balıkesir'in merkez Karesi ilçesine bağlı Hisariçi Mahallesi'nde konumlanmaktadır. Kentin ticari merkezindeki ana caddelerden Milli Kuvvetler ile Yaymacılar Caddesi'ni birbirine bağlayan İpek Sokak'ta bulunan yapı, 200 m2 alan kaplamaktadır (Resim 4).

Plan Şeması ve Mekân Organizasyonu

Camlı Bedesten bodrum, zemin ve birinci kat olmak üzere üç katlı bir tasarıma sahiptir. Yapı, ortası avlulu / galerili 'L' ve 'I' formunda iki bloktan oluşmaktadır. Yapının doğu ve kuzey bölümlerinden iki ayrı girişi bulunmaktadır. Ana giriş, İpek

Tablo 1. Camlı Bedesten'in tarihsel süreçte yaşadığı değişimler ve etkileri

Tarih/Dönem	Olay/Müdahale	Etki
1887	İnşa edilip kullanıma açılması	Zemin katta bedesten, üst katta konaklama işlevi
1898	Balıkesir Depremi	Hasar olup olmadığı kesin bilinmemekle birlikte kullanım devam etmiştir.
1930'lar	Otel işlevinin sona ermesi	Yapı tamamen ticari kullanıma dönüştürülmüştür.
1940'lar	İlk imar planı (Egli Planı)	Çarşı merkezinde yapısal değişimler başlamıştır.
1950	Çarşı yangını	Kent merkezinde yapılaşma baskısı artmıştır.
1970'ler	Hızlı kentleşme	Birçok han ve ticaret yapısı yıkılmış, Camlı Bedesten de dönüşüm baskısına girmiştir.
1980'ler	İç mekânlarda birleşmeler, merdiven açılması	Özgün plan ve döşemeler bozulmuştur.
1990	Tescil kararı	Anıtsal yapı olarak koruma altına alınmıştır.
2000'ler	Cam örtünün hasar görmesi	Özgünlüğün kaybı hızlanmıştır.
2010'lar	Galeri boşluğunun yarı geçirgen örtüyle kapatılması	Yapının mekânsal algısı zayıflamıştır.

Resim 4. Camlı Bedesten çevresi ile görünümü ve vaziyet planı (Google Earth aracılığıyla yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Sokak üzerinden, Milli Kuvvetler ve Yaymacılar Caddesi'ni birbirine bağlayan noktada yer almakta olup, diğer bir giriş Yaymacılar Caddesi yönünde konumlandırılmıştır (Resim 5). Bu girişler, yapının kullanım fonksiyonlarını ve iç mekân düzenini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Yapının güney bölümü sağır iken 'L' bloğun sırt verdiği batı bölümü ile 'I' bloğun Yaymacılar Caddesi yönündeki cephesi tek ve iki katlı küçük ticari yapılara komşudur. 'L' bloğun İpek Sokak'a bakan batı cephesi ile galerili avluya bakan cepheleri açık iken, 'I' bloğun sadece İpek Sokak'a bakan batı cephesi ve galerili avluya bakan cephesinin bir bölümü açıktır.

Yapının doğu-batı uzantılı bloklardan 'L' formundaki bölüm 21 metre uzunluğa sahipken, 'I' formundaki blok 16.50 x 3.20 metre boyutlarında olup 'L' bloğun uzun kolu 21.75 x 3.10 metre, kısa kolu 9.75 x 2.40 metre boyutlarındadır. İki bloğun arasındaki açıklık 3.40 ölçülmektedir. Her iki bloğun altında kısmi bodrum kat bulunmaktadır. 'L' bloğun bodrum katı 14.50 x 3.00 metre büyüklüğünde olup bodruma giriş zemin kattaki 1 x 1 metre boyutlarındaki bir kapakla örtülü 10 basamakla sağlanmaktadır. İki havalandırma bölümü bulunan bodrum katın temel seviyesindeki duvarları ana taşıyıcı duvarlarından 20 cm geniştir. 'I' bloğun bodrum katına girilemediği için bu bölümün büyüklüğünün kullanıcıların tarifi ve havalandırma boşluğunun yeri hesaplanarak 10.50 x 3.00 metre genişlikte olabileceği düşünülmektedir (Resim 6). Kat yükseklikleri bodrumda 1.90, zemin katta 3.00 ve birinci katta 3.50 metre olarak ölçülmektedir (Resim 7).

Günümüzde zemin ve birinci katta ayrı ayrı 6 adet mekân bulunmaktadır (Resim 8; Resim 9; Resim 10). Yapı üzerindeki izler takip edildiğinde zemin katın kullanımına dair net bir veri bulmak güç olsa da birinci katın özgününde I blokta 4, L blokta 7 olmak üzere toplamda 11 mekândan (odadan) oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu durumdaki değişim nedeni, mülk sahipleri ve farklı kullanıcılar tarafından mekanlar arasındaki bölücü duvarların kaldırılarak mekanların büyütülmesidir.

Günümüzde L bloğun zemin katta uzun kolundaki 5 mekân birleştirilerek manifatura mağazası olarak kullanılırken kısa kolunda bir çay ocağı ile bir atölye-mağaza bulunmaktadır. Aynı bloğun birinci katında kısa koldaki işlevler aynı devam ederken uzun koldaki mekanlarda üçü manifatura mağazasının devamı, diğer iki mekân tek kullanıcıya ait birleştirilmiş depo olarak kullanılmaktadır. Manifatura mağazası üst kattaki

Resim 5. Camlı Bedesten'in vaziyet planı ve girişleri (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Resim 6. Camlı Bedesten'in kat planları (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Resim 7. Camlı Bedesten'in kesitleri (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Resim 8. Camlı Bedesten bodrum kat detayları (Yazar arşivi)

mekâna geçişini döşemede açılan yırtıktan ulaşılan merdiven ile sağlamaktadır. I Bloğun zemin katında bulunan 4 mekan ikili olarak birleştirilerek ayrı iki mekana dönüştürülmüştür. Yeni oluşan iki mekâna da yapının Yaymacılar Caddesi yönündeki komşu yapılarından geçilmektedir. Aslında bu komşuluk yapının okunmasına engel teşkil eden iki katlı niteliksiz yapılardır. İkisi de giyim mağazası olarak kullanılmaktadır. Bu iki mağazanın üst katlarına geçiş, L blokta olduğu gibi döşemede açılan yırtıktan merdivenle ulaşılabilmektedir. Yapının I bloğuna bağlı bu yapıların niteliksiz olduğu ve yapının özgün tasarımında olmadığı kurul dosyalarında yer alan fotoğraflarla tespit edilebilmektedir. Kurul dosyalarında yapının kuzeydoğusuna ekli olan tek katlı manifatura-cının tevhid yöntemiyle batısındaki parselle birleştirilmesi ve sonraki bir tarihte ise birinci katın eklendiği görülmektedir (Resim 11).

Zemin kat ile birinci kat arasındaki geçiş, 17 basamaklı merdiven ile sağlanmaktadır. Birinci kattaki mekanlar (odalar), ortasında galeri boşluğu olan ortak bir koridor boyunca sıralanmaktadır. Koridor genişlikleri 1.00 metre olup, galeri boşluğu 1.50 metredir. Blokların üzeri tek yöne (galerili koridora doğru) eğimli, üstü ondüle saç levhayla kaplı ahşap çatı ile örtülüdür. Bloklar arasında kalan koridor ve galeri boşluğunun üstünde herhangi bir örtü bulunmamaktadır. Erken tarihlerde bloklar arasının birinci kat tavan döşemesi hizasında kırmızı ve sarı renkte cam ile kapalı

Resim 9. Camlı Bedesten zemin kata genel bakış (Yazar arşivi).

Resim 10. Camlı Bedesten birinci kata genel bakış (Yazar arşivi).

olduğu ve Camlı Bedesten isminin de buradan geldiği söylenmektedir. Ancak bu bilgiye dair net bir veri bulunamamıştır. Yine de yapı bu bağlamda incelendiğinde bahsi geçen örtünün birinci katın iç duvarlarındaki silme ile kalkan duvar arasına yerleştirilmiş bir strüktürü olabileceği düşünülmektedir (Resim 12).

Cephe Özellikleri

Balıkesir'in 1930'lu yıllardaki havadan çekilmiş fotoğrafları ile 1950'lı yıllardaki hava fotoğrafları incelendiğinde Camlı Bedesten'in özgün tasarımında güney ve batı bölümünün bitişik nizam olduğu, kuzey bölümünde ise tek katlı yapıların bulunduğu anlaşılmaktadır (Resim 13). Bu durum, yapının İpek Sokak giriş cephesi ile Yaymacılar Caddesi'ne bakan cephesinin birinci katının dışa açıldığı anlamına gelmektedir. Yapının İpek Sokak tarafındaki ana giriş cephesi zeminde camekanlı bir düzendedir. Aynı zamanda zemin katının bedesten olarak işlev gördüğü ve bu katın dükkanlardan oluştuğu bilinmektedir (Resim 14).

Yapının giriş bölümü, birinci kat seviyesinde içeri çekilmiştir. Özgün tasarımında üstü kapalı olan bu yapının birinci kat seviyesindeki galerili koridoru aydınlatmak için kemerli iki pencere açılmaktadır. Doğraması olmayan bu pencere açıklıkları 80 cm genişlikte 110 cm yüksekliktedir. Bu bölümün iki yanındaki dışarı taşan bloklarla birleşimi hafif bir dairesel form ile sağlanmıştır. İlgili

Resim 11. Camlı Bedesten'e ek niteliksiz yapılar (Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü, t.y.).

cephelerde, kemerli ve demir kepenkli birer pencere ile içleri tuğla ile örülmüş küçük birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Konaklama amacıyla kullanılan birinci katın galerili koridor cephesi, yalın ve ritmik düzen taşımaktadır (Resim 15).

Yapının taş söveli demir kapıları ile taş söveli, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı pencerelerin belirli düzende inşa edildiği, ancak zamanla mekanların dönüşümünden dolayı bazı kapı ve pencerelerin ya tamamen kapatıldığı ya da değiştirilmiş olduğu gözlemlenmektedir (Resim 16). Bu durum, I bloğun Yaymacılar Caddesine bakan birinci kat cephesinde de görülmektedir. Günümüzde bu cephenin bitişiğinde 4 farklı dükkân bulunmaktadır. Bu dükkanlardan ikisinin iki kat yüksekliğinde olması, yapının cephesinin kapanmasına neden olmuştur. Öte yandan tek katlı dükkanların bulunduğu kısımlarda yapılan incelemelerde, yapı cephesi incelendiğinde tamamen kapatılmış yaklaşık 80 x 80 cm boyutlarında kemerli pencere açıklıklarının izleri tespit edilmiştir (Resim 17).

Resim 12. Cam tavan örtüsünün olması muhtemel yeri (Yazar arşivi).

Taşıyıcı Sistem ve Malzeme

Camlı Bedesten yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Ana yapı malzemesi olarak tuğla kullanılmıştır. Taş malzemenin düşey taşıyıcılarda, pencere ve kapı sövelerinde kullanıldığı görülmektedir.[8] Taşıyıcı sistemde önemli bir yeri olan dövme demir malzemedir. Volta döşemelerde, gergilerde, pencere korkuluklarında ve bazı kapılarda görülmektedir. Yığma tuğla duvarlar dikdörtgen kesitli taş bloklar ile sağlamlaştırılmıştır. Yığma duvarlar 2x5 cm'lik gergi demirleri ile birbirine bağlanmıştır. Bu gergi demirleri duvarların dışında kılıçlar ile kilitlenmiştir (Resim 18).

Zemin kat duvarları üzerine yerleştirilen 25 cm genişliğindeki putreller binayı çepeçevre sararak birinci katın volta döşemesini taşımaktadır (Resim 19). Birinci kat döşemesinin kısa kenarında, 120 cm aralıklarla yerleştirilen putreller, duvar sınırla-

Resim 13. 1930'lu yıllarda Camlı Bedesten ve çevresi (İlbeyi, 2015; Balıkesirim.net, 2024).

Resim 14. Camlı Bedesten günümüzde giriş ve camekanlı zemin kat cephesi (Yazar arşivi).

rını aşarak birinci katın galerili zemin döşemesini de oluşturmaktadır (Resim 20). Bu putreller teras döşemesinin de taşıyıcıları olup; özgün tasarımda bu profillerin üzerinde ahşap bir zemin döşeme kaplaması bulunduğu, ahşap döşemenin sadece teras bölümünde olduğu, blokların birbirinden ayrı olduğu ve birinci kattaki odaların önündeki bu terasların ahşap bir köprü ile birbirine bağlı olduğu yapının eski kullanıcılarından öğrenilen bir bilgidir. Ancak günümüzde ahşap döşeme kaplaması yerini beton plak döşemeye bırakmıştır. Bu onarım sırasında iki blok arasında Yaymacılar Caddesi yönündeki girişin de üstü örtülerek birinci katın teras döşemeleri birleştirilmiştir (Resim 21).

Üslup Özellikleri

Sadelik ve işlevselliğin ön planda olduğu bir anlayışıyla inşa edilen Camlı Bedesten Geç Osmanlı Dönemi'nin ticari yapı üslûbuna uygun olarak şekillenmiştir. Bu dönemde inşa edilen yapılar, cephe süslemelerinden çok ticari kullanıma hizmet eden plan kurgusuna ve mekânsal çözümlere odaklanmıştır. Kagir yapı tekniğinin hâkim olduğu bu yapılarda taş ve tuğla birlikte kullanılarak hem dayanıklılık hem de ekonomik bir uygulama sağlanmıştır. Aynı zamanda söz konusu yapılar, kent merkezinde bulunan hamam, han ve camilerle ölçek ve malzeme açısından uyumlu bir bütünlük sergilemiş, kentsel dokunun bir parçası haline gelmiştir. Bununla birlikte, dönemin batılılaşma etkisiyle cephe düzenlerinde ve kemer formlarında görülen sade neo-klasik izler görülmektedir (Önge, 1997).

Resim 15. Camlı Bedesten cephe düzeni (Yazar arşivi, Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Resim 16. Birinci kattaki kapatılan veya değiştirilen kapı-pencere örnekleri (Yazar arşivi).

Resim 17. Kapatılan pencere boşlukları (Yazar arşivi).

Balıkesir'de 19. yüzyıl sonunda yaşanan deprem, 1940'larda yapılan imar planı, 1950 çarşı yangı ve sonrasın 1970'li yıllarda başlayan hızlı kentleşme baskısı nedeniyle kent merkezinde Geç Osmanlı dönemine tarihlenen pek fazla ticari yapı bulunmamaktadır. Bu nedenle Camlı Bedesten'i üslup bakımından inceleyebileceğimiz daha küçük ölçekli birkaç yapı bulunmaktadır. Bu yapılar birisi Camlı Bedesten ile aynı sırada yer almakta olup bir diğeri çok yakın konumdadır. Ölçek olarak farklı olmaları nedeniyle plan şemaları ve mekân organizasyonları birbirinden farklı olsa da kullanılan taş ve tuğla kullanımın ortaklığı, taş söveler, kemerli pencere açıklıkları ve sade bir cephe organizasyonu ile benzerlikleri göstermektedirler (Resim 22).

Camlı Bedesten'in Koru(n)ma Durumu

Camlı Bedesten, 1990'lı yıllarda yasal koruma altına alınmıştır. Balıkesir Valiliği Kültür Müdürlüğü'nün 13.02.1990 tarihli başvurusu sonucunda, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 29.05.1990 tarihli ve 1125 sayılı kararı ile "anıtsal yapı" olarak tescillenmiştir. Tescil süreciyle birlikte yapı, "Bedesten" adıyla kayda geçmiş, 25 parselden oluşan mülkiyet yapısı tevhid edilerek günümüzde 12 parsele indirilmiştir. Ancak, tescil kararına rağmen yapının korunmuşluk düzeyi zayıf kalmıştır.

Yapılan yoğun müdahaleler ve hatalı onarım kararları nedeniyle Camlı Bedesten'in özgünlüğü büyük ölçüde zedelenmiş, algılanabilirliği de önemli ölçüde azalmıştır. Pencere ve kapı boşluklarının değiştirilmesi, özgün malzeme ve iş-

Resim 18. Yapının ana strüktüründe kullanılan metal elemanlar/gergi çubukları-kılıçların yapı üzerindeki yerleri (Yazar arşivi).

Resim 19. Yapının ana strüktüründe kullanılan metal elemanlar/ putrellerin üzerindeki yerleri (Yazar arşivi).

Resim 20. Birinci kat döşemesinden taşan putrellerin üzerindeki beton plak döşeme detayı (Yazar arşivi).

Resim 21. I ve L bloğun ayrı olan teraslarının beton plak döşeme yapıldığı sırada birleştiğini gösteren kanıtlar (Yazar arşivi).

çiliğin yok sayılarak yapılan söküm ve yenileme uygulamaları, özgün plan şemasının parçalanması ve kat düzeninin bozulması, yapının kimliğini oluşturan unsurları etkilemiştir. Bu durum, yalnızca ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde (ICOMOS Türkiye, 2013) vurgulanan "özgünlük" ve "bütünlük" ilkeleriyle değil, aynı zamanda Venedik Tüzüğü (ICOMOS, 1964) madde 9 ve 13'de belirtilen onarım ilkeleri ile de aykırılık göstermektedir.

ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde tanımlandığı üzere bütünlük, mimari mirasın yapısal ve mimari bir bütünlük içinde varlığını sürdürmesi ve miras niteliğini belgeleyen tüm unsurları ile korunması anlamına gelmekte-

Resim 22. Camlı Bedesten ve yakın çevresindeki farklı iki ticaret yapısına ait cephe fotoğrafları (Yazar arşivi).

dir (2013). Bunun yanı sıra, söz konusu bütünlük yalnızca yapının kendisiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda yapının içinde varlık kazandığı çevre ve diğer miras ögeleri ile kurduğu sürekliliği de kapsamaktadır. Bu bağlamda Camlı Bedesten'in bütünlüğü değerlendirildiğinde, yapıdaki özgün döşemelerin sökülerek betonarme ile yenilenmesi, özgün boşlukların değiştirilmesi, çoklu mülkiyet sonucu mekânsal organizasyonunun çeşitli müdahalelerle bozulması, işlevsel sürekliliğinin kesintiye uğraması ve komşu yapılarla olan fiziksel ilişkiler Bedesten'in hem mekânsal bütünlüğü hem de çevresiyle olan tarihsel ve kentsel bağlamını olumsuz yönde etkilenmiştir. ICOMOS ilkelerinde vurgulanan bütünlük ilkesi ile örtüşmeyen bu durumlar aynı zamanda Nara Özgünlük Belgesi (1994) kapsamında değerlendirildiğinde, yapının "tasarım, malzeme, işlev ve mekânsal düzen" gibi özgünlük değerlerinin de etkilendiğini göstermektedir.

Mimari korumada esas olan "en az müdahale" ilkesi, belgeleme ve uzman değerlendirmeleriyle desteklenen geri dönüşümlü tekniklerin uygulanmasını gerektirmektedir (ICOMOS Türkiye, 2013). Fakat Camlı Bedesten'deki müdahaleler çoğunlukla belgelendirilmemiş, geri dönüşsüz ve özgün olmayan tekniklerle yapılmış; mülkiyet parçalanması ve işlevsel sürekliliğin kaybolmasıyla bütüncül kullanım zayıflamıştır. Bu durum, yapının çevresiyle olan mekânsal ve fonksiyonel bağlarının bozulmasına yol açmış; kentteki anıtsal yapılarla kıyaslandığında Camlı Bedesten'in hem fiziksel hem de işlevsel açıdan daha zayıf bir korunmuşluk seviyesinde kalmasına neden olmuştur.

Sonuç

Camlı Bedesten'in günümüzdeki korunma durumu, yapının fiziksel bütünlüğünü kaybetmesinin ötesinde, kentin kolektif belleğinde taşıdığı anlamın da giderek silikleştiğini göstermektedir. Bedesten'in korunması gerekliliği, öncelikle sahip olduğu miras değerleri üzerinden ele alınmalıdır. Yapı, tarihsel değeri ile Balıkesir'in geç Osmanlı dönemi ticari yaşamına tanıklık etmekte; belgesel değeri ile kentin planlaması, ticari yapıları ve mekânsal örgütlenmesi hakkında özgün veriler sunmaktadır. Aynı zamanda, işlevsel değeri, farklı dönemlerde üstlendiği fonksiyonların çeşitliliği üzerinden okunabilirken; toplumsal ve kültürel değeri, Balıkesir'in ilk oteli ve çarşı merkezinin simgesel yapılarından biri olması ile öne çıkmaktadır. Bu çok boyutlu değerler, 2013 tarihli ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi ile birlikte Venedik Tüzüğü (ICOMOS, 1964) ve Nara Özgünlük Belgesi (ICOMOS, 1994) gibi uluslararası metinlerde tanımlanan değer odaklı koruma yaklaşımıyla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla Camlı Bedesten'in korunması, yalnızca fiziksel yapının yaşatılması değil, aynı zamanda bu değerlerin bütünsel olarak aktarılması anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte, yapının yasal koruma altında olmasına rağmen özgünlüğünü ve bütünlüğünü kaybetmesi, Türkiye'deki koruma sisteminin yapısal sorunlarını da açığa çıkarmaktadır. Özellikle çok mülkiyetli yapılara yönelik mevzuat boşlukları, yeniden işlevlendirme politikalarının sınırlılığı ve uygulamadaki denetim yetersizlikleri, Camlı Bedesten'in özgün değerlerinin korunamamasına neden olmuştur. Kullanıcı kaynaklı müdahaleler, hatalı malzeme seçimleri ve kontrolsüz onarımlar da bu süreci hızlandırmıştır. Dolayısıyla yapı özelinde gözlenen durum, koruma mevzuatı ile uygulama pratiği arasındaki uyumsuzluğun somut bir göstergesi niteliğindedir.

Geleceğe yönelik olarak, Camlı Bedesten'in korunması için üç temel öneri öne çıkmaktadır: (1) çok mülkiyetli tarihi yapılar için özel koruma ve yönetim modellerinin geliştirilmesi, (2) yeniden işlevlendirme senaryolarının değer odaklı bir perspektifle hazırlanması, (3) yapının kent belleğindeki yerini güçlendirmek amacıyla belgeleme, eğitim ve kültürel etkinlikler yoluyla toplumla bütünleşmesinin sağlanması. Bu öneriler, yalnızca yapının fiziksel sürdürülebilirliğini değil, aynı zamanda toplumsal işlevselliğini de güvence altına alacaktır.

Sonuç olarak, Camlı Bedesten'in korunması, geçmişin mimari ve kültürel mirasının yaşatılmasının ötesinde, kentin kimliğinin ve toplumsal belleğinin gelecek kuşaklara aktarılması açısından kritik öneme sahiptir. Değer odaklı koruma yaklaşımının rehberliğinde, ulusal ve uluslararası koruma belgeleri ışığında geliştirilecek stratejiler, yapının özgün niteliklerini ve kültürel bağlamını güçlendirerek sürdürülebilir bir koruma anlayışının hayata geçirilmesine katkı sağlayacaktır.

Teşekkür: Bu çalışmaya konu olan Camlı Bedesten'e ilgim, Prof. Dr. Özlem Köprülü Bağbancı'nın lisansüstü dersi sırasında başlamıştır. Bu ilginin oluşmasına vesile olan saygıdeğer hocama, çalışmanın makale haline getirilmesi yönündeki teşvikleri için akademik kariyerimde önemli yeri olan Prof. Dr. Fatma Nurhayat Değirmenci'ye teşekkürü borç bilirim. Araştırma sürecine destek veren tüm kurum ve kişilere de ayrıca teşekkür ediyorum.

Kaynaklar

Akpınarlı, K. K. (2009). Balıkesir'de ilk otel. A. Mutaf, F. Öncü, & S. Güler (Eds.), Balıkesir Şehir ve Belediye Tarihi (ss. 166). Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları.

Aliağaoğlu, A., & Yiğit, Y. (2013). Balıkesir'de şehirsel tiponomi: Cadde adları. Eastern Geographical Review, 18, 311–330.

Balıkesir Belediyesi. (1997). Yüzbaşı İshak Hakkı Bey. Balıkesir-Balıkesir Rehberi (1920). Balıkesir Belediyesi.

Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü. (t.y.). Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi. https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-154172/balikesir-kultur-varliklarini-koruma-bolge-kurulu-mudurlugu.html

Balıkesirim.net. (2024). 1930'lu yıllarda Camlı Bedesten ve çevresi. https://www.facebook.com/photo/?fbid=855713040024648&set=bu-g%C3%B6rd%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BCzbal%C4%B1kesir-kaptan-oteli-milli-kuvvetler-caddesi%C5%9Fehrin-ilk-caddesi-%C3%BCz

Bayyiğit, M., & Polat, M. (2022). Karesi-Balıkesir'in ilk resmî gazetesi-1. dönem (1886-1888) (Cilt 2, s. 368). Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları.

Birinci, N., & Güner, H. E. (2021). Konaklama yapıla-

rın tarihsel süreçteki gelişimi: 20. yy Balıkesir otelleri. Tasarım Kuram, 17(33), 87–106.

Birol, G. (2004). Bir Batı Anadolu kasabasının modern bir kente dönüşümünün hikayesi: 1940-1960 yılları arasında Balıkesir'de imar etkinliklerine genel bir bakış. Ege Mimarlık, 51, 10–16.

Büngül, N. R. (1939). Eski eserler ansiklopedisi (Cilt 1, s. 45). Kervan Kitapçılık.

Cezar, M. (1985). Tipik yapılarıyla Osmanlı şehirciliğinde çarşı ve klasik dönem imar sistemi. İstanbul.

Egli, E. (1941). Balıkesir şehri imar planı raporu. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Arşivi.

Ekrem, M. (1933). Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası 10 Yılda. Balıkesir.

Ergin, O. (1945). Çarşı. İslam Ansiklopedisi, 3, 360-362.

Eyice, S. (1992). Bedesten. Türkiye Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi, V, 302-303. TDV İslam Araştırmaları Merkezi.

ICOMOS Türkiye. (2013). Türkiye Mimari Miras Bildirgesi. https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf

ICOMOS. (1964). Venedik Tüzüğü: Anıtların ve sitlerin korunması ve restorasyonu için uluslararası tüzük. Paris: ICOMOS.

ICOMOS. (1994). Nara Özgünlük Belgesi. Dünya Miras Sözleşmesi Bağlamında Özgünlük Üzerine Nara Konferansı. UNESCO Dünya Miras Merkezi / ICOMOS.

İlbeyi, E. (2015). 1930'lu yıllarda Camlı Bedesten ve çevresi. https://www.facebook.com/photo/?fbid=10153863379374668&set=g.622258697894111&locale=tr_TR

İnce, Y. G. (2018). Balıkesir kent morfolojisi: Tarihsel bir okuma. In A. Mutaf, F. Öncu, & S. Güler (Eds.), Değişen Kent, Mekân ve Biçim: Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu (ss. 383-395).

Kuban, D. (2007). Osmanlı Mimarisi. İstanbul: YEM Yay.

Mağmumi, Ş. (2001). Bir Osmanlı doktorunun anıları: Yüzyıl önce Anadolu ve Suriye (C. Kayra, Trans.). Büke Yayınları.

Mazideki Balıkesir. (2021). 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın ilk yarısına kadar kentte varlığını sürdüren hanlar / 1950 çarşı yangını sonrası çekilen bir fotoğraf. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1016210007713957 2&id=302503394571&set=a.10155908439659572

Önge, Y. (1997). Osmanlı Mimarlığında Ticaret Yapıları: Hanlar ve Bedestenler. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özdeş, G. (1953). Türk Çarşıları. Pulhan Matbaası.

SALT Research. (1913). Annuaire Oriental: Oriental Directory. Commerce, industrie, administration, magistrature, pp. 1440–1446. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2878

Sert, A. (2024). 1923-1960 Döneminde Sosyal, Siyasi, Ekonomik Açıdan Balıkesir. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları.

Şentürk, N. (2019). Balıkesir Merkez ilçesindeki kamu yapıları (19. yüzyıl-20. yüzyıl başı) [Doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

Tunga, S. (1997). Balıkesir tarihi sit bölgesinde imar planına göre yapılan yapılaşmanın kent dokusu üzerine etkisi ve örnek çalışmalar [Yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi.

Yazıcı, N. (2003). Ocak 1898 Balıkesir depremi ve sonrası. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Notlar

1. Fesdjiler, Ibrahim Bey, Osman Agha, Keten, Mustefdjebi, Pamouk, Tchakir Agha, Tokaiti, Zarboglou Hanları.
2. 4 Ağustos 1950 tarihinde gece saatlerinde başlayan yangın yaklaşık 5 saat sonra söndürülebilmiştir. Yangının Balıkesir kentinin ticaret merkezinde büyük yıkıma yol açtığını dair bilgileri dönemin gazetelerinin manşette verdiği haberlerden öğrenmekteyiz (Son Pasta, Sene 21, No: 5637; Yeni Sabah, Sene 13, No: 4177; Milliyet, Sene 1, No: 95; Vatan, Sene 10, No: 3308)
3. Yapının zemin katındaki ticari işletmelerin kullanıcıları ile anonim görüşmeler yapılmıştır. Kullanıcıların bir bölümü uzun yıllardır çalışanlar iken bir bölümü eski kullanıcılardan öğrendikleri bilgileri aktarmıştır.
4. Akpınarlı (2009), yazısında yapının miladi 1301-1302 yıllarında yapıldığı ifade etmekte ancak bir kaynak göstermemektedir. Birinci & Güner (2021), çalışmalarında yapının yapım yılını 1885 olarak belirtseler de bu bilgi de teyite muhtaç olup konu ile ilgili birincil bir kaynak henüz tespit edilmemiştir. Ancak hem bu iki kaynak hem de Karesi Gazetesi'ndeki ilandan yola çıkarak yapının 1885-1887 yılları arasında inşa edilmiş olduğu söylenebilir.
5. Günümüz Türkçesi ile: 'Balıkesir çarşısında, İbrahim Bey Camii karşısında daha önce inşa ettirmiş olduğumuz kâgir (taştan yapılmış) bedestenin üst katında, gece ve gündüz misafir kabulüne mahsus odalar bulunmaktadır. Bu odalar düzenli bir şekilde döşenip süslenmiş ve karyolalar yerleştirilmiştir. Bu sebeple teşrif edecek misafirler, fiyat bakımından uygunluk ve rahatlık açısından son derece memnun kalacaklardır. Şu anda tarafımızdan idare edilmekte olan bu odalar, talipleri çıkması hâlinde kiraya da verilecektir, ilan olunur.'-Karesi Gazetesi- 1887
6. TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivlerinde ŞD., (Şurâ-yı Devlet), DH.MKT., (Dâhiliye Mektûbi Kalemi) ve Y., (Yıldız) defterlerinde Balıkesir Depremi ve sonrası incelenmiştir.
7. 'Balıkesir'de meydana gelen depremde meydana gelen hasar' belge için bknz. TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri, Y..PRK.ASK., Dosya No:132, Gömlek No: 32
8. Zemin kat döşemesinde önemli bir yer tutmaktadır. Taş zemin döşemesinin üzeri günümüzde karo mozaik ile kaplı olup, bodrum katın havalandırma bacalarından taş döşemenin detayı görülmektedir (bknz şekil 8).

Demek geçinemeyince evinizi kiraya verip, karavana çıktınız?
Yine zorlanıyoruz. Karavanı kiraya verip, annemlere taşınacağız.
12 Kasım 2025

EKONOMİ YÖNETİMİ
ÇEVRE YÖNETİMİ
HUKUK YÖNETİMİ
EĞİTİM ve SAĞLIK YÖNETİMİ
ALGI YÖNETİMİ

Baba, evimiz Kentsel Dönüşüme girecekmiş. Yani, bu ne demek?
Yaşadığımız evimizi tekrar satın alacağız yavrum.